This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

A 468167

1817
ARTES VERITAS SCIENTIA
IBRARY OF THE
NIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

THE GIFT OF
Chelsea Methodist
Home

1817
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

THE GIFT OF
Chelsea Method
Home

1817
ARTES SCIENTIA VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

THE GIFT OF
Chelsea Methodist
Home

J. Schrader.

878
C7
1783
v. 1-2

M. TVLLII
ICERONIS
OPERA

QVAE SVPERSVNT

OMNIA

CVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOLVMEN PRIMVM.

Verhelst fe.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXIII.

Chelsea ~~St~~ Methodist Home
4-2-45
16v in 8.

'SIVS POTISSIMVM SCRIPTIS AD ANNOS

AETATIS DIGESTVM.

CITVR *Arpini*, *oppido Latii*, *III Non. an. anno V. C. DCXLVIII aerae Varr. intiquiſſimae ſtirpis*, *M. Tullio Cicerone*(a), *tre Helvia*, *genere aeque clara* (b). *Ipſo enni Archias poeta*, *Antiochenus*, *Ro- venit*; *quo dein puer uſus eſt principe ad iendam & ad ingrediendam ſtudiorum ſuo- ationem* (c). *Ad omne doctrinae aut eru- is genus complectendum natus*, *ad poeſin primum fuit proclivior*, *ediditque puer* Pontius Glaucus, *verſibus tetrametris* (d). *mta anno aetatis XVI toga pura*, *ſcri-*, *dicendo*, *plurimum ſe exercuit*; *Arati na de coelo ſtelliſque convertit* (e); Ma-*tragicum carmen*, *ſcripſit* (f). *Mox ivili operam dedit*, *duce primo Q. Mucio ola augure* (g), *dein Mucio Scaevola pon-*

tiſice (h); *ſimulque Philonem academicum audit*, *&* *philoſophiae ſtudet acerrime* (i).

Vigeſimo vitae ſuae anno Tullius noſter in dicendo magiſtrum habuit Molonem Rhodium, *cauſarum actorem ſummum* (k), *tumque commentarios* de Inventione Rhetor. *edidiſſe videtur* (l). *Triennio integro noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione verſatur cum Diodoto Stoico*, *a quo cum in aliis rebus*, *tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebatur. Declamabat quotidie Latine & Graece* (m). *Xenophontis Socratici* Oeconomicum *Latine reddit* (n).

Natus XXVI annos, *legibus atque judiciis denuo conſtitutis*, *cauſam privatam* pro P. Quintio *apud Aquillium Gallum judicem* (o), *inde publicam* pro S. Roſcio Amerino, *parricidii reo*, *contra potentem Sullae dictatoris libertum dixit* (p). *Mox Sullae metu & propter infirmitatem corporis Athenas proficiſcitur*, *ubi nobiliſſimos philoſophos & oratores per ſex menſes audit* (q). *Sulla mortuo*, *precibus & cohortationibus amicorum dicendi facultatem ſtudioſius exercet*, *Aſiaque tota cum Menippo Stratonic.*

(h) Ibid. & in *Brut.* c. 89.

(i) *Brut.* 89.

(k) Ibid. ſq.

(l) *De orat.* I, 2.

(m) *Brut.* c. 90.

(n) *De offic.* II, 24.

(o) *Aul. Gell.* XV, 28, coll. *Euſebii chronico.*

(p) *Brut.* c. 90.

(q) Ibid. c. 91.

conformat (t). *Illum oratione, quae ad-*
iutila ſupereſt, defendit.
uaeſturam miro populi conſenſu adeptus, in
a omnibus ſeſe probat a comitate, juſtitia,
litate, abſtinentia, diligentia (u). *An-*
quaeſturae munere expleto, quinquennium
n plurimis cauſis verſatur (x), *ita quidem,*
na aut munera nulla acciperet (y). *Aedi-*
ino legitimo XXXVI deſignatus, C. Ver-
qui Sicilienſes per triennium avare & cru-
r habuerat praetor, in judicium vocat, in
Hortenſium, conſulem deſignatum, fatiga-
t). Dicta in Verrem tertia *oratione, hic*
ctus ſua ſponte in exilium diſceſſit (a). *Ae-*
curulis ludos varios populo facit, de quibus

Ibid. & *Plut.* cap. 4.

Brut. c. 90 ſq.

Plut. c. 5.

Cicer. orat. pro Plancio cap. 26. *Verr.* V, 14.
Plut. c. 6.

ipſe (b). *Tum quoque pro* Fontejo *&* Ca
dixiſſe exiſtimatur.

*Aſſiduus porro in cauſis, animis homi
ad ſe dicendi novitate converſis, biennio ab a
litate exacto, primus praetor incredibili po
voluntate renuntiatur* (c) *annos XL natus.*
*judicia caſte & integre exercet, quaeſtioni de
cuniis repetundis praeeſt;* legem Maniliam
det; A. Cluentium, *veneficii accuſatum, a
que defendit. Anno Praeturam inſecuto de
ſulatu cogitat* (d) *& pro* C. Cornelio, *maje
tis reo, quatriduo dicit.*

*In petitione conſulatus P. Galbae, L. C
linae, patriciis, aliiſque praehabitus, ac
minori procerum, quam plebis ſtudio, prio
eum deſignatus eſt* (e), *habita contra C. A
nium & Catilinam competitores de ambitu
tione in* toga candida (f). *Eodem hoc a
(Ciceronis XLIII) auctus ipſe eſt filiolo, &
liam filiam* C. *Piſoni deſpondit* (g).

*Kal. Jan. anno V. C. DCXCI itaque co
latum init, ſollicitudinis atque timoris plen
propter collegae ſui, M. Antonii, Catilina
tribunorum plebis molitiones* (h). *Hoc magiſ
tu annuo duodecim* orationes *habuit* conſula

(b) *In Verrem* lib. V, c. 14.

(c) *Brut.* c. 93. *Plut.* c. 9.

(d) *Epiſt.* I *ad Atticum* lib. I.

(e) *Orat. pro L. Murena* c. 8 & *de lege agrar.* I
Plut. c. 10 ſq.

(f) *Quintil.* III, 9.

(g) *Epiſt. ad Atticum* lib. I, 2 & 3.

(h) *De lege agrar.* II, 2 ſq.

git, in concione, quo die Allobroges involt, *i. e. quum per Allobroges Catilinae con-* 'o *detecta eſſet;* in ſenatu, nonis Decemb. *otivis nempe conjurationis ſociis, quae ul-eſt in quatuor Catilinariis; praetereaque* ›reves *contra legem agrariam, qua tribubis agros populi Rom. per Italiam & alias ditiones dividi voluerant* (i).

antus erat de maximi viri in tuenda rep: ilinae inſidiis prudentia & vigilantia cônatque opinio, ut non tantum ſupplicatio, *ctis Deorum templis, ei decerneretur to-* k), *ſed & primo in repub. Rom. exemplo* Patriæ *diceretur* (l). *Ipſo referente ſe-onſultum* de ambitu *factum eſt* (m); *a quo rimine* L. Murenam, *conſulem deſignatum,* *it. Legationes liberas ſenatorum, utpote & noxias reip. ſuſtuliſſet, niſi tribunus interceſſiſſet; minuit tamen tempus ea-iſinitum, quod annuum fecit* (n). *Ab-*

ipſe (b). *Tum quoque pro* Fontejo *&* (
dixiſſe exiſtimatur.

Aſſiduus porro in cauſis, animis ho
ad ſe dicendi novitate converſis, bieunio al
litate exacto, primus praetor incredibili
voluntate renuntiatur (c) *annos XL natus.*
judicia caſte & integre exercet, quaeſtioni
cuniis repetundis praeeſt; legem Maniliar
det; A. Cluentium, *veneficii accuſatum,*
que defendit. Anno Praeturam inſecuto c
ſulatu cogitat (d) *& pro* C. Cornelio, *m*
tis reo, quatriduo dicit.

In petitione conſulatus P. Galbae, L
linae, patriciis, aliiſque praehabitus,
minori procerum, quam plebis ſtudio, p
eum deſignatus eſt (e), *habita contra C*
nium & Catilinam competitores de ambi
tione in toga candida (f). *Eodem h*
(*Ciceronis XLIII*) *auctus ipſe eſt filiolo,*
liam filiam C. *Piſoni deſpondit* (g).

Kal. Jan. anno V. C. *DCXCI itaque*
latum init, ſollicitudinis atque timoris p
propter collegae ſui, M. Antonii, Catil
tribunorum plebis molitiones (h). *Hoc ma*
tu annuo duodecim orationes *habuit* conſ

(b) *In Verrem* lib. V, c.
(c) *Brut.* c. 93. *Plut.*
(d) *Epiſt.* I *ad Atticum*
(e) *Orat* ... *Mure* ... *lege agra*
Plut ... ſq.
(f) *Qu* ...
(g) *E* ...
(h)

ſenatu Kal. Jan. de lege agraria; de Othone,
de lege theatrali; pro ... io, perduellio-
reo; de proſcriptoru... nos ab ho-
ſpe repulit; cum pr... decre-
liam) depoſuit; Ca... qua
be emiſit; ad pop. ... m Cati-
git; in concione, quo... es in
i. e. quum per All... nae c-
tecta eſſet; in ſen... acem-
ſempe conjuratio...
...rnor Catilina...
...ra legem agr...
...ult Rom. per...
...voluerant
...axima ...
...denſa ...

ipſe (b). *Tum quoque pro* Fontejo *&* Cæcina *dixiſſe exiſtimatur.*

Aſſiduus porro in cauſis, animis hominum ad ſe dicendi novitate converſis, biennio ab aedilitate exacto, primus praetor incredibili populi voluntate renuntiatur (c) *annos XL natus. Inde judicia caſte & integre exercet, quaeſtioni de pecuniis repetundis praeeſt;* legem Maniliam *ſuadet;* A. Cluentium, *veneficii accuſatum, alioſque defendit. Anno Praeturam inſecuto de conſulatu cogitat* (d) *& pro* C. Cornelio, *majeſtatis reo, quatriduo dicit.*

In petitione conſulatus P. Galbae, L. Catilinae, patriciis, aliiſque praehabitus, ac non minori procerum, quam plebis ſtudio, prior ad eum deſignatus eſt (e), *habita contra C. Antonium & Catilinam competitores de ambitu oratione in* toga candida (f). *Eodem hoc anno (Ciceronis XLIII) auctus ipſe eſt filiolo, & Tulliam filiam C. Piſoni deſpondit* (g).

Kal. Jan. anno V. C. DCXCI itaque conſulatum init, ſollicitudinis atque timoris plenum, propter collegae ſui, M. Antonii, Catilinae ac tribunorum plebis molitiones (h). *Hoc magiſtratu annuo duodecim* orationes *habuit* conſulares,

---

(b) *In Verrem* lib. V, c. 14.

(c) *Brut.* c. 93. *Plut.* c. 9.

(d) *Epiſt.* 1 *ad Atticum* lib. I.

(e) *Orat. pro L. Murena* c. 8 & *de lege agrar.* II, 2. *Plut.* c. 10 ſq.

(f) *Quintil.* III, 9.

(g) *Epiſt. ad Atticum* lib. I, 2 & 3.

(h) *De lege agrar.* II, 2 ſq.

in ſenatu Kal. Jan. *de lege agraria*; *de Othone, ſeu de lege theatrali; pro* Rabirio, *perduellionis reo;* de proſcriptorum filiis, *quos ab honorum ſpe repulit;* cum provinciam *ſibi decretam* (*Galliam*) depoſuit; Catilinariam I, *qua eum ex urbe* emiſit; ad pop. poſtridie quam Catilina profugit; in concione, quo die Allobroges involgarunt, *i. e. quum per Allobroges Catilinae conjuratio detecta eſſet;* in ſenatu, nonis Decemb. *de captivis, nempe conjurationis ſociis, quae ultima eſt in quatuor Catilinariis; praetereaque* duas breves *contra legem agrariam, qua tribuni plebis agros populi Rom. per Italiam & alias reip. ditiones dividi voluerant* (i).

Tantus erat de maximi viri in tuenda rep. a Catilinae inſidiis prudentia & vigilantia conſenſus atque opinio, ut non tantum ſupplicatio, *patefactis Deorum templis, ei decerneretur togato* (k), *ſed & primo in repub. Rom. exemplo* Pater Patriæ *diceretur* (l). *Ipſo referente ſenatuſconſultum* de ambitu *factum eſt* (m); *a quo mox crimine* L. Murenam, *conſulem deſignatum, liberavit. Legationes liberas ſenatorum, utpote turpes & noxias reip. ſuſtuliſſet, niſi tribunus plebis intercesſiſſet; minuit tamen tempus earum infinitum, quod annuum fecit* (n). *Ab-*

(i) Orationes has XII conſulares Cicero ipſe refert lib. II *ad Atticum* epiſt. I.

(k) *Epiſt. ad Famil.* XV, 4. *Orat. in Piſon.* cap. 3. *Plut.* c. 19.

(l) Ibid. c. 20 ſqq. *Juvenalis ſat.* VIII, 243 ſq. *Plin. hiſt. nat.* VII, 30.

(m) *Orat. pro L. Murena* c. 32.

(n) *De legib.* III, 8.

euntem magiſtratu Q. Metellus Nepos, tribunus plebis, concionis habendae poteſtate privavit. Jurare tantum cum hic ei permitteret, magna voce juravit rempub. & urbem *ſua* unius opera eſſe ſalvam (o).

Poſt conſulatum geſtum Metello iſti, adverſario ſuo, fortiter repugnat; P. Sullam, *conjurationum ſuperiorum reum, defendit. Hoc autem anno* epiſtolæ ad Familiares 1, 2, 5, 6 *&* 7 *libri V ſcriptae putantur.*

An. XLVI Cicero Lic. Archiam *in civitatis jure tuetur; contra Clodium, inceſti reum, teſtatur; unde inimicitiae graves. Quintus frater a praetura Aſiam ſortitur provinciam, quam per triennium obtinet* (p). *Triumviratus Cn. Pompeji, M. Craſſi & C. Caeſaris coaleſcit. Tullius extra urbem in litteris vivit, indeque a quarta Libri II uſque ad decimam octavam* epiſtolas ad Atticum *mittit.*

Sequentes ad eundem epiſtolas Romae redux ſcripſit. Ibidem totum ad forenſem operam denuo ſe conferens C. Antonium, *item* A. Thermum *bis* (q), *&* Val. Flaccum *defendit. Clodius, juvenis audax & callidus, Ciceroni vel maxime infenſus, multis artibus tribunatum plebis invadit; conſules Piſonem & Gabinium, imo & triumviros, quos diximus, in ſuas par-*

(o) *Epiſt. ad Famil.* V, 2. *Plut.* c. 23. Fortitudinem & felicitatem ſuam conſularem paſſim ipſe Cicero praedicat. Vid. *orat. in Piſon.* c. 2 ſq. *De offic.* I, 22 &c. Commentarium de conſulatu ſuo graece ſcripſit, miſitque ad Atticum & Rhodum ad Poſidonium. *Epiſt. ad Attic.* II, 1.

(p) *Epiſt. ad Attic.* I, 15. *Ad Quintum fr.* I, 1.

(q) *Orat. pro L. Flacco* c. 39.

tes adducit. Lata inde lege, ut qui civem Rom. indemnatum interemiſſet, ei aqua & igni interdiceretur, *Cicero in ſummas anguſtias incidit, quippe propter Lentulum, Cethegum & alios conjurationis Catilinariae participes, ſe conſule in carcere necatos, ſe unum peti videbat. Neque in tanta calamitate ſua, propter vim & metum, defenſorem efficacem ullum invenit, ut ipſi amici fugam ſuaderent. Exiit itaque urbe, petiturus Siciliam. Facto interim alio edicto, ne intra 500 millia paſſ. reciperetur, Brundiſio in Graeciam trajicit anxie* (r), *quo Romae comperto Clodius domum ejus & villas incendit; neque Pompejo, qui Ciceronem deſeruerat, parcit. Hoc autem adjuvante ſenatus decernit, ut de nulla ante re, quam de Ciceronis reditu agatur* (s).

Redit Romam pridie non. Sept. poſt XVI menſes exilii, anno aet. L. mira omnis Italiae & S. P. Q. R. acclamatione (t), *poſtquam Clodiani nec caedibus illatis id impedire potuiſſent. Secutae inde orationes* poſt reditum ad Quirites *&* in ſenatu; *nec non* pro Domo ſua ad Pontifices.

Actis Clodianis reſciſſis, priſtinam auctoritatem & in cauſis graviſſimis defenſionem clientum reſumit: Ptolemaei regis reſtitutionem P. Lentulo *decernit;* P. Sextium, *anno ſup. Tribunum pl. a Clodianis de vi accuſatum, ſibique amiciſſimum, defendit, ſimulque in* Vatinium,

(r) Miſeriam & deſperationem animi ſui ſummam ipſe fatetur in *Epiſt. ad Attic.* III, 6, 7 ſq.

(s) *Plut.* c. 33.

(t) Prolixe hac de re ipſe in *Epiſt. ad Attic.* IV, 1, ſqq.

inter teſtes adverſae partis productum, acri interrogatione invehitur; de Haruſpicum reſponſis *diſputat, eaque non ad ſe, quod Clodius voluerat, ſed ad ipſum Clodium pertinere oſtendit; de* provinciis conſular. *probat, adimendas eſſe Piſoni & Gabinio, nullo* S. C. *ſed lege Clodia eas obtinentibus atque ſpoliantibus. Denique & & pro* M. Coelio, *de veneno a Clodianis accuſato, & pro* Corn. Balbo, *Gaditano, quem Pompejus civitatis jure donaverat, peroravit. Mortuo Piſone Tulliam ſuam Furio Craſſipedi deſponſavit* (u).

An. LII *libros tres* de Oratore *ſcripſit, & orationem in* L. Piſonem, *propter provinciam ademtam ipſi infenſum, habuit. Hoc anno ſcriptae epiſtolae ad* Q. fratrem *octava, nona & decima libri II, &* ad Attic. 9 — 12, *lib. IV. Sequenti anno libros* de Republica *ſive* politicos *emiſit* (x)*; defendit* Cn. Plancium, *aedilem, de ambitu, &* C. Rabirium Poſthumum, *equitem Rom. de repetundis accuſatos; epiſtolas ad* Q. fratrem *lib.* II, 11 — 16 *&* III, 5 *ſqq. in Britanniam, ubi Caeſaris legatus erat;* ad Attic. *IV,* 13 *ſqq. &c. miſit. An. LIV ſucceſſit.* Augur *in locum P. Craſſi jun. in Aſia interfecti. Cooptatus & inauguratus eſt ab Hortenſio. Scriptae* ad Famil. *epiſtolae lib.* II, 1, 5 *ſqq. ad Curionem.*

An. LV Clodius, praeturae candidatus, interficitur a Milone, *conſulatum petente; unde hunc de vi accuſatum, unus Cicero defendit. Munatius Plancus Burſa, quod curiam incen-*

(u) *Epiſt. ad Quintum fr.* II, 5 ſq.

(x) *De Divinat.* II, 1. *Epiſt. ad Famil.* VIII, 1.

diſſet, ab eo accuſatur atque damnatur (y). *Fingitur h. a. habitus ſermo* de Finibus bonorum & mal. *quem poſtea libris V perſcripſit. Tum etiam* de Legibus, *certe poſt Clodii mortem, diſputavit.*

An. L*VI Ciliciam, provinciam conſularem, adjuncta Cypro inſula & confinibus aliis civitatibus cum imperio ſortitur ex S. C.* (z) *legatum inter alios habiturus Quintum fratrem. Profectus Roma menſe Maj. Atheuas venit VII Kal. Quinctil.* (a) *& Laodiceam prid. Kal. Sextiles, indeque ad Iconium in caſtra. Adventu ejus, juſtitia, abſtinentia, clementia reviviſcunt omnes* (b). *Hic de rebus ſuis epiſtolas illas ſcripſit proconſul ad conſules* (c). *Ab Iconio per Tauri pylas Tarſum, indeque ad Amanum montem, Parthorum plenum, pervenit, ubi III Id. Oct. magnum eorum numerum caedit &* imperator *appellatur* (d). *Capto longa obſidione Pindeniſſo, munitiſſimo oppido, exercitum in hiberna dimittit, eique Q. fratrem praeponit* (e).

Reditum ſuum & honorem novis conſulibus, Aemilio Paullo & Claudio Marcello, enixe com-

---

(y) *Epiſt. ad Famil.* VII, 2.

(z) Ibid. III, 2.

(a) Itineris ſui rationes ipſe reddidit *Attico epiſt.* V, 1 ſqq. & Appio Pulchro, cui ſucceſſit, *Famil.* III, 3 ſqq.

(b) *Ad Attic.* epiſt. 15 ſq. libri V.

(c) *Ad Familiares* lib. XV, 1 ſqq.

(d) *Ad Attic.* V, 20. *Ad Familiares* II, 10. XV, 4. *Plut.* c. 36.

(e) *Famil.* XV, 4.

mendat (f). *Decernuntur ei Romae ſupplicationes de re bene geſta* (g). *Ipſe provincia mox deceſſurus, eam integerrime obit* (h) *ac dein quaeſtori ſuo, C. Coelio, regendam tradit* (i). *Redit per Epheſum, Rhodum, Athenas, Tironem libertum aegrum Patris relinquens, ad quem ex itinere plures epiſtolas miſit, totius itineris rationem continentes* (k). *Ab Epiro Brundiſium attigit VII Kal. Dec.* (l) *indeque Romam perrexit; ubi pridie Non. Jan. honorificentiſſime excipitur, exardeſcente jam belli civilis flamma propter Caeſarem, exercitum & provinciam invito ſenatu retinentem* (m). *Cicero utrique parti pacis eſt auctor, ſed fruſtra. Deſcriptis mox, quam quiſque tueretur, Italiae regionibus, ipſe Capuam accipit, oraeque maritimae praeeſt a Formiis* (n). *Evocatus inde litteris Pompeji in Apuliam atque Brundiſium, in itinere Caeſarem, urbi imminentem, convenit. Arpini Tullio filio ſuo togam puram dedit* (o). *Profecto Caeſare in Hiſpaniam, Cicero in Graeciam navigat a ... mpejum VII Id. Junii, cujus quidem ſa ... n poenituit, propter ... multa, qua ... udit* (p).

(f) Ibi...
(g) ...
(h ...

Hiſpania potitus Caeſar Romae armatis comitiis conſul creatur (an. Cicer. LIX) indeque Pompejum perſequitur in Epirum & Theſſaliam, ubi eum pugna illa Pharſalica, cui Cicero propter corporis infirmitatem non interfuit, devicit. Claſſis & praeſidii apud Dyrrachium relicti imperium Ciceroni, ut conſulari, defertur, quod is recuſat, pertaeſus belli; idque ipſum Pompejanis ſuſpectum reddit. Redux Brundiſii Caeſarem exſpectat victorem ex Aegypto (q). Flebilem ſuam conditionem ipſo die natali deplorat annos natus ſexaginta (r). Tullia filia, tertio jam marito, Corn. Dolabellae, nupta, prid. Id. Junii Brundiſium ad patrem venit (s); qui brevi poſt (prid. Id. Sextil.) litteras a Caeſare ſatis liberales accipit (t), eique Tarento Brundiſium pergenti obviam procedit (u). Kal. Oct. de proximo ſuo in Tuſculano adventu ad Terentiam ux. ſcribit (x). Inde in urbem, & cum libris ſuis in gratiam redit (y).

An. LXI Cicero conquieſcens in ſtudiis (z), dum Cae[illegible] Scipionem & Jubam regem in Africa [illegible] Cato autem Uticae ſibi mor[illegible] tr[illegible]iones oratorias & Brutum [illegible]s libellos conſcribit. De[illegible]

[illegible] ticum [illegible] libr. [illegible]
[illegible] im C[illegible]
[illegible] b. [illegible]
[illegible] 1 & [illegible]
[illegible] 3. [illegible]
[illegible] 2 [illegible]

laudat Catonem, *cui Caeſar*, *e bello redux*, Anticatonem *opponit*, *ſed cum maximis Ciceronis laudibus* (a). *In* Oratorem *ſuum*, *quidquid habuerat judicii*, *confert* (b). *Diuturnum in ſenatu ſilentium tandem frangit*, *ut Caeſari de reſtituto* M. Marcello *gratias ageret* (c); *apud quem & pro* Q. Ligario, *cauſae Pompejanae in Africa olim fautore*, *deprecatus eſt* (d). *Denique cum Terentia uxore divortium facit*, *quod domum ſuam exinaniverat & magnum aes alienum contraxerat* (e), *mox Publiliam*, *virginem divitem*, *ducturus*.

Tullia moritur ex partu; unde plures ad patrem litterae conſolatoriae ſcriptae (f). *Ipſe ſolatium quaerens librum*, *a multis laudatum*, de conſolatione *vel de luctu minuendo ſcripſit an*. LXII, *& Publiliae*, *de hac morte laetari viſae*, *nuntium remiſit*. *Domo abſens*, *in villis & ſtudiis unice verſatur*, *philoſophicis maxime; unde prodiit* Hortenſius, *prodiere* Academicarum Quæſtionum *libri IV*, *&* de Finibus bonorum & malorum *libri V* (g); *forte &* Tuſculanar. Quæſt. *libri V*. *Tullium filium Athenas mittit* (h). *Poſt reditum Caeſaris victoris ex*

(a) *Ad Attic*. XII, 41. XIII, 50.

(b) *Ad Famil*. VI, epiſt, 18.

(c) Ibid. IV, 4.

(d) Lib. VI, epiſt. 14.

(e) *Plutarch*. c. 41. *Ad Famil*. IV, epiſt. 14. De Publilia eſt ep. *ad Attic*. XII, 32.

(f) Pulcherrima eſt Sulpicii *ad Famil*. IV, 5.

(g) *De Divinat*. II, 1.

(h) *Ad Attic*. XII, epiſt. 52.

Hiſpania pro Dejotaro, *Armeniae min. rege, coram eo dixit* (i).

Annum LXIII *Romae auſpicatur, nec deſerit urbem ante Id. Mart. quibus Caeſar a Bruto, Caſſio & aliis conjuratis in curia Pompeji multis ictibus confectus eſt. Cicero initio Aprilis rus profectus villas ſuas luſtravit, unde dedit litteras plures* (k), *modo ſpei modo deſperationis plenas. Haec eadem ruſticatio nobis dedit tres libros* de Nat. Deorum, & *duos* de Divinatione; *praeterea dialog.* de Senectute & Lælium *ſ.* de Amicitia. *C. Octavius, C. Caeſaris interfecti ex ſorore Julia pronepos & heres, Apollonia Romam rediens, apud Cic. ruri divertit* (l), *qui cum* Hirtio *coſ. deſ. in Puteolano ſermonem* de Fato *habuit. Antonio interim Romae omnia miſcente, iter in Graeciam ſuſcipit, in quo multa ad Atticum,* Topica & de Gloria *libri duo ſcripti* (m). *Ventis impeditus, ne in Graeciam trajiceret, accepto Regii nuntio, fore, ut Antonius cederet, adeoque reſpub. libertatem, ſenatus dignitatem ſuam reciperet, in urbem properavit, ibique prid. Kal. Sept. cum ſumma populi gratulatione exceptus eſt* (n). *Poſtridie Kal. abſente Antonio*

ficiis *perfecit*, *forte &* Paradoxa. *Quum autem Antonius urbe exceſſiſſet*, *Octavii pueri rebus magis magiſque effloreſcentibus*, *hoc ipſo urgente Romam rediit V Id. Dec.* (o) *& XIV Kal. Jan. in ſenatu rogatus ſententiam dixit*, Philippica III *expreſſam; inde progreſſus in concionem*, *quid in ſenatu actum eſſet*, *populo expoſuit* Philippica IV.

Antonio D. Brutum in Gallia citeriore oppugnante, *Cicero cum ſuis id egit*, *ut hoſtis reip. judicaretur*, *unde enata eſt* Philippica V. *Factum prid. Non. Jan. de mittendis ad Antonium legatis S. C. populo declaravit* Philippica VI. *Metuens interim*, *ne ſenatorum animi in pacem inclinarent*, *hanc diſſuaſit* Philippica VII. *Qui* tumultus, *non* belli *nomen in ſententia ponendum cenſuerant*, *eos* Philippica VIII *reprehendit ante Id. Mart. Sergio Sulpicio*, *qui in legatione ad Ant. deceſſerat*, *ſtatuam aeneam pedeſtrem in roſtris ponendam ſuaſit* Philippica IX. *Recitatis in ſenatu M. Bruti*, *cui Cicero fil. ſtrenue operam militarem navabat*, *e Graecia litteris*, *Cicero pater in Fuſium Calenum*, *Bruti laudatoribus adverſantem*, Philippica X *inſurrexit. P. Dolabella propter crudelitatem hoſte judicato*, *& variantibus de imperatore in ipſum perſequendum deligendo ſententiis*, *habita V Kal. Maj.* Philippica XI C. *Caſſium ceteris praetulit* (p).

Cum dein alia ad Antonium legatio de pace decerneretur, *ipſeque Cicero ad illam deligere-*

(o) *Ad Famil.* XI, epiſt. 15.

(p) Epiſt. 5 *ad M. Brutum*; *ad Famil.* XII, ep. 7.

tur, *is* Philippica XII *omnem hanc rem acerrime diſſuaſit. Pacem cum Antonio & ſociis ejus iniri non poſſe*, *contra quod Lepidus Pont. Max. ſtatuerat*, Philippica XIII *declaravit* (q). *Nuntiata mox victoria de Antonio Mutinenſi a. d. Kal. XVII Maj. parta* (r), *omnis populus ad Ciceronem gratulabundus concurrit*, *eumque cum plauſu ſummo in Capitolium deducit. Inde X Kal. Maj. is ſupplicationem* 50 *dierum decernit* Philippica XIV. *Interim Antonius Alpes tranſgreſſus IV Kal. Jun. cum Lepido ſe conjunxit in Gallia* (s), *qua re Romae comperta*, *prid. Kal. Quint. & Lepidus in ſenatu hoſtis judicatus eſt. Caeſar Octavianus ut cognovit Antonium a Lepido receptum*, *cauſam optimatium deſerit*, *& cum illis de foedere per epiſtolas agit; mox* 400 *milites ad ſenatum mittit*, *qui conſulatum ſibi vix* 20 *annos nato depoſcerent. His infecta re reverſis Antonium & Lepidum in Italiam accerſit*, *ipſeque legiones ad urbem hoſtiliter movet. Cicero ad eum in caſtra venit*, *& paullo poſt lectica ex urbe fugit. Octavianus X Kal. Oct. conſul creatus*, *inita cum Ant. & Lep. triumvirali pactione*, *valere jubet Ciceronem*, *tum in Tuſculano agentem cum Q. fratre*, *cum quo is*, *certior de ſua utriuſque proſcriptione factus*, *aufugit Aſturam*, *villam ſuam*, *marique fugam tentat*, *ſed fruſtra. Superveniunt percuſſores*, *quibus a liberto proditus*, *ubi*

(q) Scripta tum ad Lepidum objurgatio *ad Famil.* X, epiſt. 27.

(r) De qua epiſt. Galbae ad Cic. *Famil.* X, 30.

(s) Ibid. epiſt. 23.

Herennium centurionem ſibi inſtare ſenſiſſet, ſervos ſuos lecticam ponere jubet, & immotam cervicem extra lecticam praebet praecidendam VII Id. Dec. Caput & manus, quibus Philippicas ſcripſerat, praeciduntur, Antonio afferenda, qui poni illa jubet in roſtris, horrendum Romanis *ſpectaculum* (t). *Vixit vir immortalis annos* LXIII, *menſes* XI, *dies V.*

(t) Haec omnia fuſius multi enarrant, inprimis *Plutarchus* cap. 46 ſqq. *Vellej. Paterc.* lib. II, c. 62 ſqq.

LIBRI DVO
ELIQVI SVNT EX QVATVOR.

LIBER PRIMVS.

E & multum hoc mecum cogitavi, I
an mali plus attulerit hominibus & I
ius copia dicendi, ac ſummum elo-
ſtudium. Nam cum & noſtræ reipu-
etrimenta conſidero, & maximarum
m veteres animo calamitates colligo,
nimam video per diſertiſſimos homi-
ctam partem incommodorum. Cum
es ab noſtra memoria, propter vetu-
remotas, ex litterarum monumentis

mem, ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam vero ſine ſapientia nimium obeſſe plerumque, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis, omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, perniciosſus patriæ civis alitur; qui vero ita ſeſe armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his propugnare poſſit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus utiliſſimus, atque amiciſſimus civis fore videtur.

2 Ac ſi volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, ſive ſtudii, ſive artis, ſive exercitationis cujuſdam, ſive facultatis a natura profectæ conſiderare principium; reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque ab
2 optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur, & ſibi victu fero vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quiſquam adſpexerat liberos: non, jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita, propter er-

rorem atque inſcientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, pernicioſiſſimis ſatellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir & ſapiens, cognovit, quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines, in agris & in tectis ſilveſtribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & manſuetos. Ac 3
mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, ut homines a conſuetudine ſubito converteret, & ad diverſas vitæ rationes traduceret. Age vero, urbibus conſtitutis, ut fidem colere & juſtitiam retinere diſcerent, & aliis parere ſua voluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent: qui tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inveniſſent, eloquentia perſuadere

potuiſſent? Profecto nemo, niſi gravi ac ſuavi commotus oratione, cum viribus plurimum poſſet, ad jus voluiſſet ſine vi deſcendere: ut inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari, & ſua voluntate a jucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim jam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primo quidem ſic & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur; & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe verſata. Poſtquam vero commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, ſine ratione officii, dicendi copiam conſecuta eſt; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes & vitas hominum
3 labefactare aſſuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus.

4 Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eſſe verſari, nec vero ad privatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere: ſed cum a ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad parvas controverſias privatorum accederent. quibus in controverſiis cum ſæpe a mendacio contra

ıgerentur. Itaque cum in dicendo ſæpe
nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet
ıi, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi
r eloquentiam comparaſſet, fiebat, ut
ıltitudinis & ſuo judicio dignus, qui
ıblicam gereret, videretur. Hinc nimi-
on injuria, cum ad gubernacula reipu-
temerarii atque audaces homines ac-
.nt, maxima ac miſerrima naufragia
:. Quibus rebus tantum odii atque in-
ſuſcepit eloquentia, ut homines inge-
mi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate
um, ſic ex ſeditioſa & tumultuoſa vita ſe
um aliquod traderent quietum. Quare
identur poſtea cetera ſtudia recta at-
neſta, per otium concelebrata ab opti-
nituiſſe: hoc vero a pleriſque eorum

illis reſiſtendum fuit, & reipublicæ conſulen-
4 dum. Quod noſtrum illum non fugit Cato-
nem, neque Lælium, neque horum (vere
dicam) diſcipulum Africanum, neque Grac-
chos Africani nepotes: quibus in hominibus
erat ſumma virtus, & ſumma virtute ampli-
ficata auctoritas, &, quæ his rebus orna-
mento, & reipublicæ præſidio eſſet, eloquen-
tia. Quare, meo quidem animo, nihilo mi-
nus eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi ea qui-
dam & privatim & publice perverſe abu-
tuntur: ſed eo quidem vehementius; ne mali
magno cum detrimento bonorum & com-
muni omnium pernicie, plurimum poſſint:
cum præſertim hoc unum ſit, quod ad omnes
res, & privatas & publicas, maxime perti-
neat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris,
hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad
rempublicam plurima commoda veniunt, ſi
moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapien-
tia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus,
honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque
eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium
comparatur. Ac mihi quidem videntur ho-
mines, cum multis rebus humiliores & in-
firmiores ſint, hac re maxime beſtiis præſtare,
quod loqui poſſunt. Quare præclarum mihi

n artificio quodam comparatur; non alie-
eſt videre, quid dicant ii, qui quædam
rei præcepta nobis reliquerunt. Sed an-
am de præceptis oratoriis dicamus, vi-
r dicendum de genere ipſius artis, de
o, de ſine, de materia, de partibus.
his rebus cognitis, facilius & expedi-
ıniuſcujuſque animus ipſam rationem ac
artis conſiderare poterit.
ivilis quædam ratio eſt, quæ multis & 5
nis ex rebus conſtat. ejus quædam ma- 6
& ampla pars eſt artificioſa eloquentia,
n rhetoricam vocant. Nam neque cum
ntimus, qui civilem ſcientiam eloquen-
on putant indigere; & ab iis, qui eam
nt omnem rhetoris vi & artificio conti-
magnopere diſſentimus. Quare hanc

in fine, quid officio conveniat, conſideratur: ut medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſite; finem, ſánare curatione: item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cujus cauſa facere debet, finem appellabimus.

7 Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur. Ut ſi medicinæ meteriam dicamus morbos ac vulnera, quod in his omnis medicina verſetur: item, quibus in rebus verſatur ars & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores exiſtimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de [illegible]us oratorem optime poſſe dicere [illegible]it. Hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubjicere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta ſubminiſtravit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putavit, demonſtrativo, deliberativo, judiciali. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem aut vituperationem: delibe-

habet in se accusationem & defensionem,
petitionem & recuſationem. Et, quemodum noſtra quidem fert opinio, oratoris & facultas in hac materia tripertita ver- exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras qui- 6
., nec quid dicat, attendere, nec quid 8
iceatur, intelligere videtur; qui oratoris eriam in cauſam & in quæſtionem divi- . Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ontroverſiam in dicendo poſitam cum per- arum certarum interpoſitione; quam nos oque oratori dicimus eſſe attributam. Nam s ei partes, quas ante diximus, ſupponi- s, judicialem, deliberativam, demonſtra- m. Quæſtionem autem eam appellat, habeat in ſe controverſiam in dicendo :am, ſine certarum perſonarum interpo- ne, ad hunc modum: Ecquid ſit bonum

telligimus, eas, ſicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quodſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio, & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc vero ea vis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philoſophiam conceſſerit. Neque eo dico, quod ejus ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur: nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque novi protuliſſe: verum oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere; quod eum minime potuiſſe, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus; partes autem hæ, quas plerique

7 dixerunt, inventio, diſpoſitio, elocutio, me-

9 moria, pronunciatio. Inventio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant: diſpoſitio eſt rerum inventarum in ordinem diſtributio: elocutio eſt idoneorum verborum & ſententiarum ad inventionem accommodatio: memo-

ria eſt firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio: pronunciatio eſt, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breviter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in 8
dictione aut diſceptatione aliquam contro- 10
verſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti: non feci, aut jure feci. Cum facti controverſia eſt, quoniam conjecturis cauſa firmatur, conſti-

tutio conjecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva nominatur. Cum vero, qualis ſit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controverſia eſt, conſtitutio generalis vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur conſtitutio; quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. Nam in quam rem non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controverſiæ. quare eam ne cauſam quidem convenit putari.

11 Ac facti quidem controverſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo: occideritne Ajacem Ulyſſes. Et quid fiat, hoc modo: bonone animo ſint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controverſia eſt, cum de facto convenit, & quæritur, id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere

neceſſe eſt [ideo nominis] eſſe controverſiam, (non quod de re ipſa non conveniat) non quod de facto non conſtet, ſed quod id, quod factum ſit, aliud alii videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter deſcribenda: ut, ſi quis ſacrum ex privato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus ſit judicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrumque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adverſarii dicant.

Generis eſt controverſia, cum & quid fa- 9
ctum ſit, convenit, & quo id factum nomine 12
appellari oporteat, conſtat: & tamen, quantum, & cujuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur; hoc modo: Juſtum, an injuſtum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale ſit id, quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controverſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberativam, demonſtrativam, juridicialem, negotialem. quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum, reprehendendum videtur; verum brevi, ne aut, ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut, ſi diu-

tius in hoc conſtiterimus, moram atque
pedimentum reliquis præceptis intuliſſe
deamur. Si deliberatio & demonſtratio
nera ſunt cauſarum, non poſſunt recte pa
alicujus generis cauſæ putari. Eadem e
res alii genus eſſe, alii pars poteſt : eid
genus eſſe & pars non poteſt. Deliber
autem, & demonſtratio, genera ſunt ca
rum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt,
judiciale ſolum, aut & judiciale, & dem
ſtrativum, & deliberativum. Nullum dic
cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas
cat, & in eas præcepta det, amentia
unum autem judiciale ſolum eſſe qui pot
cum deliberatio & demonſtratio neque i
ſimiles inter ſe ſint, & ab judiciali gen
plurimum diſſideant, & ſuum quæque fin
habeat, quo referri debeat? relinquitur er
ut omnia tria genera ſint cauſarum. D
beratio igitur & demonſtratio non poſſ
recte partes alicujus generis cauſæ put
Male igitur eas generalis conſtitutionis p
tes eſſe dixit.

10 Quod ſi generis cauſæ partes non poſſ
13 recte putari, multo minus recte partis ca
partes putabuntur. Pars autem cauſæ c
ſtitutio eſt omnis. non enim cauſa ad con

ſte partis ejus, quod hic dicit, partes
ıntur. Deinde ſi conſtitutio, & ipſa,
s conſtitutionis ejus quælibet, inten-
depulſio eſt; quæ intentionis depulſio
t, ea nec conſtitutio, nec pars conſti-
s eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio
t, ea nec conſtitutio, nec pars conſti-
s eſt; demonſtratio & deliberatio, ne-
onſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt.
ur conſtitutio, & ipſa, & pars ejus,
onis depulſio eſt; deliberatio & demon-
, neque conſtitutio, neque pars conſti-
s eſt. Placet autem ipſi, conſtitutio-
ntentionis eſſe depulſionem: placeat
oportet, demonſtrationem & delibera-
ı non eſſe conſtitutionem, nec partem
utionis. Atque hoc eodem urgebitur,

conjecturalis eſſe & definitiva. Rurſus nec definitiva cauſa poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & definitiva eſſe & tranſlativa. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis, poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideo quod unaquæque ex ſe, & ex ſua natura, ſimpliciter conſideratur: altera aſſumta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberativa cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & tranſlativam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam. ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu evenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes ali-
11 cujus conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem & negotialem. Juridicialis eſt, in qua æqui & iniqui natura, præmii, aut pœnæ ratio quæritur: negotialis eſt, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos juriſconſulti exiſti-
15 mantur. Ac juridicialis quidem ipſa in duas diſtri-

ıor, conceſſio, remotio criminis, relatio
nis, comparatio. Conceſſio eſt, cum
non id, quod factum eſt, defendit, ſed
ıoſcatur, poſtulat. Hæc in duas partes
tur, purgationem & deprecationem.
ıtio eſt, cum factum conceditur, culpa
vetur. Hæc partes habet tres, impru-
ım, caſum, neceſſitatem. Deprecatio
um & peccaſſe & conſulto peccaſſe reus
ıfitetur, & tamen, ut ignoſcatur, poſtu-
quod genus perraro poteſt accidere. Re-
criminis eſt, cum id crimen, quod in-
r, ab ſe & ab ſua culpa, vi & poteſtate
um reus removere conatur. Id duplici-
eri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in
transferetur. Cauſa transfertur, cum
dicitur vi & poteſtate factum: factum

tenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.

16 In quarta conſtitutione, quam translativam nominamus, ejus conſtitutionis eſt controverſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus conſtitutionis Hermagoras inventor eſſe exiſtimatur, non quod non uſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animadverterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perſpicua eſt,) quam invidia atque obtrecta-
12 tione quadam impediri. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus: exempla autem cujuſque generis tunc commodius expoſituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

17 Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, utrum cauſa ſit ſimplex, an

ε pluribus quæſtionibus, in qua plura
ıntur, hoc pacto: Utrum Carthago di-
r, an Carthaginienſibus reddatur, an
lonia deducatur. Ex comparatione, in
ɔer contentionem, utrum potius, aut
potiſſimum ſit, quæritur, ad hunc mo-
Utrum exercitus in Macedoniam contra
ɔpum mittatur, qui ſociis ſit auxilio, an
tur in Italia, ut quam maximæ contra
ibalem copiæ ſint. Deinde conſideran-
eſt, in ratione an in ſcripto ſit contro-
ı, Nam ſcripti controverſia eſt ea, quæ
riptionis genere naſcitur. Ejus autem 13
·a, quæ ſunt ſeparata a conſtitutionibus,
ļue ſunt. Nam cum verba ipſa videntur
ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter
æ leges, aut plures diſcrepare; tum id,

mum genus, de ſcripto & ſententia; ſecun-
dum, ex contrariis legibus; tertium, ambi-
guum; quartum, ratiocinativum; quintum,
18 definitivum nominamus. Ratio autem eſt,
cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in
aliqua argumentatione conſiſtit.

At tum, conſiderato genere cauſæ, &
cognita conſtitutione, cum, ſimplexne an
conjuncta ſit, intellexeris, &, ſcripti an ra-
rationis habeat controverſiam, videris; dein-
ceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio,
quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ ſit:
quæ omnia a conſtitutione proficiſcantur
oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictio-
ne cauſarum gignitur controverſia, hoc modo:
Non jure feciſti: jure feci. Cauſarum autem
hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat.
ex ea igitur naſcitur controverſia, quam quæ-
ſtionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit?
Ratio eſt, quæ continet cauſam, quæ ſi ſub-
lata ſit, nihil in cauſa controverſiæ relinque-
tur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili &
pervulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi
accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Jure feci;
illa enim patrem meum occiderat: non habet
defenſionem. qua ſublata, omnis quoque
controverſia ſublata ſit. Ergo ejus cauſæ

lio matrem necari oportuit. potuit enim
tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac 14
ictione rationis illa ſumma naſcitur con-
erſia, quam judicationem appellamus. ea
ujuſmodi: Rectumne fuerit, ab Oreſte ma-
ı occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet.
ıamentum eſt firmiſſima argumentatio de- 19
oris, & appoſitiſſima ad judicationem: ut
dit Oreſtes dicere, ejuſmodi animum ma-
ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum
ores, in regnum, in famam generis &
iæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum
e debuerint. Et in ceteris quidem con-
ionibus ad hunc modum judicationes re-
ntur: in conjecturali autem conſtitutio-

tes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri.

His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideo quod illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata; tum denique ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur; exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in rationem exordiendi præcepta dabimus.

15 Exordium eſt oratio animum auditoris
20 idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eveniet, ſi eum benevolum, attentum, docilem fecerit. quare qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile,

d negligitur ab auditore, & non magno-
attendendum videtur: anceps, in quo aut
catio dubia eſt; aut cauſa & honeſtatis,
ırpitudinis particeps, ut & benevolentiam
at, & offenſionem: obſcurum, in quo aut
li auditores ſunt, aut difficilioribus ad
noſcendum negotiis cauſa implicita eſt.
ıre quoniam tam diverſa ſunt genera cau-
ım, exordiri quoque diſpari ratione in
quoque genere neceſſe eſt. Igitur exor-
m in duas partes dividitur, in principium
inſinuationem. Principium eſt oratio, per-
ue & protinus perficiens auditorem beni-
ım, aut docilem, aut attentum. Inſinua-
eſt oratio quadam diſſimulatione & cir-
ione obſcure ſubiens auditoris animum.
In admirabili genere cauſæ, ſi non omni- 21

odium. In humili autem genere cauſæ, con-
temtionis tollendæ cauſa, neceſſe erit atten-
tum efficere auditorem. Anceps genus cau-
ſæ, ſi dubiam judicationem habebit, ab ipſa
judicatione exordiendum eſt. ſin autem par-
tem turpitudinis & partem honeſtatis habe-
bit, benivolentiam captare oportebit, ut in
genus honeſtum cauſa translata videatur.
Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel
præteriri principium poterit, vel, ſi commo-
dum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut
a lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſ-
træ dictionis: ſin uti principio placebit, be-
nivolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod
eſt, augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per
principium dociles auditores efficere oporte-
16 bit. Nunc, quoniam, quas res exordio con-
ficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, ut
oſtendatur, quibus quæque res rationibus
confici poſſit.

22 Benivolentia quatuor ex locis compara-
tur: ab noſtra, ab adverſariorum, ab judi-
cum perſona, ab ipſa cauſa. Ab noſtra, ſi
de noſtris factis & officiis ſine arrogantia di-
cemus: ſi crimina illata & aliquas minus
honeſtas ſuſpiciones injectas diluemus: ſi,
quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent

difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici utemur. Ab adverſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducentur, ſi quod eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur: in invidiam, ſi vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam cauſæ ſuæ confidere: in contemtionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignavia, deſidioſum ſtudium & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona benevolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his, quam honeſta exiſtimatio, quantaque eorum judicii & auctoritatis exſpectatio ſit, oſtendetur: ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, adverſariorum cauſam per contemtionem deprimemus. Attentos autem 23 faciemus, ſi demonſtrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam rempublicam per-

tinere; & ſi pollicebimur, nos brevi noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte & breviter ſummam cauſæ exponemus; hoc eſt, in quo conſiſtat controverſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire.

17 Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime; ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo, aut ab iis, qui ante dixerunt, jam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum jam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratore nonnumquam animus auditoris of-
24 fenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re homi-

nem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus: deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere, ea, quæ indignentur adverſarii, tibi quoque indigna videri; deinde, [cum lenieris eum, qui audiet,] demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adverſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum judicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde eandem, aut conſimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Sin ora- 25
tio adverſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, quod ei, qui intelleligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo, quod adverſarii ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ii, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab adverſarii dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui

potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adverſarii perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo contra dicere paratum, plerumque ſe potius temere aſſenſiſſe, quam illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienavit a cauſa, te brevius, quam paratus fueris, eſſe dicturum, commodum eſt polliceri; non imitaturum adverſarium. Sin res dabit, non inutile eſt, ab aliqua re nova aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit; quod genus, ſtrepitum, acclamationem: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triſte, novum, horribile, ſtatim non incommodum eſt injicere. Nam ut cibi ſatietas & faſtidium aut ſubamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur; ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu novatur.

18 Ac ſeparatim quidem, quæ de principio & inſinuatione dicenda videbantur, hæc fere ſunt. Nunc quiddam breviter & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium ſententiarum & gravitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad

dignitatem, in ſe continere, propterea quod id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendet: ſplendoris & feſtivitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur: quæ maxime orationi fidem, oratori adimet auctoritatem. Vitia vero hæc ſunt certiſſima 26
exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit; vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, translatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc, quam in contrariam partem cauſæ, poteſt convenire. Commutabile eſt, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis, aut ſententiis, ultra quam ſatis eſt, producitur. Separatum eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum eſt, quod aliud conficit, quam cauſæ genus poſtulat: ut ſi quis docilem faciat auditorem, cum benivolentiam cauſa deſiderat, aut, ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit,

quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque benivolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil pejus eſt, ut contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

19 Narratio eſt rerum geſtarum, aut ut ge-
27 ſtarum, expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. unum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controverſiæ continetur: alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa, interponitur. Tertium genus eſt remotum a civilibus cauſis, quod delectationis cauſa, non inutili cum exercitatione, dicitur & ſcribitur. Ejus partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. cujuſmodi eſt:

Angues ingentes alites, juncti jugo.

Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota: quod genus, Appius indixit Carthaginienſibus bellum. Argumentum eſt

ſicta res, quæ tamen fieri potuit. Hujuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, ejuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſſint, hoc modo:

Venit ad me ſaepe clamitans, Quid agis, Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumtum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt praeter aequumque & bonum.

Hic in genere narrationis multa ineſſe debet feſtivitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, gravitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex his, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumentur.

Nunc de narratione ea, quæ cauſæ con- 28
tinet expoſitionem, dicendum videtur. Opor- 20
tet igitur eam tres habere res: ut brevis, ut aperta, ut probabilis ſit. Brevis erit, ſi, unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, &

non ab ultimo repetetur, & ſi cujus rei ſatis erit ſummam dixiſſe, ejus partes non dicentur. Nam ſæpe ſatis eſt, quid factum ſit, dicere; non ut enarres, quemadmodum ſit factum: & ſi non longius, quam quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur: & ſi ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adjuvat, præteribitur: & ſi ſemel unumquodque dicetur: & ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cum ſe breves putent eſſe, longiſſimi ſint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quam neceſſe ſit. Nam pleriſque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Acceſſi ad ædes, puerum evocavi: reſpondit: quæſivi dominum: domi negavit eſſe. Hic, tametſi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia ſatis fuit dixiſſe, domi negavit eſſe, ſit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt brevitatis imitatio, & non minus rerum non neceſſariarum, quam verborum multitudine ſu-

per-

perſedendum eſt. Aperta autem narratio 29
poterit eſſe, ſi, ut quidque primum geſtum
erit, ita primum exponetur, & rerum ac tem-
porum ordo ſervabitur, ut ita narrentur, ut
geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri vide-
buntur. Hic conſiderandum erit, ne quid
perturbate, ne quid contorte dicatur, ne
quam in aliam rem tranſeatur, ne ab ultimo
repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne
quid, quod ad rem pertineat, prætereatur:
& omnino, quæ præcepta de brevitate ſunt,
hoc quoque in genere ſunt conſervanda. Nam
ſæpe res parum eſt intellecta longitudine ma-
gis, quam obſcuritate narrationis. Ac verbis
quoque dilucidis utendum eſt: quo de genere
dicendum eſt in præceptis elocutionis. Pro- 21
babilis erit narratio, ſi in ea videbuntur in-
eſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate; ſi
perſonarum dignitates ſervabuntur; ſi cauſæ
factorum exſtabunt; ſi fuiſſe facultates fa-
ciundi videbuntur; ſi tempus idoneum; ſi
ſpatii ſatis; ſi locus opportunus ad eandem
rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur;
ſi res & ad eorum, qui agent, naturam, &
ad vulgi morem, & ad eorum, qui audient,
opinionem accommodabitur. Ac veri quidem
ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud 30

autem præterea conſiderare oportebit, ne aut, cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tamen interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnám excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad unamquamque confeſtim rationem accommodare, ut vulneri præſto medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum aut ab adverſariis re expoſita, noſtra nihil intereſt, iterum aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus; nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non, quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod adverſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipſum adjuvat, obſcure dicitur & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda

træ cauſæ fidem, & auctoritatem, & fir- 34
mentum adjungit oratio. Hujus partis ta ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſa-a genera dividentur. Verumtamen non ommodum videtur, quandam ſilvam at-: materiam univerſam ante permiſtam & ıfuſam exponere omnium argumentatio-n: poſt autem tradere, quemadmodum ımquodque genus cauſæ, omnibus hinc umentandi rationibus tractis, confirmare rteat.

Omnes res argumentando confirmantur, ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod otiis eſt attributum. Ac perſonis has res :ibutas putamus, nomen, naturam, vi-m, fortunam, habitum, affectionem, ſtu-, conſilia, facta, caſus, orationes. No-

rum indigemus ad hanc præceptionem, faci-lius eſt. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit; & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Grajus an Barbarus; patria, Athenienſis an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus conſanguineis: ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterea commoda & incommoda conſiderantur ab natura data animo aut corpori, hoc modo: valens an imbecillus; longus an brevis; formoſus an deformis; velox an tardus ſit; acutus an hebetior; memor an obliviofus: comis, officioſus, pudens, patiens, an contra. Et omnino, quæ a natura data animo & corpori [conſiderabuntur], in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cujus arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus: quo modo

rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudi-
ne domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſer-
vus ſit, an liber: pecunioſus, an tenuis: pri-
vatus, an cum poteſtate: ſi cum poteſtate,
jure an injuria: felix, clarus, an contra:
quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo
quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit
conſiderandum. Habitum autem appellamus, 36
animi aut corporis conſtantem & abſolutam
aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut
artis perceptionem alicujus, aut quamvis
ſcientiam: & item corporis aliquam commo-
ditatem, non natura datam, ſed ſtudio indu-
ſtriaque partam. Affectio eſt, animi aut cor-
poris ex tempore, aliqua de cauſa, commu-
tatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia,
morbus, debilitas & alia, quæ genere in eo-
dem reperiuntur. Studium eſt animi aſſidua
& vehemens ad aliquam rem applicata ma-
gna cum voluntate occupatio, ut philoſophiæ,
poëticæ, geometriæ, litterarum. Conſilium
eſt aliquid faciendi, aut non faciendi [vere]
excogitata ratio. Facta autem, & caſus, &
orationes tribus ex temporibus conſiderabun-
tur; quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut
quid dixerit; aut quid faciat, quid ipſi acci-
dat, quid dicat; aut quid facturus ſit, quid

ſtra Agamemnonem, convenit. Nam hic uterque & id poſuit, quod conveniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controverſiæ ſit, ponendum eſt in judicationis expoſitione: quæ quemadmodum inveni-
32 retur, ante dictum eſt. Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet brevitatem, abſolutionem, paucitatem. Brevitas eſt. cum, niſi neceſſarium, nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quod rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. in qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſervatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars eſt. Nam homo, animalis pars eſt; Thebani aut Trojani, genus.
23 Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio,

e, expoſito genere, partem ſe generis ad-
uiſſe. Nam genus eſt, omnium nimirum
inum, cupiditas: ejus autem generis
dubio pars eſt avaritia.

Ioc igitur vitandum eſt, ne, cujus ge- 33
poſueris, ejus ſecum aliquam, ſicut di-
ım ac diſſimilem, partem ponas in eadem
tione. Quod ſi quod in genus plures in-
ıt partes, id cum in prima partitione
c erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur
mpore commodiſſime, cum ad ipſum
ım erit explicandum in cauſæ dictione
partitionem. Atque illud quoque perti-
d paucitatem, ne aut plura, quam ſatis
lemonſtraturos nos dicamus, hoc modo:
ıdam, adverſarios, quod arguimus, &
ſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe: nam

præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertineant; quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ convenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæque pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur, & omnibus explicatis, peroratum ſit; hoc modo, ut ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto, & gnati vitam, & conſilium meum
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primum gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia,
Liberius vivendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium:

Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum acceſſit, & omni-

cauſæ fidem, & auctoritatem, & fir- 34
tum adjungit oratio. Hujus partis
nt præcepta, quæ in ſingula cauſa-
nera dividentur. Verumtamen non
odum videtur, quandam ſilvam at-
teriam univerſam ante permiſtam &
m exponere omnium argumentatio-
poſt autem tradere, quemadmodum
odque genus cauſæ, omnibus hinc
ntandi rationibus tractis, confirmare
t.

nes res argumentando confirmantur,
eo, quod perſonis, aut ex eo, quod
eſt attributum. Ac perſonis has res
as putamus, nomen, naturam, vi-
fortunam, habitum, affectionem, ſtu-
nſilia, facta, caſus, orationes. No-

rum indigemus ad hanc præceptionem, faci-
35 lius eſt. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit; & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Grajus an Barbarus; patria, Atheníenſis an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus conſanguineis: ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterea commoda & incommoda conſiderantur ab natura data animo aut corpori, hoc modo: valens an imbecillus; longus an brevis; formoſus an deformis; velox an tardus ſit; acutus an hebetior; memor an obliviosus: comis, officioſus, pudens, patiens, an contra. Et omnino, quæ a natura data animo & corpori [conſiderabuntur], in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo
25 poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cujus arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus: quo modo

rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudi-
ne domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſer-
vus ſit, an liber: pecunioſus, an tenuis: pri-
vatus, an cum poteſtate: ſi cum poteſtate,
jure an injuria: felix, clarus, an contra:
quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo
quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit
conſiderandum. Habitum autem appellamus, 36
animi aut corporis conſtantem & abſolutam
aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut
artis perceptionem alicujus, aut quamvis
ſcientiam: & item corporis aliquam commo-
ditatem, non natura datam, ſed ſtudio indu-
ſtriaque partam. Affectio eſt, animi aut cor-
poris ex tempore, aliqua de cauſa, commu-
tatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia,
morbus, debilitas & alia, quæ genere in eo-
dem reperiuntur. Studium eſt animi aſſidua
& vehemens ad aliquam rem applicata ma-
gna cum voluntate occupatio, ut philoſophiæ,
poëticæ, geometriæ, litterarum. Conſilium
eſt aliquid faciendi, aut non faciendi [vere]
excogitata ratio. Facta autem, & caſus, &
orationes tribus ex temporibus conſiderabun-
tur; quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut
quid dixerit; aut quid faciat, quid ipſi acci-
dat, quid dicat; aut quid facturus ſit, quid

[illegible]

[illegible] parentis occisio, patriae proditio. Deinde causa ejus summae, per quam, et quamobrem, et cujus rei causa factum sit, quaeruntur. Deinde ante rem gestam quae facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium: deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit: deinde, quid postea factum sit.

18 In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quae negotiis attributa sunt, quaeritur locus, tempus, occasio, modus, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quaeritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propin-

quitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: ſacer an profanus, publicus an privatus, alienus an ipſius, de quo
agitur, locus ſit an fuerit. Tempus eſt, id 39
quo nunc utimur, (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt,) pars quædam æternitatis, cum alicujus annui, menſtrui, diurni, nocturnive ſpatii certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierint, conſiderantur; & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoleverint, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur; & quæ jam diu geſta, & a memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, vere tradita eſſe, quod eorum monumenta certa in litteris exſtent; & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique poſſint: & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocyus, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas ejus eſt conſideranda. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potueritne aut magnitudo negotii aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis,

& diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in
27 aliqua parte alicujus horum. Occaſio eſt pars
40 temporis, habens in ſe alicujus rei idoneam
faciendi aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrumque idem eſſe intelligitur: verum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. quare cum genere idem ſit, ſit aliud, quod parte quadam & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod civitas univerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa privatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, convivium,
41 ſomnus. Modus eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Ejus partes ſunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit: imprudentia autem in purgationem confertur,

cujus partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas;
& in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam,
iracundiam, amorem, & cetera, quæ in ſi-
mili genere verſantur. Facultates ſunt, aut
quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid
confici non poteſt.

Adjunctum autem negotio id intelligitur, 28
quod majus, & quod minus, & quod ſimile
erit ei negotio, quo de agitur, & quod æque
magnum, & quod contrarium, & quod diſ-
paratum, & genus, & pars, & eventus. Ma-
jus & minus, & æque magnum, ex vi, & ex
numero, & ex figura negotii, ſicut ex ſta-
tura corporis, conſideratur. Simile autem 42
ex ſpecie comparabili, aut ex conferenda at-
que aſſimulanda natura judicatur. Contra-
rium eſt, quod poſitum in genere diverſo, ab
eodem, cui contrarium eſſe dicitur, pluri-
mum diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſ-
paratum autem eſt id, quod ab aliqua re per
oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc mo-
do: ſapere & non ſapere. Genus eſt, quod
partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars
eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, avaritia.
Eventus eſt alicujus exitus negotii, in quo
quæri ſolet, quid ex quaque re evenerit,
eveniat, eventurum ſit. Quare hoc in ge-

nere, ut commodius, quid eventurum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat evenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.

43 Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur: primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat: deinde, ejus facti qui ſint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus & inventionis comprobatores atque æmuli: deinde, ecquæ ea de re aut ejus rei ſit lex, conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium: deinde, natur^ ejus evenire vulgo ſoleat, an inſolenter & raro: poſtea, homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueverint; & cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim aut ex intervallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis, conſequantur: de quibus in deliberativo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, ſunt attributæ.

Omnis autem argumentatio, quæ ex iis 29
locis, quos commemoravimus, ſumetur, aut 44
probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Et-
enim, ut breviter deſcribamus, argumenta-
tio videtur eſſe inventum ex aliquo genere,
rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut
neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demon-
ſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri,
nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit,
cum viro concubuit. Hoc genus argumen-
tandi, quod in neceſſaria demonſtratione ver-
ſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per
complexionem, aut per enumerationem, aut
per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, 45
in qua, utrum conceſſeris, reprehenditur, ad
hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris?
ſin probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in
qua, pluribus rebus expoſitis & ceteris in-
firmatis, una reliqua neceſſario confirmatur,
hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa
ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut
alicujus amici gratia, aut, ſi horum nihil
eſt, ab hoc non eſſe occiſum: nam ſine cauſa
maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt: ſed
neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus,
nec ſpes ex morte illius alicujus commodi,
neque ad amicum hujus aliquem mors illius

pertinebat. relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, ut ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, verum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

46 Probabile autem eſt id, quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſive id falſum eſt, ſive verum. In eo genere, quod fere ſolet fieri, probabile hujuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi avarus eſt, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, hujuſmodi ſunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas; eos, qui philoſophiæ
30 dent operam, non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrariis & paribus, & in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrariis, hoc modo:

Nam

: ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis
poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub ean-
rationem cadunt, hoc modo probabile
deratur: Nam ſi Rhodiis turpe non eſt
rium locare, ne Hermacreonti quidem
eſt conducere. Hæc tum vera ſunt,
acto: Quoniam cicatrix eſt, fuit vul-
tum veriſimilia, hoc modo: Si multus
in calceis pulvis, ex itinere eum venire
ebat.

mne autem, (ut certas quaſdam in par-
iſtribuamus,) probabile, quod ſumitur
rgumentationem, aut ſignum eſt, aut
bile, aut judicatum, aut comparabile.
m eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, 48
iddam ſignificat, quod ex ipſo profectum
ur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo

mes & beatos eſſe cupiat. Judicatum eſt, res aſſenſione, aut auctoritate, aut judicio alicujus aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod jurati legibus judicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt, hujuſmodi: ut majoribus natu aſſurgatur, ut ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus eo, quod inſciente collega in cenſura nihil egiſſet, poſt cenſuram conſulem fecit.

49 Comparabile autem eſt, quod in rebus diverſis ſimilem aliquam rationem continet. Ejus partes ſunt tres: imago, collatio, exemplum. Imago eſt oratio demonſtrans corporum aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio, rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicujus hominis aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum

autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controverſia, ſive in ratione, ſive in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conveniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuſe & permixte diſperſimus: poſt diſcrete & electe in genus quodque cauſæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis 50
argumentatio poterit: inventam exornari, & certas in partes diſtingui & ſuaviſſimum eſt, & ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum viſum eſt, ut ad inventionem argumenti abſolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura & diligenria locus hic omnis conſiderandus eſt, quod non ſolum rei magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

Omnis igitnr argumentatio aut per indu- 31
ctionem tractanda eſt, aut per ratiocinatio- 51
nem. Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem ejus, quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, ut illi

dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticum Aeſchinem demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam: Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi veſtem & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne an illius malis? Illius vero, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quam tu habes, virumne tuum an illius ma-
52 lis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus eſt; tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid ſi fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quid ſi uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utram malis? Atque hic Xenophon quoque ipſe tacuit. Poſt Aſpaſia: Quoniam uterque veſtrum, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mu-

ſier optimum virum mavis habere, & tu Xe-
nophon uxorem habere lectiſſimam maxime
vis. Quare, niſi hoc perfeceritis, ut neque
vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit,
profecto id ſemper, quod optimum putabitis
eſſe, multo maxime requiretis, ut & tu ma-
ritus ſis quam optimæ, & hæc quam opti-
mo viro nupta ſit. Hic cum rebus non du-
biis eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimi-
litudinem, ut etiam illud, quod dubium vi-
debatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro
certo, propter rationem rogandi, concedere-
tur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates 53
uſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad
perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi
ille dederat, quicum diſputabat, aliquid con-
ficere malebat, quod ille ex eo, quod jam
conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet.
Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, 32
primum, ut illud, quod inducemus per ſimi-
litudinem, ejuſmodi ſit, ut ſit neceſſe con-
cedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud,
quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe id-
ipſum non oportebit. Deinde illud, cujus
confirmandi cauſa fiet inductio, videndum
eſt, ut ſimile iis rebus ſit, quas res, quaſi
non dubias, ante induxerimus. Nam ante

aliquid nobis conceſſum eſſe, nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cujus cauſa illud concedi primum voluerimus: deinde non intelligat, quo ſpectent illæ primæ inductiones,
54 & ad quem ſint exitum perventuræ. Nam qui videt, ſi ei rei, quam primo rogetur, recte aſſenſerit, illam quoque rem, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſario concedendam, plerumque aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod conceſſit, ad id, quod non vult concedere, deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum: prima pars ex ſimilitudine conſtat una, pluribuſve: altera ex eo, quod concedi volumus, cujus cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt: tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut,

quid ex ea conficiatur, oſtendit. Sed quia 33
non ſatis alicui videbitur dilucide demonſtra- 55
tum, niſi quod ex civili cauſarum genere exemplum ſubjecerimus: videtur hujuſmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat; aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit utendum: ſed ut eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt pervagata, quo Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc mo-
dum: Si, judices, id, quod Epaminondas 56
ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QVAM SI QVIS REIPVBLICAE CAVSA EXERCITVM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quod ſi voſmetipſi, quod a veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem, injuſſu populi, ad legem ad-

ſcribi jubeatis, populus Thebanus id patieturne fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Novi veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, judices. Quod ſi litteris corrigi neque ab illo, neque a vobis ſcriptoris voluntas poteſt; videte ne multo indignius ſit, id re & judicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur.
57 Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam conſideremus.

34 Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putaverunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur, paullulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque ejus partes eſſe dixerunt, partim non plus, quam in tres partes poſſe diſtribui putaverunt. Eorum controverſiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam & brevis eſt, & non ejuſmodi, ut alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

Qui putant in quinque diſtribui partes 58
oportere, ajunt, primum convenire exponere
ſummam argumentationis, ad hunc modum:
Melius accurantur, quæ conſilio geruntur,
quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc
primam partem numerant: eam deinceps rationibus
variis, & quam copioſiſſimis verbis
approbari putant oportere, hoc modo: Domus
ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior
eſt rebus, & apparatior, quam ea,
quæ temere & nullo conſilio adminiſtratur.
Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens &
callidus imperator, omnibus partibus commodius
regitur, quam is, qui ſtultitia & temeritate
alicujus adminiſtratur. Eadem navigii
ratio eſt. nam navis optime curſum
conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur.
Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, 59
& duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia
in parte ajunt, quod oſtendere velis, id
ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc
pacto: Nihil autem omnium rerum melius,
quam omnis mundus, adminiſtratur. Hujus
aſſumtionis quarto in loco aliam porro inducunt
approbationem, hoc modo: Nam & ſignorum
ortus & obitus definitum quemdam
ordinem ſervant, & annuæ commutationes,

non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt; verum ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque viciſſitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propoſitionem & aſſumtionem, adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius adminiſtratur, quam omnis mundus; conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant eſſe ar-
35 gumentationem. Qui autem tripertitam eſſe
60 dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. negant enim neque a propoſitione, neque ab aſſumtione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumtionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata

non ſit. Quare quas illi duas partes nume-
rent, propoſitionem & approbationem, ſibi
unam partem videri, propoſitionem: quæ ſi
approbata non ſit, propoſitio non ſit argu-
mentationis. Item, quæ ab illis aſſumtio
& aſſumtionis approbatio dicatur, eandem
ſibi aſſumtionem ſolam videri. Ita fit, ut ea-
dem ratione argumentatio tractata, aliis tri-
pertita, aliis quinquepertita videatur. quare
evenit, ut res non tam ad uſum dicendi per-
tineat, quam ad rationem præceptionis. No- 61
bis autem commodior illa partitio videtur
eſſe, quæ in quinque partes diſtributa eſt,
quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto
profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemad-
modum illud ſuperius genus argumentandi,
quod per inductionem ſumitur, maxime So-
crates & Socratici tractaverunt: ſic hoc,
quod per ratiocinationem expolitur, ſumme
eſt ab Ariſtotele, atque a Peripateticis, &
Theophraſto frequentatum; deinde a rheto-
ribus iis, qui elegantiſſimi atque artificioſiſſi-
mi putati ſunt. Quare autem nobis illa ma-
gis partitio probetur, dicendum videtur, ne
temere ſecuti putemur: & breviter dicen-
dum, ne in hujuſmodi rebus diutius, quam
ratio præcipiendi poſtulet, commoremur.

36 Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti
62 propoſitione, & non oportet adjungere approbationem propoſitioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adjuncta ſit approbatio; ſeparatum quiddam eſt a propoſitione approbatio. Quod enim & adjungi & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adjungitur, & a quo ſeparatur: eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet ſine approbatione, ut oſtendemus. ſeparata eſt igitur a propoſitione approbatio. Oſtendetur autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, & quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare &
63 firmare nihil attinet. Ea eſt hujuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequetur. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. Nam eſſe quandam, quæ indigeat,

[attinet oſtendere, quod cuivis facile
picuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, &
:o, quod propoſueramus, hoc conficitur,
ratum eſſe quiddam a propoſitione appro-
onem. Si autem ita eſt, falſum eſt, non
plus, quam tripertitam argumantatio-
.. Simili modo liquet, alteram quoque 64
robationem ſeparatam eſſe ab aſſumtione.
uadam in argumentatione ſatis eſt uti aſ-
tione, & non oportet adjungere appro-
onem aſſumtioni; quadam autem in ar-
ıentatione infirma eſt aſſumtio, niſi ad-
ta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt
a aſſumtionem approbatio. Eſt autem
umentatio quædam, in qua aſſumtio non
iget approbationis; quædam autem, in
nihil valet ſine approbatione, ut oſten-
ıus. ſeparata eſt igitur ab aſſumtione ap-
batio. Oſtendemus autem id, quod pol-
ti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam 65
nibus veritatem continet aſſumtio, nihil
iget approbationis. ea eſt hujuſmodi. Si
rtet ſapere, dare operam philoſophiæ con-
it. Hæc propoſitio indiget approbationis.
ı enim perſpicua eſt, neque conſtat inter
nes, propterea quod multi nihil prodeſſe
loſophiam, plerique etiam obeſſe arbitran-

tur. Aſſumtio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio. Eſt ergo aſſumtio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere, perſpicuum eſt. ſeparata eſt igitur ab aſſumtione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quam tripertitam ar-
37 gumentationem. Atque ex his illud jam per-
66 ſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumtio indigeat approbationis, hujuſmodi, ut certum quiddam & breve, exempli cauſa, ponamus: Si ſummo opere ſapientia petenda eſt; ſummo opere ſtultitia vitanda eſt: ſummo autem opere ſapientia petenda eſt: ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumtio, & propoſitio perſpicua eſt: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex hiſce omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumtione contineri approbationem, ſed utramque ſuo loco poſitam, vim ſuam, tamquam certam & propriam, obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in

quinque partes diſtribuerunt argumentationem.

Quinque ſunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: 67
Propoſitio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis: propoſitionis approbatio, per quam id, quod breviter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit: aſſumtio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur: aſſumtionis approbatio, per quam id, quod aſſumtum eſt, rationibus firmatur: complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. ſecunda eſt quadripertita: tertia tripertita. Dein bipertita; quod in

[redacted]

res noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem atque utilitatem reipublicæ proponerent. neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant: &, ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quod ex legibus omnes rempublicam optime putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſervari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari convenit: hoc eſt, quoniam reipublicæ ſervimus, & reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectet, quoniam ejus cauſa eſt inſtituta; ſic a legibus nihil convenit arbitrari, niſi quod reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam ejus
69 cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio deſinite litteras legis perſcrutari, & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reipublicæ conſiderate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum, conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tro-

pæo

quo certius aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipublicæ cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reipublicæ ſalutis cauſa, id non ex reipublicæ ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit; profecto non poteſt eodem facto & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.' Quatuor autem partibus con- 39
ſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut 70
aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumtio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quam, quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quod ſi litteræ non exſtarent, magno-

pere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur; nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra judicium quidem eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc iſtum patiamur, cum præſto lex ſit, non ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ convenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quod ſi vos, judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem fe-
71 ciſſe judicetis? Aſſumtionis autem approbatione præterita, quadripertita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem jure accuſare poſſimus. Ac primo quidem decipi incommodum eſt: iterum, ſtultum: tertio, turpe. Carthaginienſes autem perſæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis.
72 Utraque approbatione præterita tripertita fit, hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus; aut

eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet. Reſtat igitur, ut urbem diruamus.

Sunt autem, qui putent, nonnunquam 40
poſſe complexione ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod ſi fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt: peperit autem. Hic ſatis eſſe dicunt proponere & aſſumere: quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe; & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri pot- 73
erit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem & aſſumtionem, hoc modo: Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit; profecto non poteſt eodem facto, & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe: aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus

ſis: aut ita, ut id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus: aut, ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur, neceſſe eſt. Id eſt hujuſmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur: fecit igitur inceſtum; & concluſeris argumentationem, & perſpicuam
74 fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. Nam hoc nullius neque approbationis, neque aſſumtionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideo, quod & inventum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificioſa expo-
75 litio. Quando igitur proferent aliquid hujuſ-

modi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.
Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: 41
atque hac diſtinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumtionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. Quæ ſi quid habet probabile, aut neceſſarium, quoquo modo commoveat auditorem neceſſe eſt. Quod ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum eſſet, referret: nequaquam tantum inter ſummos oratores & mediocres intereſſe exiſtimaretur.
Variare autem orationem magnopere opor- 76
tebit. Nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere convenit orationem, hoc eſt, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper a propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire: ſed tum ab aſſumtione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti.

Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile factu ſit.

77 Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab uſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam ceteros, attendiſſe, non affirmamus; perquiſitius & diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, ut inſtituimus proficiſci, ordine ad reliqua pergemus.

42 Reprehenſio eſt, per quam argumentan-
78 do adverſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur [aut allevatur]. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. Nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inventionibus, niſi id, quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem, ex illis, quæ ante præcepta ſunt, hanc

quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehenſionis; quos qui obſervabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut 79
ex iis, quæ ſumta ſunt, non conceditur aliquod unum plurave; aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe ejuſmodi: aut quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod ſignum eſſe adverſarii dixerunt, id ejuſmodi negetur eſſe, aut ſi complexio, aut ex una, aut ex utraque parte reprehenditur, aut ſi enumeratio falſa oſtenditur, aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum, ſive pro probabili, ſive pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut ante oſtendimus. Quod pro

& commemorando, non modo non eſſe re-
prehenſum judicium, ſed ab omnibus appro-
batum; & demonſtrando, difficilius & ma-
jus fuiſſe id judicatum, quod afferatur, quam
id, quod inſtet: ex contrariis locis, ſi res
aut vera, aut veriſimilis permittat, infir-
mari oportebit. Atque erit obſervandum di-
ligenter, ne nihil ad id, quo de agatur, per-
tineat id, quod judicatum ſit: & videndum,
ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut
de ipſo, qui judicarit, judicium fieri videa-
83 tur. Oportet autem animadvertere, ne, cum
aliter multa ſint judicata, ſolitarium aliquod,
aut rarum judicatum afferatur. Nam his re-
bus auctoritas judicati maxime poteſt infir-
mari. Atque ea quidem, quæ quaſi proba-
bilia ſumentur, ad hunc modum tentari
45 oportebit. Quæ vero ſicuti neceſſaria indu-
centur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſ-
ſariam argumentationem, neque erunt ejuſ-
modi, ſic reprehendentur. Primum comple-
xio, quæ, utrum conceſſeris, debet tollere,
ſi vera eſt, nunquam reprehendetur; ſin falſa,
duobus modis, aut converſione, aut alterius
partis infirmatione. Converſione, hoc modo:

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt

probus?

Sin inverecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, qui id parvi auditu exi-
ſtimet?

Hic, ſive vereri dixeris, ſive non vereri, concedendum hoc putat, ut neget eſſe accuſandum. Quod converſione ſic reprehendetur: Immo vero accuſandus eſt. Nam ſi veretur, accuſes: non enim parvi auditu æſtimabit. Sin inverecundum animi ingenium poſſidet, tamen accuſes. non enim probus eſt. Alte- 84
rius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verum ſi veretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici poſſit, aut cauſa non ſit, quare non honeſte poſſimus concedere. Præteritur quiddam in ejuſmodi enumerationibus: Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit, aut, ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt: ſed neque emiſti, neque hereditate venit, neque domi natus eſt, neque donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc commode repre- 85
hendetur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe

captus, cujus prædæ ſectio non venierit:
quo illato, infirmatur enumeratio; quoniam
id ſit inductum, quod præteritum ſit in enu-
46 meratione. Altero autem modo reprehende-
tur, ſi aut contra aliquid dicetur: hoc eſt,
ſi, exempli cauſa, ut in eodem verſemur,
poterit oſtendi hereditate veniſſe. aut ſi ex-
tremum illud non erit turpe concedere; ut
ſi quis, cum dixerint adverſarii: Aut inſidias
facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut
cupiditate elatus es; amico ſe morem geſſiſſe
86 fateatur. Simplex autem concluſio repre-
dendetur, ſi id, quod ſequitur, non videa-
tur neceſſario cum eo, quod anteceſſit, co-
hærere. Nam hoc quidem: Si ſpiritum du-
cit, vivit; Si dies eſt, lucet; ejuſmodi eſt,
ut cum priore neceſſario poſterius cohærere
videatur. Hoc autem: Si mater eſt, diligit;
Si aliquando peccavit, numquam corrigetur;
ſic conveniet reprehendi, ut demonſtretur
non neceſſario cum priore poſterius cohæ-
rere. Hoc genus, & cetera neceſſaria, &
omnino omnis argumentatio, & ejus repre-
henſio majorem quandam vim continet, &
latius patet, quam hic exponitur: ſed ejus
artificii cognitio hujuſmodi eſt, ut non ad
hujus artis partem aliquam adjungi poſſit,

ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cogitationis indigeat. quare illa nobis alio tempore atque ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad uſum oratorium contentos eſſe oportebit. Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. Quum autem, his conceſſis, 47
complexio ex his non conficitur, hæc erunt 87
conſideranda: num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si veniſſes ad exercitum, a tribunis militaribus viſus eſſes; non es autem ab his viſus; non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum conceſſeris propoſitionem & aſſumtionem, complexio eſt infirmanda. Aliud enim, quam cogebatur, illatum eſt. Ac nunc quidem, 88
quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris, quid conceſſeris, aut ambiguum aliquid pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris ex ea parte, quam ipſe intellexeris, eam partem ſi adverſarius ad aliam partem per complexio-

nem velit accommodare; demonſtrare oportebit, non ex eo, quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo, quod ille ſumſerit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: ſi pecuniam non habetis, pauperes eſtis: indigetis autem pecuniæ; mercaturæ enim, niſi ita eſſet, operam non daretis: pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cum dicebas, ſi indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis; & idcirco concedebam: cum autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis: conficeretur autem, ſi tibi primo quoque hoc conceſſiſſem, Qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non ha-
48 bere. Sæpe autem oblitum putant, quid
89 conceſſeris, & idcirco id, quod non confici-
tur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt, ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. poſt aſſumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex

lis, quæ ſumſerant, non conficitur. Quare obſervare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur.

Ipſum autem genus argumentationis, vitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leve, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controverſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi adverſum. Falſum eſt, in quo perſpicue menda- 90
cium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab adverſariis, quam a nobis facit, hoc modo: Idcirco, judices, quia veram cauſam habebam, brevi peroravi. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, judices, non commiſiſſet. Leve eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut ſi perſpicue rem turpem levi tegere vult defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo, ſola ut reſtituam, paro.

49 Remotum eſt, quod ultra quam ſatis eſt, pe-
91 titur, hoc modo: Quod ſi non P. Scipio Corneliam filiam Ti. Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent: quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Hujuſmodi eſt illa quoque conqueſtio:

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caeſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

Longius enim repetita eſt, quam res poſtulabat. Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt civis. Nam hoc non magis ſeditioſi, quam ambitioſi, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt pecuniæ quærendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, ſic: Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. Eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controverſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum, dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho

Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferum,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controverſia: 92
ut, ſi quis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in controverſia eſt, ut, ſi quis, cum Ulyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur: Indignum eſſe, ab homine ignaviſſimo virum fortiſſimum, Ajacem, necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicit; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhoneſtam rem, videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, ſi quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judiciariam laudet. Contrarium eſt, quod 50
contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fece- 93
runt: ut, ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quam urbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diverſe dicitur: ut, ſi quis, cum dixerit, qui

virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget poſtea ſine bona valetudine poſſe bene vivere: aut, ſe amico adeſſe propter benivolentiam; ſperare enim
94 aliquid commodi ad ſe perventurum. Adverſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit: ut ſi quis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnandum milites adhortetur: ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur: ſi plura pollicitus pauciora demonſtrabit; aut, ſi, cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum eſt; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit: aut, ſi non id, quod accuſabitur, defendet: ut, ſi quis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet: ut Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium, qui, vituperata muſica, ſapientiam laudat: aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, ut, ſi quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat: aut, ſi quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat: aut, ſi quis rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita

laudet, ut alterius non faciat mentionem:
aut ſi, cum de certa re quæretur, de com- 95
muni inſtituetur oratio: ut, ſi quis, cum
aliqui deliberent, bellum gerant, an non,
pacem laudet omnino, non illud bellum inu-
tile eſſe demonſtret: aut, ſi ratio alicujus rei
reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum
eſt, propterea quod ea maxime vitam beatam
efficit; aut ſi infirma, ut Plautus,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus; verum in aetate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt
avaritia; multos enim magnis incommodis
affecit pecuniæ cupiditas: aut parum idonea,
hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia;
plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia.
Quartus modus erat reprehenſionis, per 51
quem contra firmam argumentationem, æ- 96
que firma aut firmior ponebatur. Hoc genus
in deliberationibus maxime verſabitur, cum
aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe
concedimus, ſed id, quod nos defendimus,
neceſſarium eſſe demonſtramus: aut cum id,
quod illi defendant, utile eſſe fateamur; quod
nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum.

Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimavimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus.

97 Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem, a cauſa atque a judicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut adverſarii vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta a nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet; quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

52 Concluſio eſt exitus & determinatio totius
98 orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. E-

numeratio eſt, per quam res diſperſe & diffuſe dictæ, unum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, unum ſub aſpectum ſubjiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur; ſin varie fiet, & hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes tranſire breviter argumentationes: tum autem id, quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Illud docuimus, illud planum fecimus. Ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus 99
(ut ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias conjungere; & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per brevem compa-

rationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua perſona enumerare poſſis, ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum vero perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exſiſtat, & quærat a vobis, quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Atque hic, item ut in noſtra perſona, licebit alias ſingillatim tranſire omnes argumentationes, alias ad partitiones ſingula genera referre, alias ab auditore, quid deſideret, quærere, alias hæc facere per comparationem ſuarum & contrariarum argumentationum.

100 Res autem inducetur, ſi alicui rei hujuſmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent? nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius deſideratis, judices, cum vobis hoc & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota

ım dici non poteſt, id eligatur, quod erit iſſimum, & unumquodque quam breviſ- tranſeatur; ut memoria, non oratio re- ıta videatur.

ndignatio eſt oratio, per quam conſici- 53
ut in aliquem hominem magnum odium, in rem gravis offenſio concitetur. In genere illud primum intelligi volumus, omnibus ex locis iis, quos in confir- di præceptis poſuimus, tractari indigna- m. Nam ex iis rebus, quæ perſonis at- negotiis attributæ ſunt, quævis amplifi- nes & indignationes naſci poſſunt: ſed n ea, quæ ſeparatim de indignatione
ipi poſſunt, conſideremus. Primus lo- 101
ſumitur ab auctoritate, quum comme- ımus, quantæ curæ res ea fuerit diis ortalibus, aut eis, quorum auctoritas iſſima debeat eſſe. Qui locus ſumetur ırtibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, igiis, reſponſis, & ſimilibus rebus; item ıajoribus noſtris, regibus, civitatibus, bus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, lo, legum ſcriptoribus. Secundus locus per quem, illa res ad quos pertineat, amplificatione, per indignationem, oſten- , an ad omnes, aut ad majorem partem,

quod atrociſſimum eſt; aut ad ſuperiores, quales ſunt ii, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt; aut ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt; aut ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam ſit eventurum, ſi idem ceteri faciant: & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos ejuſdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali ſit eventu-
102 rum, demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus, multos alacres exſpectare, quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ceteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per

vim, per manum opulentam: quæ res ab le-
gibus & ab æquabili jure remotiſſima ſit.
Octavus locus eſt, per quem demonſtramus, 54
non vulgare, neque factitatum eſſe, ne ab 103
audaciſſimis quidem hominibus, id malefi-
cium, de quo agitur: atque id a feris quoque
hominibus, & a barbaris gentibus, & imma-
nibus beſtiis remotum eſſe. Hæc erunt, quæ
in parentes, liberos, conjuges, conſangui-
neos, ſupplices, crudeliter facta dicentur; &
deinceps ſi qua proferantur in majores natu,
in hoſpites, in vicinos, in amicos, in eos,
quibuſcum vitam egeris, in eos, apud quos
educatus ſis, in eos, a quibus eruditus, in
mortuos, in miſeros & miſericordia dignos,
in homines claros, nobiles & honore uſos,
in eos, qui neque lædere alium, nec ſe de-
fendere potuerint, ut in pueros, ſenes, mu-
lieres: quibus omnibus acriter excitata indi-
gnatio, ſummum in eum, qui violarit horum
aliquid, odium commovere poterit. Nonus 104
locus eſt, per quem cum aliis, quæ conſtat
eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, com-
paratur; & ita per contentionem, quanto
atrocius & indignius ſit illud, quo de agitur,
oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem
omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt,

quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum
uniuſcujuſque indignatione & criminatione
colligimus, & rem verbis quam maxime ante
oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus,
ut id, quod indignum eſt, perinde illi videa-
tur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præ-
ſens viderit. Undecimus locus eſt, per quem
oſtendimus, ab eo factum, a quo minime
oportuerit, & a quo, ſi alius faceret, prohi-
beri conveniret. Duodecimus locus eſt, per
quem indignamur, quod nobis hoc primis acci-
105 derit, nec alicui unquam uſu evenerit. Ter-
tiuſdecimus locus eſt, ſi cum injuria contu-
melia juncta demonſtratur, per quem locum
in ſuperbiam & arrogantiam odium concita-
tur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem
petimus ab iis, qui audiunt, ut ad ſuas res
noſtras injurias referant: ſi ad pueros perti-
nebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulie-
res, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus
aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt,
per quem dicimus, inimicis quoque & hoſti-
bus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri
ſolere. Et indignatio quidem his fere de lo-
cis graviſſime ſumetur.

55 Conqueſtionis autem hujuſmodi de rebus
106 partes petere oportebit. Conqueſtio eſt ora-

tio, auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoveri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur: qua oratione habita graviter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur; cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, 107
per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, &, ſi qua ſimili in genere, quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficiis; quas paſſi perpeſſurive ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſa, quaſi

adſit, non verbis ſolum, ad miſericordiam
108 ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe; &, cum aliquid exſpectaret, non modo id non adeptus eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum convertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non poſtremam ejus vocem audivi, non extremum ejus ſpiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter jacuit inſepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore
109 in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur: ut, ſi ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicujus ejuſmodi rei commendatio ſit. Duo-

decimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentiſſime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus, aut a quibus indignum ſit, ut ſervis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui 56
per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus. & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum eſſe, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe virtus & magnificentia, in qua gravitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commovendam, quam humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, *lacrima nihil citius areſcit.* Sed quo-

niam & ſatis videmur de omnibus partibus orationis dixiſſe, & hujus voluminis magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICORVM
SEV DE
INVENTIONE RHETORICA
LIBER SECVNDVS.

I CROTONIATAE quondam, cum florerent
1 omnibus copiis, & in Italia cum primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religioſiſſime colebant, egregiis pictūris locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longe ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars uſque ad noſtram memoriam propter fani religionem

remanſit: &, ut excellentem muliebris for-
mæ pulchritudinem muta in ſeſe imago con-
tineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle
dixit: quod Crotoniatæ, qui eum muliebri
in corpore pingendo plurimum aliis præſtare
ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. puta-
verunt enim, ſi, quo in genere plurimum
poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egre-
gium ſibi opus illo in fano relicturum. Ne- 3
que tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeu-
xis illico quæſivit ab eis, quaſnam virgines
formoſas haberent. Illi autem ſtatim homi-
nem deduxerunt in palæſtram, atque ei pue-
ros oſtenderunt multos, magna præditos di-
gnitate. Etenim quodam tempore Croto-
niatæ multum omnibus corporum viribus &
dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſi-
mas ex gymnico certamine victorias domum
cum maxima laude retulerunt. Cum puero-
rum igitur formas & corpora magno hic opere
miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores
ſunt apud nos virgines. quare, quæ ſint illæ
dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete
igitur mihi, quæſo, inquit, ex iſtis virgini-
bus formoſiſſimas, dum pingo id, quod polli-
citus ſum vobis, ut mutum in ſimulacrum
ex animali exemplo veritas transferatur.

3 Tum Crotoniatæ, publico de conſilio, virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus eſſent judicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere judicium debuiſſet. neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, uno in corpore ſe reperire poſſe; ideo quod nihil, ſimplici in genere, omni ex parte perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam ceteris non ſit habitura quod largiatur, ſi uni cuncta concefferit, aliud alii commodi, aliquo adjuncto incommodo, muneratur.

2 Quod quoniam nobis quoque voluntatis
4 accidit, ut artem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario viderentur: ſed, omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſſime præcipere videbatur, excerpſimus, & ex variis ingeniis excellentiſſima quæque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere vobis videbatur. qua-

propter

propter ſtultitia viſa eſt, aut a bene inventis alicujus recedere, ſi quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceretur. Quod 5 ſi in ceteris quoque ſtudiis a multis eligere homines commodiſſimum quodque, quam ſeſe uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent; non tantopere in vitiis perſeverarent; aliquanto levius ex inſcientia laborarent. Ac ſi par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet; fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quam ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis uſque ad hoc tempus, expoſitis copiis, quodcumque placeret, eligendi poteſtas fuit.

Ac veteres quidem ſcriptores artis, uſque 6 a principe illo atque inventore Tiſia repetitos, unum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cujuſque præcepta magna conquiſita cura perſpicue conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: at tantum inventoribus

ipſis ſuavitate & brevitate dicendi præſtitit,
ut nemo illorum præcepta ex ipſorum libris
cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præci-
piant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad
quendam multo commodiorem explicatorem,
7 revertantur. Atque hic quidem ipſe, & ſeſe
ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in
medio poſuit, ut & ceteros, & ſeipſum per
ſe cognoſceremus: ab hoc autem qui profe-
cti ſunt, quamquam in maximis philoſophiæ
partibus operæ plurimum conſumſerunt, ſicut
& ipſe, cujus inſtituta ſequebantur, fecerat;
tamen permulta nobis præcepta dicendi reli-
querunt. Atque alii quoque alio ex fonte
præceptores dicendi emanaverunt, qui item
permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit,
opitulati ſunt. Nam fuit tempore eodem,
quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſo-
crates: cujus ipſius quam conſtet eſſe artem,
8 non invenimus. Diſcipulorum autem atque
eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina
profecti, multa de arte præcepta reperimus.
3 Ex his duabus diverſis ſicuti familiis, qua-
rum altera, cum verſaretur in philoſophia,
nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curam
aſſumebat, altera vero omnis in dicendi erat
ſtudio & præceptione occupata, unum quod-

dam eſt conflatum genus a poſterioribus, qui ab utriſque ea, quæ commode dici videbantur, in ſuas artes contulerunt: quos ipſos ſimul, atque illos ſuperiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus.
Quod ſi ea, quæ in his libris exponuntur, 9
tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt, profecto neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præteriiſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur, docti ab aliquo, facile & libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte & diu perſeveraſſe, turpe eſt: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcujuſque vitio eſt attributum. Quare nos 10

[redacted]

tio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus.

11 Igitur primus liber, expoſito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controverſiarum, & inventiones, & conſtitutiones, & judicationes continebat, deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hic tantum ipſa inventa unamquamque in rem exponentur, ſimpliciter, ſine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis partes referre oportebit.

4 Omnis & demonſtrativa, & deliberativa,
12 & judicialis cauſa, neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere, uno pluribuſve, verſetur. Hoc quamquam ita eſt, tamen cum communiter quæ-

dam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim
quoque aliæ ſunt cujuſque generis, & diver-
ſæ præceptiones. Aliud enim laus aut vitu-
peratio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſa-
tio, aut recuſatio, conficere debet. In ju-
diciis, quid æquum ſit, quæritur; in demon-
ſtrationibus, quid honeſtum; in deliberatio-
nibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit
& quid utile. Nam ceteri utilitatis modo fi-
nem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi
oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur ge- 13
nerum fines & exitus diverſi ſunt, eorum
præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque
nunc hoc dicimus, non eaſdem incidere con-
ſtitutiones: verumtamen oratio quædam ex
ipſo fine & ex genere cauſæ naſcitur, quæ
pertineat ad vitæ alicujus demonſtrationem,
aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc in
exponendis controverſiis, in judiciali genere
cauſarum & præceptorum verſabimur. Ex
quo pleraque in cetera quoque cauſarum ge-
nera, ſimili implicata controverſia, nulla cum
difficultate transferentur: poſt autem ſepara-
tim de reliquis dicemus.

Nunc ab conjecturali conſtitutione profi- 14
ciſcemur; cujus exemplum ſit hoc expoſitum:
In itinere quidam proficiſcentem ad merca-

tum quendam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem, eſt conſecutus. cum hoc, ut fere fit, in via ſermonem contulit: ex quo factum eſt, ut illud iter familiarius facere vellent. quare, cum in eandem tabernam divertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur poſt inventum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertiſſet: noctu, poſtquam illos arctius, ut fit, ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum e vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladium cruentatum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe
15 in lectum ſuum recepit. Ille autem, cujus gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit, comitem ſuum inclamavit ſemel & ſæpius. illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimavit: ipſe gladium, & cetera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt conclamavit, hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam deverſoribus illum, qui ante exierat, conſequitur. in itinere hominem comprehendit, gla-

dium ejus e vagina educit, reperit cruentum:
homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit.
In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. De-
pulſio, Non occidi. Ex quibus conſtitutio
eſt. Quæſtio eadem in conjecturali, quæ ju-
dicatio, Occideritne.

Nunc exponemus locos, quorum pars ali- 5
qua in omnem conjecturalem incidit contro- 16
verſiam. Hoc autem & in horum locorum
expoſitione, & in ceterorum, oportebit at-
tendere, non omnes in omnem cauſam con-
venire. Ut enim omne nomen ex aliquibus,
non ex omnibus litteris ſcribitur: ſic omnem
in cauſam non omnis argumentorum copia,
ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet.
Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto
ipſo, conjectura capienda eſt.

Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in 17
ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine co-
gitatione per quandam affectionem animi fa-
cere aliquid hortatur, ut amor, iracundia,
ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in
quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, ut
rem perſpicere cum conſilio & cura non po-
tuerit: & id, quod fecit, impetu quodam
animi potius, quam cogitatione fecerit. Ra- 18
tiocinatio autem eſt diligens & conſiderata

faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuiſſe tum, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, ut, ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiſcendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi cauſa, aut majoris adipiſcendi commodi ſuſcipitur, aut commodum aliquod majoris adipiſcendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

19 Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt hujus conſtitutionis. Nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere, quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum

commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid
commiſerint, & ſimilitudinum collatione, &
ipſius animi affectionis explicatione, curan-
dum eſt, ut non mirum videatur, ſi quod ad
facinus tali perturbatione commotus animus
acceſſerit. Cum autem non impulſione, ve- 6
rum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid 20
dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut quid
incommodi fugerit, demonſtrabit, & id au-
gebit, quam maxime poterit, ut, quoad ejus
fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad
peccandum hortata videatur. Si gloriæ cau-
ſa; quantam gloriam conſecuturam exiſtima-
rit: item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi ami-
citiæ, ſi inimicitiarum; & omnino quicquid
erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme au-
gere debebit. Et hoc eum magnopere conſi- 21
derare oportebit, non quid in veritate modo,
verum etiam vehementius, quid in opinione
ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert,
non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi,
aut incommodi, ſi oſtendi poteſt, ei viſum
eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter
fallit homines; cum aut res aliuſmodi eſt, ac
putatur, aut non is eventus eſt, quem arbi-
trati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut
id, quod bonum eſt, malum putant: aut

contra, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec
22 malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit, ullam eſſe pecuniam, fratris aut amici vita, aut denique officio antiquiorem, aut ſuaviorem, non erit hoc accuſatori negandum. Nam in eum culpa & ſummum odium transferetur, qui id, quod tam vere & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex iis, quæ ad perſonam pertinent, de
7 quo poſt dicendum eſt. Eventus autem tum
23 fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitratos eſſe dicuntur: ut, ſi qui dicatur alium occidiſſe, ac voluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cujus teſtamento non ſit heres, quod ejus teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non enim ex eventu cogitationem ſpectari oportere; ſed qua cogitatione & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare; & quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu utatur,
24 ad rem pertinere. In hoc autem loco caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alii nemini cauſam fuiſſe faciendi: ſecunda-

ſtum, ſi tantam aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa faciendi videbitur; aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adjutores, adjumenta & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus a talibus factis vacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremo, quas ad defenſionem rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda, ut ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed hujus accuſandi cauſa defendere alterum videatur. Atque accuſatori quidem 8
hæc fere ſunt in cauſa facienda & conſide- 25
randa. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere hujuſmodi facta naſci docebit. Quo & erit in loco demonſtrandum, quæ vis & natura ejus ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla, & ſimilitudines erunt proferendæ, &

ipſa diligenter natura ejus affectionis quam leniſſime quietiſſimam ad partem explicanda, ut & res ipſa a facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum ac-
26 commodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut parvum, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis, quam aliis, aut incommodum ſibi majus, quam commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod ſubeatur, comparanda: qui omnes loci ſimiliter in incommodi quoque vi-
27 tatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum, quamquam in falſa fuerit opinione: demonſtrandum erit defenſori, neminem tanta eſſe ſtultitia, qui tali in re poſſit veritatem ignorare. Quod ſi id concedatur, illud non conceſſum iri; ne dubitaſſe quidem hunc, quid ejus juris eſſet, ſed id, quod falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo, quod verum, pro vero probaſſe. Quod ſi

dubitaverit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum, certum in periculum ſe committere. Quemadmodum autem accuſator, 28
cum ab aliis culpam demovebit, defenſoris locis utetur: ſic iis locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, cum in alios ab ſe crimen volet transferre.

Ex perſona autem conjectura capietur, ſi 9
eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. Nam & de nomine nonnumquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: ut ſi dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino conſilio ſit: aut ſi, ea re hominibus Græcis imperitis verba dediſſe, quod Clodius, aut Cæcilius, ut Mucius, vocarentur. Et de natura licet aliquantulum 29
ducere ſuſpicionis. Omnia enim hæc, vir an mulier; hujus an illius civitatis ſit; quibus ſit majoribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum, quemadmodum,

& apud quos, & a quibus educatus & eruditus ſit, quæritur, & quibuſcum vivat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vivat.
30 Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſervus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, privatus an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt; res ipſa, cauſa poſita, docebit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere conjecturam, ut amor, iracundia, moleſtia: propterea quod & ipſorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequan-
31 tur, faciles cognitu ſunt. Studium autem quoniam eſt aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & caſus, & ora-

tiones, quæ ſunt omnia, (ut in confirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam ſuſpicionis.

Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coa- 10
ctis, accuſatoris erit improbatione hominis 32
uti. Nam cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus ejus, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducatur, ut a tali culpa non videatur abhorruiſſe. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum cauſa, quare peccaverit, non interceſſit: ſic cauſam peccati intercedere leve eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante factis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato convictus ſit. Sed id non poterit; ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit, ac maxime, ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere ejuſdem modi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in majore, aut in minore: ut ſi, quem pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re ejus aliquod factum avarum. Item in omni cauſa natu- 33
ram, aut victum, aut ſtudium, aut fortu-

nam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adjungere, atque ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum adverſarii oportebit: ut ſi avaritia inductum arguas feciſſe, & avarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſſis; aliis affinem eſſe vitiis doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum eſt, tantundem de facultate totius eſt defenſionis deminutum.
34 Si nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari; locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri; quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam: aut, ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin

vita

vita ante acta ignorabitur, hoc loco præte-
rito, & cur prætereatur demonſtrato, argu-
mentis accuſationem ſtatim confirmare opor-
tebit.

Defenſor autem primum, ſi poterit, de- II
bebit vitam ejus, qui inſimulabitur, quam 35
honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi
oſtendet aliqua ejus nota & communia offi-
cia: quod genus, in parentes, cognatos, ami-
cos, affines, neceſſarios: etiam quæ magis
rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno ali-
quo labore, aut periculo, aut utraque re,
cum neceſſe non eſſet, officii cauſa, aut in
rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos
eorum, qui modo expoſiti ſunt, factum ali-
quid eſſe dicet: deinde ſi nihil deliquiſſe,
nulla cupiditate impeditum ab officio receſ-
ſiſſe. Quod eo confirmatius erit, ſi, cum
poteſtas impune aliquid faciendi minus hone-
ſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demon-
ſtrabitur abſuiſſe. Hoc autem ipſum genus 36
erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo ar-
guetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur;
ut ſi, cum avaritiæ cauſa feciſſe arguatur,
minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe
doceatur. Hic illa magna cum gravitate in-
ducetur indignatio, juncta conqueſtioni, per

quam miſerum facinus eſſe, & indignum de-
monſtrabitur, cum animus omni in vita fuerit
a vitiis remotiſſimus, eam cauſam putare,
quæ homines audaces in fraudem rapere ſo-
leat, caſtiſſimum quoque hominem ad pec-
candum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe,
& optimo cuique pernicioſiſſimum, non vi-
tam honeſte actam tali in tempore quàm plu-
rimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione,
quæ confingi quamvis facile poſſit, non ex
ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi,
neque ullo modo immutari poſſit, facere ju-
37 dicium. Sin autem in ante acta vita aliquæ
turpitudines erunt; aut falſo veniſſe in eam
exiſtimationem dicentur, aut ex aliquorum
invidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione,
aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſua-
ſioni adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ
animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in
genere vitiorum, ut animus non omnino in-
teger, ſed a tali culpa remotus eſſe videatur.
Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo aut infa-
mia leniri poterit oratione; negare oportebit
de vita ejus, & moribus quæri, ſed de eo
crimine, quo de arguatur: quarè, ante factis
omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere.

Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, 12
ſi totius adminiſtratio negotii ex omnibus 38
partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones
partim ex negotio ſeparatim, partim com-
muniter ex perſonis atque ex negotio profi-
ciſcentur. Ex negotio duci poterunt, ſi eas
res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter
conſiderabimus. Ex iis igitur in hanc con-
ſtitutionem convenire videntur genera eorum
omnia, partes generum pleræque. Videre 39
igitur primum oportebit, quæ ſint continen-
tia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſe-
parari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit
diligenter conſiderare, quid ſit ante rem fa-
ctum, ex quo ſpes perficiendi data, & fa-
ciendi facultas quæſita videatur; quid in ipſa
re gerenda; quid poſtea conſecutum ſit. De-
inde ipſius eſt negotii geſtio pertractanda.
Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio
attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt ex-
poſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur lo- 40
cus, tempus, occaſio, facultas: quorum
uniuſcujuſque vis diligenter in confirmatio-
nis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut
hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum
dixiſſe videamur, breviter demonſtrabimus,
quid quaque in parte conſiderari oporteat.

In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non
41 poteſt, conſideranda eſt. Deinde videndum eſt, quid adjunctum ſit negotio, hoc eſt, quid majus, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile: ex quibus conjectura quædam ducitur, ſi, quemadmodum res majores, minores, æque magnæ ſimileſque agi ſoleant, diligenter conſiderabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit, hoc eſt, quid ex unaquaque re ſoleat evenire, magnopere conſiderandum eſt; ut metus, lætitia, titu-
42 batio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex intervallo conſequuntur. In qua videbimus, ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio, hominum aut approbatio, aut offenſio; ex quibus nonnumquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

3 Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. Nam & ex fortu-

na, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis,
caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu ani-
mi aut corporis pleraque pertinent ad eaſ-
dem res, quæ rem credibilem aut incredibi-
lem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione
junguntur. Maxime enim quæri oportet in 43
hac conſtitutione, primum potueritne aliquid
fieri: deinde ecquo ab alio potuerit: deinde
facultas, de qua ante diximus: deinde utrum
id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe:
item quod ſpem celandi non haberet: deinde
neceſſitudo; in qua, num neceſſe fuerit id
aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum
pars ad conſilium pertinet, quod perſonis at-
tributum eſt, ut in ea cauſa, quam expoſui-
mus. Ante rem erit, quod in itinere ſe tam
familiariter applicaverit, quod ſermonis cau-
ſam quæſierit, quod ſimul deverterit, cœ-
narit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quod
ſolus exierit, quod illum tam familiarem co-
mitem tam æquo animo reliquerit, quod
cruentum gladium habuerit. Horum pars 44
ad conſilium pertinet. Quæritur enim, utrum
videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita
& excogitata, an ita temere, ut non veriſi-
mile ſit, quemquam tam temere ad maleſi-
cium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo

alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ, ſi adjumenta, ſi adjutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur. Hoc modo ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ perſonis ſunt attributa.

Hic neque facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quod, cauſa poſita, quid in quamque conveniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inventuros putabunt, ſed [ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis] modo quandam in commune mediocrem in-
45 telligentiam conferent: non facile autem, quod & infinitum eſt tot de rebus utramque in partem ſingillatim de unaquaque explicare, & alias aliter hæc in utramque partem
14 cauſæ ſolent convenire. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, ſi geſti negotii & ſuam, & adverſarii narrationem ſæpe & diligenter pertractabit, & quod quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens, conſiderabit, quare, quo conſilio, qua ſpe

perficiendi quidque factum ſit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit; cur hoc ante factum ſit: cur hoc ante factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtetne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc hujuſne rei ſit ſignum, an illius, an & hujus & illius, & utrius potius: quid factum ſit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentio- 46
ne omnes totius negotii partes conſiderabit, tum illi ipſi in medium conſervati loci procedent, de quibus ante dictum eſt: & tum ex ſingulis, tum ex conjunctis argumenta certa naſcentur. quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt autem ad conjecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores: quæ contra omnia uterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit.

47 Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iiſdem ex locis conjectura ſumenda eſt. Nam & ejus, qui in quæſtione aliquid dixerit, & ejus, qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa & veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adjuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicetur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes ejuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit: pars autem eſt pervagatior, & aut in omnes ejuſdem generis, aut in pleraſque cauſas ac-
15 commodata. Hæc ergo argumenta, quæ trans-
48 ferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut ſi quis hoc velit oſtendere, eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum; quo loco, niſi perorata & probata cauſa, non eſt utendum: aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut ſuſpicionibus credi oportere, & contra ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium per in-

dignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt; pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.
Diſtinguitur autem oratio atque illuſtratur 49
maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, jam certioribus illis auditoribus, & argumentis conſirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus jam dictis exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuavitatis & gravitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inventione verborum & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut cauſarum, ſic ora- 50
torum quoque multorum communes loci ſunt. Nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi verborum & ſententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate & graviter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in conjecturalem 16
conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant: ſuſpicionibus credi oportere, & non

oportere: rumoribus credi oportere, & non
oportere: teſtibus credi oportere, & non
oportere: quæſtionibus credi oportere, &
non oportere: vitam anteactam ſpectari opor-
tere, & non oportere: ejuſdem eſſe, qui in
illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, &
non eſſe ejuſdem: maxime ſpectari cauſam
oportere, & non oportere. Atque hi qui-
dem, & ſi qui ejuſmodi ex proprio argu-
mento communes loci naſcentur, in contra-
51 rias partes deducentur. Certus autem locus
eſt accuſatoris, per quem auget facti atroci-
tatem; & alter, per quem negat malorum
miſereri oportere: defenſoris, per quem ca-
lumnia accuſatorum cum indignatione oſten-
ditur; & per quem cum conqueſtione miſe-
ricordia captatur. Hi & ceteri omnes loci
communes ex iiſdem præceptis ſumuntur,
quibus ceteræ argumentationes: ſed illæ te-
nuius, & acutius, & ſubtilius tractantur;
hi autem gravius, & ornatius, & cum ver-
bis, tum etiam ſententiis excellentibus. In
illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, ve-
rum eſſe videatur: in his, tametſi hoc quo-
que videri oportet, tamen finis eſt ampli-
tudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſ-
eamus.

Cum eſt nominis controverſia, quia vis 17
vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio de- 52
finitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa : C. Flaminius is, qui conſul rempublicam male geſſit bello Punico ſecundo, cum tribunus plebis eſſet, invito ſenatu & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: arceſſitur majeſtatis. Intentio eſt, Majeſtatem minuiſti, quod tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Non minui majeſtatem. Quæſtio eſt, Majeſtatemne minuerit. Ratio, in filium enim quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio: at enim, qui patria poteſtate, hoc eſt, privata [quadam] tribuniciam [poteſtatem] hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. Judicatio eſt: minuatne is majeſtatem, qui in tribuniciam poteſtatem patria poteſtate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac ne quis forte arbitretur, nos non in- 53
telligere, aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam; eam nos partem ſolam

ſumimus, in quam præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones, & earum partes, & controverſias, ſi quæ forte in eas incident. Nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſi breviter expoſitum, pluribus verbis eſt & rationibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accuſabitur, adjungere oportebit, & ex eo, quod oſtenderis eſſe; verbi cauſa, Majeſtatem minuere; docere, adverſarium majeſtatem minuiſſe, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſt
54 erit infirmanda adverſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines

in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur ejus deſcriptionis approbatio, & ſi, quæ incommoda conſecutura ſit, eo conceſſo, oſtendetur; id autem ex honeſtatis & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtra adverſariorum definitionem conferemus, & noſtram, veram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus; illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut 55
pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Jam ſi res plures erunt 18
definiendæ: ut, ſi quæratur, Fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex privato ſacra ſurripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt aliquid de republica, cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare.

Deinde hujus confirmatio ſimilibus & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas aut honeſtas ad-
56 augetur. Deinde ſequitur adverſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cetera poſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere, ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem, cum cauſa poſtulabit, utemur.

19 Cum autem actio translationis aut com-
57 mutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitu-

tio translativa appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula translationum genera quæramus; ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus conſtitutum, ut cauſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. Quare in jure plerumque verſantur. 58
Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum conſtituitur. In ipſis autem judiciis rarius incidunt, & tamen ſi quando incidunt, ejuſmodi ſunt, ut per ſe minus habeant firmitudinis, confirmentur autem aſſumta alia aliqua conſtitutione: ut in quodam judicio, cum venefici cujuſdam nomen eſſet delatum, &, quia parricidii cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem ſolum mentio facta eſſet: defenſor in hoc ipſo multum oportet & diu conſiſtat: cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe,

ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: id autem, ſi damnetur, fieri neceſſe eſſe, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum.
59 Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Verum tamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali conſtitu-
20 tione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in cauſa nobis poſitum ſit hujuſmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, injuriarum. poſtulat is, quicum agitur, a prætore exceptionem, EXTRA QVAM IN REVM
60 CAPITIS PRAEIVDICIVM FIAT. Hic is, qui agit, judicium purum poſtulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi, ait, oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non? Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter ſicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis,

ſionis. Ejuſmodi ſunt injuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum ſatiſne cauſæ ſit, quare, dum de ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum ſit, præjudicetur. atque exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid ſtatui de ea re conveniat. Id ex partibus juris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & videre, utrum malitia aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit judicium aut actio conſtituta, an recte, ſine ulla re ejuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet; fugere judicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A translatione autem; omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur & in judicium veniant, quo pacto oporteat; hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres

plures eſſe unius pecuniæ heredes diſſimili bus de cauſis; de eo ipſo judicatio naſcitur Poſſintne ejuſdem pecuniæ plures diſſimilibu
22 generibus eſſe heredes. Ergo una in conſti tutione intellectum eſt, quomodo & rationes & rationum infirmationes, & præterea judi cationes plures fiant.

65 Nunc hujus generis præcepta videamus Utriſque, aut etiam omnibus, ſi plures am bigent, jus ex quibus rebus conſtet, eſt con ſiderandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitati ratione aut perſpicua nobis, aut obſcura, in conſuetudinem veniſſe: poſt autem, appro bata quædam, aut a conſuetudine aut a vero utilia viſa, legibus eſſe firmata: ac naturæ quidem jus eſſe, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſer
66 vantiam, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu & cærimonia deorum ſit, appellant pietatem, quæ erga patriam, aut parentes aut alios ſanguine conjunctos officium con ſervare moneat: gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honoris, & amicitiarum, obſervantiam teneat: vindica tionem, per quam vim & contumeliam, de

ſendendo, aut ulciſcendo, propulſamus a nobis, & a noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quam peccata punimus: obſervantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes veremur & colimus: veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum aut futurum ſit. Ac naturæ quidem jura minus ipſa quæruntur 67 ad hanc controverſiam, quod neque in hoc civili jure verſantur, & a vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem jus eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem jura ſunt quædam ipſa jam certa propter vetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſuerunt. Quædam autem genera juris, jam certa, conſuetudine facta ſunt: quod genus pactum, par, judicatum. Pactum 68 eſt, quod inter aliquos convenit, quod jam ita juſtum putatur, ut jure præſtari dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo jam ante ſententia alicujus, aut aliquorum conſtitutum eſt. Jam jura legiti-

ma ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex majore minoreve naſci videbitur, attendere atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci, præſcribi non poſſunt; in pleriſque fortaſſe ab auctoritate juriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc juridiciale genus & partes ejus conſideremus.

23 Juridicialis eſt, in qua æqui & iniqui na-
69 tura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur.
Hujus partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, aſſumtivam alteram nominamus.
Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non ut negotialis implicite & abſcondite, ſed patentius & expeditius recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt hujuſmodi: Cum Thebani La-

cedæmonios bello ſuperaviſſent, & fere mos eſſet Grajis, cum inter ſe bellum geſſiſſent, ut ii, qui viciſſent, tropæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modo in præſentia declarandæ cauſa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum ſtatuerunt tropæum. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud commune Græciæ concilium. In- 70
tentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Grajis ſtatuere non oportet. Judicatio eſt, Cum ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graji de Grajis æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem ſubjecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt; Non enim juſte, neque pie bellum geſſiſtis; in relationem criminis delaberemur, de qua poſt loquemur. Utrumque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex *iiſdem locis ſumendæ* ſunt, atque

in cauſam negotialem, qua de ante dictum
71 eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis aut conqueſtionis, & ex juris utilitate, & natura multos & graves ſumere licebit & oportebit, ſi
24 cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumtivam partem juridicialis conſideremus.

Aſſumtiva igitur tum dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes ſunt quatuor: comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio
72 Comparatio eſt, cum aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, & ex eo cujus id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt hujuſmodi: Quidam imperator, cum al hoſtibus circumſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret itaque fecit: armis & impedimentis amiſſis præter ſpem milites conſervavit. Accuſatu majeſtatis. Incurrit huc definitio. Sed no hunc locum, de quo agimus, conſideremus
73 Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit Quæſtio eſt, Oportueritne? Ratio eſt, Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt

aut conjecturalis, Non periiſſent: aut altera conjecturalis, Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt judicationes, Periiſſentne? &, Ideone fecerit? aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus. At enim ſatius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua judicatio naſcitur, Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire? Hoc cauſæ genus ex his locis tractari 74
oportebit, & adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem atque præcepta; ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto judicium

[redacted]

plerumque in genere accidit, ut & conjectura & definitione utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus. Quod facile eſt, ſi quam plurimis conſtitutionibus aggreditur id im-
75 probare. Ipſa autem comparatio, ſeparata a ceteris generibus controverſiarum, ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem, illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit; non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut, propter ſalutem militum, ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtrabitur, conten-

dere, & hoc extenuando, maleficii magni-
tudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi
demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis
neceſſarium fuiſſe id, quod vitarit reus, quam
illud, quod fecerit. Honeſti autem & utilis 76
& neceſſarii vis & natura in deliberationis
præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit
ipſam illam comparativam judicationem ex-
ponere, tanquam cauſam deliberativam, &
de ea ex deliberationis præceptis deinceps di-
cere. Sit enim hæc judicatio, quam ante
expoſuimus: Cum omnes perituri milites eſ-
ſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrum
ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pa-
ctionem venire. Hoc ex locis deliberationis,
quaſi aliquam in conſultationem res veniat,
tractari oportebit. Defenſor autem, quibus 26
in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt
inductæ, in iis ipſe quoque ex iiſdem conſti-
tutionibus defenſionem comparabit: ceteros
autem omnes locos, qui ad ipſam compara-
tionem pertinebunt, ex contrario tractabit.
Loci communes erunt, accuſatoris, in eum, 77
qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili,
aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam
defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpi-
tudinem *cum indignatione* proferre; defen-

ſoris, nullum factum inutile, neque turpe;
neque item utile, neque honeſtum putari
oportere, niſi, quo animo, quo tempore, qua
de cauſa factum ſit, intelligatur: qui locus
ita communis eſt, ut bene tractatus in hac
cauſa, magno ad perſuadendum momento fu-
turus ſit: & alter locus, per quem magna
cum amplificatione, beneficii magnitudo ex
utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudi-
78 ne demonſtratur: & tertius, per quem res
expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui au-
diunt, ponitur, ut ipſi ſe quoque idem factu-
ros fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res, atque
ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet.

Relatio criminis eſt, cum reus id, quod
arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum pec-
cato, jure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hujuſ-
modi: Horatius occiſis tribus Curiatibus, &
duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor
recepit. Is animadvertit ſororem ſuam de
fratrum morte non laborantem: ſponſi autem
nomen appellantem identidem Curiatis cum
gemitu & lamentatione. Indigne paſſus, vir-
79 ginem occidit, accuſatur. Intentio eſt, In-
juria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Jure
occidi. Quæſtio eſt, Jurene occiderit. Ra-
tio eſt, *Illa* enim hoſtium mortem lugebat,

fratrum negligebat: me & populum Romanum viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tamen a fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, fratris & populi Romani victoria non gauderet, oportueritne eam a fratre indemnatam
necari? Hoc in genere cauſæ primum ſi 27
quid ex ceteris dabitur conſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt: poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere: deinde, levius eſſe, quod 80
in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipſe ſuſceperit: poſtea translationis partibus uti, & oſtendere a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut ſtatui de ea re convenerit; ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe ante ſupplicium, quam judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit: *& id, quod judicatum* non ſit, pro

81 infecto haberi oportere: poſtea impudentiam
demonſtrare eorum, qui eum nunc apud ju-
dices accuſent, quem ſine judicibus ipſi con-
demnarint: & de eo judicium faciant, de
quo jam ipſi ſupplicium ſumſerint. Poſtea
perturbationem judicii futuram dicemus, &
judices longius, quam poteſtatem habeant,
progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo,
quem reus arguat, judicarint: deinde, hoc
ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines pecca-
tis, & injurias injuriis ulciſcantur, quantum
incommodorum conſequatur: ac ſi idem fa-
cere ipſe, qui nunc accuſet, voluiſſet, ne hoc
quidem ipſo quidquam opus fuiſſe judicio: ſi
vero ceteri quoque idem faciant, omnino ju-
82 dicium nullum futurum. Poſtea demonſtra-
bitur, ne, ſi judicio quidem illa damnata eſ-
ſet, in quam id crimen ab reo conferatur,
potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſume-
re: quare eſſe indignum, eum, qui ne de
damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de
ea ſupplicium ſumſiſſe, quæ ne adducta qui-
dem ſit in judicium. Deinde poſtulabit, ut
legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde
quemadmodum in comparatione præcipieba-
mus, ut illud, quod comparabitur, extenua-
retur ab accuſatore quam maxime: ſic in hoc

genere oportebit illius culpam, in quem cri-
men transferetur, cum hujus maleficio, qui
ſe jure feciſſe dicat, comparare. Poſtea de-
monſtrandum eſt, non eſſe illud ejuſmodi, ut
ob id hoc fieri conveniret. Extrema eſt, ut
in comparatione, aſſumtio judicationis, &
de ea per amplificationem ex deliberationis
præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per 28
alias conſtitutiones inducentur, ex iis locis, 83
qui traditi ſunt, infirmabit: ipſam autem re-
lationem comprobabit, primum augendo ejus,
in quem refert crimen, culpam & audaciam,
& quam maxime per indignationem, ſi res
feret, juncta conqueſtione, ante oculos po-
nendo. Poſtea levius demonſtrando reum
punitum, quam ſit ille promeritus, & ſuum
ſupplicium cum illius injuria conferendo. De-
inde oportebit eos locos, qui ita erunt ab ac-
cuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in
partem converti poſſint, quo in genere ſunt
tres extremi, contrariis rationibus infirmare.
Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, 84
per quam perturbationem fore omnium judi-
ciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſuppli-
cii ſumendi poteſtas data ſit, levabitur, pri-
mum ſi ejuſmodi demonſtrabitur injuria, ut
non modo *viro bono*, *verum* omnino homini

libero videatur non fuiſſe toleranda: deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur: deinde ejuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit; ut non tam rectum, non tam fuerit honeſtum, in judicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari, quomodo & a quo ſit vindicata: poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut ju-
85 dicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonſtrandum eſt rationibus & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quam mox judicium fiat, exſpectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio. qui ſupplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui ſumſerit, auda-
86 ciam & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore, in ejus, quem ultus ſit, audaciam ſui conqueſtione: rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio ejus, qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid *mali futurum* ſit, aut ex injuria, aut ex ſce-

lere

lare alicujus, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram eſſe omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata.

Remotio criminis eſt, cum ejus intentio 29
facti, quod ab adverſario infertur, in alium aut in aliud demovetur. Id fit bipertito, nam tum cauſa, tum res ipſa removetur. Cauſæ 87
remotionis hoc nobis exemplo fit: Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Sumtus enim, qui de publico dari ſolet, is ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio eſt, Cum iis, qui legati erant, ſumtus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, ſicut in ceteris; ſi quid aut ex conjecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde pleraque & ex comparatione, & ex relatione *criminis in hanc* quoque cau-

88 ſam convenire poterunt. Accuſator autem
illum, cujus culpa id factum reus dicet, pri-
mum defendet, ſi poterit: ſin minus poterit,
negabit, ad hoc judicium, illius, ſed hujus,
quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea
dicet, ſuo quemque officio conſulere opor-
tere: nec, ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe
peccare: deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim
illum, ſicut hunc, accuſari oportere, & non
cum hujus defenſione conjungi illius accuſa-
tionem. Defenſor autem cum cetera, ſi qua
ex aliis incident conſtitutionibus, pertracta-
rit, de ipſa remotione ſic argumentabitur.
89 Primum cujus acciderit culpa, demonſtrabit:
deinde, cum id aliena culpa accidiſſet, oſten-
det ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id
facere, quod accuſator dicat oportuiſſe: quod
non potuerit, ex utilitatis partibus, in qui-
bus eſt neceſſitudinis vis implicata: quod non
debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De
utroque diſtinctius in deliberativo genere di-
cetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ
in ipſius fuerint poteſtate; quod minus, quam
convenerit, factum ſit, culpa id alterius ac-
90 cidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda
demonſtrandum eſt, quantum voluntatis &
ſtudii fuerit in ipſo: & id ſignis confirman-

dum hujuſmodi; ex cetera diligentia, ex ante
factis, aut dictis; atque hoc ipſi utile fuiſſe
facere, inutile autem non facere, & cum
cetera vitæ magis hoc fuiſſe conſentaneum;
quam quod propter alterius culpam non fe-
cerit. Si autem non in hominem certum, 30
ſed in rem aliquam cauſa dimovebitur, ut in
hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, &
idcirco legatis pecunia data non eſſet; accu-
ſatione alterius, & culpæ depulſione dempta,
ceteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex con-
ceſſionis partibus, quæ convenient, aſſumere:
de quibus poſt nobis dicendum erit. Loci 91
autem communes iidem utriſque fere, qui ſu-
perioribus aſſumtivis, incident: hi tamen
certiſſimi: accuſatoris, facti indignatio; de-
fenſoris, cum in alio culpa ſit, in ipſo non
ſit, ſupplicio ſe affici non oportere.

Ipſius autem rei ſit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt hujuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit juſſu imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito,

quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui por-
92 cam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteatne? Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis, & privatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate imperator, qui videret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, At enim quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te convenit. Judicatio eſt, Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit, juſſu imperatoris in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendus ſit hoſtibus, necne? Hoc genus cauſæ cum ſuperiore hoc differt, quod in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento, ſine conceſſionis partibus. nam ea-
93 rum major quædam vis eſt; quod paullo poſt intelligetur. in hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare, eam rem nihil ad ſe, neque ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe aut pertinere. Atque in hoc genere *hoc accidit* novi, quod accuſator quoque ſæpe

ex remotione criminationem conficit. Ut, ſi quis eum accuſet, qui, cum prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio & a ſua poteſtate factum demovebat; ſic in hoc ab ejus officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum removendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omni- 94
bus honeſtatis & utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cujuſque officii, juris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, poteſtatis attributum, necne? Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum 31
probatur ab reo: ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cujus partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quam ejus, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Impru- 95
dentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum *adverſa tempeſtate* in alto jacta-

rentur, voverunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſcivi non licere. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſuppli-
96 cio dignus? Caſus autem inferetur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, ut in hac: Cum Lacedæmoniis lex eſſet, ut, hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemtor præbuiſſet, capitale eſſet; hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificii dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magnis commotis tempeſtatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, ut eo traduci victimæ nullo modo
97 poſſent. Redemtor, ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, ut, qui trans flumen eſſent, videre poſ-

ſent. Cum omnes ſtudio ejus ſubitam flumi-
nis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento,
tamen quidam capitis arceſſierunt. Intentio
eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium,
præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio.
Ratio, Flumen enim ſubito accrevit, & ea
re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt,
Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum
non eſt, ſupplicio dignus es. Judicatio eſt,
Cum in ea re redemtor contra legem fecerit,
qua in re ſtudio ejus ſubita fluminis obſtite-
rit magnitudo, ſupplicione dignus ſit? Ne- 32
ceſſitudo autem infertur, cum vi quadam 98
reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc
modo: Lex eſt apud Rhodios, ut, ſi qua ro-
ſtrata in portu navis deprehenſa ſit, publice-
tur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet,
vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in
portum navim coëgit. Quæſtor navim po-
puli vocat. Navis dominus negat publicari
oportere. Intentio eſt, Roſtrata navis in
portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſſio.
Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portum coa-
cti. Infirmatio eſt, Navim ex lege tamen po-
puli eſſe oportet. Judicatio eſt, Cum roſtra-
tam navim in portu deprehenſam lex publi-
carit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi

tempeſtatis in portum conjecta ſit; oporteat-
99 ne eam publicari? Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, conjecturam induci ab accuſatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, conſulto factum, ſuſpicione aliqua demonſtretur: deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, [id eſt, oſtendere diſſimile,] quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit: poſtea demonſtrare, potuiſſe vitari; & hac ratione provideri potuiſſe, ſi hoc, aut illud feciſſet; aut ne ſic feciſſet, præcaveri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſedinertiam, negligen-
100 tiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quidvis perpeti, mori denique ſatius

fuiſſe, quam ejuſmodi neceſſitudini obtem-
perare. Atque tum ex his locis, de qui-
bus in negotiali parte dictum eſt, juris &
æquitatis naturam oportebit quærere, &,
quaſi in abſoluta juridiciali, per ſe hoc ipſum
ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. At-
que hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis
uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione
non ſit ignotum: & contentione, magis illis
ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis par-
tibus, turpe aut inutile eſſe concedi eam
rem, quæ ab adverſario commiſſa ſit; per-
magnum eſſe & magno futurum detrimento,
ſi ea res ab iis, qui poteſtatem habent vin-
dicandi, neglecta ſit. Defenſor autem con- 33
verſis omnibus his partibus poterit uti. Ma- 101
xime autem in voluntate defendenda com-
morabitur, & in ea re adaugenda, quæ vo-
luntati fuerit impedimento; & ſe plus, quam
fecerit, facere non potuiſſe: & in omnibus
rebus voluntatem ſpectari oportere: & ſe
convinci non poſſe, quod non abſit a culpa:
& ex ſuo nomine communem hominum in-
firmitatem poſſe damnari. Deinde nihil in-
dignius eſſe, quam eum, qui culpa careat,
ſupplicio non carere. Loci autem communes
accuſatoris, unus in confeſſione, & alter,

quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de
102 facti cauſa quæratur: defenſoris, conqueſtio calamitatis ejus, quæ non culpa, ſed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum, non eventum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis adverſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conveniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controverſiam adjunctam videbit. Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quod quædam genera cauſarum ſimpliciter ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque
103 aliquod controverſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controverſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus.

Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, 34
ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc ge- 104
nus vix in judicio probari poteſt, ideo quod conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, ut ignoſcat, impetrare. Quare parte ejus generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Ut ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa ſint beneficia, dixeris; poſſis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quod ſi, judices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore, multorum ſuorum recte factorum cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, tam dignum veſtra manſuetudine, quam virtute hujus eſſet, judices, a vobis hanc rem, hoc poſtulante, impetrari. Deinde augere beneficia

[redacted]

rio Pullo apud L. Opimium & ejus conſilium
diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem
ignoſcendi, quam cognoſcendi poſtulatio va-
luit. Nam ſemper animo bono ſe in populum
Romanum fuiſſe non tam facile probabat,
cum conjecturali conſtitutione uteretur, quam
ut, propter poſterius beneficium, ſibi igno-
ſceretur, cum deprecationis partes adjunge-
35 ret. Oportebit igitur eum, qui, ſibi ut igno-
106 ſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua
poterit beneficia, & ſi poterit, oſtendere, ea
majora eſſe, quam hæc, quæ deliquerit, ut
plus ab eo boni quam mali profectum eſſe
videatur: deinde majorum ſuorum beneficia,
ſi qua exſtabunt, proferre: deinde oſtendere,
non odio, neque crudelitate feciſſe, quod fe-
cerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicujus,
aut aliqua honeſta aut probabili cauſa: poſt-
ea polliceri & confirmare, ſe & hoc peccato
doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignove-
rint, confirmatum, omni tempore a tali ra-
tione abſuturum: deinde ſpem oſtendere, ali-
quo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſe-
107 rint, uſui futurum: poſtea, ſi facultas erit,
ſe, aut conſanguineum, aut jam a majoribus
inprimis amicum eſſe demonſtrabit; & am-
plitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem ge-

neris eorum, qui ſe ſalvum velint, & dignitatem oſtendere, & cetera ea, quæ perſonis ad honeſtatem & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia, in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo ſupplicio dignus eſſe videatur; deinde ceteros proferre, quibus majora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obfuiſſe videatur; & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus 36
miſericordiam captare oportebit ex iis præ- 108
ceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Adverſarius autem maleſacta augebit: nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet: ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe: &, ſi poterit, oſtendet, ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet: aut aliqua de cauſa facta, non propter benivolentiam demonſtrabit; aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficiis eſſe delcta: aut leviora beneficia, quam maleficia: aut, cum beneficiis honos habitus ſit,

pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde
109 de turpe eſſe, aut inutile, ignoſci. Deinde, de quo ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate & diſſimilitudine rerum diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur.

Juridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus.
37 Reſtat nunc, ut de præmio & de pœna ex-
110 plicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicujus petitione conſtant. Nam & apud judices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & a ſenatu, aut a conſilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum

ponamus, quod in ſenatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quidquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, etſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberativum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, judiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim & naturam cognoverit, tum genere, tum etiam forma eas intelliget diſſidere. Ceteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis 111 conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni eſſent, qui hoſtes populi Romani dicerentur; quod tamen excurſionibus & latrociniis infeſtam provinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redit: triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis, ad judicationem pervenire: propterea quod, niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit judicatio, & in quæſtione ipſa continebitur.

In deprecatione, hujuſmodi, Oporteatne pœna affici? in hac, hujuſmodi, Oporteatne
112 præmium dari? Nunc ad præmii quæſtionem
38 appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor eſt in partes diſtributa; in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex caſu conſiderantur. Ex ſua vi quærentur hoc modo: magna, an parva; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa quadam ex ratione honeſtentur: ex tempore autem, ſi tum, cum indigeremus: cum ceteri non poſſent, aut nollent opitulari; ſi tum, cum ſpes deſeruiſſet: ex animo, ſi non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet: ex caſu, ſi non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi
113 induſtriæ fortuna obſtitiſſet. In hominem autem; quibus rationibus vixerit, quid ſumtus in eam rem aut laboris inſumſerit; ecquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet; num aliquando ipſe talem ob cauſam præmio aliquem affici negarit oportere: aut num jam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit; aut num neceſſe fuerit ei facere id,

id, quod fecerit; aut num hujuſmodi ſit fa-
ctum, ut, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet;
non, quia fecerit, præmio; aut num ante
tempus præmium petat, & ſpem incertam
certo venditet pretio; aut num, quo ſuppli-
cium aliquod vitet, eo præmium poſtulet,
uti de ſe præjudicium factum eſſe videatur.
In præmii autem genere, quid, & quantum, 39
& quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto
quæque res præmio digna ſit, conſiderabi-
tur: deinde, apud majores quibus homini-
bus & quibus de cauſis talis honos ſit habi-
tus, quæretur: deinde, ne is honos nimium
pervagetur. Atque hic ejus, qui contra ali- 114
quem præmium poſtulantem dicet, locus erit
communis; præmia virtutis & officii ſancta
& caſta eſſe oportere, neque ea aut cum im-
probis communicari, aut in mediocribus ho-
minibus pervulgari: & alter, minus homi-
nes virtutis cupidos fore, virtutis præmio
pervulgato; quæ enim rara & ardua ſint, ea
ex præmio pulcra & jucunda hominibus vi-
deri: & tertius, ſi exſiſtant, qui apud ma-
jores noſtros ob egregiam virtutem tali ho-
nore dignati ſunt: nonne de ſua gloria, cum
pari præmio tales homines affici videant, de-
libari putent? & eorum enumeratio, & cum

eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus
autem, qui præmium petet, facti ſui ampli-
ficatio, & eorum, qui præmio affecti ſunt,
115 cum ſuis factis contentio. Deinde ceteros a
virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio
non ſit affectus. Facultates autem conſide-
rantur, cum aliquod pecuniarum præmium
poſtulatur: in quo utrum copia ſit agri, ve-
ctigalium, pecuniæ, an penuria, conſidera-
tur. Loci communes, Facultates augere, non
minuere oportere, & Impudentem eſſe, qui
pro beneficio non gratiam, verum mercedem
poſtulet: contra autem de pecunia ratiocinari,
ſordidum eſſe, cum de gratia referenda deli-
beretur; & ſe non pretium pro facto, ſed ho-
norem [ita ut factitatum ſit] pro beneficio
poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem
ſatis dictum eſt: nunc de iis controverſiis,
quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

40 In ſcripto verſatur controverſia, cum ex
116 ſcriptionis ratione aliquid dubii naſcitur. Id
fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex
contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex de-
finitione. Ex ambiguo autem naſcitur con-
troverſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcu-
rum eſt, quod ſcriptum duas pluresve res ſi-
gnificat, ad hunc modum: Paterfamilias,

cum filium heredem faceret, vaſorum argenteorum centum pondo uxori ſuæ ſic legavit: HERES MEVS VXORI MEAE VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO. Poſt mortem ejus vaſa magnifica, & pretioſe cælata petit a filio mater. Ille ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambigue ſcriptum; propterea quod omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſoleant eo verbo uno pluribuſve in eam ſententiam, in quam is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex 117
ſuperiore & ex inferiore ſcriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia, aut pleraque ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde, qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris ejus ſcriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid, aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adverſarius intelligat, adverſetur. Nam facile,

quid veriſimile ſit eum voluiſſe, qui ſcripſit,
ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris,
atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt,
118 conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandum,
ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod
adverſarius intelligat, multo minus commo-
de fieri poſſe, quam id, quod nos accipimus,
quod illius rei neque adminiſtratio, neque
exitus ullus exſtet; nos quod dicamus, fa-
cile & commode tranſigi poſſe. ut in hac
lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco
ponere, quo facilius res intelligatur) ME-
RETRIX CORONAM AVREAM NE HA-
BETO. SI HABVERIT, PVBLICA
ESTO, contra eum, qui meretricem publi-
cari dicat ex lege oportere, poſſet dici, ne-
que adminiſtrationem eſſe ullam publicæ me-
retricis, neque exitum legis in meretrice pu-
blicanda. At in auro publicando & admini-
ſtrationem & exitum facilem eſſe, & incom-
41 modi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quo-
119 que attendere oportebit, num, illo probato,
quod adverſarius intelligat, utilior res, aut
honeſtior, aut magis neceſſaria, a ſcriptore
neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos
demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut
neceſſarium demonſtrabimus: &, ſi id, quod

ab adverſariis dicetur, minime ejuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controverſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adverſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum 120
autem proficiet, illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod adverſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ volet, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiam igitur fuiſſe, cum heredi vellet cavere, id adſcribere, quo non adſcripto, nihilominus heredi caveretur. Quare 121
hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo

tionis dabitur, communibus utroſque locis uti oportebit.

42 Ex ſcripto & ſententia controverſia conſiſtit: cum alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur, alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe
122 dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: SI MIHI FILIVS GENITVS VNVS, PLVRESVE, IS MIHI HERES ESTO. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, SI FILIVS ANTE MORITVR, QVAM IN TVTELAM SVAM VENERIT, TV MIHI, dicebat, SECVNDVS HERES ESTO. Filius non eſt natus. Ambigunt agnati cum eo, qui eſt heres, ſi filius ante, quam in ſuam tutelam veniat,
123 mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari, propterea, quod ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicit, ſuam

eſſe hereditatem defendit. Alterum autem
genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt.
in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſten-
ditur, quæ in omne tempus & in omne fa-
ctum idem valeat: ſed ex quodam facto, aut
eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea
partibus juridicialis aſſumtivæ maxime ſuſti-
netur. Nam tum inducitur comparatio, ut
in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu
vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia
quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus
opprimerentur, ſi foris eſſent, quod prope
muros hoſtes caſtra haberent: tum relatio 124
criminis, ut in eo milite, qui, cum commu-
nis lex omnium hominem occidere vetaret,
tribunum [militum] ſuum, qui vim ſibi af-
ferre conaretur, occidit: tum remotio crimi-
nis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus

43 Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis
125 plerumque omnibus, majore autem parte
ſemper poterit uti: Primum ſcriptoris col-
laudatione, & loco communi, nihil eos, qui
judicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare
oportere: & hoc eo magis, ſi legitimum ſcri-
ptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex
lege aliquid. Poſtea quod vehementiſſimum
eſt, facti, aut intentionis adverſariorum cum
ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit,
quid factum, quid juratus judex: quem lo-
cum multis modis variare oportebit. Tum
ipſum ſecum admirantem, quidnam contra
dici poſſit: tum ad judicis officium reverten-
tem, & ab eo quærentem, quid præterea au-
dire, aut exſpectare debeat: tum ipſum ad-
verſarium, quaſi intentantis loco, producen-
do, hoc eſt, interrogando, utrum ſcriptum
neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factum
eſſe, aut contra contendi neget: utrum ne-
126 gare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neu-
trum neget, & contra tamen dicat: nihil
eſſe, quo hominem impudentiorem quiſquam
ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari
conveniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit,
& quaſi contra dici nihil poſſit, ſæpe id,
quod ſcriptum eſt, recitando; ſæpe cum

ſcripto factum adverſarii confligendo, atque interdum acriter ad judicem ipſum revertendo. Quo in loco judici demonſtrandum eſt, quid juratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis judicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid ad-
verſarius: cum & ſcriptum aperte ſit, & ad- 44
verſarius omnia confiteatur, tum judicem 127
legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur: ut in illa de teſtamento, quam poſuimus, controverſia, aut cauſa aſſumtiva inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non o-
portuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcri- 128
ptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, ut a ſcripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos, id, quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos, qui judicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel a ſcripto recedere conſue-

verint. Quod ſi voluntas ſcriptoris conſer-
vanda ſit, ſe, non adverſarios, a voluntate
ejus ſtare. Nam multo propius accedere ad
ſcriptoris voluntatem eum, qui ex ipſius eam
litteris interpretetur, quam illum, qui ſen-
tentiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpe-
ctet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imagi-
nem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus
129 perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui a
ſententia ſtabit, primum erit contra dicen-
dum: quam abſurdum, non negare contra
legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam ali-
quam invenire: deinde converſa omnia eſſe;
ante ſolitos eſſe accuſatores judicibus perſua-
dere, affinem eſſe alicujus culpæ eum, qui
accuſaretur; cauſam proferre, quæ eum ad
peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cau-
ſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc
inducere partitionem, cujus in ſingulas par-
130 tes multæ convenient argumentationes: pri-
mum nulla in lege ullam cauſam contra ſcri-
ptum accipi convenire: deinde ſi in ceteris
legibus conveniat, hanc eſſe hujuſmodi le-
gem, ut in ea non oporteat: poſtremo ſi in
hac quoque lege oporteat, hanc quidem cau-
45 ſam accipi minime oportere. Prima pars his
fere locis confirmabitur: ſcriptori neque in-

genium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, quod cogitaret: non fuiſſe ei grave, nec difficile, eam cauſam excipere, quam adverſarii proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet: conſueſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet 131
recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maxime videre, ſi qua in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret: & oſtendere, cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quod, cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum; omnibus cauſam dari & poteſtatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati ſitis, rem judicare: deinde & ipſis judicibus judicandi, & ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel a legibus receſſum ſit: nam & judices neque 132
quid ſequantur, habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant: neque, quo pacto in aliis improbare poſſint, quod contra legem judi-

carint: & ceteros cives, quid agant, ignora-
turos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea
ratione, quæ in mentem, aut in libidinem
venerit, non ex communi præſcripto civita-
tis unamquamque rem adminiſtrarit: poſtea
quærere ab judicibus ipſis, quare in alienis
detineantur negotiis: cur reipublicæ munere
impediantur, cum ſæpius ſuis rebus & com-
modis ſervire poſſint: cur in certa verba ju-
rent: cur certo tempore conveniant, certo
diſcedant: nihil quiſquam afferat cauſæ, quo
minus frequenter operam reipublicæ det, niſi
quæ cauſa in lege excepta ſit: an ſe legibus
obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cen-
ſeant, adverſarios noſtros leges negligere
133 concedant. Deinde item quærere ab judici-
bus, ſi ejus rei cauſam, propter quam ſe reus
contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe
in lege adſcribat, paſſurine ſint: poſtea hoc,
quod faciat, indignius & impudentius eſſe,
quam ſi adſcribat: age porro, quid ſi ipſi ve-
lint judices adſcribere: paſſuruſne ſit popu-
lus? atque hoc eſſe indignius, quam rem
verbo & litteris mutare non poſſint, eam re
134 ipſa, & judicio maxime, commutare. Deinde
indignum eſſe de lege aliquid derogari, aut
legem abrogari, aut aliqua ex parte commu-

tari, cum populo cognoſcendi, & probandi,
aut improbandi poteſtas nulla fiat: hoc ipſis
judicibus invidioſiſſimum futurum: non hunc
locum eſſe, neque hoc tempus legum corri-
gendarum: apud populum hoc, & per popu-
lum agi convenire: quod ſi nunc id agant,
velle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi:
ſe actiones videre & diſſuadere velle: quod
ſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo tur-
piſſima ſint; legem, cujuſcemodi ſit, in præ-
ſentia conſervari ab judicibus, poſt, ſi diſpli-
ceat, a populo corrigi convenire: deinde, ſi
ſcriptum non exſtaret, magnopere quærere-
mus: neque iſti, ne ſi extra periculum qui-
dem eſſet, crederemus. nunc cum ſcriptum
ſit, amentiam eſſe, ejus, qui peccarit potius,
quam legis ipſius verba cognoſcere. His &
hujuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam ex-
tra ſcriptum accipi non oportere. Secunda 46
pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cete- 135
ris legibus oporteat, in hac non oportere.
Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maxi-
mas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas
videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe,
aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime le-
gi obtemperare: aut ita lex diligenter per-
ſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaqua-

que de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maxime neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi conveniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adverſariis
136 afferatur. Qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quod ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma impudentia ſit, eum, qui contra quam quod ſcriptum ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus partibus juſtius & probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti judices, etiamſi nollent, neceſſe eſſet; hæc autem, etiamſi neceſſe
137 non eſſet, ut vellent contra judicare. Id autem fiet, ſi, quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit, (de quibus ante, ut potuimus, diligenter perſcripſimus) de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam adverſariorum improbandam transferemus: aut cauſæ & rationes afferentur, quare, &

quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum; ut ſententia quoque & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe videatur: aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

Contra ſcriptum autem qui dicet, primum 47
eum inducet locum, per quem æquitas cau- 138
ſæ demonſtretur: aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: &, quamcumque cauſam aſſumet, aſſumtionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictum eſt. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, ſui facti rationem & æquitatem cauſæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adverſarios dicet oportere cauſas accipi. Demonſtrabit, nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia ſupplicia, quæ a legibus proficiſcantur, culpæ

[redacted]

lum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis homini-
bus, & barbaris judicibus committeret, omnia
ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc
vero, quod intelligeret, quales viri judica-
turi eſſent, idcirco eum, quæ perſpicua vi-
deret eſſe, non adſcripſiſſe: neque enim vos
ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpre-
140 tes fore putavit: poſtea quærere ab adverſa-
riis, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc acci-
diſſet? eorum aliquid, in quibus, aut cauſa
ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima;
tumne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam
excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quæ-
dam, quæ perſpicua ſint, tacitis exceptioni-
bus caveri: deinde nullam rem neque legi-
bus, neque ſcriptura ulla, denique ne in ſer-
mone quidem quotidiano atque imperiis do-
meſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſ-
que velit verba ſpectare, & non ad volun-
tatem ejus, qui verba habuerit, accedere:
48 deinde ex utilitatis & honeſtatis partibus
141 oſtendere, quam inutile, aut quam turpe ſit
id, quod adverſarii dicant fieri oportuiſſe,
aut oportere: & id, quod nos fecerimus aut
poſtulemus, quam utile, aut quam honeſtum
ſit: deinde leges nobis caras eſſe non propter
litteras, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint
volun-

voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, utilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam: poſtea, quid ſit lex, deſcribere, ut ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & judex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam ejus, non qui ſcripturam ſequatur: deinde, quam indignum ſit, eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab litteris legis receſſerit: atque his, & hujuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui 142
a ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum adverſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam convertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere: deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocina-

143 tionem, de qua poſt dicemus. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet, ideo quod, ſi id, quo nititur adverſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam ejus vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes ceteri ex aſſumtionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex ejus, qui contra commiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quam indignum ſit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui ſcripſerit, defendatur.

49 Ex contrariis autem legibus controverſia
144 naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, QVI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIVM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSCITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE, MA-

GISTRATVS NECATO. Alexandrum, qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi in præmii loco depoſcit. Sunt, qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio eſt. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum 145
igitur leges oportet contendere, conſiderando, utra lex ad majores, hoc eſt, ad utiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat: ex quo conficitur, ut, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut, quotquot erunt, conſervari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maxime conſervanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur: deinde, utra lex poſterius lata ſit: nam poſtrema quæque graviſſima eſt: deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna ſtatuatur: nam maxime conſer- 146
vanda eſt ea, quæ diligentiſſime ſancta eſt.

deinde utra lex jubeat, utra vetet: nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. deinde, utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem ſcripta videatur: nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, promtius ad cauſam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. deinde, ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit: utrum habeat aliquam moram & ſuſtentationem: nam id, quod ſtatim facien-
147 dum ſit, perfici prius oportet. deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti: contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit. deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adjungere, contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere, ut, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraque lex conſervari videatur, adverſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre opor-

tebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſi-
mis partibus ſumere, demonſtrantem per am-
plificationem, ad utram potius legem acce-
dere oporteat.

Ex ratiocinatione naſcitur controverſia, 50
cum ex eo, quod uſpiam eſt, ad id, quod 148
nuſquam ſcriptum eſt, pervenitur, hoc pacto:
Lex eſt: SI FVRIOSVS EST, AGNATO-
RVM GENTILIVMQVE IN EO PECV-
NIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et
lex: PATERFAMILIAS VTI SVPER
FAMILIA PECVNIAQVE SVA LEGA-
VERIT, ITA IVS ESTO. Et lex: SI
PATERFAMILIAS INTESTATO MO-
RITVR, FAMILIA PECVNIAQVE
EIVS AGNATORVM GENTILIVMQVE
ESTO. Quidam judicatus eſt parentem oc- 149
cidiſſe. ei ſtatim, quod effugiendi poteſtas
non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt:
os autem obvolutum eſt folliculo & præliga-
gatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut
ibi eſſet tantiſper, dum culeus, in quem con-
jectus in profluentem deferretur, compara-
retur. Interea quidam ejus familiares in car-
cerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt:
heredes, quos ipſe jubet, ſcribunt: tabulæ
obſignantur. De illo poſt ſupplicium ſumitur.

Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos, de hereditate controverſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio hujuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad ejuſmodi rationem, ut quæratur, habueritne
150 teſtamenti faciendi poteſtatem. Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujuſmodi quoſdam eſſe arbitramur: primum, ejus ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo conſtat, collationem ejuſmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur: poſtea admirationem per contentionem, qui fieri poſſit, ut, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere: deinde idcirco hac de re nihil eſſe ſcriptum, quod, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac re is, qui ſcribebat, neminem
151 dubitaturum arbitratus ſit: poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex ceteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint: deinde

æquitas rei demonſtranda eſt, ut in juridiciali abſoluta. Contra autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diverſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus cauſa affertur, haberi conveniat, oſtendetur: deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem videatur de utraque exiſtimari oportere. Ac, ſi ipſe quoque 152
poterit ratiocinationibus uti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante dictum eſt, utetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: [periclitari omnia jura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe pæne, quod non alteri ſimile eſſe videatur,] multis diſſimilibus rebus, in unamquamque rem tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia vel diſſimilia demonſtrari. Loci communes a ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſcriptum ſit, pervenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet, ut quædam ex quibuſdam

intelligantur: contra ratiocinationem, hujuſ-
153 cemodi: conjecturam divinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe omnibus de rebus cavere, quibus velit.

51 Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, QVI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQVERINT, OMNIA AMITTVNTO: EORVM NAVIS ET ONERA SVNTO, QVI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cum jam in alto navigarent, & cum eorum alterius navis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animadverterunt: miſericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: homi-
154 nem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto, ipſos quoque tempeſtas vehementius jactare cœpit, uſque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus ſcapham annexam trahebat, navim, quoad poſſet, moderaretur; ille autem, cujus merces erant, in gladium ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & navi, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate jam com-

mutata, navis in portum pervehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter ſaucius facile eſt ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controverſia. Nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva conſtitutio, tractabitur.

Nunc, expoſitis iis argumentationibus, 155
quæ in judiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonſtrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur; ſed quia proprii tamen harum cauſarum quidam loci ſunt, non a conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam 156
placet, in judiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt, partem quandam honeſtatis. in deliberativo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem, & utilitatem; in demonſtrativo, honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter ac ſimiliter tractabuntur:

quædam ſeparatius ad finem, quo referri omnem orationem oportet, adjungentur. Atque uniuſcujuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non gravaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores; ſic res apertas, obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

52 Rerum expetendarum tria genera ſunt:
157 par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos allicit ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: quod genus virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum atque utilitatem, petendum: quod genus pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus no-
158 bis, intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur; quæ autem in ſecundo, utilia. hæc autem tertia, quia partem

honeſtatis continent, & quia major eſt vis honeſtatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint, honeſtas & utilitas; vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſſitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. de utraque poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus.

Quod aut totum, aut aliqua ex parte 53
propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. 159
Quare cum ejus duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera juncta ſit, ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una vi atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus eſt animi habitus naturæ modo, rationi conſentaneus. quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes quatuor: prudentiam, juſtitiam,
fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt 160
rerum bonarum & malarum, neutrarumque ſcientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria eſt, per quam

animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Providentia eſt, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum ſit. Juſtitia eſt habitus animi, communi utilitate conſervata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium eſt ab natura profectum: deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum metus
161 & religio ſanxit. Natura jus eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cujuſdam naturæ (quam divinam vocant) curam cærimoniamque affert: pietas, per quam ſanguine conjunctis, patriæque benivolis officium & diligens tribuitur cultus: gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria & remunerandi voluntas continetur: vindicatio, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo aut ulciſcendo propulſatur: obſervantia, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu
162 quodam & honore dignantur: veritas, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante que-

runt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetu- 54
dine jus eſt, quod aut leviter a natura tractum aluit, & majus fecit uſus, ut religionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos convenit: par, quod in omnes æquabile eſt: judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam ſententiis conſtitutum eſt. Lege jus eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſervet,
continetur. Fortitudo eſt conſiderata peri- 163
culorum ſuſceptio & laborum perpeſſio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeverantia. Magnificentia eſt rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam & ſplendida propoſitione agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocavit. Patientia eſt honeſtatis aut utilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeverantia eſt in ratione 164
bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio. Temperantia eſt rationis in libidinem,

atque in alios non rectos impetus animi, fir-
ma & moderata dominatio. Ejus partes ſunt,
continentia, clementia, modeſtia. Conti-
nentia eſt, per quam cupiditas, conſilii gu-
bernatione regitur: clementia, per quam ani-
mi, temere in odium alicujus concitati inve-
ctio comitate retinetur: modeſtia, per quam
pudor honeſtus caram & ſtabilem comparat
auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe
ſolum, ut nihil adjungatur emolumenti, pe-
tenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neque
ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & a bre-
165 vitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe
autem vitanda ſunt, non ea modo, quæ his
contraria ſunt, ut fortitudini ignavia, & ju-
ſtitiæ injuſtitia: verum etiam illa, quæ pro-
pinqua videntur & finitima eſſe, abſunt aut-
em longiſſime: quod genus fidentiæ contra-
rium, eſt diffidentia, & ea re vitium eſt:
audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt
ac propinquum, & tamen vitium eſt. Sic
unicuique virtuti finitimum vitium reperie-
tur, aut certo jam nomine appellatum; ut
audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ per-
ſeverantiæ finitima eſt; ſuperſtitio, quæ re-
ligioni propinqua eſt: aut ſine ullo certo no-
mine. Quæ omnia item, uti contraria rerum

bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.

Nunc de eo, in quo utilitas quoque ad- 55
jungitur, quod tamen honeſtum vocamus, 166
dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum laude: dignitas, alicujus honeſta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas: amplitudo, potentiæ, aut majeſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia: amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipſius cauſa, quem di-
ligit, cum ejus pari voluntate. Hic, quia 167
de civilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque cauſa petenda videatur: ne forte, qui nos de omni amicitia dicere exiſtiment, reprehendere incipiant. quanquam ſunt, qui propter utilitatem modo petendam putent amicitiam: ſunt, qui propter ſe ſolum: ſunt, qui propter ſe, & utilitatem. quorum quid veriſſime conſtituatur, alius locus erit conſiderandi. Nunc hoc ſic ad uſum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam eſſe expe-

168 tendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus junctæ, partim non ſunt, & quia partim veteres ſunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles; ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex
56 religionibus, ex vetuſtatibus habebitur. Utilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in republica quædam ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocii; quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, & minus neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſo-
169 cietatum multitudo. Quibus rebus non illud ſolum conficitur, ut ſalvæ & incolumes, verum etiam, ut amplæ atque potentes ſint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta atque integra conſervatio: potentia eſt ad ſua conſervanda, & alte-

rius

rius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri poſſit, oportet conſiderare. Facile fieri id dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumtu, moleſtia, quam breviſſimo tempore confici poteſt. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumtus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis; tamen, his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt.

Quoniam ergo de honeſtate & de utili- 170
tate diximus, nunc reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione, perſcribamus. Puto 57
igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nulla vi reſiſti poteſt; quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque, ut apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Uri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt; atque ita neceſſe, ut vis poſtulat ea, quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Hujuſmodi neceſſitudines, cum in

dicendi rationes incident, recte neceſſitudines appellabuntur: ſin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, poſſitne fieri, quæ-
171 ſtione conſiderabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adjunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus; Neceſſe eſt Caſilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Illic, in ſuperiore, adjunctio eſt hæc, niſi ſi malunt fame perire: ſi enim id malunt, non neceſſe: hoc inferius non item, propterea quod, ſive velint Caſilinenſes ſe dedere, ſive famem perpeti atque ita perire, neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus neceſſitudinis videbitur incurrere. Nam cum ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire poſſimus:
172 cum autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci velimus, tum adjunctio illa quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad uſum civitatis,) reperias nullam eſſe rem,

quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adjunctionem nominamus: pariter autem eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adjunctio non accedit. quod genus, ut homines mortales neceſſe eſt interire, ſine adjunctione: ut cibo utantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione: Extra quam, ſi nolint fame perire. Ergo, ut 173
dixi, illud, quod adjungitur, ſemper, cujuſmodi ſit, erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut [ad honeſtatem] hoc modo exponenda neceſſitudo ſit: Neceſſe eſt, ſi honeſte volumus vivere: neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: neceſſe eſt, ſi ſine incommodo volumus vivere. Ac ſumma 58
quidem neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac leviſ-

[redacted]

ſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbi-
tur habenda: cum autem id non poterit, ho-
neſtatis. Ita in ejuſmodi quoque re, cum
incolumitati videbimur conſulere, vere pote-
rimus dicere, nos honeſtatis rationem habe-
re, quoniam ſine incolumitate eam nullo
tempore poſſumus adipiſci. Qua in re vel
concedere alteri, vel ad conditionem alterius
deſcendere, vel in præſentia quieſcere, atque
175 aliud tempus exſpectare oportebit. In com-
moditatis vero ratione, modo illud attenda-
tur, dignane cauſa videatur ea, quæ ad uti-
litatem pertinebit, quare aut de magnificen-
tia, aut de honeſtate quiddam derogetur.
Atque in hoc loco mihi caput illud videtur
eſſe, ut quæramus, quid ſit illud, quod ſi
adipiſci, aut effugere velimus, aliqua res no-
bis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adjunctio,
ut proinde, uti quæque res erit, laboremus,
& graviſſimam quamque cauſam vehemen-
tiſſime neceſſariam judicemus.

176 Affectio eſt quædam ex tempore, aut ex
negotiorum eventu aut adminiſtratione, aut
hominum ſtudio, commutatio rerum, ut non
tales, quales ante habitæ ſint, aut plerum-
que haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe:
ut, ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe; at

non illo animo, quo Ulyſſes tranſiit: & pe-
cuniam in mare dejicere, inutile; at non eo
conſilio, quo Ariſtippus dejecit. Sunt igitur
res quædam ex tempore & ex conſilio, non
ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omni-
bus, quid tempora petant, aut quid perſo-
nis dignum ſit, conſiderandum eſt, & non
quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo
tempore, quamdiu fiat, attendendum eſt. His
ex partibus ad ſententiam dicendam, locos
ſumi oportere arbitramur. Laudes autem, 59
& vituperationes ex his locis ſumentur, qui 177
loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante
dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis
volet, partiatur in animum, & corpus, &
extrarias res licebit. Animi eſt virtus, cujus
de partibus paullo ante dictum eſt: corporis,
valetudo, dignitas, vires, velocitas: extra-
riæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici,
patria, potentia & cetera, quæ ſimili eſſe in
genere intelligentur. Atque in his, id, quod
in omnia valet, valere oportebit: contraria
quoque, quæ & qualia ſint, intelligentur.
Videre autem in laudando & in vituperando 178
oportebit, non tam quæ in corpore, & in ex-
traneis rebus habuerit is, de quo agetur, quam
quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam

quidem & laudare, ſtultitia, & vituperare, ſuperbia eſt: animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inventione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare, quoniam & una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet litterarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

Cvm e Cilicia decedens Rhodum veniſſem, I
& eo mihi de Q. Hortenſii mòrte eſſet alla- 1
tum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam & amico amiſſo, cum conſuetudine jucunda, tum multorum officiorum

[redacted]

nuria, vir egregius, conjunctiſſimuſque me-
cum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſi-
mo reipublicæ tempore exſtinctus, & aucto-
ritatis, & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſide-
rium reliquerat: dolebamque, quod non, ut
plerique putabant, adverſarium, aut obtre-
ctatorem laudum mearum, ſed ſocium po-
tius, & conſortem glorioſi laboris amiſeram.
3 Etenim, ſi in leviorum artium ſtudio memo-
riæ proditum eſt, poëtas nobiles poëtarum
æqualium morte doluiſſe: quo tandem animo
ejus interitum ferre debui, cum quo certare
erat glorioſius, quam omnino adverſarium
non habere? cum præſertim non modo nun-
quam ſit aut illius a me curſus impeditus,
aut ab illo meus, ſed contra ſemper alter ab
altero adjutus & communicando, & monen-
4 do, & favendo. Sed, quoniam perpetua
quadam felicitate uſus ille, ceſſit e vita, ſuo
magis, quam ſuorum civium tempore; &
tum occidit, cum lugere facilius rempubli-
cam poſſet, ſi viveret, quam juvare; vixit-
que tamdiu, quam licuit in civitate bene bea-
teque vivere: noſtro incommodo, detrimen-
toque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius
vero mortis opportunitatem benivolentia po-
tius, quam miſericordia proſequamur, ut,

quotieſcumque de clariſſimo & beatiſſimo viro
cogitemus, illum potius, quam noſmetipſos,
diligere videamur. Nam, ſi id dolemus, 5
quod eo jam frui nobis non licet; noſtrum
eſt id malum; quod modicè feramus, ne id
non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utili-
tatem referre videamur. Sin, tanquam illi
ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur;
ſummam ejus felicitatem non ſatis grato ani-
mo interpretamur. Etenim ſi viveret Q. Hor- 2
tenſius, cetera fortaſſe deſideraret una cum 6
reliquis bonis & fortibus civibus; hunc aut-
em præter ceteros, aut cum paucis ſuſtine-
ret dolorem, cum forum populi Romani, quod
fuiſſet quaſi theatrum illius ingenii, voce
erudita, & Romanis Græciſque auribus di-
gna, ſpoliatum atque orbatum videret. Equi- 7
dem angor animo, non conſilii, non ingenii,
non auctoritatis armis egere rempublicam,
quæ didiceram tractare, quibuſque me aſſue-
feceram, quæque erant propria cum præ-
ſtantis in republica viri, tum bene moratæ
& bene conſtitutæ civitatis. Quodſi fuit in
republica tempus ullum, cum extorquere ar-
ma poſſet e manibus iratorum civium, boni
civis auctoritas & oratio; tum profecto fuit,
cum patrocinium pacis excluſum eſt aut er-

8 rore hominum, aut timore. Ita nobiſmet-
ipſis accidit, ut quamquam eſſent multo ma-
gis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod,
quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus am-
pliſſimis, tanquam in portum confugere de-
beret, non inertiæ neque deſidiæ, ſed otii
moderati atque honeſti; cumque ipſa oratio
jam noſtra caneſceret, haberetque ſuam quan-
dam maturitatem, & quaſi ſenectutem; tum
arma ſunt ea ſumta, quibus illi ipſi, qui di-
dicerant eis uti glorioſe, quemadmodum ſa-
9 lutariter uterentur, non reperiebant. Ita-
que ii mihi videntur fortunate beateque vi-
xiſſe, cum in ceteris civitatibus, tum maxi-
me in noſtra, quibus cum auctoritate, rerum-
que geſtarum gloria, tum etiam ſapientiæ
laude perfrui licuit. quorum memoria &
recordatio in maximis noſtris graviſſimiſque
curis jucunda ſane fuit, cum in eam nuper
ex ſermone quodam incidiſſemus.

3 Nam cum inambularem in xyſto, & eſ-
10 ſem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut con-
ſueverat, cum T. Pomponio venerat, homi-
nes cum inter ſe conjuncti, tum mihi ita cari,
itaque jucundi, ut eorum adſpectu omnis,
quæ me angebat de republica, cura conſe-
derit. Quos poſtquam ſalutavi, Quid vos,

inquam, Brute & Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil ſane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, in- 11
quit, ad te animo venimus, ut de republica eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla moleſtia. Vos vero, inquam, Attice, & præſentem me cura levatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis. Nam veſtris primum litteris creatus, me ad priſtina ſtudia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi viſus eſt & monere te prudenter, & conſolari amiciſſime. Recte, inquam, eſt viſus. nam me 12
iſtis ſcito litteris, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad adſpiciendam lucem eſſe revocatum. Atque ut, poſt Cannenſem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolam prœlio populus ſe Romanus erexit, poſteaque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarum & communium graviſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines allevaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem effi- 13
cere certe, & capio magnum fructum, ſi qui-

dem quod volui, tanta in te conſecutus ſum. Sed ſcire cupio, quæ te Attici litteræ delectaverint? Iſtæ vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam genus iſtuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quaſi jacentem excitavit? Tum ille,
14 Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breviter, &, ut mihi quidem viſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute, dico librum
4 mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut no-
15 vum, aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille vero & nova, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conſpectu omnia viderem: quæ cum ſtudioſe tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio litterarum ſalutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Heſiodium lauda-

tur a doctis, quod eadem menſura reddere
jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore,
ſi poſſis. Ego autem voluntatem tibi profecto 16
emetiar: ſed rem ipſam nondum poſſe videor;
idque ut ignoſcas, a te peto. Nec enim ex
novis (ut agricolæ ſolent) fructibus eſt, unde
tibi reddam, quod accepi: ſic omnis fœtus
repreſſus, exuſtuſque ſiti flos veteris uberta-
tis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in te-
nebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui
pæne ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus
igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto
ſolo; quod ita diligenter colemus, ut impen-
diis etiam augere poſſimus largitatem tui mu-
neris: modo idem noſter animus efficere poſ-
ſit, quod ager, qui cum multos annos quie-
vit, uberiores efferre fruges ſolet. Tum ille, 17
Ego vero & exſpectabo ea, quæ polliceris,
neque exigam, niſi tuo commodo, & erunt
mihi pergrata, ſi ſolveris. Mihi quoque, in-
quit Brutus, & exſpectanda ſunt ea, quæ
Attico polliceris, etſi fortaſſe ego a te hujus
voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui
debes, ſe incommodo exacturum negat. At 5
vero, inquam, tibi ego, Brute, non ſolvam, 18
niſi prius a te cavero, amplius eo nomine
neminem, cujus petitio ſit, petiturum. Non

mehercule, inquit, tibi repromittere iſtuc
quidem auſus ſim. Nam hunc, qui negat,
video flagitatorem, non illum quidem tibi
moleſtum, ſed aſſiduum tamen, & acrem
fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit,
Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam
te auſurus eſſe appellare: quoniam longo in-
tervallo modo primum animadverti paullo te
19 hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mi-
hi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt;
quod huic debes, ego a te peto. Quodnam
id? inquam. Ut ſcribas, inquit, aliquid.
jampridem enim conticuerunt tuæ litteræ.
Nam ut illos de republica libros edidiſti, ni-
hil a te ſane poſtea accepimus: eiſque noſ-
metipſi ad veterum annalium memoriam com-
prehendendam impulſi atque incenſi ſumus.
Sed illa cum poteris; atque ut poſſis rogo.
20 Nunc vero, inquit, ſi es animo vacuo, ex-
pone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id?
inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano in-
choaſti de oratoribus, quando eſſe cœpiſſent,
qui etiam, & quales fuiſſent. quem ego ſer-
monem cum ad Brutum tuum, vel noſtrum
potius, detuliſſem, magnopere hic audire ſe
velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum
te ſciremus eſſe vacuum. Quare, ſi tibi eſt

commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego vero, inquam, ſi potuero, 21
faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modo paullum animum, aut ſane (ſi potes) libera.

Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quod erat a me mentio facta, cauſam Deiotari, fideliſſimi atque optimi regis, ornatiſſime & copioſiſſime a Bruto me audiſſe defenſam. Scio, inquit, ab iſto initio 6.
tractum eſſe ſermonem, teque Bruti dolentem vicem, quaſi defleviſſe judiciorum vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, & ſæpe facio. Nam mihi, Brute, in te in- 22
tuenti, crebro in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando ſit habitura tua & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, & ſingularis induſtria. Cum enim in maximis cauſis verſatus eſſes, &, cum tibi ætas noſtra jam cederet, faſceſque ſummitteret, ſubito in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ce- 23
terarum rerum cauſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus & gloria, quam ſtudium ipſum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res

eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim
dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter
intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat
operam, dat prudentiæ, qua ne maximis
quidem in bellis æquo animo carere quiſquam
24 poteſt. Præclare, inquam, Brute, dicis, eo-
que magis iſta dicendi laude delector, quod
cetera, quæ ſunt quondam habita in civitate
pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe
non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet.
eloquentem neminem video factum eſſe vi-
ctoria. Sed quo facilius ſermo explicetur,
ſedentes, ſi videtur, agamus. Cum idem
placuiſſet illis, tum in pratulo propter Plato-
nis ſtatuam conſedimus.

25 Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, &
quanta vis ſit ejus, expromere, quantamque
iis, qui ſint eam conſecuti, dignitatem affe-
rat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco,
neque neceſſarium. Hoc vero ſine ulla du-
bitatione confirmaverim, ſive illa arte paria-
tur aliqua, ſive exercitatione quadam, ſive
natura; rem unam eſſe omnium difficilli-
mam. Quibus enim ex quinque rebus con-
ſtare dicitur, earum unaquæque eſt ars ipſa
magna per ſeſe. Quare quinque artium con-
curſus maximarum, quantam vim, quantam-

que difficultatem habeant, exiſtimari poteſt.
Teſtis eſt Græcia, quæ cum eloquentiæ ſtu- 7
dio ſit incenſa, jamdiuque excellat in ea, 26
præſtetque ceteris, tamen omnes artes vetuſ-
tiores habet, & multo ante non inventas ſo-
lum, ſed etiam perfectas, quam hæc eſt a
Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In
quam cum intueor, maxime mihi occurrunt,
Attice, & quaſi lucent Athenæ tuæ: qua in
urbe primum ſe orator extulit, primumque
etiam monumentis & litteris oratio eſt cœpta
mandari. Tamen ante Periclem, cujus ſcri- 27
pta quædam feruntur, & Thucydidem, qui
non naſcentibus Athenis, ſed jam adultis
fuerunt, littera nulla eſt, quæ quidem orna-
tum aliquem habeat, & oratoris eſſe videa-
tur. Quamquam opinio eſt, & eum, qui
multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, &
[redacted]

tum illum quidem civem, ſed tamen eloquen-
29 tem conſtat fuiſſe. Huic ætati ſuppares Al-
cibiades, Critias, Theramenes: quibus tem-
poribus quod dicendi genus viguerit, ex
Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, in-
telligi maxime poteſt. Grandes erant verbis,
crebri ſententiis, compreſſione rerum breves,
& ob eam ipſam cauſam interdum ſubob-
8 ſcuri. Sed ut intellectum eſt, quantam vim
30 haberet accurata & facta quodammodo ora-
tio; tum etiam magiſtri dicendi multi ſubito
exſtiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſy-
machus Chalcedonius, Protagoras Abderites,
Prodicus Ceus, Hippias Eleus, in honore
magno fuit, aliique multi temporibus eiſdem
docere ſe profitebantur, arrogantibus ſane
verbis, quemadmodum cauſa inferior (ita
enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſ-
31 ſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtili-
tate quadam diſputandi refellere eorum in-
ſtituta ſolebat verbis. Hujus ex uberrimis
ſermonibus exſtiterunt doctiſſimi viri: pri-
mumque tum philoſophia, non illa de natura,
quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de
bonis rebus & malis, deque hominum vita
& moribus diſputatur, inventa dicitur. quod
quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus,

abhorret, philoſophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, a quibus degreſſi ſumus, revertamur. Exſtitit igitur jam ſenibus illis, 32
quos paullo ante diximus, Iſocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magiſter, quamquam forenſi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem judicio, eſt poëta conſecutus. Is & ipſe ſcripſit multa præclare, & docuit alios: & cum cetera melius, quam ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere ſervari. Ante hunc enim ver- 33
borum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio, nulla erat: aut, ſi quando [redacted]

qua, verborum comprehenſio terminatur: in
quo non modo defici, ſed etiam laborare turpe
9 eſt. Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis
35 forenſibus non verſatus, ſed egregie ſubtilis
ſcriptor, atque elegans, quem jam prope au-
deas oratorem perfectum dicere. Nam plane
quidem perfectum, & cui nihil admodum de-
ſit, Demoſthenem facile dixeris. Nihil acute
inveniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, ni-
hil (ut ita dicam) ſubdole, nihil verſute, quod
ille non viderit; nihil ſubtiliter dici, nihil
preſſe, nihil enucleate, quo fieri poſſit ali-
quid limatius: nihil contra grande, nihil in-
citatum, nihil ornatum vel verborum gravi-
tate, vel ſententiarum, quo quidquam eſſet
36 elatius. Huic Hyperides proximus, & Ae-
ſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, &
is, cujus nulla exſtant ſcripta, Demades,
aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc
copiam; &, ut opinio mea fert, ſuccus ille
& ſanguis incorruptus uſque ad hanc ætatem
oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non
37 fucatus nitor. Phalereus enim ſucceſſit eis
ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem
horum omnium, ſed non tam armis inſtitu-
tus, quam palæſtra. itaque delectabat ma-
gis Athenienſes, quam inflammabat. Proceſ-

ſerat enim in ſolem & pulverem, non ut e militari tabernaculo, ſed ut e Theophraſti, doctiſſimi hominis, umbraculis. Hic primus 38 inflexit orationem, & eam mollem teneramque reddidit: & ſuavis, ſicut fuit, videri maluit, quam gravis: ſed ſuavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: tantum ut memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus eſſet auditus.

Videſne igitur, in ea ipſa urbe, in qua & nata, & alta ſit eloquentia, quam ea ſero 39 prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Piſiſtrati, de nullo, ut diſerto, memoriæ proditum eſt. At hi quidem, ut populi Romani ætas eſt, ſenes: ut Athenienſium ſæcula numerantur, adoleſcentes debent [redacted]

tiæ; neque ipſe poëta hic tam idem ornatus
in dicendo, ac plane orator fuiſſet. Cujus etſi
incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit
ante Romulum: ſiquidem non infra ſuperio-
rem Lycurgum fuit, a quo eſt diſciplina La-
41 cedæmoniorum adſtricta legibus. Sed ſtu-
dium ejus generis, majorque vis agnoſcitur
in Piſiſtrato. Denique hunc proximo ſeculo
Themiſtocles inſecutus eſt, ut apud nos, per-
antiquus; ut apud Athenienſes, non ita ſane
vetus. Fuit enim regnante jam Græcia,
noſtra autem civitate non ita pridem domi-
natu regio liberata. Nam bellum Volſcorum
illud graviſſimum, cui Coriolanus exſul in-
terfuit, eodem fere tempore, quo Perſarum
bellum, fuit, ſimiliſque fortuna clarorum vi-
42 rorum; ſiquidem uterque, cum civis egre-
gius fuiſſet, populi ingrati pulſus injuria, ſe
ad hoſtes contulit, conatumque iracundiæ
ſuæ morte ſedavit. Nam etſi aliter eſt apud
te, Attice, de Coriolano, concede tamen,
XI ut huic generi mortis potius aſſentiar. At
ille ridens, tuo vero, inquit, arbitratu: quo-
niam quidem conceſſum eſt rhetoribus emen-
tiri in hiſtoriis, ut aliquid dicere poſſint ar-
gutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, ſic
Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle fin-

xit. Nam, quem Thucydides, qui & Athe- 43
nienſis erat, & ſummo loco natus, ſummuſ-
que vir, & paullo ætate poſterior, tantum
mortuum ſcripſit, & in Attica clam huma-
tum; addidit, fuiſſe ſuſpicionem veneno ſibi
conſciviſſe mortem: hunc iſti ajunt, cum tau-
rum immolaviſſet, excepiſſe ſanguinem pa-
tera, & eo poto, mortuum concidiſſe. Hanc
enim mortem rhetorice & tragice ornare po-
tuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat
materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi
ita quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle pa-
ria & Coriolano, pateram quoque a me ſu-
mas licet: præbebo etiam hoſtiam, ut Corio-
lanus ſit plane alter Themiſtocles. Sit ſane, 44
inquam, ut lubet, de iſto: & ego cautius
poſthac hiſtoriam attingam, te audiente;
quem rerum Romanarum auctorem laudare
poſſum religioſiſſimum. Sed tum fere Peri-
cles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, pri-
mus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum
nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora phy-
ſico eruditus, exercitationem mentis a recon-
ditis abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſes
populareſque facile traduxerat. Hujus ſua-
vitate maxime hilaratæ ſunt Athenæ: hujus
ubertatem & copiam admiratæ, ejuſdem vim

12 dicendi terroremque timuerunt. Hæc igitur
45 ætas prima Athenis oratorem prope perfe-
ctum tulit. Nec enim in conſtituentibus rem-
publicam, nec in bella gerentibus, nec in
impeditis ac regum dominatione devinctis,
naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt co-
mes, otiique ſocia, & jam bene conſtitutæ
civitatis quaſi alumna quædam, eloquentia.
46 Itaque ait Ariſtoteles, cum ſublatis in Sici-
lia tyrannis, res privatæ longo intervallo ju-
diciis repeterentur, tum primum, quod eſſet
acuta illa gens, & controverſa naturâ, artem
& præcepta Siculos, Coracem & Tiſiam con-
ſcripſiſſe. Nam antea neminem ſolitum via,
nec arte, ſed accurate tamen, & de ſcripto
pleroſque dicere: ſcriptaſque fuiſſe & paratas
a Protagora rerum illuſtrium diſputationes,
47 quæ nunc communes appellantur loci. Quod
idem feciſſe Gorgiam, cum ſingularum re-
rum laudes vituperationeſque conſcripſiſſet:
quod judicaret hoc oratoris eſſe maxime pro-
prium, rem augere poſſe laudando, vitupe-
randoque rurſus affligere. Huic Antiphon-
tem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe
conſcripta: quo neminem umquam melius
ullam oraviſſe capitis cauſam, cum ſe ipſe
defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcri-

pſit Thucydides. Nam Lyſiam primo profi- 48
teri ſolitum artem eſſe dicendi: deinde, quod
Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationi-
bus autem jejunior, orationes eum ſcribere
aliis cœpiſſe, artem removiſſe. Similiter Iſo-
cratem primo artem dicendi eſſe negaviſſe,
ſcribere autem aliis ſolitum orationes, quibus
in judiciis uterentur: ſed, cum ex eo (quia
quaſi committeret contra legem, quo quis
judicio circumveniretur,) ſæpe ipſe in judi-
cium vocaretur, orationes aliis deſtitiſſe ſcri-
bere, totumque ſe ad artes componendas
tranſtuliſſe. Et Græciæ quidem oratorum 13
partus atque fontes vides, ad noſtrorum an- 49
nalium rationem, veteres; ad ipſorum, ſane
recentes. Nam antequam delectata eſt Athe-
nienſium civitas hac laude dicendi, multa jam
memorabilia & in domeſticis & in bellicis re-
bus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat
commune Græciæ, ſed proprium Athena-
rum. Quis enim aut Argivum oratorem, 50
aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe
temporibus illis? niſi quid de Epaminonda,
docto homine, ſuſpicari libet. Lacedæmo-
nium vero uſque ad hoc tempus, audivi,
fuiſſe neminem. Menelaum ipſum, dulcem
illum quidem tradit Homerus, ſed pauca di-

centem. Brevitas autem, laus eſt interdum
in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquen-
51 tia laudem non habet. At vero extra Græ-
ciam magna dicendi ſtudia fuerunt, maximi-
que huic laudi habiti honores, illuſtre orato-
rum nomen reddiderunt. Nam ut ſemel e
Piræeo eloquentia evecta eſt, omnes pera-
gravit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia
eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnem-
que illam ſalubritatem Atticæ dictionis, &
quaſi ſanitatem perderet, ac loqui pæne de-
diſceret. Hinc Aſiatici oratores non con-
temnendi quidem nec celeritate, nec copia,
ſed parum preſſi & nimis redundantes. Rho-
52 dii ſaniores & Atticorum ſimiliores. Sed de
Græcis hactenus. Etenim hæc ipſa forſitan
fuerint non neceſſaria.

Tum Brutus, Iſta vero, inquit, quam
neceſſaria fuerint, non facile dixerim: ju-
cunda certe mihi fuerunt, neque ſolum non
longa, ſed etiam breviora, quam vellem.
Optime, inquam: ſed veniamus ad noſtros,
de quibus difficile eſt plus intelligere, quam
14 quantum ex monumentis ſuſpicari licet. Quis
53 enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto
illi, nobilitatis veſtræ principi, defuiſſe? qui
de matre ſuavianda ex oraculo Apollinis tam

acute arguteque conjecerit; qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit; qui potentiſſimum regem, clariſſimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magiſtratibus annuis, legibus, judiciiſque devinxerit; qui collegæ ſuo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret. Quod certe effici non potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum. Vi- 54
demus item paucis annis poſt reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumque montem, qui Sacer appellatus eſt, occupaviſſet, M. Valerium dictatorem dicendo ſedaviſſe diſcordias, eique ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decemviralem invidiam, plebem, in patres incitatam, legibus & concionibus ſuis mitigaverit. Poſſumus Ap- 55
pium Claudium ſuſpicari diſertum, quia ſenatum jamjam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit: poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhum de captivis recuperandis miſſus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio

valuiſſe videatur: M'. Curium, quod is tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diſerto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe conſulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coëgerit; quod fuit permagnum,
56 nondum lege Mænia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio ſuſpicari, qui cum conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione & ſeditione nunciata; ut erat læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionemque cum auctoritate, tum oratione ſedavit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuiſſe, nihil ſane mihi legiſſe videor. tantummodo con-
57 jectura ducor ad ſuſpicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem, de agro Gallico & Piceno viritim dividendo, tulerit, qui conſul apud Traſimenum ſit interfectus, ad populum valuiſſe dicendo. Q. etiam Maximus Verrucoſus orator habitus eſt temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone
15 conſul fuit. Quem vero exſtet, & de quo ſit memoriæ proditum, eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius

Cethegus, cujus eloquentiæ eſt auctor, & idoneus quidem, mea ſententia, Q. Ennius; præſertim cum & ipſe eum audiverit, & ſcribat de mortuo: ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mentitum. Eſt igitur ſic 58
apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' ſuaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius - -

& oratorem appellat, & ſuaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque. Latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur; ſed eſt ea laus eloquentiæ certe maxima,

- - *is dictus ollis popularibus olim,*
Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus, inge- 59
nium, ſic ingenii ipſius lumen eſt eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi eſſe dixerunt; - - *Suadaeque medulla.* Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector eſt orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. ejus autem Cethegum medullam fuiſſe vult, ut, quam deam in Pericli labris ſcripſit Eupolis ſeſſitaviſſe, hujus hic

Quamquam in Lyſia ſæpe ſunt etiam lacerti,
ſic ut fieri nihil poſſit valentius: verum eſt
certe genere toto ſtrigoſior, ſed habet tamen
ſuos laudatores, qui hac ipſa ejus ſubtilitate
17 admodum gaudeant. Catonem vero quis
65 noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt,
legit? aut quis novit omnino? At quem vi-
rum? dii boni! mitto civem aut ſenatorem,
aut imperatorem: oratorem enim hoc loco
quærimus: quis illo gravior in laudando?
acerbior in vituperando? in ſententiis argu-
tior? in docendo ediſſerendoque ſubtilior?
Refertæ ſunt orationes amplius centum quin-
quaginta (quas quidem adhuc invenerim &
legerim) & verbis, & rebus illuſtribus. Licet
ex his eligant ea, quæ notatione & laude
digna ſint; omnes oratoriæ virtutes in eis
66 reperientur. Jam vero Origines ejus quem
florem, aut quod lumen eloquentiæ non ha-
bent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis
jam ante ſæculis & Philiſto Syracuſio, & ipſi
Thucydidi. Nam ut horum conciſis ſenten-
tiis, interdum etiam non ſatis apertis, cum
brevitate, tum nimio acumine, officit Theo-
pompus elatione atque altitudine orationis
ſuæ: quod idem Lyſiæ Demoſthenes; ſic Ca-
tonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum

quaſi

quaſi exaggerata altius oratio. Sed & in 67
noſtris inſcitia eſt, quod ii ipſi, qui in Græ-
cis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate,
quam Atticam appellant, hanc in Catone non
noverunt quidem: Hyperidæ volunt eſſe &
Lyſiæ. Laudo. ſed cur nolunt Catonis?
Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt.
Sapienter id quidem. Atque utinam imita- 68
rentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem!
gratum eſt tamen, quod volunt. Cur igitur
Lyſias & Hyperides amatur, cum penitus
ignoretur Cato? Antiquior eſt hujus ſermo,
& quædam horridiora verba: ita enim tum
loquebantur. id muta, quod tum ille non
potuit, & adde numeros; & aptior ſit oratio:
ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod
ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam
neminem antepones Catoni. Ornari oratio- 69
nem Græci putant, ſi verborum immutatio-
nibus utantur, quos appellant τρόπους, & ſen-
tentiarum orationiſque formis, quæ vocant
σχήματα. non veriſimile eſt, quam ſit in utro-
que genere & creber & diſtinctus Cato. Nec 18
vero ignoro, nondum eſſe ſatis politum hunc
oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfe-
ctius: quippe cum ita ſit ad noſtrorum tem-
porum rationem vetus, ut nullius ſcriptum

exſtet dignum quidem lectione, quod ſit an-
tiquius. ſed majore honore in omnibus arti-
bus, quam in hac una dicendi, verſatur an-
70 tiquitas. Quis enim eorum, qui hæc mino-
ra animadvertunt, non intelligit, Canachi
ſigna rigidiora eſſe, quam ut imitentur veri-
tatem? Calamidis dura illa quidem, ſed ta-
men molliora, quam Canachi: nondum My-
ronis ſatis ad veritatem adducta; jam tamen,
quæ non dubites pulcra dicere: pulcriora et-
iam Polycleti, & jam plane perfecta, ut mihi
quidem videri ſolent. Similis in pictura ra-
tio eſt: in qua Zeuxim, & Polygnotum, &
Timantem, & eorum, qui non ſunt uſi plus
quam quatuor coloribus, formas & lineamen-
ta laudamus: at in Aëtione, Nicomacho,
Protogene, Apelle, jam perfecta ſunt omnia.
Et neſcio an reliquis in rebus omnibus idem
eveniat: nihil eſt enim ſimul & inventum, &
71 perfectum: nec dubitari debet, quin fuerint
ante Homerum poëtæ: quod ex eis carmini-
bus intelligi poteſt, quæ apud illum, & in
Phæacum, & in procorum epulis canuntur.
Quid? noſtri veteres verſus ubi ſunt?

- - quos olim Fauni, vateſque canebant,
Cum neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,

Nec dicti ſtudioſus erat - - -
Ante hunc - - -

ait ipſe de ſe : nec mentitur in gloriando,
ſic enim ſeſe res habet. Nam & Odyſſea La-
tina eſt, ſic tanquam opus aliquod Dædali,
& Livianæ fabulæ, non ſatis dignæ, quæ ite-
rum legantur. Atque hic Livius, qui pri- 72
mus fabulam, C. Clodio Cæci filio & M. Tu-
ditano conſulibus, docuit, anno ipſo, ante-
quam natus eſt Ennius; poſt Romam condi-
tam autem quartodecimo & quingenteſimo,
ut hic ait, quem nos ſequimur. Eſt enim
inter ſcriptores de numero annorum contro-
verſia. Attius autem: Q. Maximo quintum
conſule captum Tarento ſcripſit Livium, an-
nis XXX poſt, quam eum fabulam docuiſſe
& Atticus ſcribit, & nos in antiquis commen-
tariis invenimus: docuiſſe autem fabulam 73
annis poſt XI C. Cornelio, Q. Minucio con-
ſulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Se-
nenſi prœlio voverat. In quo tantus error
Attii fuit, ut his conſulibus XL annos natus
Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Li-
vius, minor fuit aliquanto is, qui primus
fabulam dedit, quam ii, qui multas docue-
rant ante hos conſules, & Plautus & Nævius.

19 Hæc ſi minus apta videntur huic ſermoni,
74 Brute, Attico aſſigna, qui me inflammavit
ſtudio, illuſtrium hominum ætates & tem-
pora perſequendi. Ego vero, inquit Brutus,
& delector iſta quaſi notatione temporum,
& ad id, quod inſtituiſti, oratorum genera
diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiam eſſe
75 accommodatam puto. Recte, inquam, Brute,
intelligis: atque utinam exſtarent illa carmi-
an, quæ multis ſeculis ante ſuam ætatem in
epulis eſſe cantitata a ſingulis convivis de
clarorum virorum laudibus, in Originibus
ſcriptum reliquit Cato! tamen illius, quem in
vatibus & Faunis enumerat Ennius, bellum
76 Punicum, quaſi Myronis opus, delectat. Sit
Ennius ſane, ut eſt certe, perfectior: qui ſi
illum, ut ſimulat, contemneret, non omnia
bella perſequens, primum illud Punicum,
acerrimum bellum reliquiſſet. Sed ipſe dicit,
cur id faciat, - - *ſcripſere*, inquit, *alii rem*
Verſibus, - - & luculente quidem ſcripſerunt,
etiam ſi minus, quam tu, polite. Nec vero
tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel ſum-
ſiſti multa, ſi fateris: vel, ſi negas, ſurri-
puiſti.

77 Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt
C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Me-

tellus, P. Lentulus, P. Craſſus, qui cum ſuperiore Africano conſul fuit. Ipſum Scipionem accepimus non infantem fuiſſe. filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptavit, ſi corpore valuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus. Indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græca, ſcripta dulciſſime. Numeroque eodem fuit 20
Sex. Aelius, juris quidem civilis omnium 78
peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maxime omnium nobilium Græcis litteris ſtuduit, iſque & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quædam ſplendidiorque conſuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos Apollini faciente, cum Thyeſten fabulam docuiſſet, Q. Marcio, Cn. Servilio conſulibus, mortem obiit Ennius.
Erat iiſdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. 79
qui bis conſul & cenſor fuit, cujus eſt oratio Græca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis conſul & cenſor fuit, habitum eloquentem, M. alium, illius, qui ſacra acceperit, filium: etiam L. Len-

tulum, qui cum C. Figulo conſul fuit: Q. Nobiliorem, M. F. jam patrio inſtituto deditum ſtudio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Aetolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxiſſet: & T. Annium Luſcum, hujus Q. Fulvii collegam, non indiſertum dicunt fuiſſe.
80 Atque etiam L. Paullus, Africani pater, perſonam principis civis facile dicendo tuebatur; & vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque & octoginta natus exceſſit e vita, cum quidem eo ipſo anno contra Ser. Galbam, ad populum ſumma contentione dixiſſet: quam etiam orationem ſcriptam reliquit.
21 Sed vivo Catone minores natu multi uno
81 tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is, qui Græce ſcripſit hiſtoriam, qui conſul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, & una Ser. Fabius Pictor, & juris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quintuſque Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quatuor filii conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accuſante Africano, cujus & aliæ ſunt orationes, & contra Ti. Gracchum

expoſita eſt in C. Fannii annalibus. Tum 82
ipſe L. Cotta veterator habitus, ſed C. Læ-
lius & P. Africanus in primis eloquentes:
quorum exſtant orationes, ex quibus exiſti-
mari de ingeniis oratorum poteſt. Sed in-
ter hos, ætate paullum his antecedens, ſine
controverſia Ser. Galba eloquentia præſti-
tit: &nimirum is princeps ex Latinis, illa
oratorum propria, & quaſi legitima opera
tractavit, ut egrederetur a propoſito or-
nandi cauſa, ut delectaret animos, ut per-
moveret, ut augeret rem, ut miſerationi-
bus, ut communibus locis uteretur. Sed
neſcio quomodo hujus, quem conſtat elo-
quentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt,
& redolentes magis antiquitatem, quam aut
Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipſius Cato-
[redacted]

ridior ille, quam Scipio: &, cùm ſint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis
84 etiam uti paullò magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriatico bello reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenii, litterarum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum judicio ſolum videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita
85 tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior, ut faciles eſſent in ſuum cuique tri-
22 buendo. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, cum diceret, adoleſcentulo ſe accidiſſe, ut ex ſenatuſconſulto P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) conſules de re atroci magnaque quærerent. Nam cum in ſilva Sila facta cædes eſſet, notique homines interfecti, inſimulareturque familia, partim etiam liberi, ſocietatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio cenſoribus redemiſſet, decreviſſe ſenatum, ut de ea re
86 cognoſcerent & ſtatuerent conſules. Cauſam

pro publicanis accurate, ut ſemper ſolitus eſſet, eleganterque dixiſſe Lælium. Cum conſules, re audita, *amplius* de conſilii ſententia pronunciaviſſent; paucis interpoſitis diebus iterum Lælium multo diligentius meliuſque dixiſſe, iterumque eodem modo a conſulibus rem eſſe prolatam. Tum Lælium, cum eum ſocii domum reduxiſſent, egiſſentque gratias, &, ne defatigaretur, oraviſſent, locutum eſſe ita: ſe, quæ feciſſet, honoris eorum cauſa, ſtudioſe, accurateque feciſſe; ſed ſe arbitrari, cauſam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo gravior acriorque eſſet, gravius & vehementius poſſe defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos cauſam detuliſſe ad Galbam. Illum autem, quod ei 87
viro ſuccedendum eſſet, verecunde & dubitanter recepiſſe. unum, quaſi comperendinatus, medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſideranda cauſa, componendaque poſuiſſe. &, cum cognitionis dies eſſet, & ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam mane veniſſet, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; uſque illum, quoad ei nuntiatum eſſet, conſules deſcendiſſe, omnibus excluſis, commentatum in quadam teſtudine cum ſervis litteratis fuiſſe,

quorum aliis aliud dictare eodem tempore
ſolitus eſſet. Interim cum eſſet ei nuntiatum
tempus eſſe, exiſſe in ædes eo colore, & iis
oculis, ut egiſſe cauſam, non commentatum
88 putares. Addebat etiam, idque ad rem per-
tinere putabat, ſcriptores illos male mulca-
tos exiſſe cum Galba. ex quo ſignificabat,
illum non agendo ſolum, ſed etiam in medi-
tando vehementem atque incenſum fuiſſe.
Quid multa? magna exſpectatione, plurimis
audientibus, coram ipſo Lælio ſic illam cau-
ſam, tanta vi, tantaque gravitate dixiſſe Gal-
bam, ut nulla fere pars orationis ſilentio
præteriretur. Itaque multis querelis, mul-
taque miſeratione adhibita, ſocios, omnibus
approbantibus, illa die, quæſtione liberatos
23 eſſe. Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari
89 licet, cum duæ ſummæ ſint in oratore lau-
des, una ſubtiliter diſputandi, ad docendum;
altera graviter agendi, ad animos audientium
permovendos; multoque plus proficiat is,
qui inflammet judicem, quam ille, qui do-
ceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba
fuiſſe. Quæ quidem vis tum maxime cogni-
ta eſt, cum, Luſitanis a Ser. Galba prætore
contra interpoſitam, ut exiſtimabatur, fidem,
interfectis, T. Libone tribuno plebis popu-

ſum incitante, & rogationem in Galbam,
privilegii ſimilem, ferente, ſumma ſenectute,
ut ante dixi, M. Cato legem ſuadens in Gal-
bam multa dixit: quam orationem in Origi-
nes ſuas retulit, paucis antequam mortuus
eſt, an diebus, an menſibus? Tum igitur 90
nihil recuſans Galba pro ſeſe, & populi Ro-
mani fidem implorans, cum ſuos pueros,
tum C. Galli etiam filium flens commenda-
bat; cujus orbitas & fletus mire miſerabilis
fuit propter recentem memoriam clariſſimi
patris: iſque ſe tum eripuit flamma, propter
pueros miſericordia populi commota, ſicut
idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam
ipſum Libonem non infantem video fuiſſe,
ut ex orationibus ejus intelligi poteſt. Cum 91
hæc dixiſſem, & paullum interquieviſſem,
Quid igitur, inquit, eſt cauſæ, Brutus, ſi
tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea
nulla in orationibus ejus appareat? quod mi-
rari non poſſum in eis, qui nihil omnino ſcri-
pti reliquerunt. Nec enim eſt eadem, in- 24
quam, Brute, cauſa non ſcribendi, & non
tam bene ſcribendi, quam dixerint. Nam
videmus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe,
ne domeſticus etiam labor accederet ad fo-
renſem. Pleræque enim ſcribuntur orationes

92 habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio. Memoriam autem in poſterum ingenii ſui non deſiderant, cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eamque etiam majorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non venerint: alios, quod melius putent dicere ſe poſſe, quam ſcribere: quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerumque contingit, ut ipſi
93 Galbæ. Quem fortaſſe vis non ingenii ſolum, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens eſſet oratio: dein cum otioſus ſtilum prehenderat, motuſque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flacceſcebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo poſſit & dicere & ſcribere. Ardor animi non ſemper adeſt, iſque cum conſedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris
94 exſtinguitur. Hanc igitur ob cauſam videtur Lælii mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe.

Fuerunt etiam in oratorum numero me- 25
diocrium L. & Sp. Mummii, fratres, quo-
rum exſtant amborum orationes: ſimplex
quidem L. & antiquus: Sp. autem nihilo ille
quidem ornatior, ſed tamen adſtrictior. fuit
enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Mul-
tæ ſunt Sp. Albini oratines. Sunt etiam L.
& C. Aureliorum Oreſtarum, quos aliquo vi-
deo in numero oratorum fuiſſe. P. etiam 95
Popillius cum civis egregius, tum non indi-
ſertus fuit. C. vero, filius ejus, diſertus. Ca-
juſque Tuditanus cum omni vita atque victu
excultus atque expolitus, tum ejus elegans
eſt habitum etiam orationis genus. Eodem-
que in genere eſt habitus is, qui injuria ac-
cepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in
rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octavius.
At vero M. Aemilius Lepidus, qui eſt Porci-
na dictus, iiſdem temporibus fere, quibus
Galba, ſed paullo minor natu, & ſummus
orator eſt habitus, & fuit, ut apparet ex ora-
tionibus, ſcriptor ſane bonus. Hoc in ora- 96
tore Latino primum mihi videtur & lenitas
apparuiſſe illa Græcorum, & verborum com-
prehenſio, etiam artifex (ut ita dicam) ſtilus.
Hunc ſtudioſe duo adoleſcentes ingenioſiſſimi,
& prope æquales, C. Carbo & Ti. Gracchus,

audire ſoliti ſunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompejus non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine ulla commenda-
97 tione majerum eſt adeptus. Tum L. Craſſus multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen; homo, non liberalitate, ut alii, ſed ipſa triſtitia & ſeveritate popularis: cujus quidem legi tabellariæ M. Antius Briſo, tribunus plebis, diu reſtitit, M. Lepido conſule adjuvante; eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes conſilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia ſublevabant. Sed Pompeji ſunt ſcripta nec nimis extenuata (quamquam veterum eſt ſimilis,) & plena
26 prudentiæ. P. Craſſum valde probatum ora-
98 torem iiſdem fere temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam ſuam collocaverat, affinitate ſeſe devinxerat: &, cum eſſet P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. In eo induſtriam conſtat

ſummam fuiſſe, maximamque gratiam, cum
& conſuleretur plurimum, & diceret. Ho- 99
rum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, C. &
M. filii, fuerunt: quorum Caji filius, qui
conſul cum Domitio fuit, unam orationem
de ſociis & nomine Latino, contra Gracchum
reliquit; ſane & bonam, & nobilem. Tum
Atticus, Quid ergo? eſtne iſta Fannii? nam
varia opinio pueris nobis erat. alii a C. Per-
ſio, litterato homine, ſcriptam eſſe ajebant,
illo, quem ſignificat valde doctum eſſe Luci-
lius: alii multos nobiles, quod quiſque po-
tuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum 100
ego, Audivi equidem iſta, inquam, de ma-
joribus natu, ſed numquam ſum adductus,
ut crederem; eamque ſuſpicionem propter
hanc cauſam credo fuiſſe, quod Fannius in
mediocribus oratoribus habitus eſſet: oratio
autem vel optima eſſet, illo quidem tempore,
orationum omnium. ſed nec ejuſmodi eſt,
ut a pluribus confuſa videatur: (unus enim
ſonus eſt totius orationis, & idem ſtilus: nec
de Perſio reticuiſſet Gracchus, cum & Fan-
nius de Menelao Maratheno, & de ceteris
objeciſſet,) præſertim cum Fannius numquam
ſit habitus elinguis. Nam & cauſas defenſi-
tavit, & tribunatus ejus, arbitrio & aucto-

ritate P. Africani geſtus, non obſcurus fuit.
101 Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Lælii gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cum ille Q. Scævolam, ſibi minorem natu, generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detuliſſe:) is tamen, inſtituto Lælii, Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt; quæ neque nimis eſt in-
102 fans, neque perfecte diſerta. Mucius autem augur, quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. Is oratorum in numero non fuit; juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cœlius Antipater, ſcriptor, quemadmodum videtis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter.

27 Utinam in Ti. Graccho, Cajoque Carbone
103 talis mens ad rempublicam bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſi-

mum

mum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa republica eſt interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria ſe a ſeveritate judicum vindicavit. Sed fuit uterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus. Nam & Car- 104
bonis, & Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæque pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris a puero doctus, & Græcis litteris eruditus. Nam ſemper habuit exquiſitos e Græcia magiſtros, in eis jam adoleſcens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, diſertiſſimum. Sed & breve tempus ingenii augendi & declarandi fuit.
Carbo, quod vita ſuppeditavit, eſt in multis 105
[redacted]

poribus, eſt patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. Nam & quæſtiones perpetuæ, hoc adoleſcente, conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piſo, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Cenſorino & Manilio conſulibus, tulit. Ipſe etiam Piſo & cauſas egit, & multarum legum aut auctor, aut diſſuaſor fuit: iſque & orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annales, ſane exiliter ſcriptos;) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum deſiderabant, tabella data: quam legem L. Caſſius, Lepido & Mancino conſulibus, tulit.

28 Veſter etiam D. Brutus, M. filius, ut ex
107 familiari ejus L. Attio poëta ſum audire ſolitus, & dicere non inculte ſolebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuebat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti: & vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occiſus eſſet, cum omnibus in rebus vehementem,
108 tum acrem ajebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur. Iiſdemque tem-

poribus L. Furius Philus perbene Latine lo-
qui putabatur, litteratiuſque, quam ceteri.
P. Scævola valde prudenter & acute, paullo
etiam copioſius: nec multo minus prudenter
M. Manilius. Appii Claudii volubilis, ſed
paullo fervidior erat oratio. In aliquo nu-
mero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato
Africani ſororis filius, mediocres oratores;
etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed ut ſtudioſi littera-
rum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit,
non infans ille quidem, ſed ut vita, ſic ora-
tione etiam turbulentus. M. Druſus, C. F. 109
qui in tribunatu C. Gracchum, collegam,
iterum tribunum, fecit, vir & oratione gra-
vis, & auctoritate; eique proxime adjunctus
C. Druſus frater fuit. Tuus etiam gentilis,
Brute, M Pennus facile agitavit in tribunatu
[redacted]

ſummi oratoris habuit laudem: & uterque
in multis cauſis verſatus erat. In quibuſdam
laudandis viris, etiamſi maximi ingenii non
eſſent, probabilis tamen induſtria: quam-
quam iis quidem non omnino ingenium, ſed
oratorium ingenium defuit. Neque enim re-
fert videre, quid dicendum ſit, niſi id queas
ſolute & ſuaviter dicere. Ne id quidem ſatis
eſt, niſi id, quod dicitur, fit voce, vultu,
111 motuque conditius. Quid dicam, opus eſſe
doctrina? ſine qua etiam ſi quid bene dici-
tur, adjuvante natura, tamen id, quia for-
tuito fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In
Scauri oratione, ſapientis hominis & recti,
gravitas ſumma, & naturalis quædam inerat
auctoritas, non ut cauſam, ſed ut teſtimo-
nium dicere putares, cum pro reo diceret.
112 Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter
aptum videbatur: ad ſenatoriam vero ſenten-
tiam, cujus erat ille princeps, vel maxime.
Significabat enim non prudentiam ſolum, ſed,
quod maxime rem continebat, fidem. Habe-
bat hoc a natura ipſa, quod a doctrina non
facile poſſet. Quamquam hujus quoque ipſius
rei, quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Hu-
jus & orationes ſunt, & tres ad L. Fuſidium
libri, ſcripti de vita ipſius acta, ſane utiles,

quos nemo legit: at Cyri vitam & diſcipli-nam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiam 113
Fufidius in aliquo patronorum numero fuit; 30
Rutilius autem in quodam triſti & ſevero genere dicendi verſatus eſt, & uterque natura vehemens, & acer. Itaque cum una conſulatum petiviſſent, non ille ſolum, qui repulſam tulerat, accuſavit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in judicium vocavit: multaque opera, multaque induſtria Rutilius fuit; quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt ejus orationes 114
jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panætii auditor,

[redacted]

Craſſus & M. Antonius conſulares, eorum
adhibere neutrum voluit. dixit ipſe pro ſeſe;
& pauca C. Cotta, quod ſororis erat filius,
& is quidem tamen ut orator; quamquam
erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mucius
enucleate ille quidem & polite, ut ſolebat,
nequaquam autem ea vi atque copia, quam
genus illud judicii & magnitudo cauſæ poſtu-
116 labat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus
Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque
tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc
quidem in civitate genera hac oratoria laude
caruerunt. Volo enim, ut in ſcena, ſic et-
iam in foro, non eos modo laudari, qui ce-
leri motu & difficili utantur, ſed eos etiam,
quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſim-
plex in agendo veritas, non moleſta.

31 Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio,
117 Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli
nepos, nullo in oratorum numero, ſed vita
ſeverus, & congruens cum ea diſciplina, quam
colebat: paullo etiam durior: qui quidem in
triumviratu judicaverit contra P. Africani,
avunculi ſui, teſtimonium, vacationem au-
gures, quo minus judiciis operam darent,
non habere: ſed ut vita, ſic oratione durus,
incultus, horridus. Itaque honoribus majo-

rum reſpondere non potuit. Fuit autem con-ſtans civis & fortis, & in primis Graccho moleſtus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando. Tum Brutus, Quam hoc idem 118
in noſtris contingere intelligo, quod in Græcis! ut omnes fere Stoici prudentiſſimi in diſſerendo ſint, & id arte faciant, ſintque architecti pæne verborum: iidem traducti a diſputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectiſſimo Stoico, ſummam eloquentiam non deſiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuiſſe. Et ego, Non, inquam, Brute, ſine 119
cauſa, propterea quod iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur; vagum illud orationis, & fuſum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum ſcis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: ſed dicere didicit a dicendi magiſtris, eorumque more ſe exercuit. Quodſi omnia a philoſophis eſſent petenda; peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium 120
probo, qui eorum [id eſt, ex vetere acade-

pleniorem & uberiorem ad dicendum fuiſſe.
Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo; atque
iſtum de ſuperioribus pæne ſolum lego. Im-
mo plane, inquam, Brute, legas cenſeo.
Damnum enim illius immaturo interitu res
126 Romanæ Latinæque litteræ fecerunt. Uti-
nam non tam fratri pietatem, quam patriæ,
præſtare voluiſſet! quam ille facile tali inge-
nio, diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſſet,
vel avitam gloriam conſequutus! Eloquentia
quidem neſcio an habuiſſet parem neminem.
Grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere
toto gravis: manus extrema non acceſſit ope-
ribus ejus: præclare inchoata multa, per-
fecta non plane. Legendus, inquam, eſt hic
orator, Brute, ſi quiſquam alius, juventuti.
Non enim ſolum acuere, ſed etiam alere in-
genium poteſt.

127 Huic ſucceſſit ætati C. Galba, Servii il-
lius eloquentiſſimi viri filius, P. Craſſi elo-
quentis & juriſperiti gener. Laudabant hunc
patres noſtri, favebant etiam propter patris
memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam ro-
gatione Mamilia, Jugurthinæ conjurationis
invidia, cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus
eſt. Extat ejus peroratio, qui epilogus di-
citur: qui tanto in honore, pueris nobis,

erat, ut eum etiam ediſceremus. Hic, qui
in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Ro-
mam conditam judicio publico eſt condemna-
tus. P. Scipio, qui eſt in conſulatu mor- 34
tuus, non multum ille quidem, nec ſæpe di- 128
cebat, ſed & Latine loquendo cuivis erat
par, & omnes ſale facetiiſque ſuperabat. Ejus
collega L. Beſtia bonis initiis orſus tribuna-
tum, (nam P. Popillium, vi C. Gracchi expul-
ſum, ſua rogatione reſtituit,) vir & acer, &
non indiſertus, triſtes exitus habuit conſu-
latus. Nam invidioſa lege Mamilia [quæſtione]
C. Galbam ſacerdotem, & quatuor conſula-
res, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum,
civemque præſtantiſſimum L. Opimium, Grac-
chi interfectorem, a populo abſolutum, cum
is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani
judices ſuſtulerunt. Hujus diſſimilis in tri- 129
bunatu, reliquaque omni vita, civis impro-
bus, C. Licinius Nerva, non indiſertus fuit.
C. Fimbria temporibus iiſdem fere, ſed lon-
gius ætate provectus, habitus eſt ſane (ut ita
dicam) luculentus patronus, aſper, maledi-
cus, genere toto paullo fervidior atque com-
motior: diligentia tamen, & virtute animi,
atque vita, bonus auctor in ſenatu. Idem
tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili,

& cum virtute, tum etiam ipſo orationis ge-
nere liber; cujus orationes pueri legebamus,
130 quas jam reperire vix poſſumus. Atque et-
iam ingenio, & ſermone eleganti, valetudine
incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui
etſi, cum remiſerant dolores pedum, non de-
erat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat.
Itaque conſilio ejus, cum volebant, homines
utebantur: patrocinio, cum licebat. Iiſdem
temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit,
Brute, dedecus generi veſtro, qui, cum tanto
nomine eſſet, patremque optimum virum
habuiſſet & juris peritiſſimum, accuſationem
factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is ma-
giſtratus non petivit, ſed fuit accuſator ve-
hemens & moleſtus, ut facile cerneres na-
turale quoddam ſtirpis bonum degeneraviſſe
131 vitio depravatæ voluntatis. Atque eodem
tempore accuſator de plebe L. Cæſulenus fuit,
quem ego audivi jam ſenem, cum ab L. Sa-
bellio mulctam lege Aquillia de juſtitia peti-
viſſet. Non feciſſem hominis pæne infimi
mentionem, niſi judicarem, qui ſuſpicioſius
aut criminoſius diceret, audiviſſe me nemi-
35 nem. Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel
potius pæne Græcus. Loquor, ut opinor:
ſed licet ex orationibus judicare. Fuit autem

Athenis adoleſcens: perfectus Epicureus evaſerat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, 132
ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfe-
ctius) eruditus. multæ litteræ, ſumma non
vitæ ſolum, atque naturæ, ſed orationis et-
iam comitas, incorrupta quædam Latini ſer-
monis integritas: quæ perſpici cum ex ora-
tionibus ejus poteſt, tum facillime ex eo li-
bro, quem de conſulatu, & de rebus geſtis
ſuis conſcriptum molli & Xenophonteo ge-
nere ſermonis, miſit ad A. Furium poëtam,
familiarem ſuum: qui liber nihilo notior eſt,
quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri
libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte 133
notus eſt, nec illi: ſed hæc mea culpa eſt;
numquam enim in manus inciderunt. Nunc
[redacted]

134 tum orationis genus. Nec habitus eſt tamen
pater ipſe Catulus princeps in numero patro-
norum: ſed erat talis, ut, cum quoſdam au-
dires, qui tum erant præſtantes, videretur
eſſe inferior: cum autem ipſum audires ſine
comparatione, non modo contentus eſſes,
135 ſed melius non quæreres. Q. Metellus Nu-
midicus, & ejus collega M. Silanus, dicebant
de republica quod eſſet illis viris & conſulari
dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus non ſæ-
pe dicebat, ſed polite: Latine vero in primis
eſt eleganter locutus. Quæ laus eadem in
A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen
Albinus etiam in numero eſt habitus diſerto-
rum. Q. etiam Cæpio, vir acer & fortis,
cui fortuna belli crimini; invidia populi ca-
lamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmii
136 fuerunt oratores mediocres, accuſatores acres
atque acerbi. Itaque in judicium capitis mul-
tos vocaverunt, pro reis non ſæpe dixerunt.
Sp. Thorius ſatis valuit in populari genere
dicendi, is, qui agrum publicum, vitioſa &
inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus,
Aeſernini pater, non ille quidem in patronis,
ſed & in promtis tamen, & non inexercitatis
ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentu-
137 lus. L. etiam Cotta, prætorius, in medio-

rium oratorum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat, ſed de induſtria, cum verbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico proſequebatur, atque imitabatur antiquitatem.

Atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in aliis pluribus, intelligo, me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum, & relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit aſcenſio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio, ex eo, quod dicam, exiſtimari poteſt.
Quam multi enim jam oratores commemo- 138
rati ſunt, & quam diu in eorum enumeratione verſamur, cum tamen ſpiſſe, atque vix, ut dudum ad Demoſthenem & Hyperidem, ſic nunc ad Antonium Craſſumque pervenimus? Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam.
tam. Omnia veniebant Antonio in mentem; 37
eaque ſuo quæque loco, ubi plurimum pro- 139
ficere & valere poſſent: ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: ſic ab illo in maxime opportunis orationis partibus col-

locabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio. Imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur: ſed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnumquam viderentur non ſatis parati ad caven-
140 dum fuiſſe. Verba ipſa, non illa quidem elegantiſſimo ſermone: itaque diligenter loquendi laude caruit. Neque tamen eſt admodum inquinate locutus: ſed illa, quæ proprie laus oratoris eſt in verbis: (nam ipſum Latine loqui, eſt illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum; ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt a pleriſque neglectum. Non enim tam præclarum eſt ſcire Latine, quam turpe neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur,) ſed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipſum tam leporis cauſa, quam ponderis,) & collocandis, & comprehenſione devinciendis nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in ſententiarum
141 ornamentis & conformationibus. Quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco a doctis oratorum eſt princeps judicatus. σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in

verbis

verbis pingendis habent pondus, quam in il-
luminandis ſententiis. Sed cum haec magna 38
in Antonio, tum actio ſingularis: quæ, ſi par-
tienda eſt in geſtum atque vocem, geſtus
erat non verba exprimens, ſed cum ſenten-
tiis congruens: manus, humeri, latera, ſup-
ploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſque mo-
tus cum verbis ſententiiſque conſentiens;
vox permanens, verum ſubrauca natura. Sed
hoc vitium huic uni in bonum convertebat.
Habebat enim flebile quiddam in queſti- 142
bus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum
ad miſericordiam commovendam: ut verum
videretur in hoc illud, quod Demoſthenem
ferunt ei, qui quæſiviſſet, quid primum eſſet
in dicendo, *actionem*; quid ſecundum, idem,
& idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res ma-
[redacted]

ctius. Erat ſumma gravitas: erat cum gra-
vitate junctus facetiarum & urbanitatis ora-
torius, non ſcurrilis, lepos: Latine loquendi
accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia:
in diſſerendo mira explicatio: cum de jure ci-
vili, cum de æquo & bono diſputaretur, ar-
39 gumentorum & ſimilitudinum copia. Nam,
144 ut Antonius, conjectura movenda, aut ſedan-
da ſuſpicione aut excitanda, incredibilem
vim habebat: ſic in interpretando, in defi-
niendo, & explicanda æquitate, nihil erat
Craſſo copioſius: idque cum ſæpe alias, tum
apud centumviros in M'. Curii cauſa cogni-
145 tum eſt. Ita enim multa tum contra ſcri-
ptum pro æquo & bono dixit, ut hominem
acutiſſimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo
illa cauſa vertebatur, paratiſſimum, obrueret
argumentorum exemplorumque copia: atque
ita tum ab his patronis æqualibus, etiam con-
ſularibus, cauſa illa dicta eſt, cum uterque
ex contraria parte jus civile defenderet, ut
eloquentium juriſperitiſſimus Craſſus, juriſ-
peritorum eloquentiſſimus Scævola putaretur:
qui quidem cum peracutus eſſet ad excogi-
tandum, quid in jure, aut in æquo verum
aut eſſet, aut non eſſet, tum verbis erat ad
rem cum ſumma brevitate mirabiliter aptus.

Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, 146
explanandique, & differendi genere mirabilis,
ſic ut ſimile nihil viderim: in augendo, in
ornando, in refellendo magis exiſtimator me-
tuendus, quam admirandus orator. Verum 40
ad Craſſum revertamur. Tum Brutus, Etſi 147
ſatis, inquit, mihi videbar habere cognitum
Scævolam ex iis rebus, quas audiebam ſæpe
ex C. Rutilio, quo utebatur propter familia-
ritatem Scævolæ noſtri, tamen iſta mihi ejus
dicendi tanta laus nota non erat. Itaque
cepi voluptatem, tam ornatum virum, tam-
que excellens ingenium fuiſſe in noſtra repu-
blica. Hic ego, Noli, inquam, Brute, exi- 148
ſtimare, his duobus quidquam fuiſſe in noſtra
civitate præſtantius. Nam, ut paullo ante
dixi, conſultorum alterum diſertiſſimum, di-
ſertorum alterum conſultiſſimum fuiſſe; ſic
in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſe-
ſe, ſtatuere ut tamen non poſſes, utrius te
malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium
parciſſimus, Scævola parcorum elegantiſſi-
mus. Craſſus in ſumma comitate habebat et-
iam ſeveritatis ſatis, Scævolæ multa in ſeve-
ritate non deerat tamen comitas. Licet 149
omnia hoc modo: ſed vereor, ne fingi vi-
deantur hæc, ut dicantur a me quodam mo-

do; res ſe tamen ſic habet. Cum omnis vir-
tus ſit, ut veſtra, Brute, vetus academia
dixit, mediocritas; uterque horum medium
quiddam volebat ſequi: ſed ita cadebat, ut
alter ex alterius laude partem, uterque aut-
150 em ſuam totam haberet. Tum Brutus, Cum
ex tua oratione mihi videor, inquit, bene
Craſſum & Scævolam cognoviſſe, tum de te
& de Ser. Sulpicio cogitans, eſſe quandam vo-
bis cum illis ſimilitudinem judico. Quonam,
inquam, iſtuc modo? Quia mihi & tu vide-
ris, inquit, tantum juris civilis ſcire voluiſſe,
quantum ſatis eſſet oratori; & Servius elo-
quentiæ tantum aſſumſiſſe, ut jus civile fa-
cile poſſit tueri: ætateſque veſtræ, ut illo-
rum, nihil, aut non fere multum differunt.
41 Et ego, De me, inquam, dicere nihil eſt ne-
151 ceſſe: de Servio autem & tu probe dicis, &
ego dicam, quod ſentio. Non enim facile
quem dixerim plus ſtudii, quam illum, & ad
dicendum, & ad omnes bonarum rerum diſ-
ciplinas adhibuiſſe. Nam & in iiſdem exer-
citationibus, ineunte ætate, fuimus; & poſt-
ea una Rhodum ille etiam profectus eſt, quo
melior eſſet & doctior: &, inde ut rediit,
videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe ma-
luiſſe, quam in prima ſecundus. Atque haud

ſcio, an par principibus eſſe potuiſſet: ſed
fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe
omnium, non ejuſdem modo ætatis, ſed eo-
rum etiam, qui fuiſſent, in jure civili eſſe
princeps. Hic Brutus, Ain tu? inquit. et- 152
iamne Q. Scævolæ Servium noſtrum antepo-
nis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo,
juris civilis magnum uſum & apud Scævo-
lam, & apud multos fuiſſe; artem, in hoc
uno: quod numquam effeciſſet ipſius juris
ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem,
quæ doceret rem univerſam tribuere in par-
tes, latentem explicare definiendo, obſcuram
explanare interpretando; ambigua primum
videre, deinde diſtinguere; poſtremo habere
regulam, qua vera & falſa judicarentur, &
quæ, quibus poſitis, eſſent, quæque non eſ-
ſent conſequentia. Hic enim attulit hanc ar- 153
tem omnium artium maximam, quaſi lucem,
ad ea, quæ confuſe ab aliis aut reſpondeban-
tur, aut agebantur. Dialecticam mihi vide- 42
ris dicere, inquit. Recte, inquam, intelli-
gis: ſed adjunxit etiam & litterarum ſcien-
tiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis
ejus, quorum ſimilia nulla ſunt, facillime per-
ſpici poteſt. Cumque diſcendi cauſa duobus 154
peritiſſimis operam dediſſet, L. Lucilio Bal-

bo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti
& exercitati, promtam & paratam in agendo
& in reſpondendo celeritatem ſubtilitate dili-
gentiaque ſuperavit: Balbi, docti & eruditi
hominis, in utraque re conſideratam tarditatem vicit, expediendis conficiendiſque rebus:
ſic & habet, quod uterque eorum habuit &
155 explevit, quod utrique defuit. Itaque, ut
Craſſus mihi videtur ſapientius feciſſe, quam
Scævola: (hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus a Craſſo ſuperabatur; ille ſe
conſuli nolebat, ne qua in re inferior eſſet,
quam Scævola,) ſic Servius ſapientiſſime.
Cum enim duæ civiles artes ac forenſes plurimum & laudis haberent & gratiæ; perfecit, ut altera præſtaret omnibus, ex altera
tantum aſſumeret, quantum eſſet, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam conſula-
156 rem dignitatem, ſatis. Tum Brutus, Ita
prorſus, inquit, & antea putabam. Audivi
enim nuper eum ſtudioſe & frequenter Sami,
cum ex eo jus noſtrum pontificium, qua ex
parte cum jure civili conjunctum eſſet, vellem cognoſcere, & nunc meum judicium
multo magis confirmo teſtimonio & judicio
tuo: ſimul illud gaudeo, quod & æqualitas
veſtra, & pares honorum gradus, & artium

ſtudiorumque quaſi finitima vicinitas, tantum abeſt ab obtrectatione invidiaque, quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modo non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare videatur. Quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate judicioque cognovi. Itaque doleo & illius conſilio, 157
& tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti, ad quos iſta non translata ſint, ſed, neſcio quo pacto, devenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut ſileremus: itaque faciamus. Nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modo querendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus. Perga- 43
mus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum 158
[redacted]

cando invenit parem neminem: verſatus eſt
in omni fere genere cauſarum: mature in
locum principum oratorum venit. Accuſa-
vit C. Carbonem, eloquentiſſimum hominem,
admodum adoleſcens: ſummam ingenii non
laudem modo, ſed etiam admirationem eſt
160 conſecutus. Defendit poſtea Liciniam virgi-
nem, cum annos XXVII natus eſſet. In ea
ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationiſque
ejus ſcriptas quaſdam partes reliquit. Voluit
adoleſcens in colonia Narbonenſi cauſæ po-
pularis aliquid attingere, eamque coloniam,
ut fecit, ipſe deducere. Exſtat in eam legem
ſenior, ut ita dicam, quam illa ætas ferebat,
oratio. Multæ deinde cauſæ; ſed ita tacitus
tribunatus, ut, niſi in eo magiſtratu cœna-
viſſet apud præconem Granium, idque nobis
bis narraviſſet Lucilius, tribunum plebis ne-
161 ſciremus fuiſſe. Ita prorſus, inquit Brutus:
ſed ne de Scævolæ quidem tribunatu quid-
quam audiviſſe videor, & eum collegam Craſſi
credo fuiſſe. Omnibus quidem aliis, inquam,
in magiſtratibus, ſed tribunus anno poſt fuit,
eoque in roſtris ſedente ſuaſit Serviliam le-
gem Craſſus. Nam cenſuram ſine Scævola
geſſit; eum enim magiſtratum nemo umquam
Scævolarum petivit. Sed hæc Craſſi cum

edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certo ſcio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſſet Q. Cæpione conſule natus, & C. Lælio, triennio ipſo minor, quam Antonius. quod idcirco poſui, ut dicendi Latine prima maturitas, in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari; & intelligeretur, jam ad ſummum pæne eſſe perductam, ut eo nihil ferme quiſquam addere poſſet, niſi qui a philoſophia, a jure civili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit, inquit M. Brutus, aut jam 44
eſt iſte, quem exſpectas? Neſcio, inquam. 162
Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu, pro Q. Cæpione, defenſione juncta, non brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis: poſtrema cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo uſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco veritatis color. Quin etiam comprehenſio & ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & brevis, & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, diſpertiebat
orationem lubentius. Hoc loco Brutus, 163
Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas; vellem aliquid Antonio, præ-

ter illum de ratione dicendi ſane exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere. Cum enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi nobis reliquiſſent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam.
164 Et ego, Mihi quidem a pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur, & invidia concitatur in judicum & in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aſpere, multa facete dicta ſunt: plura etiam dicta, quam ſcripta, quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis, intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus umquam habita majoribus.
165 Et vero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

45 Hoc loco ipſum *Domitium* non relinquo. Nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono, ſatis in eo fuiſſe orationis atque

ingenii, quo & magiſtratus perſonam, & conſularem dignitatem tueretur: quod idem de C. Cœlio dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummaſque virtutes, eloquentiæ tantum, quod eſſet in rebus privatis amicis ejus, in republica ipſius dignitati ſatis. Eo- 166
dem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latine & diligenter loquentibus, numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia, L. Philippum, in conſulatus petitione ſuperavit. Eodem tempore C. Clodius, etſi propter ſummam nobilitatem & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Ejuſdem fere tempo- 167
ris fuit eques Romanus C. Titius, qui, meo judicio, eo perveniſſe videtur, quo potuit fere Latinus orator ſine Græcis litteris, & ſine multo uſu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pæne Attico ſtilo ſcriptæ eſſe videantur. Eaſdem argutias in tragœdias ſatis quidem ille acute, ſed parum tragice tranſtulit. Quem ſtudebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus.

168 Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a ſenatu
hoſtis cum C. Mario judicatus eſt, acer &
vehemens accuſator. In eo genere ſane pro-
babilis, doctus autem Græcis litteris, pro-
pinquus noſter, factus ad dicendum, M. Gra-
tidius, M. Antonii perſamiliaris, cujus præ-
fectus cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus;
qui accuſavit C. Fimbriam, M. Marii Grati-
diani pater.

46 Atque etiam apud ſocios & Latinos ora-
169 tores habiti ſunt Q. Vettius Vettianus, e Mar-
ſis, quem ipſe cognovi, prudens vir, & in
dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vi-
cini & familiares mei, non tam in dicendo
admirabiles, quam docti & Græcis litteris &
Latinis: C. Ruſticellus Bononienſis, is qui-
dem & exercitatus, & natura volubilis.
Omnium autem eloquentiſſimus extra hanc
urbem T. Betucius Barrus Aſculanus, cujus
ſunt aliquot orationes Aſculi habitæ. illa
Romæ contra Cæpionem, nobilis ſane, cui
orationi Cæpionis ore reſpondit Aelius; qui
ſcriptitavit orationes multas, orator ipſe nun-
170 quam fuit. Apud majores autem noſtros vi-
deo diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papi-
rium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. filii, fere
ætate: ejus etiam oratio eſt pro Fregellanis,

coloniiſque Latinis, habita in ſenatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem, quod urbanis, præter unum, quod non eſt eorum urbanitate quadam quaſi colorata oratio? Et Brutus, Qui 171
eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio, inquam. tantum eſſe quendam ſcio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: ſed hæc mutari, dediſcique poſſunt: illud eſt majus, quod in vocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam & reſonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiam in ceteris. Ego 172
memini T. Tincam Placentinum, hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo: ſed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat, neſcio quo ſapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; & reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, *Hoſpes, non pote minoris:* tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum æta-

tem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino, ſicut opinor, in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut illic Atticorum, ſonus. Sed domum redeamus, id eſt, ad noſtros revertamur.

47 Duobus igitur ſummis, Craſſo & Antonio,
173 L. Philippus proximus accedebat, ſed longo intervallo tamen proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum abſit a primo, vix ut in eodem curriculo eſſe videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna diceret: ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ: ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercando cum
174 aliquo aculeo & maledicto facetus. Horum ætati prope conjunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quam ut neſcires, quid ei deeſſet. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum

immemor; & verbis ſolutus ſatis; ſed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in cauſis verſaretur. Iisdem fere temporibus D. Bru- 175
tus, is, qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus litteris & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite, Caæuſque Pompejus, Sex. F. aliquem numerum obtinebat. Nam Sextus, frater ejus, præſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam juris civilis, & ad perfectam geometriæ & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in jure, & ante hos M. Brutus, & paullo poſt eum C. Bilienus, homo per ſe magnus, prope ſimili ratione ſummus evaſerat; qui conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octavii eloquen- 176
tia, quæ fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur. Cenſeo, inquit Atticus. eloquentes enim videbare, non ſedulos, velle conquirere.

48 Feſtivitate igitur, & facetiis, inquam, C.
177 Julius, L. filius, & ſuperioribus & æqualibus
ſuis omnibus præſtitit, oratorque fuit mini-
me ille quidem vehemens, ſed nemo umquam
urbanitate, nemo lepore, nemo ſuavitate con-
ditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex qui-
bus, ſicut ex ejuſdem tragœdiis, lenitas ejus
178 ſine nervis perſpici poteſt. Ejus æqualis P.
Cethegus, cui de republica ſatis ſuppedita-
bat oratio. totam enim tenebat eam, peni-
tuſque cognorat. Itaque in ſenatu conſula-
rium auctoritatem aſſequebatur: ſed in cau-
ſis publicis nihil, in privatis ſatis veterator
videbatur. Erat in privatis cauſis Q. Lucre-
tius Viſpillo, & acutus, & juriſperitus. nam
Aphilia, aptior concionibus, quam judiciis.
prudens etiam T. Annius Velina, & in ejus
generis cauſis orator ſane tolerabilis. In eo-
dem genere cauſarum multum erat T. Juven-
tius, nimis ille quidem lentus in dicendo,
& pæne frigidus: ſed & callidus, & in ca-
piendo adverſario verſutus, & præterea nec
indoctus, & magna cum juris civilis intelli-
179 gentia. Cujus auditor P. Orbius, meus fere
æqualis, in dicendo non nimis exercitatus,
in jure autem civili non inferior, quam ma-
giſter fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad
ſum-

ſummam ſenectutem, volebat eſſe ſimilis horum; eratque & bonus vir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius,
in dicendo paullo tamen copioſior. Sed 180
omnium oratorum, ſive rabularum, qui & plane indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, ſolutiſſimum in dicendo & acutiſſimum judico, noſtri ordinis Q. Sertorium, equeſtris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ ſplendore multo, & ingenio ſane probabili, T. Junius, L. F. tribunicius, quo accuſante P. Sextius, prætor deſignatus, damnatus eſt ambitus. Is proceſſiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma atque etiam ægra valitudine fuiſſet.

Atque ego præclare intelligo, me in eo- 49
rum commemoratione verſari, qui nec habiti 181
ſint oratores, neque fuerint, præteririque à me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. Quid enim eſt ſuperioris ætatis, quod ſcribi poſſit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum? De iis autem, quos ipſi vidimus, neminem

fere prætermittimus eorum, quos aliquando
182 dicentes vidimus. Volo enim ſciri, in tanta
& tam vetere republica maximis præmiis
eloquentiæ propoſitis, omnes cupiſſe dicere,
non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos.
Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut in-
telligi poſſit, quem exiſtimem clamatorem,
quem oratorem fuiſſe. Iiſdem fere tempori-
bus, ætate inferiores paullo, quam Julius,
ſed æquales propemodum fuerunt C. Cotta,
P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C.
Curio, L. Fufius, M. Druſus, P. Antiſtius,
nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit.
183 Ex his Cotta & Sulpicius cum meo judicio,
tum omnium, facile primas tulerunt. Hic
Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inquit, cum
tuo judicio, tum omnium? ſemperne in ora-
tore probando aut improbando, vulgi judi-
cium cum intelligentium judicio congruit?
An alii probantur a multitudine, alii autem
ab iis, qui intelligunt? Recte requiris, in-
quam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe,
184 quod non omnes probent. An tu, inquit, id
laboras, ſi huic modo Bruto probaturus es?
Plane, inquam, Attice, diſputationem hanc
de oratore probando aut improbando, multo
malim tibi & Bruto placere: eloquentiam

autem meam populo probari velim. Etenim
neceſſe eſt, qui ita dicat, ut a multitudine
probetur, eundem doctis probari. Nam, quid
in dicendo rectum ſit, aut pravum, ego judi-
cabo, ſi modo is ſum, qui id poſſim aut ſciam
judicare: qualis vero ſit orator, ex eo, quod
is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria 185
ſunt enim (ut quidem ego ſentio) quæ ſint
efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem
dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehemen-
tius. Quibus virtutibus oratoribus horum
quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator
aut non aſſequatur hæc, aut etiam in his la-
batur & cadat, artifex aliquis judicabit. Ef-
ficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui
audiant, ita afficiantur, ut orator velit; vul-
gi aſſenſu & populari approbatione judicari
ſolet. Itaque numquam de bono oratore, aut
non bono, doctis hominibus cum populo
diſſenſio fuit. An cenſes, dum illi viguerunt, 50
quos ante dixi, non eoſdem gradus oratorum 186
vulgi judicio & doctorum fuiſſe? De populo,
ſi quem ita rogaviſſes: quis eſt in hac civi-
tate eloquentiſſimus? in Antonio & Craſſo
aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius di-
ceret. Nemone Philippum, tam ſuavem ora-
torem, tam gravem, tam facetum, his ante-

ferret, quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus? Nemo profecto. Id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo
187 videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſane frigenti ad populum, *Mihi cane & Muſis;* ego huic Bruto dicenti, ut ſolet, apud multitudinem, *Mihi cane & populo, mi Brute*, dixerim: ut, qui audiant, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, aſſentitur, probat, fi-
188 dem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod diſputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet, ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adſunt, mentes verbis, & ſententiis, & actione tractantur. Quid eſt, quod exſpectetur docti alicujus ſententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis judicii, in quo numquam fuit populo
189 cum doctis intelligentibuſque diſſenſio. Cum

multi eſſent oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his excellens judicatus eſt vulgi judicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? Aderant multi alii: tamen, utrum de his potius, dubitaſſet aliquis, quin alterum; nemo. Quid adoleſcentibus nobis, cum eſſet Cotta & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quemquam his ante-
ponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, 51
quæris alios? de te ipſo nonne, quid opta- 190
rent rei, quid ipſe Hortenſius judicaret, videbamus? qui, cum partiretur tecum cauſas, (ſæpe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam; & mihi, benivolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque judicio fuiſſe probatiſ-
ſimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes 191
dicere, quod dixiſſe Antimachum, Clarium poëtam, ferunt, qui, cum convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod novi-

ſtis, volumen ſuum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquiſſent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus inſtar eſt omnium millium.* & recte. Poëma enim reconditum paucorum approbationem; oratio popularis adſenſum vulgi debet movere. At, ſi eundem hunc Platonem unum auditorem habet Demoſthenes, cum eſſet relictus a ce-
192 teris, verbum facere non poſſet. Quid? tu, Brute, poſſes, ſi te, ut Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cum judicibus eſt, non cum populo, tamen, ſi a corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet: ut, ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abjiciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt; eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis fa-
52 ciendus eſt. Hoc tamen intereſt, quod vul-
193 gus interdum non probandum oratorem probat; ſed probat ſine comparatione: cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur, eo eſt contentus: eſſe melius non ſentit: illud, quod eſt, qualecumque eſt, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, ſi modo ali-

quid ſit eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scæ- 194
volam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exſpectaret, aut poſſe fieri putaret? Cum is 195
hoc probare vellet, M'. Curium, cum ita heres inſtitutus eſſet, ſi pupillus ante mortuus eſſet, quam in ſuam tutelam veniſſet, pupillo non nato heredem eſſe non poſſe: Quid ille non dixit de teſtamentorum jure? de antiquis formulis? quid? quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur? quam captioſum eſſet populo, 196
quod ſcriptum eſſet, negligi, & opinione quæri voluntates, & interpretatione diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum pervertere? Quam 197
ille multa de auctoritate patris ſui, qui ſemper jus illud eſſe defenderat? quam omnino multa de conſervando jure civili? quæ quidem omnia cum perite & ſcienter, tum ita breviter, & preſſe, & ſatis ornate, & pereleganter diceret; quis eſſet in populo, qui aut exſpectaret, aut fieri poſſe quidquam melius putaret? At vero, ut contra Craſſus ab ado- 53
leſcente delicato, qui in litore ambulans ſcal-

mum reperiſſet, ob eamque rem ædificandam navem concupiviſſet, exorſus eſt: ſimiliter Scævolam ex uno ſcalmo captionis, centumvirale judicium hereditatis effeciſſe; hoc ille initio conſecutus, multis ejuſdem generis ſententiis delectavit, animoſque omnium, qui aderant, in hilaritatem a ſeveritate traduxit; quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniſſet, ſive non natus, ſive ante mortuus, Curius heres ut eſſet; ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc & multa ejuſmodi dicens, fidem faciebat, quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum.

198 Deinde æquum bonum testamentorum ſententias voluntateſque tutatus eſt: quanta eſſet in verbis captio, cum in ceteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur voluntates: quantam ſibi potentiam Scævola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copioſe, tum varie, tum etiam ridicule & facete explicans, eam admirationem aſſenſionemque commovit, dixiſſe ut contra nemo videretur. Hoc

erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo judex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem, audito altero, judicium ſuum contemneret. At vero intelligens & doctus, audiens Scævolam, ſentiret eſſe quoddam uberius dicendi genus & ornatius. Ab utroque autem, cauſa perorata, ſi quæreretur, uter præſtaret orator, numquam profecto ſapientis judicium a judicio vulgi diſcreparet. Qui præſtat igi- 54
tur intelligens imperito? magna re & diffi- 199
cili: ſi quidem magnum eſt ſcire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud, quidquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quod ſæpe, cum oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem oratori probari poteſt. Ut enim ex nervorum ſono in fidibus, quam ſcienter ii pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi 200
exiſtimator, non aſſidens & attente audiens, ſed uno adſpectu, & præteriens, de oratore ſæpe judicat. Videt oſcitantem judicem, lo-

quentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, mittentem ad horas, quæſitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poſſit animis judicum admovere orationem, tamquam fidibus manum. Idem ſi præteriens adſpexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo, ſic illos viderit oratione, quaſi ſuſpenſos, teneri: aut, id quod maxime opus eſt, miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe vehementius: ea ſi præteriens (ut dixi) adſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem verſari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam eſſe, profecto intelliget.

55 Cum hæc diſſeruiſſem, uterque aſſenſus eſt,
201 & ego tamquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime judicio illorum hominum, & illius ætatis dixiſſem probatos, revertar ad eos ipſos: tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, unum attenuate preſſeque, alterum ſublate ampleque dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ ſum-

ma ſunt, jure laudantur. Sed cavenda eſt 202
preſſo illi oratori inopia & jejunitas: amplo
autem inflatum & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat
pure ac ſolute: & ut ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbecillitatem dicendi
accommodabat genus. Nihil erat in ejus
oratione niſi ſincerum, nihil niſi ſiccum atque ſanum: illudque maximum, quod, cum
contentione orationis flectere animos judicum
vix poſſet, nec omnino eo genere diceret,
tractando tamen impellebat, ut idem facerent a ſe commoti, quod a Sulpicio concitati.
Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, 203
quos quidem ego audiverim, grandis, &, ut
ita dicam, tragicus orator: vox cum magna,
tum ſuavis, & ſplendida: geſtus & motus
corporis ita venuſtus, ut tamen ad forum,
non ad ſcenam inſtitutus videretur: incitata
& volubilis, nec ea redundans tamen, nec
circumfluens oratio. Craſſum hic volebat
imitari; Cotta malebat Antonium: ſed ab
hoc vis aberat Antonii, Craſſi ab illo lepos.
O magnam, inquit, artem! Brutus. Siquidem 204
iſtis, cum ſummi eſſent oratores, duæ
res maximæ, altera alteri defuit. Atque in

his oratoribus illud animadvertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles. Nihil enim tam diſſimile, quam Cotta Sulpicio, & uterque æqualibus ſuis plurimum præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentiæ eſt, videre, quo ferat natura ſua quemque: & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe
205 calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas poſt mortem ejus ſcripſiſſe P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem, meo judicio, diſertiſſimus. Ipſius Sulpicii nulla oratio eſt: ſæpeque ex eo audivi, cum ſe ſcribere neque conſueſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro ſe, lege Varia, quæ inſcribitur, eam L. Aelius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus, idemque eruditiſſimus & Græcis litteris, & Latinis: antiquitatiſque noſtræ & in inventis rebus, & in actis, ſcriptorumque veterum litterate peritus. quam ſcientiam Varro noſter, acceptam ab illo, auctamque per ſe, vir ingenio præſtans, omnique doctrinā, pluribus & illuſtrioribus litteris ex-
206 plicavit. Sed idem Aelius Stoicus eſſe vo-

fuit, orator autem nec ſtuduit umquam, nec
fuit. ſcribebat tamen orationes, quas alii di-
cerent; ut Q. Metello filio, ut Q. Cæpioni, ut
Q. Pompejo Rufo: quamquam is etiam ipſe
ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non
ſine Aelio. His enim ſcriptis etiam ipſe in- 207
terfui, cum eſſem apud Aelium adoleſcens,
eumque audire perſtudioſe ſolerem. Cottam
autem miror, ſummum ipſum oratorem mi-
nimeque ineptum, Aelianas leves oratiuncu-
las voluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus ejuſ- 57
dem ætatis annumerabatur nemo tertius: ſed
mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam,
minime diſplicebat. Locus erat omnino in
maximis cauſis, præter eos, de quibus ſu-
pra dixi, nemini: propterea quod Antonius,
qui maxime expetebatur, facilis in cauſis
recipiendis erat; faſtidioſior Craſſus, ſed ta-
men recipiebat. Horum qui neutrum habe-
bat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad
Cæſarem: ſecundum Philippum & Cæſarem
Cotta & Sulpicius expetebantur. Ita ab iis
ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: ne-
que tam multa, quam noſtra ætate, judicia
fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut cauſæ
ſingulæ defenderentur a pluribus, quo nihil
eſt vitioſius. Reſpondemus iis, quos non 208

audivimus: in quo primum ſæpe aliter eſt
dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni
intereſt coram videre me, quemadmodum ad-
verſarius de quaque re aſſeveret, maxime
autem quemadmodum quæque res audiatur.
Sed nihil vitioſius, quam, cum unum corpus
debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cau-
209 ſam, cum ſit ab altero perorata. Omnium
enim cauſarum unum eſt naturale princi-
pium, una peroratio: reliquæ partes, quaſi
membra, ſuo quæque loco locata, ſuam &
vim, & dignitatem tenent. Cum autem dif-
ficile ſit, in longa oratione non aliquando
aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe non conveniat:
quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod
non conveniat ejus orationi, qui ante te di-
xerit? Sed quia & labor multo major eſt, to-
tam cauſam, quam partem dicere, & quia
plures ineuntur gratiæ, ſi uno tempore di-
cas pro pluribus, idcirco hanc conſuetudinem
lubenter adſcivimus.

58 Erant tamen, quibus videretur illius æ-
210 tatis tertius Curio, quia ſplendidioribus for-
taſſe verbis utebatur; & quia Latine non
peſſime loquebatur, uſu, credo, aliquo do-
meſtico. nam litterarum admodum nihil ſcie-
bat. Sed magni intereſt, quos quiſque au-

diat quotidie domi, quibuſcum loquatur a
puero, quemadmodum patres, pædagogi, ma-
tres etiam loquantur. Legimus epiſtolas 211
Corneliæ, matris Gracchorum: apparet, fi-
lios non tam in gremio educatos, quam in
ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ, Caii
filiæ, ſæpe ſermo. ergo illam patris elegantia
tinctam vidimus; & filias ejus Mucias am-
bas, quarum ſermo mihi fuit notus; & ne-
ptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc
vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, ali-
quando audiſti loquentem. Ego vero, ac lu-
benter quidem, inquit Brutus; & eo luben-
tius, quod L. Craſſi erat filia. Quid Craſ- 212
ſum, inquam, illum cenſes, iſtius Liciniæ
filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus?
Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe,
inquit. Et vero hic Scipio, collega meus,
mihi ſane bene & loqui videtur, & dicere.
Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim iſtius
genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe genera-
tum. Nam & de duobus avis jam diximus,
Scipione & Craſſo; & de tribus proavis, Q.
Metello, cujus quatuor filii; P. Scipione, qui
ex dominatu Ti. Gracchi privatus in liberta-
tem rempublicam vindicavit; Q. Scævola au-
gure, qui peritiſſimus juris, idemque perco-

213 mis eſt habitus. Jam duorum abavorum quam eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt Corculum dictus; alterius omnium ſapientiſſimi, C. Lælii? O generoſam, inquit, ſtirpem, & tanquam in unam arborem plura genera, ſic in iſtam domum multorum inſitam atque illuminatam ſapien-
59 tiam! Similiter igitur ſuſpicor, (ut conferamus parva magnis,) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum: & eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honeſtarum artium tam indoctum,
214 tam rudem. Nullum ille poëtam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum jus, non privatum & civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. In quacumque enim una plane claudi-
215 caret, orator eſſe non poſſet. Sed tamen

alius

alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus eſſet, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. at Craſſi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuiſſe.
Itaque in Curione hoc veriſſime judicari pot- 216
eſt, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum ſplendore & copia.
Nam cum tardus in cogitando, tum in in-
ſtruendo diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, 60
agere & meminiſſe. In utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæſivit, *quis loqueretur e lintre:* & Cn. Sicinius, homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile
quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem 217
& Octavium conſules produxiſſet, Curioque multa dixiſſet, ſedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat faſciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus,

Numquam, inquit, *Octavi, collegae tuo gratiam referes: qui niſi ſe ſuo more jactaviſſet, hodie te iſtic muſcae comediſſent.* Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Qui in judicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroraviſſem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, ſubito totam cauſam oblitus eſt, idque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum eſſe
218 dicebat. Magna hæc immemoris ingenii ſigna: ſed nihil turpius, quam quod etiam in ſcriptis obliviſceretur, quid paullo ante poſuiſſet; ut in eo libro, ubi ſe, exeuntem e ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit; cum ſenatum Cæſar conſul habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus e percunctatione filii, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Cæſarem Curio, diſputatioque eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum, cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, [quem ſenatum Cæſar conſul habuiſſet,] reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno poſt, & deinceps reliquis annis adminiſtra-
61 viſſet in Gallia. Tum Brutus admirans, Tan-
219 tamne fuiſſe oblivionem, inquit, in ſcripto

præſertim, ut ne legens quidem umquam
ſenſerit, quantum flagitii commiſiſſet? Quid
autem, inquam, Brute, ſtultius, quam, ſi
ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non
eo tempore inſtituere ſermonem, cum illa-
rum rerum jam tempora præteriiſſent? Sed
ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat,
in ſenatu ſe, Cæſare conſule, non accedere,
ſed id dicat ipſo conſule exiens e ſenatu.
Jam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt ce-
terarum ingenii partium, tam debilis eſſet,
ut ne in ſcripto quidem meminiſſet, quid
paullo ante poſuiſſet, huic minime mirum
eſt, ex tempore dicenti ſolitam effluere men-
tem. Itaque cum ei nec officium deeſſet, & 220
flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eum
cauſæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus
æqualibus, proximus optimis numerabatur,
propter verborum bonitatem, ut ante dixi,
& expeditam ac profluentem quodammodo
celeritatem. Itaque ejus orationes adſpicien-
das tamen cenſeo. Sunt illæ quidem langui-
diores, veruntamen poſſunt augere & quaſi
alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe
concedimus: quod habet tantam vim, ut ſo-
lum, ſine aliis, in Curione ſpeciem oratoris
alicujus effecerit. Sed ad inſtituta redeamus.

62 In eodem igitur numero ejuſdem ætatis
221 C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi viri filius,
non ſatis acutus orator; ſed tamen orator
numeratus eſt. Erat in verbis gravitas, &
facile dicebat, & auctoritatem naturalem
quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius
rebus inveniendis, nec minus verbis expedi-
tus: fortis vero actor, & vehemens, & ver-
bis nec inops, nec abjectus, & quem plane
oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius la-
teribus pugnans, incitans animos, acer, acer-
222 bus, criminoſus. Multum ab iis aberat L.
Fufius, tamen ex accuſatione M'. Aquillii di-
ligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum,
tuum magnum avunculum, gravem orato-
rem, ita duntaxat, cum de republica diceret:
L. autem Lucullum etiam acutum, patrem-
que tuum, Brute, juris quoque & publici
& privati ſane peritum: M. Lucullum; M.
Octavium, Cn. filium, (qui tantum auctori-
tate, dicendoque valuit, ut legem Sempro-
niam frumentariam populi frequentis ſuffra-
giis abrogaverit;) Cn. Octavium, M. filium;
M. Catonem patrem; Q. etiam Catulum fi-
lium, abducamus ex acie, id eſt, a judiciis,
& in præſidiis reipublicæ, cui facile ſatisfa-
223 cere poſſint, collocemus. Eodem Q. Cæpio-

nem referrem, niſi nimis equeſtri ordini de-
ditus, a ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M.
Marium, & ex eodem genere complures mi-
nime dignos elegantis conventus auribus,
aptiſſimos cognovi turbulentis concionibus.
Quo in genere (ut in iis perturbem ætatum
ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior aut-
em etiam Palicanus auribus imperitorum.
Et quoniam hujus generis facta mentio eſt, 224
ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apu-
lejus Saturninus eloquentiſſimus viſus eſt:
magis ſpecie tamen & motu, atque ipſo ami-
ctu capiebat homines, quam aut dicendi co-
pia, aut mediocritate prudentiæ. Longe
autem poſt natos homines improbiſſimus C.
Servilius Glaucia, ſed peracutus & callidus,
cum primiſque ridiculus. Is ex ſummis &
fortunæ & vitæ ſordibus, in prætura conſul
factus eſſet, ſi rationem ejus haberi licere
judicatum eſſet. nam & plebem tenebat,
& equeſtrem ordinem beneficio legis devin-
xerat. Is prætor, eodem die, quo Saturni-
nus tribunus plebis, Mario & Flacco conſu-
libus, [publice] eſt interfectus; homo ſimil-
limus Athenienſis Hyperboli, cujus improbi-
tatem veteres Atticorum comœdiæ notave-
runt. Quos Sex. Titius conſecutus, homo 225

loquax ſane, & ſatis acutus, ſed tam ſolutus
& mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſce-
retur, cui ſaltationi *Titius* nomen eſſet. Ita
cavendum eſt, ne quid in agendo dicendove
63 facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paullo
ſuperiorem ætatem revecti ſumus: nunc ad
eam, de qua aliquantum locuti ſumus, re-
vertamur.

226 Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Anti-
ſtius fuit, rabula ſane probabilis, qui mul-
tos cum tacuiſſet annos, neque contemni ſo-
lum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tri-
bunatu primum contra C. Julii illam conſu-
latus petitionem extraordinariam, veram
cauſam agens, eſt probatus: & eo magis,
quod, eandem cauſam cum ageret, ejus col-
lega ille ipſe Sulpicius hic plura & acutiora
dicebat. Itaque poſt tribunatum primo mul-
tæ ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ
227 quæcumque erant, deferebantur. Rem vi-
debat acute, componebat diligenter, memo-
ria valebat: verbis non ille quidem ornatis
utebatur, ſed tamen non abjectis. Expedita
autem erat & perfacile currens oratio. Et
erat ejus quidem tanquam habitus non inur-
banus: actio paullum cum vitio vocis, tum
etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus

floruit iis, quibus, inter profectionem reditumque L. Sullæ, ſine jure fuit & ſine ulla dignitate reſpublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat & Curio: vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo, præter Carbonem & Pomponium; quorum utrumque facile ſuperabat. Inferioris autem ætatis erat proxi- 64
mus L. Siſenna, doctus vir, & ſtudiis opti- 228
mis deditus, bene Latine loquens, gnarus reipublicæ, non ſine facetiis: ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſis; interjectuſque inter duas ætates, Hortenſii & Sulpicii, nec majorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Hujus omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quæ cum facile omnes vincat ſuperiores, tum indicat tamen, quantum abſit a ſummo, quamque genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis litteris illuſtratum. Nam Q. Hortenſii admodum adoleſcentis ingenium, ut Phidiæ ſignum, ſimul adſpectum & probatum
eſt. Is, L. Craſſo, Q. Scævola conſulibus, 229
primum in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules, & cum eorum, qui affuerunt, tum ipſorum conſulum, qui omnes intelli-

gentia anteibant, judicio diſceſſit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Eſt autem L. Paullo, C. Marcello conſulibus mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor & quadraginta fuiſſe. Hoc de oratore paullo poſt plura dicemus. hoc autem loco voluimus ætatem ejus in diſparem oratorum ætatem includere: quamquam id quidem omnibus uſu venire neceſſe fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quam eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Attius iiſdem ædilibus, ait, ſe & Pacuvium docuiſſe fabulam, cum ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet:
230 ſic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolum, ſed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto ſuperiore conjungitur; ſiquidem & Craſſo vivo dicere ſolebat, & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam ſene, pro Cn. Pompeji bonis dicente. In illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate poſui, numerum facile pervenerat: & ſuos inter æquales M. Piſonem, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præſtitit: & me adoleſcentem nactus octo

annis minorem, quam erat ipſe, multos annos in ſtudio ejuſdem laudis exercuit: & tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, 65
pervenerimus, tam multis inter noſtrum tu- 231
umque initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui viverent, nominare; ne vos curioſius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ii tibi ſuccenſeant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: ſed tamen te arbitror malle ipſum tacere, quam taciturnitatem
noſtram experiri. Tum ego, Vere, inquam, 232
tibi, Brute, dicam: non me exiſtimavi in hoc ſermone uſque ad hanc ætatem eſſe venturum; ſed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, ſi quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortenſium. Im-

mo vero, inquam, ad Hortenſium: de me alii dicent, ſi qui volent. Minime vero, inquit. nam etſi me facile omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notiſſimæ ſunt, quam [quod] gradus tuos, & quaſi proceſſus dicendi ſtudeo
233 cognoſcere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem eſſe vis, ſed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & a M. Craſſo, qui fuit æqualis Hortenſii, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina inſtructus, anguſtius etiam a natura, labore & induſtria, & quod adhibebat ad obtinendas cauſas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione ſermo Latinus erat, verba non abjecta, res compoſitæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut ſimiliter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis & inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare ſe potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum ſane bonorum curſu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res

agere populum, ut eſſet inſano inter diſertos
locus. Cn. autem Lentulus multo majorem 234
opinionem dicendi actione faciebat, quam
quanta in eo facultas erat: qui cum eſſet
nec peracutus, (quamquam & ex facie & ex
vultu videbatur) nec abundans verbis, (etſi
fallebat in eo ipſo) ſic intervallis, exclama-
tionibus, voce ſuavi & canora, admirando ir-
ridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ de-
erant, non deſiderarentur. Ita, tanquam
Curio copia nonnulla verborum, nullo alio
bono, tenuit oratorum locum: ſic Cn. Len- 235
tulus ceterarum virtutum dicendi mediocri-
tatem actione occultavit, in qua excellens
fuit. Neque multo ſecus P. Lentulus, cujus
& excogitandi & loquendi tarditatem tegebat
formæ dignitas, corporis motus plenus & ar-
tis & venuſtatis, vocis & ſuavitas & magni-
tudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit,
cetera etiam minora, quam in ſuperiore. M. 67
Piſo quidquid habuit, habuit ex diſciplina, 236
maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt,
Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a na-
tura genus quoddam acuminis, (quod etiam
arte limaverat,) quod erat in reprehendendis
verbis verſutum & ſollers, ſed ſæpe ſtoma-
choſum, nonnumquam frigidum, interdum

etiam facetum. Is laborem, quaſi curſum forenſem, diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac ſtultitias, quæ devorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiuſque reſpuebat, ſive moroſe, ut putabatur, ſive ingenuo liberoque faſtidio. Is cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea. Deinde ex virginum judicio magnam laudem eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi revocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: poſtea, quantum detraxit ex ſtudio,
237 tantum amiſit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum veterum, litterarum & ſtudioſus & non imperitus, multæ induſtriæ & magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis litteris ſatis doctus, quod propoſuerat, explicans expedite, non invenuſtus actor, ſed iners, & inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat, ſæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt.
238 C. Macer auctoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus. Hujus ſi vita, ſi mores, ſi vultus denique non omnem commendationem ingenii evertiſſet, majus nomen in patronis fuiſſet. Non erat

abundans, non inops tamen: non valde nitens, non plane horrida oratio: vox, geſtus, & omnis actio ſine lepore: at in inveniendis, componendiſque rebus mira accuratio: ut non facile in ullo diligentiorem majoremque cognoverim, ſed eam, ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in privatis illuſtriorem obtinebat locum. C. deinde Piſo, 68
ſtatarius, & ſermonis plenus orator, minime 239
ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu & ſimulatione, multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem, bene inſtitutum avi Scævolæ diligentia, ſocors ipſius natura negligenſque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad omnia ſumma natus, majorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. Erat oratione ſatis amplus, rem prudenter videbat: actio vero ejus habebat & in voce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem.
Noſter item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, 240
ſtudii ille quidem habuit non multum, ſed

acuminis & orationis ſatis. Q. Pompejus, A. filius, qui Bithynicus dictus eſt, biennio, quam nos, fortaſſe major, ſummo ſtudio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque induſtria; quod ſcire poſſum. fuit enim mecum & cum M. Piſone, cum amicitia, tum ſtudiis, exercitationibuſque conjunctus. Hujus actio non ſatis commendabat orationem; in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem
241 leporis parum. Erat ejus æqualis P. Autronius, voce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis: & L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus, qui ſe ipſe adoptaverat, & de Stajeno Aelium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioſo genere dicendi: quod quia multis gratum erat & probabatur, adſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & judicio dediſſet.
69 Eodem tempore C. & L. Cæpaſii fratres fue-
242 runt, qui multa opera, ignoti homines & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt oppidano quodam & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriiſſe videamur, C. Coſconium Calidianum,

qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, ſi quam habebat, præbebat populo cum multa concurſatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craſſi quaſi ſecundarum. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo ſervire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam conſecutus, etiam in patronorum, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerum, pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiamſi pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre non poſſunt: ſic ille, cum omni jam fortuna proſpere functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius judicialis anni ſeveritatem, quaſi ſolem, non tulit. 243

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque jamdudum: ſed tacebam; hoc vero non putabam, te uſque ad Staienos & Antronios eſſe venturum. Non puto, inquam, exiſtimare te, ambitione me labi; quippe de mortuis: ſed ordinem ſequens, in memoriam notam & æqualem neceſſario incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine di- 244

cere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. Sed ad ſermonem
70 inſtitutum revertamur. T. Torquatus, T.
245 filius, & doctus vir ex Rhodia diſciplina Molonis, & a natura ad dicendum ſatis ſolutus atque expeditus (cui ſi vita ſuppeditaviſſet, ſublato ambitu, conſul factus eſſet,) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit: officio vero nec in ſuorum neceſſariorum cauſis,
246 nec in ſententia ſenatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noſter, multas privatas cauſas actitavit, celeriter ſane verba volvens, nec hebes in cauſis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, ſed efferveſcens in dicendo ſtomacho ſæpe iracundiaque vehementius; ut non cum adverſario ſolum, ſed etiam (quod mirabile) cum judice ipſo, cujus delinitor eſſe debet orator, jurgio ſæpe contenderet. M. Meſſalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis componendiſque diligens, magni laboris, multæ
247 operæ, multarumque cauſarum. Duo etiam Metelli, Celer & Nepos, nihil in cauſis ver-

ſati,

ſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indiſertus, & in conſulatu pereloquens viſus eſt, non tardus ſententiis, non inops verbis, voce canora, facetus ſatis. C. Memmius, L. filius, perfectus litteris, ſed Græcis; faſtidioſus ſane Latinarum: argutus orator, verbiſque dulcis, ſed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ.

Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, 71
de his etiam oratoribus, qui hodie ſunt, tibi 248
dicere luberet. Et, ſi de aliis minus, de duo-
bus tamen, quos a te ſcio laudari ſolere, Cæ-
ſare & Marcello, audirem non minus luben-
ter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur
tandem, inquam? an exſpectas, quid ego
judicem de iſtis, qui tibi ſunt æque noti ac
mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſa-
tis eſt notus; Cæſar autem parum. illum
enim ſæpe audivi: hic, cum ego judicare
jam aliquid poſſem, abfuit. Quid igitur de 249
illo judicas, quem ſæpe audiſti? Quid cen-
ſes, inquit, niſi id, quod habiturus es ſimi-
lem tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, velim

tibi eum placere quam maxime. Atqui &
ita eſt, inquit, & vehementer placet: nec
vero ſine cauſa. Nam & didicit, &, omiſſis
ceteris ſtudiis, unum id egit, ſeſeque quoti-
dianis commentationibus acerrime exercuit.
250 Itaque & lectis utitur verbis & frequentibus,
& ſplendore vocis, & dignitate motus fit ſpe-
cioſum & illuſtre, quod dicitur; omniaque
ſic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe virtutem
oratoris putem: maximeque laudandus eſt,
qui hoc tempore ipſo, cum liceat, in hoc
communi noſtro & quaſi fatali malo, conſo-
letur ſe cum conſcientia optimæ mentis, tum
etiam uſurpatione & renovatione doctrinæ.
Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque, ut
dixi, vidi plane virum. Itaque cum eum
antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum
vero nunc a doctiſſimo viro, tibique, ut in-
tellexi, amiciſſimo, Cratippo, inſtructum
251 omni copia, multo videbam ſimiliorem. Hic
ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobiſque
amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen
incurro in memoriam communium miſeria-
rum, quarum oblivionem quærens, hunc
ipſum ſermonem produxi longius. Sed de
Cæſare cupio audire, quid tandem Atticus
72 judicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi con-

ſtas, ut de iis, qui nunc ſint, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, ut de iis egiſti, qui jam mortui ſunt, neminem ut prætermitteres; næ tu in multos Autronios & Stalenos incurreres. Quare ſive hanc turbam effugere voluiſti, ſive veritus es, ne quis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſſet: de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cum & tuum de illius ingenio notiſſimum judicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, 252
de Cæſare & ipſe ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantiſſime; nec id ſolum domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus, ſed, quamquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquiſitis, ſummoque ſtudio & diligentia eſt conſecutus. Quin etiam, in maximis occupationibus, cum 253
ad te ipſum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratiſſime ſcripſerit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit,

quam ſe dicere, laudem ſingularem: nam
ſcripſit his verbis, cum hunc nomine eſſet
affatus: *Ac, ſi cogitata praeclare eloqui ut poſ-*
ſent, nonnulli ſtudio & uſu elaboraverunt, cu-
jus te paene principem copiae atque inventorem,
bene de nomine ac dignitate populi Romani me-
ritum eſſe exiſtimare debemus: hunc facilem
& quotidianum noviſſe ſermonem, num pro
73 *relicto eſt habendum?* Tum Brutus, Amice,
254 hercule, inquit, & magnifice te laudatum
puto, quem non ſolum principem atque in-
ventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus,
ſed etiam bene meritum de populi Romani
nomine & dignitate. Quo enim uno vinceba-
mur a victa Græcia, id aut ereptum illis eſt,
aut certe nobis cum illis communicatum.
255 Hanc autem, inquit, gloriam, teſtimonium-
que Cæſaris, tuæ quidem ſupplicationi non,
ſed triumphis multorum antepono. Et recte
quidem, inquam, Brute: modo ſit hoc Cæ-
ſaris judicii, non benivolentiæ teſtimonium.
plus enim certe attulit huic populo dignita-
tis, quiſquis eſt ille, ſi modo eſt aliquis, qui
non illuſtravit modo, ſed etiam genuit in hac
urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligu-
rum caſtella expugnaverunt: ex quibus multi
256 ſunt, ut ſcitis, triumphi. Verum quidem ſi

audire volumus, omiſſis illis divinis conſiliis, quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientiâ ſalus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat? ſed tamen, (non metuo, ne mihi acclametis: eſt autem quod ſentias, dicendi liber locus:) malim mihi L. Craſſi unam pro M'. Curio dictionem, quam caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicæ, caſtellum capi Ligurum, quam bene defendi cauſam M'. Curii. Credo. Sed Athenienſium 257
quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervæ ſignum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam eſſe mallem*, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt: præſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deeſſe non poſſint. Sed perge, Pomponi, de 74
Cæſare, & redde quæ reſtant. 258

Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam & Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Læ-

lium, P. Scipionem. ætatis illius iſta fuit laus, tamquam innocentiæ, ſic Latine loquendi; nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuvium, male locutos videmus. ſed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diverſis locis. Quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda, tamquam obruſſa, ratio, quæ mutari non poteſt, nec utendum praviſſima conſue-
259 tudinis regula. T. Flamininum, qui cum Q. Metello conſul fuit, pueri vidimus: exiſtimabatur bene Latine loqui, ſed litteras neſciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo eſt ante dictum: ſed tamen ſuavitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis litteris a ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam planeque ſubruſticum, alia quidem, quaſi inculta & ſilveſtri via, ad eandem laudem pervenerat. Siſenna autem, quaſi emendator ſermonis

uſitati cum eſſe vellet, ne a C. Ruſio quidem
accuſatore deterreri potuit, quo minus inu-
ſitatis verbis uteretur. Quidnam iſtuc eſt? 260
inquit Brutus: aut quis eſt iſte C. Ruſius?
Et ille, Fuit accuſator, inquit, vetus, quo
accuſante Chritilium, Siſenna defendens, di-
xit, quædam ejus *ſputatilica* eſſe crimina.
Tum C. Ruſius, *Circumvenior*, inquit, *judi-* 75
*ces, niſi ſubvenitis. Siſenna, quid dicas, neſcio:
metuo inſidias.* ſputatilica, *quid eſt hoc?* ſpu-
ta *quid ſit ſcio*, tilica *neſcio*. Maximi riſus:
ſed ille tamen familiaris meus recte loqui pu-
tabat eſſe, inuſitate loqui. Cæſar autem ra- 261
tionem adhibens, conſuetudinem vitioſam &
corruptam pura & incorrupta conſuetudine
emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam
verborum Latinorum (quæ, etiamſi orator
non ſis, & ſis ingenuus civis Romanus, ta-
men neceſſaria eſt) adjungit illa oratoria or-
namenta dicendi: tum videtur tamquam ta-
bulas bene pictas collocare in bono lumine.
Hanc cum habeat præcipuam laudem in
communibus, non video, cui debeat cedere.
ſplendidam quandam, minimeque veterato-
riam rationem dicendi tenet, voce, motu:
forma etiam magnifica & generoſa quodam-
modo. Tum Brutus, Orationes quidem ejus 262

mihi vehementer probantur: complures autem legi. Atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum; valde quidem, inquam, probandos. nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis, tamquam veſte, detracto. Sed dum voluit alios habere parata, unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam; ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volent illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria pura & illuſtri brevitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui vita exceſſerunt, revertamur.

76 C. Sicinius igitur, Q. Pompeji illius, qui
263 cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator; jam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inveniendum expedita Hermagoræ diſciplina. Ea dat rationes certas & præcepta dicendi: quæ ſi minorem habent apparatum, (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione diſciplinaque dicendi jam in patronorum nu-
264 merum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro, conſobrinus

meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. Is cum poſt curulem ædilitatem judex quæſtionis eſſet, eſt mortuus: in quo fateor vulgi judicium a judicio meo diſſenſiſſe. Nam populo non erat ſatis vendibilis: præceps quædam, & cum idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque ſententiis crebriorem. Præterea perfectus in litteris, juriſque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam.
Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, 265
quem tu non tam cito rhetorem dixiſſes, (etſi non deerat oratio,) quam, ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ litteræ, nec eæ vulgares, ſed interiores quædam & reconditæ; divina memoria, ſumma verborum & gravitas, & elegantia. Atque hæc omnia vitæ decorabat dignitas & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena litteratæ ſenectutis oratio. quanta ſeveritas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non conſideratum
exibat ex ore! Tum Brutus, Torquati & 266
Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat,) Næ ego, inquit, (ut omittam cetera, quæ ſunt innumerabi-

lia,) de iſtis duobus cum cogito, doleo, ni-
hil tuam perpetuam auctoritatem de pace va-
luiſſe! nam nec iſtos excellentes viros, nec
multos alios præſtantes cives reſpublica per-
didiſſet. Sileamus, inquam, Brute, de iſtis,
ne augeamus dolorem. Nam & præterito-
rum recordatio eſt acerba, & acerbior exſpe-
ctatio reliquorum. Itaque omittamus lugere,
& tantum, quid quiſque dicendo potuerit,
77 (quoniam id quærimus,) prædicemus. Sunt
267 etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt,
M. Bibulus, qui & ſcriptitavit accurate, cum
præſertim non eſſet orator, & egit multa
conſtanter: Appius Claudius, ſocer tuus,
collega & familiaris meus; hic jam & ſatis
ſtudioſus, & valde cum doctus, tum etiam
exercitatus orator, & cum auguralis, tum
omnis publici juris, antiquitatiſque noſtræ
bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille qui-
dem arte, ſed Latine tamen, & multa cum
268 libertate dicebat. Duo præterea Lentuli con-
ſulares, quorum Publius ille, noſtrarum in-
juriarum ultor, auctor ſalutis, quidquid ha-
buit, quantumcumque fuit, illud totum ha-
buit ex diſciplina: inſtrumenta naturæ dee-
rant: ſed tantus animi ſplendor, & tanta ma-
gnitudo, ut ſibi omnia, quæ clarorum viro-

um eſſent, non dubitaret adſciſcere, eaque
mni dignitate obtineret. L. autem Lentu-
us ſatis erat fortis orator, ſi modo orator;
ed cogitandi non ferebat laborem. vox ca-
ora, verba non horrida ſane, ut plena eſſet
nimi & terroris oratio. quæreres ius judi-
iis fortaſſe melius: in republica, quod erat,
ſſe judicares ſatis. Ne T. quidem Poſtu- 269
nius contemnendus in dicendo: de republica
ero non minus vehemens orator, quam bel-
ator fuit: effrenatus, & acer nimis, ſed bene
aris publici leges atque inſtituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit,
mbitioſum eſſe, ſi (ut dixiſti) ii, quos jam-
iu colligis, viverent. Omnes enim com-
nemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes lo-
ui, ut mihi imprudens M. Servilium præ-
eriiſſe videare. Non, inquam, ego iſtuc 78
gnoro, Pomponi, multos fuiſſe, qui verbum 270
umquam in publico feciſſent, cum melius
liquanto poſſent, quam iſti oratores, quos
olligo, dicere: ſed his commemorandis et-
im illud aſſequor, ut intelligatis primum ex
mni numero, quam non multi auſi ſint di-
ere, deinde ex iis ipſis, quam pauci fuerint
ude digni. Itaque ne hos quidem equites 271
omanos, amicos noſtros, qui nuper mortui

ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accu-
ſante defendi C. Cornelium; in quo & com-
poſitum dicendi genus, & acre, & expedi-
tum fuit: T. Accium Piſaurenſem, cujus ac-
cuſationi reſpondi pro A. Cluentio; qui &
accurate dicebat, & ſatis copioſe, eratque
præterea doctus Hermagoræ præceptis; qui-
bus etſi ornamenta non ſatis opima dicendi,
tamen, ut haſtæ velitibus amentatæ, ſic apta
quædam, & parata ſingulis cauſarum gene-
ribus argumenta traduntur: ſtudio autem ne-
272 minem, nec induſtria majore cognovi. Quam-
quam ne ingenio quidem qui præſtiterit, fa-
cile dixerim, C. Piſoni, genero meo.. Nul-
lum tempus illi umquam vacabat aut a fo-
renſi dictione, aut a commentatione dome-
ſtica, aut a ſcribendo, aut a cogitando. Ita-
que tantos proceſſus efficiebat, ut evolare,
non excurrere videretur. eratque verborum
& delectus elegans, & apta & quaſi rotun-
da conſtructio: cumque argumenta excogi-
tabantur ab eo multa, & firma ad proban-
dum, tum concinnæ acutæque ſententiæ;
geſtuſque natura ita venuſtus, ut ars etiam,
quæ non erat, & e diſciplina motus quidam
videretur accedere. Vereor, ne amore videar
plura, quam fuerint in illo, dicere; quod

non ita eſt. alia enim de illo majora dici poſ-
ſunt. Nam nec continentia, nec pietate, nec
ullo genere virtutis quemquam ejuſdem æta-
tis cum illo conferendum puto. Nec vero 79
M. Cœlium prætereundum arbitror, quæ- 273
cumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens
fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit,
talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra ci-
vium perditorum popularem turbulentam-
que dementiam a ſenatu & a bonorum cauſa
ſteterit conſtantius; quam ejus actionem,
multum tamen & ſplendida, & grandis, &
eadem inprimis faceta & perurbana commen-
dabat oratio. Graves ejus conciones aliquot
fuerunt, acres accuſationes tres, eæque omnes
ex reipublicæ contentione ſuſceptæ: defen-
ſiones, etſi illa erant in eo meliora, quæ di-
xi; non contemnendæ tamen, ſaneque tole-
rabiles. Hic cum ſumma voluntate bonorum
ædilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo
diſceſſu meo diſceſſit a ſeſe, ceciditque, poſt-
eaquam eos imitari cœpit, quos ipſe perver-
terat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, 274
qui non fuit orator unus e multis; potius
inter multos prope ſingularis fuit: ita recon-
ditas exquiſitaſque ſententias mollis & pellu-
cens veſtiebat oratio. Nihil tam tenerum,

quam illius comprehenſio verborum: nihil
tam flexibile, nihil, quod magis ipſius arbitrio
fingeretur, ut nullius oratoris æque in pote-
ſtate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut
nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nuſquam
adhæreſceret: nullum, niſi loco poſitum, &
tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait
Lucilius, ſtructum verbum videres. nec vero
ullum aut durum, aut inſolens, aut humile,
aut longius ductum; ac non propria verba
rerum, ſed pleraque translata; ſic tamen, ut
ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immi-
graſſe in ſuum diceres. nec vero hæc ſoluta,
nec diffluentia, ſed adſtricta numeris; non
aperte, non eodem modo ſemper, ſed varie
275 diſſimulanterque concluſis. Erant autem &
verborum & ſententiarum illa lumina, quæ
vocant Græci σχήματα, quibus tanquam inſi-
gnibus in ornatu, diſtinguebatur omnis ora-
tio. qua de re agitur autem, illud quod mul-
tis locis in juriſconſultorum includitur for-
mulis, id ubi eſſet, videbat. Accedebat ordo
rerum plenus artis, actio liberalis, totumque
80 dicendi placidum & ſanum genus. Quodſi
276 eſt optimum, ſuaviter dicere; nihil eſt, quod
melius hoc quærendum putes. Sed cum a
nobis paullo ante dictum ſit, tria videri eſſe,

quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo ſumme tenuit, ut & rem illuſtraret differendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio; ſive conſilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque eſſet ardentior, furere & bacchari arbitraretur, ſive quod natura non eſſet ita factus, ſive quod non conſueſſet, ſive quod non poſſet. hoc unum illi, ſi nihil utilitatis habebat, abfuit: ſi opus erat, defuit.
Quin etiam memini, cum in accuſatione ſua 277
Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum
paraviſſe, idque a ſe eſſe deprehenſum, ſeſeque chirographa, teſtificationes, indicia,
quæſtiones, manifeſtam rem, deferre diceret, deque eo crimine accurate & exquiſite
diſputaviſſet; me in reſpondendo, cum eſſem
argumentatus, quantum res ferebat, hoc
ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quod
ille, cum peſtem capitis ſui, cum indicia mortis, ſe comperiſſe manifeſto, & manu tenere
diceret, tam ſolute egiſſet, tam leniter, tam
oſcitanter. *Tu iſtuc, M. Calidi, niſi fingeres,* 278
ſic ageres? praeſertim cum iſta eloquentia alie-

norum hominum pericula defendere acerrime ſoleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces & querelas ſolet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur: pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares noſtros animos; ſomnum iſto loco vix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen uſi ſu-
279 mus. Tum Brutus, Atque dubitamus, inquit, utrum iſta ſanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, &, quocumque res poſtulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit,
81 defuiſſe? Sit ſane ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui jam unus reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmetipſis, quoniam id etiam, Brute, poſtulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio eſt, ut quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium, qui ſi diutius vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti.

280 C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum arbitror dicere. Recte, in-

quam,

quam, arbitraris: quorum quidem alter,
quod veriſimile dixiſſet, ita facile ſolute-
que verbis volvebat ſatis interdum acutas,
crebras quidem certe ſententias, ut nihil poſ-
ſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque
hic a magiſtris parum inſtitutus, naturam
habuit admirabilem ad dicendum. induſtriam
non ſum expertus: ſtudium certe fuit. qui
ſi me audire voluiſſet, ut cœperat, honores,
quam opes, conſequi maluiſſet. Quidnam
eſt, inquit, iſtud? & quemadmodum diſtin-
guis? Hoc modo, inquam. Cum honos ſit 281
præmium virtutis, judicio ſtudioque civium
delatum ad aliquem, qui eum ſententiis, qui
ſuffragiis adeptus eſt, is mihi & honeſtus &
honoratus videtur. Qui autem occaſione ali-
qua, etiam invitis ſuis civibus, nactus eſt
imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen ho-
noris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi
ille audire voluiſſet, maxima cum gratia &
gloria ad ſummam amplitudinem perveniſſet,
adſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater
ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ
quidem etiam cum P. Craſſo, M. filio, cum
initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſ-
ſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cum eum vehe-

menter hortarer, ut eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam majores ejus ei
282 tritam reliquiſſent. Erat enim cum inſtitutus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: ineratque & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: præterea- que ſine arrogantia gravis eſſe videbatur, & ſine ſegnitia verecundus. Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos majorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita graviſſimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, & L. Craſſi, & multorum Craſſorum
82 inventus eſt diſſimillimus. Sed ad Calvum
283 (is enim nobis erat propoſitus) revertamur: qui orator fuiſſet, cum litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquiſitius afferebat genus: quod quamquam ſcienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſervans, metuenſque ne vitioſum colligeret, etiam verum ſanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis & attente audientibus erat illuſtris: a

multitudine autem, & a foro, cui nata elo-
quentia eſt, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Cal- 284
vus noſter dici oratorem volebat. Inde erat
iſta exilitas, quam ille de induſtria conſeque-
batur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe er-
rabat, & alios etiam errare cogebat. Nam
ſi quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe,
nec putide, Attice putat dicere; is recte, niſi
Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim
& inſolentiam, tanquam inſaniam quandam
orationis, odit: ſanitatem autem & integri-
tatem, quaſi religionem & verecundiam ora-
toris, probat. Hæc omnium debet orato-
rum eadem eſſe ſententia. Sin autem jeju- 285
nitatem, & ſiccitatem, & inopiam, dummo-
do ſit polita, dum urbana, dum elegans, in
Attico genere ponit; hoc recte duntaxat:
ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat,
ne ignoret & gradus, & diſſimilitudines, &
vim, & varietatem Atticorum. Atticos, in-
quit, volo imitari quos? nec enim eſt unum
genus. Nam quid eſt tam diſſimile, quam
Demoſthenes & Lyſias? quam idem, & Hy-
perides? quam omnium horum Aeſchines?
Quem igitur imitaris? Si aliquem; ceteri
ergo Attice non dicebant. ſi omnes; qui

potes, cum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In
quo etiam illud quæro, Phalereus ille De-
metrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex
illius orationibus redolere ipſæ Athenæ vi-
dentur. At eſt floridior, ut ita dicam, quam
Hyperides, quam Lyſias. natura quædam,
83 aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo
286 fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe;
ſed Attici tamen: quorum Chariſius multa-
rum orationum, quas ſcribebat aliis, cum
cupere videretur imitari Lyſiam, Democha-
res autem, qui fuit Demoſtheni ſororis filius,
& orationes ſcripſit aliquot, & earum rerum
hiſtoriam, quæ erant Athenis ipſius ætate
geſtæ, non tam hiſtorico, quam oratorio ge-
nere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias
eſſe ſimilis, iſque ſe ita putat Atticum, ut
287 veros illos præ ſe pæne agreſtes putet. At
quid eſt tam fractum, tam minutum, tam
in ipſa (quam tamen conſequitur) concinni-
tate puerile? Atticorum ſimiles eſſe volu-
mus. Optime. Suntne igitur ii Attici ora-
tores? Quis negare poteſt? Hos imitamur.
Quo modo, qui ſunt & inter ſe diſſimiles, &
aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur.
Optime, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas
dicere cogitatis. Thucydides enim rerum

geſtarum pronuntiator ſincerus, & grandis
etiam fuit: hoc forenſe, concertatorium, ju-
diciale, non tractavit genus. Orationes aut-
em, quas interpoſuit, (multæ enim ſunt,)
eas ego laudare ſoleo; imitari neque poſſim,
ſi velim, nec velim fortaſſe, ſi poſſim. Ut,
ſi quis Falerno vino delectetur, ſed eo nec
ita novo, ut proximis conſulibus natum ve-
lit; nec rurſus ita vetere, ut Opimium aut
Anicium conſulem quærat: (atqui eæ notæ
ſunt optimæ, credo: ſed nimia vetuſtas nec
habet eam, quam quærimus, ſuavitatem,
nec eſt jam ſane tolerabilis. num igitur, qui 288
hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi
hauriendum putet? minime: ſed quandam
ſequatur ætatem.) ſic ego iſtis cenſuerim &
novam iſtam, quaſi de muſto ac lacu, fervi-
dam orationem fugiendam, nec illam præ-
claram Thucydidis nimis veterem, tanquam
Anicianam notam, perſequendam. Ipſe enim
Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo ma-
turior fuiſſet & mitior. Demoſthenem igitur 84
imitemur. O dii boni! quid, quæſo, nos 289
aliud agimus, aut quid aliud optamus? At
non aſſequimur. Iſti enim videlicet Attici
noſtri, quod volunt, aſſequuntur. ne illud
quidem intelligunt, non modo ita memoriæ

proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cum De-
moſthenes dicturus eſſet, ut concurſus, au-
diendi cauſa, ex tota Græcia fierent. At
cum iſti Attici dicunt, non modo a corona,
quod eſt ipſum miſerabile, ſed etiam ab ad-
vocatis relinquuntur. Quare ſi anguſte &
exiliter dicere, eſt Atticorum, ſint ſane At-
tici: ſed in comitium veniant, ad ſtantem
judicem dicant. Subſellia grandiorem & ple-
290 niorem vocem deſiderant. Volo hoc oratori
contingat, ut, cum auditum ſit eum eſſe di-
cturum, locus in ſubſelliis occupetur, com-
pleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando
& cedendo loco, corona multiplex, judex
erectus: cum ſurgit is, qui dicturus ſit, ſi-
gnificetur a corona ſilentium, deinde crebræ
aſſenſiones, multæ admirationes: riſus, cum
velit; cum velit, fletus: ut, qui hæc procul
videat, etiamſi, quid agatur, neſciat, at
placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium in-
telligat. Hæc cui contingant, eum ſcito At-
tice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de
Hyperide, ut de Aeſchine, de ipſo quidem
291 Demoſthene maxime. Sin autem acutum,
prudens, & idem ſincerum, & ſolidum, &
exſiccatum genus orationis probant, nec illo
graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc

proprium eſſe Atticorum volunt; recte laudant. Eſt enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ ſubtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; ſed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium.

Sane quidem, inquit Brutus: quamquam 85
iſta mihi tua fuit perjucunda a propoſita ora- 292
tione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum ſpectare videtur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeſchinis libris utitur, facetam & elegantem puto. Eſt enim & minime inepti hominis, & ejuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur, hanc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; ſe autem omnium rerum inſcium fingit & rudem. decet hoc neſcio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior. Sed in

hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum, qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres, vide, quæſo, inquit, ne tam reprehen-
293 denda ſit ironia, quam in teſtimonio. Quorſus, inquam, iſtuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudaviſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tenebam, cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius ſummum & ſingularem virum: nemo dicet ſecus; ſed oratorem? ſed etiam Lyſiæ ſimilem? quo nihil poteſt eſſe pictius. Bella ironia, ſi jocaremur; ſin aſſeveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda ſit, quam ſi teſtimonium dicamus.
294 Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia & diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo. ſignificant enim quandam formam ingenii, ſed admodum impolitam, & plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto & Thucydide comparares, Bruto ne te id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne

e Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem, quale eſſet copioſe & ornate dicere. Galbam laudas: ſi ut illius ætatis 86
principem, aſſentior; ſic enim accepimus: 295
ſin ut oratorem, cedo, quæſo, orationes, (ſunt enim,) & dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. Paullum hic tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius. addis etiam neſcio quid auguſtius, nomine nos capi volens ſummi viri, vitæque elegantiſſimæ veriſſimis laudibus. Remove hæc: næ iſta dulcis oratio ita ſit abjecta, ut eam
aſpicere nemo velit. Carbonem in ſummis 296
oratoribus habitum ſcio: ſed cum in ceteris rebus, tum in dicendo, ſemper, quo nihil eſt melius, id laudari, qualecumque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis: etſi de iis ea ſunt a te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto ceteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audivi ſine controverſia magnos oratores, Craſſum & Antonium. De horum laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamen non iſto modo,

ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aje-
bat, ſic tu ſuaſionem legis Serviliæ tibi ma-
giſtram fuiſſe. Hæc germana ironia eſt. Cur
ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentiri
297 putes. Omitto igitur, quæ de iis ipſis, quæ
de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de
Cœlio dixeris. ii enim fuerunt certe orato-
res. quanti autem, & quales, tu videris.
Nam illud minus curo, quod congeſſiſti ope-
rarios omnes; ut mihi videantur mori vo-
luiſſe nonnulli, ut a te in oratorum nume-
87 rum referrentur. Hæc cum ille dixiſſet,
298 Longi ſermonis initium pepuliſti, inquam,
Attice, remque commoviſti, nova diſputa-
tione dignam, quam in aliud tempus differa-
mus. Volvendi enim ſunt libri cum aliorum,
tum inprimis Catonis. intelliges, nihil illius
lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quæ
inventa nondum erant, florem & colorem de-
fuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo,
ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere: alium,
ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam
dixeris eſſe, quod eam orationem mihi ma-
giſtram fuiſſe dixerim. Nam etſi tu melius
exiſtimare videris de ea, ſi quam nunc ha-
bemus, facultate; tamen, adoleſcentes quid
in Latinis potius imitaremur, non habeba-

mus. Quod autem plures a nobis nominati 299
ſunt, eo pertinuit (ut paullo ante dixi,) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidiſſimi eſſent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne ſi Africanus quidem fuit, (ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius,) exiſtimari velim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod
& in Africano fuiſſet, & in Socrate. Tum 300
Brutus, De iſto poſtea: ſed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute: ſed in Cumano, aut in Tuſculano, aliquando, ſi modo licebit:
quoniam utroque in loco vicini ſumus. Sed 88
jam ad id, unde digreſſi ſumus, revertamur.

Hortenſius igitur, cum admodum adoleſ- 301
cens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad majores cauſas adhiberi cœptus eſt. quamquam inciderat in Cottæ & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Craſſo & Antonio, deinde Philippo, poſt Julio, cum iis ipſis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in ullo cognoviſſe me arbitror, ut, quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto verbis eiſdem redderet, quibus cogitaviſſet. Hoc adjumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua, &

commentata, & ſcripta, & nullo referente,
302 omnia adverſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo umquam flagrantius ſtudium viderim. Nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. ſæpiſſime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones; memor & quæ eſſent dicta con-
303 tra, quæque ipſe dixiſſet. Erat in verborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus: eaque erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. vox canora, & ſuavis: motus & geſtus etiam plus artis habebat, quam erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente, Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, judicia intermiſſa bello, nos in forum
89 venimus. Erat Hortenſius in bello, primo
304 anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege judicium Varia, ceteris

propter bellum intermiſſis: qui frequentes
aderant (quamquam pro ſe ipſi dicebant)
oratores, non illi quidem principes, L. Mem-
mius & Q. Pompejus, ſed oratores tamen,
teſte diſerto uterque Philippo; cujus in teſti-
monio contentio & vim accuſatoris habebat
& copiam.

Reliqui, qui tum principes numeraban- 305
tur, in magiſtratibus erant, quotidieque fere
a nobis in concionibus audiebantur. Erat
enim tribunus plebis tum C. Curio: quam-
quam is quidem ſilebat, ut erat ſemel a con-
cione univerſa relictus. Q. Metellus Celer,
non ille quidem orator, ſed tamen non in-
fans; diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn.
Pomponius: & ii quidem habitabant in ro-
ſtris. C. etiam Julius, ædilis curulis, quoti-
die fere accuratas conciones habebat: ſed
me cupidiſſimum audiendi primus dolor per-
cuſſit, Cotta cum eſt expulſus. Reliquos fre-
quenter audiens acerrimo ſtudio tenebar, quo-
tidieque & ſcribens, & legens, & commen-
tans, oratoriis tantum exercitationibus con-
tentus non eram. Jam conſequente anno Q.
Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego 306
autem, juris civilis ſtudio, multum operæ
dabam Q. Scævolæ, P. filio, qui quamquam

nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſus audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla conſule & Pompejo fuit. tum P. Sulpicii, in tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognovimus: eodemque tempore, cum princeps academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus; in quo hoc etiam commorabar attentius, quod etſi rerum ipſarum varietas & magnitudo ſumma me delectatione retinebat, tamen ſublata jam eſſe in
307 perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, treſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cau-
90 ſarum, & magiſtro. Hæc etſi videntur eſſe a propoſita ratione diverſa, tamen idcirco a me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam voluiſti, Brute, poſſis, (nam Attico hæc nota ſunt,) & videre, quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius
308 veſtigiis perſecuti. Triennium fere fuit urbs

ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut
diſceſſu, aut fuga (nam aberant etiam ado-
leſcentes M. Craſſus & Lentuli duo;) primas
in cauſis agebat Hortenſius: magis magiſque
quotidie probabatur Antiſtius: Piſo ſæpe di-
cebat; minus ſæpe Pomponius, raro Carbo,
ſemel aut iterum Philippus. At vero ego hoc
tempore omni, noctes & dies, in omnium
doctrinarum meditatione verſabar. Eram 309
cum Stoico Diodoto: qui cum habitaviſſet
apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt do-
mi meæ mortuus. a quo cum in aliis rebus,
tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar;
quæ quaſi contracta & adſtricta eloquentia
putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, judi-
caviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam
dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi
non poſſe. Huic ego doctori, & ejus artibus
variis atque multis, ita eram tamen deditus,
ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies
vacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic 310
enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone,
& cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quoti-
die; idque faciebam multum etiam Latine,
ſed Græce ſæpius: vel quod Græca oratio
plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudi-
nem ſimiliter Latine dicendi afferebat: vel

quod a Græcis ſummis doctoribus, niſi Græce dicerem, neque corrigi poſſem, neque do-
311 ceri. Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antiſtii: reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeji: leges & judicia conſtituta: recuperata reſpublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati. Tum primum nos ad cauſas, & privatas & publicas, adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed ut, quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum ve-
312 niremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sulla, legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica, pro Sex. Roſcio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio videretur. deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus.

91 Nunc, quoniam totum me, non nævo
313 aliquo aut crepundiis, ſed corpore omni, videris velle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe videantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gra-

cilitas

cilitas & infirmitas corporis, procerum &
tenue collum: qui habitus & quæ figura non
procul abeſſe putatur a vitæ periculo, ſi ac-
cedit labor & laterum magna contentio. Eo-
que magis hoc eos, quibus eram carus, com-
movebat, quod omnia ſine remiſſione, ſine
varietate, vi ſumma vocis, & totius corpo-
ris contentione dicebam. Itaque cum me & 314
amici & medici hortarentur, ut cauſas agere
deſiſterem; quodvis potius periculum mihi
adeundum, quam a ſperata dicendi gloria
diſcedendum putavi. Sed cum cenſerem, re-
miſſione & moderatione vocis, & commutato
genere dicendi, me & periculum vitare poſſe,
& temperatius dicere; ut conſuetudinem di-
cendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam pro-
ficiſcendi fuit. Itaque cum eſſem biennium
verſatus in cauſis, & jam in foro celebratum
meum nomen eſſet, Roma ſum profectus.
Cum veniſſem Athenas, ſex menſes cum An- 315
tiocho, veteris academiæ nobiliſſimo & pru-
dentiſſimo philoſopho, fui, ſtudiumque phi-
loſophiæ, numquam intermiſſum, a primaque
adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc
rurſus ſummo auctore & doctore, renovavi.
Eodem tamen tempore Athenis apud Deme-
trium Syrum, veterem & non ignobilem di-

cendi magiſtrum, ſtudioſe exerceri ſolebam.
Poſt a me Aſia tota peragrata eſt, cum ſum-
mis quidem oratoribus, quibuſcum exerce-
bar ipſis lubentibus, quorum erat princeps
Menippus Stratonicenſis, meo judicio, tota
Aſia, illis temporibus, diſertiſſimus: &, ſi
nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum,
Atticorum eſt, hic orator in illis numerari
316 recte poteſt. Aſſiduiſſime autem mecum fuit
Dionyſius Magnes. Erat etiam Aeſchylus
Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum
in Aſia rhetorum principes numerabantur.
Quibus non contentus, Rhodum veni, me-
que ad eundem, quem Romæ audiveram,
Molonem, applicavi, cum actorem in veris
cauſis, ſcriptoremque præſtantem, tum in
notandis animadvertendiſque vitiis, & inſti-
tuendo docendoque prudentiſſimum. Is de-
dit operam, (ſi modo id conſequi potuit) ut
nimis redundantes nos, & ſuperfluentes ju-
venili quadam dicendi impunitate & licentia,
reprimeret, & quaſi extra ripas diffluentes
coërceret. Ita recepi me biennio poſt, non
modo exercitatior, ſed prope mutatus. Nam
& contentio nimia vocis reciderat, & quaſi
referverat oratio, lateribuſque vires, & cor-
pori mediocris habitus acceſſerat.

Duo tum excellebant oratores, qui me 92
imitandi cupiditate incitarent, Cotta & Hor- 317
tenſius: quorum alter remiſſus, & lenis, &
propriis verbis comprehendens ſolute & fa-
cile ſententiam; alter ornatus, acer, & non
talis, qualem tu eum, Brute, jam defloreſ-
centem cognoviſti, ſed verborum & actionis
genere commotior. Itaque cum Hortenſio
mihi magis arbitrabar rem eſſe, quod & di-
cendi ardore eram propior, & ætate conjun-
ctior. Etenim videram in iiſdem cauſis, ut
pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella conſulari,
cum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores
tamen agere partes Hortenſium. Acrem enim
oratorem, incenſum, & agentem, & canorum,
concurſus hominum, forique ſtrepitus deſi-
derat. Unum igitur annum, cum rediiſſe- 318
mus ex Aſia, cauſas nobiles egimus, cum
quæſturam nos, conſulatum Cotta, ædilita-
tem peteret Hortenſius. Interim me quæ-
ſtorem Sicilienſis excepit annus: Cotta ex
conſulatu eſt profectus in Galliam: princeps
& erat & habebatur Hortenſius. Cum aut-
em anno poſt e Sicilia me recepiſſem, jam
videbatur illud in me, quidquid eſſet, eſſe
perfectum, & habere maturitatem quandam
ſuam. Nimis multa videor de me, ipſe præ-

ſertim; ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non ut ingenium & eloquentiam meam perſpicias, unde longe abſum, ſed ut labo-
319 rem & induſtriam. Cum igitur eſſem in pluribus cauſis, & principibus patronis, quinquennium fere verſatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen veni deſignatus ædilis cum deſignato conſule Hortenſio.
93 Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolum enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam deſiderat; quid tanquam notandum & animadvertendum ſit in Hor-
320 tenſio, breviter licet dicere. Nam is poſt conſulatum (credo quod videret, ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent,) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quò a puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipſe putabat, remiſſius certe vivere. Primus, & ſecundus annus, & tertius tantum quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus & intelligens poſſet cognoſcere. Longius autem procedens, & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate & continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimi-

lior videbatur fieri quotidie. Nos autem non 321
deſiſtebamus, cum omni genere exercitatio-
nis, tum maxime ſtilo, noſtrum illud, quod
erat, augere, quantumcumque erat. Atque
(ut multa omittam) in hoc ſpatio, & in iis
poſt ædilitatem annis, & prætor primus, &
incredibili populari voluntate ſum factus.
Nam cum propter aſſiduitatem in cauſis &
induſtriam, tum propter exquiſitius & mini-
me vulgare orationis genus, animos hominum
ad me dicendi novitate converteram. Nihil 322
de me dicam: dicam de ceteris, quorum ne-
mo erat, qui videretur exquiſitius, quam
vulgus hominum, ſtuduiſſe litteris, quibus
fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo,
qui philoſophiam complexus eſſet, matrem
omnium bene factorum beneque dictorum:
nemo, qui jus civile didiciſſet, rem ad pri-
vatas cauſas, & ad oratoris prudentiam, ma-
xime neceſſariam: nemo, qui memoriam re-
rum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando
opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes
excitaret: nemo, qui breviter arguteque, in-
cluſo adverſario, laxaret judicum animos,
atque a ſeveritate paulliſper ad hilaritatem
riſumque traduceret: nemo, qui dilatare
poſſet, atque a propria ac definita diſputa-

tione hominis ac temporis, ad communem
quæſtionem univerſi generis orationem tra-
ducere: nemo, qui delectandi gratia digredi
parumper a cauſa, nemo, qui ad iracundiam
magnopere judicem, nemo, qui ad fletum
poſſet adducere: nemo, qui animum ejus
(quod unum eſt oratoris maxime proprium)
94 quocumque res poſtularet, impellere. Ita-
323 que, cum jam pæne evanuiſſet Hortenſius,
& ego anno meo, ſexto autem poſt illum con-
ſulem, conſul factus eſſem, revocare ſe ad
induſtriam cœpit: ne, cum pares honore eſ-
ſemus, aliqua re ſuperiores videremur. Sic
duodecim poſt meum conſulatum annos in
maximis cauſis, cum ego mihi illum, ſibi
me ille anteferret, conjunctiſſime verſati ſu-
mus: conſulatuſque meus, qui illum primo
leviter perſtrinxerat, idem nos rerum mea-
rum geſtarum, quas ille admirabatur, laude
324 conjunxerat. Maxime vero perſpecta eſt u-
utriuſque noſtrûm exercitatio paullo ante,
quam perterritum armis hoc ſtudium, Brute,
noſtrum conticuit ſubito & obmutuit; cum
lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis,
ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſ-
dem, novi veniebamus quotidie. quibus qui-
dem cauſis tu etiam, Brute, præſto fuiſti,

compluresque & nobiſcum, & ſolus egiſti:
ut, qui non ſatis diu vixerit Hortenſius, ta-
men hunc curſum confecerit. Annis ante
decem cauſas agere cœpit, quam tu es na-
tus. Idem quarto & ſexageſimo anno, per-
paucis ante mortem diebus, una tecum ſo-
cerum tuum defendit Appium. Dicendi aut-
em genus quod fuerit in utroque, orationes
utriuſque etiam poſteris noſtris indicabunt.

Sed, ſi quærimus, cur adoleſcens magis 95
floruerit dicendo, quam ſenior Hortenſius; 325
cauſas reperiemus veriſſimas duas. Primum,
quod genus erat orationis Aſiaticum, adoleſ-
centiæ magis conceſſum, quam ſenectuti.
Genera autem Aſiaticæ dictionis duo ſunt:
unum ſententioſum & argutum, ſententiis
non tam gravibus & ſeveris, quam concinnis
& venuſtis; qualis in hiſtoria Timæus, in
dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Ala-
bandeus, magis etiam Menecles, frater ejus,
fuit: quorum utriuſque orationes ſunt in pri-
mis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud
autem genus eſt non tam ſententiis frequen-
tatum, quam verbis volucre atque incita-
tum; quali eſt nunc Aſia tota, nec flumine
ſolum orationis, ſed etiam exornato & faceto
genere verborum: in quo fuit Aeſchylus Cni-

dius, & meus æqualis Mileſius Aeſchines. In iis erat admirabilis orationis curſus, or-
326 nata ſententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus; in ſenibus gravitatem non habent. Itaque Hortenſius, utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum venuſtarumque ſententiarum; in quibus, ut in illo Græco, ſic in hoc, erant quædam magis venuſtæ dulceſque ſententiæ, quam aut neceſſariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probabantur
327 hæc ſenibus; (ſæpe videbam cum irridentem, tum etiam iraſcentem & ſtomachantem Philippum) ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo movebatur. Erat excellens judicio vulgi, & facile primas tenebat adoleſcens. Etſi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati videbatur; & certe, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adſtricta comprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, & illa ſenior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat

idem, nec decebat idem: quodque exercitationem ſtudiumque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritaſque ſententiarum priſtina manebat; ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortaſſe placuit, quam placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentem facultate, audire potuiſſes. Tum Brutus, Ego vero, in- 96
quit, & iſta, quæ dicis, video qualia ſint, 328
& Hortenſium magnum oratorem ſemper putavi, maximeque probavi pro Meſſalla dicentem, cum tu abfuiſti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, ut ajunt, ſcripta verbis oratio. Ergo ille a Craſſo conſule & Scævola uſque ad Paullum & Marcellum conſules floruit; nos in eodem curſu fuimus a Sulla dictatore ad eoſdem fere conſules. Sic Q. Hortenſii vox exſtincta fato ſuo
eſt, noſtra publico. Melius, quæſo, omi- 329
nare, inquit Brutus. Sit ſane ut vis, inquam; & id non tam mea cauſa, quam tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes caſus deflevimus, cum belli civilis cauſas in privatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem a publico con-

ſilio eſſe excluſam videremus. Sed illum vi-
detur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus,
ab eis miſeriis, quæ conſecutæ ſunt, morte
vindicaſſe.

330 Nos autem, Brute, quoniam poſt Hor-
tenſii, clariſſimi oratoris, mortem orbæ elo-
quentiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi
teneamus eam, ſeptam liberali cuſtodia; &
hos ignotos atque impudentes procos repu-
diemus, tueamurque, ut adultam virginem,
caſte, & ab amatorum impetu, quantum poſ-
ſumus, prohibeamus. Equidem, etſi doleo,
me in vitam paullo ſerius, tanquam in viam,
ingreſſum, priuſquam confectum iter ſit, in
hanc reipublicæ noctem incidiſſe: tamen ea
conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute,
adhibuiſti tuis ſuaviſſimis litteris; quibus me
forti animo eſſe oportere cenſebas, quod ea
geſſiſſem, quæ de me, etiam me tacente, ipſa
331 loquerentur, mortuoque, viverent; quæ, ſi
recte eſſet, ſalute reipublicæ; ſin ſecus, in-
teritu ipſo, teſtimonium meorum de repu-
97 blica conſiliorum darent. Sed in te intuens,
Brute, doleo; cujus in adoleſcentiam, per
medias laudes quaſi quadrigis vehentem,
tranſverſa incurrit miſera fortuna reipublicæ.
Hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat,

& hunc mecum, ſocium ejuſdem & amoris & judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum ampliſſimorum renovare memoriam atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletaviſſes graviorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude junxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſollicitudo, 332
quod & ipſe republica careas, & illa te. Tu tamen, (etſi curſum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus ſtudiis, & effice id, quod jam propemodum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non poſſes, arceſſiviſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentiſſimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Ariſtus, hoſpes & familiaris meus, ſiquidem ſimiles ma-

333 joris partis oratorum futuri ſumus? Nonne cernimus, vix ſingulis ætatibus binos oratores laudabiles conſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Craſſus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius: nihil dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis, * ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum, * * *

ANNOTATIO
DE
LIBELLIS
HOC VOLVMINE CONTENTIS,

Ex Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca Lat. a Jo. Avg. Ernesti auctius edita, tom. 1, lib. 1, c. 8.

Libri duo, qui vulgo de Inventione *inſcribuntur, ſoli tulere aetatem e* libris quatuor, *quos fecerat adoleſcens de arte Rhetorica. In duos illos libros edita ſunt commentaria rhetoris antiqui* Fabii Marii Victorini *cum variis Ciceronis ſcriptis, Venet. 1490. Mediolani 1498, & ſeparatim Pariſ. apud Rob. Stephanum 1537, in 4. — Denique inter antiquos rhetores Lat. collectos a Franc. Pithoeo Pariſ. 1599, in 4.*

Libri duo de Inventione ab initio ſub titulo Rhetoricæ veteris *prodierunt, quemadmodum*

libri ad Herennium (*) nuncupantur Rhetoricæ novæ — Hos libros cum iis, qui ſunt ad Herennium, primum editos habemus Venetiis 1470 fol. per Nic. Jenſon — cujus editionis exemplum repetitum eſt ſaepe — ut Mediolani 1474 & ſine loci & anni notatione 1476. Venetiis 1479 per Phil. Condam, 1481 per Bapt. de Tortis, 1483 per Jo. de Forlivio, item 1486, 1488, 1490, 1493 &c. Poſt correctio adhibita eſt paullatim textui horum librorum maxime ab Aldo in editione Rhetoricorum Ciceronis 1514, 8. qui tamen textum nimis multis locis, ſaepe non bene mutavit. Ante a. 1508, 8. Florentiae ap. Juntam eoſdem libros ediderat Laur. Romuleus Flor. qui textus fere conſentit cum textu Mediolanenſi operum Ciceronis 1498 Ceterum textus Aldinus deinde baſis omnium editionum factus eſt.

Poſthaec hos libros edidere ſeparatim, etiam emendare ſtuduerunt Naſcimbenus Naſcimbenius Venet. 1563, 4. additis etiam notis,

(*) Incerti auctoris ſeu, ut Petro Victorio, Mureto, Sigonio, aliisque videtur, L. Cornificii, rhetoris Ciceroni aetate paullum inferioris, opus, quod proinde in nova hac operum Ciceronis editione prudenter praetermiſimus, brevitati & commodis lectorum unice intenti.

item J. Mich. Brutus *Lugd. 1570, 12. Recentiſſime Lugd. B. 1761, 8. cum libris ad Herenn. editi ſunt a* P. Burmanno ſec. *cum not. integris Lambini, Urſini, Gruteri, Jac. Gronovii & excerptis aliorum, item Lect. Var. & notis poſthumis Graevii: additis in fine notis* Bruti, *& ineditis Fr. Oudendorpii, in quibus textus emendationes e libris ſcriptis & edd. pr. propoſitae ſunt diligenter collatis.*

Brutus *ſive dialogus* de claris Oratoribus. *Hunc, fuiſſe olim, qui in tres partes ſecarent, cum unus a ſuo auctore ſit editus, teſtatur Hieronymus praef. in Paralipom. eumque primum ex Codice MS. deſcripſiſſe ſe, & in manus hominum dediſſe gloriatur Blondus Flavius in Italia illuſtrata p. 346.*

[redacted]

libri ad Herennium (*) *nuncupantur* Rhetoricæ novæ — *Hos libros cum iis, qui ſunt ad Herennium, primum editos haben.. s Venetiis 1470 fol. per Nic. Jenſon — cujus editionis exemplum repetitum eſt ſaepe — ut Mediolani 1474 & ſine loci & anni notatione 1476. Venetiis 1479 per Phil. Condam, 1481 per Bapt. de Tortis, 1483 per Jo. de Fortivio, item 1486, 1488, 1490, 1493 &c. Poſt correctio adhibita eſt paullat..n textui horum librorum maxime ab Aldo in editione Rhetoricorum Ciceronis 1514, 8. qui tamen textum nimis multis locis, ſaepe non bene mutavit. Ante a. 1508, 8. Florentiae ap. Juntam eoſdem libros ediderat Laur. Romuleus Flor. qui textus fere conſentit cum textu Mediolanenſi operum Ciceronis 1498 Ceterum textus Aldinus deinde baſis omnium editionum factus eſt.*

Poſthaec hos libros edidere ſeparatim, etiam emendare ſtuduerunt Naſcimbenus Naſcimbenius *Venet. 1563, 4. additis etiam notis,*

(*) Incerti auctoris ſeu, ut Petro Victorio, Mureto, Sigonio, aliiſque videtur, L. Cornificii, rhetoris Ciceroni aetate paullum inferioris, opus, quod proinde in nova hac operum Ciceronis editione prudenter praetermiſimus, brevitati & commodis lectorum unice intenti.

item J. Mich. Brutus *Lugd.* 1570, 12. *Recentiſſime Lugd. B.* 1761, 8. *cum libris ad Herenn. editi ſunt a* P. Burmanno fec. *cum not. integris Lambini, Urſini, Gruteri, Jac. Gronovii & excerptis aliorum, item Lect. Var. & notis poſthumis Graevii: additis in fine notis* Bruti, *& ineditis Fr. Oudendorpii, in quibus textus emendationes e libris ſcriptis & edd. pr. propoſitae ſunt diligenter collatis.*

Brutus *ſive dialogus* de claris Oratoribus. *Hunc, fuiſſe olim, qui in tres partes ſecarent, cum unus a ſuo auctore ſit editus, teſtatur Hieronymus praef. in Paralipom. eumque primum ex Codice MS. deſcripſiſſe ſe, & in manus hominum dediſſe gloriatur Blondus Flavius in Italia illuſtrata p. 346.*

Typographorum quidem arte primum publicatus eſt Romae per Sweinhemium & Panartium, una cum ceteris minoribus rhetoricis libellis: idque corpuſculum repetitum eſt, ut putamus Venet. 1485 ap. Andream Aſculanum. Separatim poſtea editus non eſt. Proprium enarratorem habuit inſignem Seb. Corradum, *cujus comm. editus eſt Florent.* 1552. *Exſtat &* Cœlii Sec. Curionis *comm. editus Baſil.* 1564. *Addantur* Jo. Rivii *Caſtigatio-*

nes, qui editione Rom. uſus eſt & Veneta: ut taceamus Aul. Ant. Palmyreni *ſcholia, quae in Collectione Baſil. reperiuntur. Idem Brutus Gallice a* Girio *verſus eſt Pariſ. 1670, 12. exſtantque &* Entretiens de Ciceron ſur les Orateurs illuſtres, *Pariſ. 1725, cum ſelectis e Vet. Teſt. hiſtoriis in uſum ſcholarum. Porro cum* Oratore *Anglice prodiit cura & ſtudio M. L.* Jones *Lond. 1776, 8.*

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS SECVNDVS.

M. TVLLII CICERONIS OPERA

QVAE SVPERSVNT OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOLVMEN SECVNDVM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXIII.

M. TVLLII CICERONIS
AD
Q. FRATREM
DIALOGI TRES
DE
ORATORE.

DIALOGVS SEV LIBER PRIMVS.

COGITANTI mihi ſæpenumero, & me- I
moria veteri repetenti, perbeati fuiſſe, Quin- 1
te frater, illi videri ſolent, qui in optima republica, cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit quidem, cum mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrum præclara ſtudia referendi, fore juſtum & prope ab omnibus conceſſum arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio, decurſu honorum,
etiam ætatis fluxu, conſtitiſſet. Quam ſpem 2
cogitationum & conſiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii

noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ moles moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates exſtiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, in-
3 ter nosque recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris: & conſulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris, et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel reſpublica tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimum con-
4 feram. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quiſpiam apud me plus valere te poteſt,
2 neque voluntate. Ac mihi repetenda eſt veteris cujuſdam memoriæ non ſane ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quæ viri omnium eloquentiſſimi, clariſſimique ſenſe-

rint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut 5
mihi ſæpe dixiſti; quoniam quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot tantiſque conſecuti ſumus; aliquid iiſdem de rebus politius a nobis perfectiuſque proferri: ſoleſque nonnumquam hac de re a me in diſputationibus noſtris diſſentire: quod ego prudentiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos 6
homines ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles exſtitiſſent. Nam, quocunque te animo & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed prope maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum 7
hominum ſcientiam rerum geſtarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces præſtantiſſimos ex

hac una civitate pæne innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre
8 poſſimus? Jam vero, conſilio ac ſapientia qui regere ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam majorum exſtiterunt, cum boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciatque, qui in iis floruerint, quamque multi: ſic facillime, quanta oratorum ſit, ſemperque fuerit paucitas,
3 judicabit. Neque enim te fugit, artium
9 omnium laudatarum procreatricem quandam, & quaſi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari, in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantaque in ſuis ſtudiis varietate & copia fuerint, qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcunque poſſent, vel ſcientiæ perveſtigatione, vel diſſerendi ratione comprehen-

derint. Quis ignorat, ii, qui mathematici 10
vocantur, quanta in obſcuritate rerum, &
quam recondita in arte & multiplici ſubtili-
que, verſentur? quo tamen in genere ita
multi perfecti homines exſtiterunt, ut ne-
mo fere ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius
videatur, quin, quod voluerit, conſecu-
tus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio lit-
terarum, quod profitentur ii, qui gram-
matici vocantur, penitus ſe dedidit, quin
omnem illarum artium pæne infinitam vim &
materiam ſcientiæ cogitatione comprehende-
rit? Vere mihi hoc videor eſſe dicturus, ex 11
omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis li-
beraliſſimis ſint doctrinisque verſati, mini-
mam copiam poëtarum egregiorum exſtitiſſe.
Atque in hoc ipſo numero, in quo perraro
exoritur aliquis excellens, ſi diligenter, &
ex noſtrorum, & ex Græcorum copia com-
parare voles, multo tamen pauciores orato-
res, quam poëtæ boni reperientur. Quod 12
hoc etiam mirabilius debet videri, quia ce-
terarum artium ſtudia fere reconditis atque
abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem
omnis ratio in medio poſita, communi quo-
dam in uſu, atque in hominum more & ſer-
mone verſatur: ut in ceteris id maxime ex-

manda, non ſolum electione, ſed etiam con-
ſtructione verborum: & omnes animorum
motus, quos hominum generi rerum natura
tribuit, penitus pernoſcendi; quod omnis vis
ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt,
mentibus aut ſedandis, aut excitandis expro-
menda eſt. Accedat eodem oportet lepos
quidam facetiæque, & eruditio libero digna,
celeritasque & brevitas & reſpondendi & la-
ceſſendi, ſubtili venuſtate atque urbanitate
18 conjuncta. Tenenda præterea eſt omnis an-
tiquitas, exemplorumque vis: neque legum
aut juris civilis ſcientia negligenda eſt. Nam
quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ
motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ
vocis conformatione ac varietate moderanda
eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, hiſtrio-
num levis ars & ſcena declarat: in qua cum
omnes in oris, & vocis, & motus modera-
tione elaborent, quis ignorat, quam pauci
ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare
poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum
omnium, memoria, qui niſi cuſtos inventis
cogitatisque rebus & verbis adhibeatur, in-
telligimus, omnia, etiam ſi præclariſſima
19 fuerint in oratore, peritura. Quamobrem
mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium

paucitatis, cum ex iis rebus univerſis elo-
quentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare
permagnum eſt, hortemurque potius liberos
noſtros, ceteroſque, quorum gloria nobis
& dignitas cara eſt, ut animo rei magnitu-
dinem complectantur, neque iis aut præcep-
tis, aut magiſtris, aut exercitationibus, qui-
bus utuntur omnes, ſed aliis quibusdam, ſe
id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant.
Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe 6
omni laude cumulatus orator, niſi erit omni- 20
um rerum magnarum atque artium ſcien-
tiam conſecutus. Etenim ex rerum cogni-
tione efflореſcat & redundet oportet oratio:
quæ niſi ſubeſt, res ab oratore percepta &
cognita, inanem quandam habet elocutio-
nem & pæne puerilem. Neque vero ego 21
hoc tantum oneris imponam, noſtris præſer-
tim oratoribus, in hac tanta occupatione ur-
bis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere ne-
ſcire: quamquam vis oratoris, profeſſioque
ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere ac polliceri
videtur, ut omni de re, quæcunque ſit pro-
poſita, ab eo ornate, copioſeque dicatur.
Sed quia non dubito, quin hoc plerisque im- 22
menſum infinitumque videatur, & quod
Græcos homines non ſolum ingenio & doctri-

na, ſed etiam otio ſtudioque abundantes,
partitionem quandam artium feciſſe video,
neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe,
ſed ſepoſuiſſe a ceteris dictionibus eam par-
tem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationi-
bus judiciorum, aut deliberationum verſare-
tur, & id unum genus oratori reliquiſſe; non
complectar in his libris amplius, quam quod
huic generi, re quæſita, & multum diſputata,
ſummorum hominum prope conſenſu eſt tri-
23 butum: repetamque, non ab incunabulis
noſtræ veteris puerilisque doctrinæ, quendam
ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quon-
dam accepi in noſtrorum hominum eloquen-
tiſſimorum, & omni dignitate principum,
diſputatione eſſe verſata: non quod illa con-
temnam, quæ Græci dicendi artifices &
doctores reliquerunt; ſed, cum illa pateant,
in promtuque ſint omnibus, neque ea inter-
pretatione mea aut ornatius explicari, aut
planius exprimi poſſint, dabis hanc veniam,
mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus
ſumma dicendi laus a noſtris hominibus con-
ceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

7 Cum igitur vehementius inveheretur in
24 cauſam principum conſul Philippus, Druſi-
que tribunatus, pro ſenatus auctoritate ſuſ-

ceptus, infringi jam debilitarique videretur;
dici mihi memini, ludorum Romanorum die-
bus, L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſa,
ſe in Tuſculanum contuliſſe: veniſſe eodem
ſocerum ejus, qui fuiſſe Quintus Mucius di-
cebatur, & M. Antonius, homo & conſi-
liorum in republica ſocius, & ſumma cum
Craſſo familiaritate conjunctus. Exierant 25
autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes duo,
Druſi maxime familiares, & in quibus ma-
gnam tum ſpem majores natu dignitatis ſuæ
collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum
plebis petebat, & P. Sulpicius, qui dein-
ceps eum magiſtratum petiturus putabatur.
Hi primo die de temporibus illis, deque uni- 26
verſa republica, quam ob cauſam venerant,
multum inter ſe uſque ad extremum tempus
diei collocuti ſunt. Quo quidem in ſermo-
ne multa divinitus a tribus illis conſularibus
Cotta deplorata & commemorata narrabat,
ut nihil incidiſſet poſtea civitati mali, quod
non impendere illi tanto ante vidiſſent: eo 27
autem omni ſermone confecto, tantam in
Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cum lauti ac-
cubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris
triſtitia ſermonis, eaque eſſet in homine ju-
cunditas, & tantus in jocando lepos, ut

dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, convi-
28 vium Tuſculani. Poſtero autem die, cum
illi majores natu ſatis quieſſent, & in ambu-
lationem ventum eſſet; dicebat tum, Scæ-
volam, duobus ſpatiis tribusve factis, dixiſ-
ſe: Cur non imitamur, Craſſe, Socratem
illum, qui eſt in Phædro Platonis? nam me
hæc tua platanus admonuit, quæ non minus
ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa
ramis, quam illa, cujus umbram ſecutus eſt
Socrates, quæ mihi videtur non tam ipſa
aquula, quæ deſcribitur, quam Platonis
oratione creviſſe: & quod ille duriſſimis pe-
dibus fecit, ut ſe abjiceret in herbam, at-
que ita illa, quæ philoſophi divinitus fe-
runt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus
29 certe concedi eſt æquius. Tum Craſſum:
Immo vero commodius etiam; pulvinosque
popoſciſſe, & omnes in iis ſedibus, quæ
erant ſub platano, conſediſſe dicebat.

8 Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur
animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſ-
ſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi
30 intuliſſe. Qui cum ita eſſet exorſus: Non
ſibi cohortandum Sulpicium & Cottam, ſed
magis utrumque collaudandum videri, quod
tantam jam eſſent facultatem adepti, ut non
æqua-

æqualibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præſtabilius videtur, quam poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quo velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipue ſemper floruit, ſemperque dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admi- 31
rabile, quam ex infinita multitudine hominum exiſtere unum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis facere poſſit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam ſapientibus ſententiis gravibusque verbis ornata oratio & polita? aut tam potens, tamque magnificum, quam po-

[redacted]

riamque meditere, quid eſſe poteſt in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam ſermo facetus ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præſtamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod
33 exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, ſummeque in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut, quo uno homines maxime beſtiis præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Ut vero jam ad illa ſumma veniamus; quæ vis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut a fera, agreſtique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut, jam conſtitutis civitatibus, leges,
34 judicia, jura deſcribere? Ac, ne plura, quæ ſunt pæne innumerabilia, conſecter, comprehendam brevi; ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & privatorum plurimorum, & univerſæ reipublicæ ſalutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes: atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumen-
9 to eſſe poſſitis. Tum Scævola comiter, ut
35 ſolebat, Cetera, inquit, aſſentior Craſſo, ne

aut de C. Lælii, ſoceri mei, aut de hujus,
generi, aut arte, aut gloria detraham: ſed
illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim con-
cedere; unum, quod ab oratoribus civita-
tes & initio conſtitutas, & ſæpe conſervatas
eſſe dixiſti; alterum, quod, remoto foro,
concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti, orato-
rem in omni genere ſermonis, & humanitatis
eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſ- 36
ſerit, aut initio genus hominum in montibus
ac ſilvis diſſipatum, non prudentium conſi-
liis compulſum potius, quam diſertorum ora-
tione delinitum, ſe oppidis mœnibusque ſe-
pſiſſe? aut vero reliquas utilitates, aut in
conſtituendis, aut conſervandis civitatibus
non a ſapientibus & fortibus viris, ſed a di-
ſertis & ornate dicentibus eſſe conſtitutas?
An vero tibi Romulus ille aut paſtores & 37
convenas congregaſſe, aut Sabinorum con-
nubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim re-
preſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio &
ſapientia ſingulari? Quid enim? in Numa
Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ce-
teris regibus, quorum multa ſunt eximia ad
conſtituendam rempublicam, num quod elo-
quentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis
regibus, (tametſi ipſam exactionem mente,

non lingua, perfectam L. Bruti eſſe cerni-
mus,) ſed deinceps omnia, nonne plena con-
38 ſiliorum, inania verborum videmus? Ego
vero ſi velim & noſtræ civitatis exemplis uti,
& aliarum, plura proferre poſſim detrimen-
ta publicis rebus, quam adjumenta, per ho-
mines eloquentiſſimos importata: ſed, ut re-
liqua prætermittam, omnium mihi videor,
exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquen-
tiſſimos audiſſe Ti. & C. Sempronios, quo-
rum pater homo prudens & gravis, haud-
quaquam eloquens, & ſæpe alias, & maxi-
me cenſor, ſaluti reipublicæ fuit. Atque is
non accurata quadam orationis copia, ſed
nutu atque verbo libertinos in urbanas tri-
bus tranſtulit; quod niſi feciſſet, rempubli-
cam, quam nunc vix tenemus, jam diu nul-
lam haberemus. At vero ejus filii diſerti,
& omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præſi-
diis ad dicendum parati, cum civitatem vel
paterno conſilio, vel avitis armis florentiſſi-
mam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice,
ut ais, civitatum, eloquentia, rempublicam
10 diſſipaverunt. Quid? leges veteres, mores-
39 que majorum; quid? auſpicia, quibus & ego,
& tu, Craſſe, cum magna reipublicæ ſalute
præſumus; quid? religiones & cæremoniæ;

quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in
noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude ver-
ſantur; num aut inventa ſunt, aut cognita,
aut omnino ab oratorum genere tractata?
Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, 40
divinum hominem in dicendo, & M. Æmi-
lium Porcinam, & C. ipſum Carbonem, quem
tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum,
hæſitantem in majorum inſtitutis, rudem in
jure civili: & hæc ætas noſtra, præter te,
Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quam proprio
munere aliquo diſertorum, jus a nobis civile
didiciſti, quod interdum pudeat, juris igna-
ra eſt.

Quod vero in extrema oratione, quaſi 41
tuo jure ſumſiſti, oratorem in omnis ſermo-
nis diſputatione copioſiſſime poſſe verſari, id,
niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem,
multisque præeſſem, qui aut interdicto te-
cum contenderent, aut te ex jure manu con-
ſertum vocarent, quod in alienas poſſeſſio-
nes tam temere irruiſſes. Agerent enim te- 42
cum lege primum Pythagorei omnes atque
Democritici, ceterique, in ſuo genere, phy-
ſici vindicarent, ornati homines in dicendo
& graves, quibuscum tibi juſto ſacramento
contendere non liceret. Urgerent præterea

philoſophorum greges, jam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire convincerent: & cum univerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem
43 tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ, quidquid dixiſſes, id teipſum negare cogeret. Stoici vero noſtri diſputationum ſuarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putares eſſe adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem Theophraſtumque de his rebus, quam omnes dicendi ma-
44 giſtros, ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis ne minima quidem ſocietate contingitur. Quamobrem iſta tanta, tamque multa, profitenda, Craſſe, non cenſeo. Satis id eſt magnum, quod potes præſtare, ut in judiciis ea cauſa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior eſſe videatur: ut in concionibus & ſententiis dicendis ad perſuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diſerte,

ſtultis etiam vere dicere videaris. Hoc am-
plius ſi quid poteris, non id mihi videbitur
orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non
communi oratorum facultate, poſſe.

Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, II
Scævola, iſta inter Græcos dici & diſceptari 45
ſolere. Audivi enim ſummos homines, cum
quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas,
florente Academia, ut temporibus illis fere-
batur, quod eam Charmadas, & Clitoma-
chus, & Æſchines obtinebant. Erat etiam
Metrodorus, qui cum illis una ipſum illum
Charmadam diligentius audierat, hominem
omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum
& copioſiſſimum. Vigebat auditor Panætii
illius tui Mneſarchus; & peripatetici Crito-
lai Diodorus. Multi erant præterea præclari 46
in Philoſophia & nobiles, a quibus omnibus
una pæne voce repelli oratorem a guberna-
culis civitatum, excludi ab omni doctrina re-
rumque majorum ſcientia, ac tantum in ju-
dicia & conciunculas, tamquam in aliquod
piſtrinum, detrudi & compingi videbam.
Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum 47
diſputationum inventori & principi longe
omnium in dicendo graviſſimo & eloquentiſ-
ſimo, Platoni, cujus tum Athenis cum Char-

mada diligentius legi Gorgiam: quo in libro
in hoc maxime admirabar Platonem, quod
mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator
ſummus videbatur. Verbi enim controverſia
jam diu torquet Græculos homines, conten-
48 tionis cupidiores, quam veritatis. Nam ſi
quis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantum-
modo in jure, aut in judiciis poſſit, aut apud
populum, aut in ſenatu copioſe loqui, tamen
huic ipſi multa tribuat & concedat neceſſe
eſt. Neque enim ſine multa pertractatione
omnium rerumpublicarum, neque ſine le-
gum, morum, juris ſcientia, neque natura
hominum incognita, ac moribus, in his ipſis
rebus ſatis callide verſari, & perite poteſt.
Qui autem hæc cognoverit, ſine quibus ne
illa quidem minima in cauſis quisquam recte
tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de
maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris
nihil vis eſſe, niſi compoſite, ornate, copioſe
eloqui: quæro, id ipſum qui poſſit aſſequi
ſine ea ſcientia, quam ei non concedis? Di-
cendi enim virtus, niſi ei, qui dicit, ea,
de quibus dicit, percepta ſint, exſtare non
49 poteſt. Quamobrem, ſi ornate locutus eſt,
ſicut fertur, & mihi videtur, phyſicus ille
Democritus; materies illa fuit phyſici,

de qua dixit: ornatus vero ipſe verborum, oratoris putandus eſt. Et, ſi Plato de rebus a civilibus controverſiis remotiſſimis, divinitus eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputaverunt, eloquentes, & in dicendo ſuaves, atque ornati fuerunt: ſint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibusdam ſtudiis: oratio quidem ipſa, propria eſt hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim vide- 50
mus, iisdem de rebus jejune quosdam & exiliter, ut eum, quem acutiſſimum ferunt, Chryſippum, diſputaviſſe, neque ob eam rem philoſophiæ non ſatisfeciſſe, quod non habuerit hanc dicendi in arte aliena facultatem. Quid ergo intereſt? aut qui diſcernes 12
eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferant proprium; compoſitam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione diſtinctam. Hæc autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta & cognita; aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. Quid eſt enim tam fu- 51

rioſum, quam verborum, vel optimorum atque ornatiſſimorum, ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia, nec ſcientia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocumque de genere,' id orator, ſi, tanquam clientis cauſam, didicerit, dicet melius & ornatius, quam ille ipſe ejus rei inventor, atque arti-
52 fex. Nam ſi quis erit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias, atque cauſas, & certarum rerum forenſibus cancellis circumſcriptam ſcientiam; fatebor equidem in his magis aſſidue verſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in his ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent.
53 Quis enim neſcit, maximam vim exiſtere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiamque revocandis? quare, niſi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, cauſasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo, quod volet, perficere
54 non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, umquam repugnabit: ſed, cum illis

cognitionem rerum conceſſerit, quod in ea
ſolum illi voluerint elaborare; tractationem
orationis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt,
ſibi aſſumet: hoc enim eſt proprium oratoris,
quod ſæpe jam dixi, oratio gravis, & orna-
ta, & hominum ſenſibus ac mentibus accom-
modata. Quibus de rebus Ariſtotelem & 13
Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, 55
ne hoc, Scævola, totum ſit a me. Nam
ego, quæ ſunt oratori cum illis communia,
non mutuor ab illis: iſti quæ de his rebus
diſputant, oratorum eſſe concedunt. Itaque
ceteros libros, artis iſti ſuæ nomine, hos
rhetoricos & inſcribunt & appellant. Et- 56
enim cum illi in dicendo inciderint loci (quod
perſæpe evenit) ut de diis immortalibus, de
pietate, de concordia, de amicitia, de com-
muni civium, de hominum, de gentium ju-
re, de æquitate, de temperantia, de magni-
tudine animi, de omni virtutis genere ſit
dicendum, clamabunt, credo, omnia gym-
naſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ,
ſua hæc eſſe omnia propria; nihil omnino
ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de 57
his rebus omnibus in angulis, conſumendi
otii cauſa, diſſerant, cum conceſſero, illud
tamen oratori tribuam & dabo, ut eadem,

de quibus illi tenui quodam exſanguique ſermone diſputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc ædilis curulis eſt, & profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet; ac jam tum erat adoleſcentulus his ſtu-
58 diis mirifice deditus. Jam vero de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſociis, de vectigalibus, de jure civili generatim in ordines ætatesque deſcripto, dicant vel Græci, ſi volunt, Lycurgum aut Solonem (quamquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos) ſciſſe melius, quam Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel noſtros decemviros, qui XII. tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi
59 gloria præſtitiſſe. Numquam enim negabo, eſſe quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem plenum atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſſit varie copioſeque dicere.

Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omnes pro- 14
prias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid,
quod non ex uſu forenſi, quem ſolum orato-
ribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua
ſcientia ſit promendum atque ſumendum.
Quæro enim, num poſſit aut contra impera- 60
torem, aut pro imperatore dici, ſine rei mi-
litaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum
terreſtrium aut maritimarum ſcientia? num
apud populum de legibus jubendis, aut ve-
tandis? num in ſenatu de omni reipublicæ
genere [dici] ſine ſumma rerum civilium cogni-
tione & prudentia? num admoveri poſſit
oratio ad ſenſus animorum atque motus vel
inflammandos, vel etiam exſtinguendos, (quod
unum in oratore dominatur,) ſine diligentiſ-
ſima perveſtigatione earum omnium ratio-
num, quæ de naturis humani generis ac mo-
ribus a philoſophis explicantur? Atque haud 61
ſcio, an minus hoc vobis ſim probaturus:
equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere.
Phyſica iſta ipſa, & mathematica, & quæ
paullo ante certarum artium propria poſuiſti,
ſcientiæ ſunt eorum, qui illa profitentur.
Illuſtrare autem oratione ſi quis iſtas ipſas
artes velit, ad oratoris ei confugiendum eſt
facultatem. Neque enim, ſi Philonem illum 62

architectum, qui Athenienſibus armamenta-
rium fecit, conſtat, perdiſerte populo ratio-
nem operis ſui reddidiſſe, exiſtimandum eſt,
architecti potius artificio diſertum, quam ora-
toris, fuiſſe. Nec, ſi huic M. Antonio pro
Hermodoro fuiſſet de navalium opere dicen-
dum, non, cum ab illo cauſam didiciſſet,
ipſe ornate de alieno artificio copioſe-
que dixiſſet? Neque vero Aſclepiades is,
quo nos medico amicoque uſi ſumus, tum,
cum eloquentia vincebat ceteros medicos,
in eo ipſo, quod ornate dicebat, medicinæ
63 facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque
illud eſt probabilius, neque tamen verum,
quod Socrates dicere ſolebat, omnes in eo,
quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes: illud ve-
rius, neque quemquam in eo diſertum eſſe
poſſe, quod neſciat, neque, ſi id optime
ſciat, ignarusque ſit faciundæ ac poliendæ
orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo
15 ſciat, dicere. Quam ob rem, ſi quis uni-
64 verſam & propriam oratoris vim definire,
complectique vult, is orator erit, mea ſen-
tentia, hoc tam gravi dignus nomine, qui,
quæcunque res inciderit, quæ ſit dictione
explicanda, prudenter, & compoſite, & or-

nate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infi- 65
nitum videtur, quod ita poſui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ ceteris in artibus aut ſtudiis ſita ſunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, atque in uſu forenſi; tamen his de' rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ ſint in quaque re, multo oratorem melius, quam ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re 66
militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario affini noſtro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario pæne hic melius, quam ipſe, illa ſcire videatur: ſin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentiſſimum & peritiſſimum in iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit: ſin quæ res inciderit, 67
in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit, forſitan, ſi ei ſit viſum, (etſi hæc quidem noſſe debet orator,) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philoſophia, communicarit: hoc profecto

efficiet, ut quamcunque rem a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatius, quam ille

68 ipſe, unde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt tributa, in naturæ obſcuritatem, in differendi ſubtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, atque largiamur inertiæ noſtræ: tertium vero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo

69 magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cetera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando opus erit, ornare dicendo, ſi modo erunt ad eum delata, & tradita.

16 Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, Aratum, ornatiſſimis atque optimis verſibus de cœlo ſtelliſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclare: quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſime dicat, quas ad certam cau-

70 ſam tempusque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris adſtrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus ſocius, ac pæne par: in hoc quidem certe prope idem, nullis ut termi-

terminis circumſcribat aut definiat jus ſuum,
quo minus ei liceat eadem illa facultate &
copia vagari, qua velit. Namque illud quae- 71
re, Scævola, negaſti te fuiſſe laturum, niſi
in meo regno eſſes, quod in omni genere ſer-
monis, in omni parte humanitatis dixerim
oratorem perfectum eſſe debere? Numquam
mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fin-
go, meipſum eſſe arbitrarer. Sed, ut ſole- 72
bat C. Lucilius ſæpe dicere, homo tibi ſub-
iratus, mihi propter eam ipſam cauſam mi-
nus, quam volebat, familiaris, ſed tamen
& doctus, & perurbanus: ſic ſentio, nemi-
nem eſſe in oratorum numero habendum,
qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt
libero dignæ, perpolitus: quibus ipſis, ſi
in dicendo non utimur, tamen apparet at-
que exſtat, utrum ſimus earum rudes, an
didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utun- 73
tur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ,
ſed indicat ipſe motus, didicerintne palæ-
ſtram, an neſciant: & qui aliquid fingunt,
etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum
ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum
eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis judiciorum,
concionum, ſenatus, etiamſi proprie ceteræ
non adhibentur artes, tamen facile declara-

tur; utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit.

17 Tum ridens Scævola, Non luctabor, in-
74 quit, tecum, Craſſe, amplius. Id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non eſſe oratoris, concederes: & ea ipſa neſcio quomodo rurſus detorqueres, at-
75 que oratori propria traderes. Hæc, cum ego prætor Rhodum veniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contuliſſem: irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiam atque contemſit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, ſed ut omnes comites ac
76 miniſtras oratoris eſſe diceres. Quas ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idemque ſi ad eas facultatem iſtam ornatiſſimæ orationis adjunxerit; non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: ſed is, ſi qui eſſet, aut ſi etiam umquam fuiſſet, aut vero ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profecto, qui & meo judicio, & omni-

um, vix ullam ceteris oratoribus (pace ho-
rum dixerim) laudem reliquiſti. Verum ſi 77
tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus re-
bus civilibusque verſetur, quin ſcias, neque
eam tamen ſcientiam, quam adjungis orato-
ri, complexus es; videamus, ne plus ei tri-
buas, quam res & veritas ipſa concedat.

Hic Craſſus, Memento, inquit, me non 78
de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. Quid
enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus,
qui ante ad agendum, quam ad cognoſcen-
dum venimus: quos in foro, quos in am-
bitione, quos in republica, quos in amico-
rum negotiis, res ipſa ante confecit, quam
poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari.
Quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, qui- 79
bus etiamſi ingenium, ut tu putas, non ma-
xime defuit, doctrina certe, & otium, &
hercule etiam ſtudium illud diſcendi acerri-
mum defuit: quid cenſes, ſi ad alicujus in-
genium vel majus illa, quæ ego non attigi,
acceſſerint? qualem illum, & quantum ora-
torem futurum?

Tum Antonius, Probas mihi, inquit, 18
iſta, Craſſe, quæ dicis: nec dubito, quin 80
multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſi
quis omnium rerum atque artium rationem

81 naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile eſt factu, præſertim in hac noſtra vita, noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paullo ante dixiſti, quamvis illi ornate & graviter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum & lætum, ſed palæſtræ magis & olei, quam hujus civilis turbæ
82 ac fori. Namque egomet, qui ſero ac leviter Græcas litteras attigiſſem, tamen cum proconſule in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus: ſed, cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos fere ipſos, qui abs te modo ſunt nominati, cumque hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet, me in cauſis majoribus, ſicuti te, ſolere verſari, pro ſe quiſque, ut poterat, de officio & ratione oratoris diſ-
83 putabat. Horum alii, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios, lingua celeri & exercitata; oratorem autem,

niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque
ipſam eloquentiam, quod ex bene dicendi
ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe virtu-
tem, & qui unam virtutem haberet, omnes
habere, easque eſſe inter ſe æquales & pares:
ita, qui eſſet eloquens, eum virtutes omnes
habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat
ſpinoſa quædam & exilis oratio, longeque
a noſtris ſenſibus abhorrebat. Charmadas 84
vero multo uberius iisdem de rebus loqueba-
tur; non quo aperiret ſententiam ſuam (hic
enim mos erat patrius Academiæ, adverſari
ſemper omnibus in diſputando) ſed cum maxi-
me tamen hoc ſignificabat, eos, qui rheto-
res nominarentur, & qui præcepta traderent,
nihil plane tenere, neque poſſe quemquam
facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſo-
phorum inventa didiciſſet. Diſputabant con- 19
tra diſerti homines, Athenienſes, & in re- 85
publica cauſſisque verſati, in quis erat etiam
is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hoſ-
pes meus; qui cum diceret eſſe quandam pru-
dentiam, quæ verſaretur in perſpiciendis ra-
tionibus conſtituendarum & regendarum re-
rum publicarum, excitabatur homo prom-
tus ab homine abundanti doctrina, & qua-
dam incredibili varietate rerum & copia.

Omnes enim partes illius ipſius prudentiæ petendas eſſe a philoſophia dicebat, neque ea, quæ ſtatuerentur in republica de diis immortalibus, de diſciplina juventutis, de juſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, ſine quibus civitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, usquam in eorum inveniri libellis.
86 Quod ſi tantam vim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procemiis, & de epilogis, & de hujuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de civitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de juſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, littera in eorum libris nulla invenire-
87 tur. Ipſa vero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet, non modo eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur ani-

mi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur: hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa atque abdita; quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus 88
exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronuntians, dicebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſſe. Huic 20
ille reſpondebat, non ſe negare Demoſthe- 89
nem ſummam prudentiam, ſummamque vim habuiſſe dicendi: ſed ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non, quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur 90
oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut & blandiri, & ſuppliciter inſinuare iis, a quibus eſſet

petendum, & adverſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: & quod conſuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum
91 copia nitebatur. Nam primum, quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret usque a Corace, neſcio quo, & Tiſia, quos artis illius inventores & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſcire curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam, (ſive ille irridens, ſive quod ita putaret atque ita audiſſet,) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam
92 ipſum errare arbitrabar. Artem vero negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur.

Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab ora-
toribus, dubia eſſe & incerta: cum & dice-
rentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent,
& audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſſet
tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut
certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi 93
tum perſuadere videbatur, neque artificium
ullum eſſe dicendi, neque quemquam poſſe,
niſi, qui illa, quæ a doctiſſimis hominibus
in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut cal-
lide aut copioſe dicere. In quibus dicere
Charmadas ſolebat, ingenium tuum, Craſſe,
vehementer admirans, me ſibi perfacilem in
audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe
viſum. Tumque ego, hac eadem opinione 21
adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libel- 94
lo, qui me imprudente & invito excidit, &
pervenit in manus hominum, diſertos me
cognoſſe nonnullos, eloquentem adhuc ne-
minem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui
poſſet ſatis acute atque dilucide apud me-
diocres homines, ex communi quadam opi-
nione, dicere: eloquentem vero, qui mira-
bilius & magnificentius augere poſſet atque
ornare, quæ vellet, omneſque omnium re-
rum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes
animo ac memoria contineret. Id ſi eſt dif

ficile nobis, qui ante, quam ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione & foro;
95 ſit tamen in re poſitum atque natura. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero, fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore, quam nos ſumus, atque fuimus, & otio ac facultate diſcendi majore ac maturiore, & labore atque induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumque dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus: qui jure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen, mea ſententia, aut hic eſt jam Craſſus, aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paullum huic aliquid poterit addere.

96 Hoc loco Sulpicius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, ſed valde optanti utrique noſtrum, cecidit, ut in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum ſatis fore videbatur, ſi, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum excipere poſſemus; ut vero penitus in eam ipſam totius hujus vel ſtudii, vel artificii, vel facultatis diſputationem pæne

intimam veniretis, vix optandum nobis vide-
batur. Ego enim, qui ab ineunte ætate in- 97
cenſus eſſem ſtudio utriusque veſtrum, Craſſi
vero etiam amore, cum ab eo nusquam diſ-
cederem, verbum ex eo numquam elicere
potui de vi ac ratione dicendi, cum & per
memetipſum egiſſem, & per Druſum ſæpe
tentaſſem: quo in genere tu, Antoni (vere
loquar) numquam mihi percunctanti, aut
quærenti aliquid, defuiſti, & perſæpe me,
quæ ſoleres in dicendo obſervare, docuiſti.
Nunc quoniam uterque veſtrum patefecit 98
earum rerum ipſarum aditum, quas quæ-
rimus, & quoniam princeps Craſſus ejus
ſermonis ordiendi fuit, date nobis hanc ve-
niam, ut ea, quæ ſentitis de omni genere
dicendi, ſubtiliter perſequamini. Quod qui-
dem ſi erit a vobis impetratum, magnam
habebo, Craſſe, huic palæſtræ & Tuſcula-
no tuo gratiam, & longe Academiæ illi ac
Lyceo tuum hoc ſuburbanum gymnaſium an-
teponam. Tum ille, Immo vero, inquit, 22
Sulpici, rogemus Antonium, qui & poteſt 99
facere id, quod requiris, & conſuevit, ut te
audio dicere. Nam me quidem, fateor, ſem-
per a genere hoc toto ſermonis refugiſſe, &
tibi cupienti atque inſtanti ſæpiſſime negaſſe,

ut tute paullo ante dixiſti. Quod ego non
ſuperbia, neque inhumanitate faciebam, ne-
que quo tuo ſtudio rectiſſimo atque optimo
non obſequi vellem, præſertim cum te unum
ex omnibus ad dicendum maxime natum,
aptumque cognoſſem; ſed mehercule iſtius
diſputationis inſolentia, atque earum rerum,
100 quæ quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tum
Cotta, Quoniam id, quod difficillimum no-
bis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſ-
ſe, loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo
jam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ
percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus.
De his, credo, rebus, inquit Craſſus, ut in
101 cretionibus ſcribi ſolet, QVIBVS SCIAM
POTEROQVE. Tum ille, Namque quod
tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrûm
tam impudens eſt, qui ſe ſcire aut poſſe
poſtulet?

Jam vero, iſta conditione, dum mihi li-
ceat negare, poſſe quod non potero, & fa-
teri, neſcire quod neſciam, licet, inquit
102 Craſſus, veſtro arbitratu percunctemini. At-
que, inquit Sulpicius, hoc primum ex te,
de quo modo Antonius expoſuit, quid ſen-
tias, quærimus: exiſtimeſne artem aliquam
eſſe dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit

Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo &
loquaci, & fortaſſe docto atque erudito,
quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar,
ponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut
cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe
potius eorum hominum impudentiam, qui
cum in ſchola aſſediſſent, ex magna homi-
num frequentia dicere juberent, ſi quis quid
quæreret? Quod primum ferunt Leontinum 103
feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam
ſuſcipere ac profiteri videbatur, cum ſe ad
omnia, de quibus quisque audire vellet, eſſe
paratum denuntiaret. Poſtea vero vulgo hoc
facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla
ſit res, neque tanta, neque tam improviſa,
neque tam nova, de qua ſe non omnia, quæ
dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quod 104
ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de
iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græ-
cum aliquem, qui vos iſtiusmodi diſputatio-
nibus delectaret: quod ne nunc quidem dif-
ficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonem,
adoleſcentem jam huic ſtudio deditum, ſum-
mo hominem ingenio, noſtrique cupidiſſi-
mum, peripateticus Staſeas, homo nobis ſa-
ne familiaris, &, ut inter homines peritos
conſtare video, in illo ſuo genere omnium

23 princeps. Quem tu, inquit, mihi, Mucius,
105 Staſeam, quem peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt, ſed ex homine omnium ſapientiſſimo atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, ſit conſilio linguaque princeps, cujus veſtigia perſequi cupiunt, ejus ſententiam ſciſci-
106 tantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putavi deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere.

107 Ego vero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in verbi controverſia
108 poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paullo

ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus
perſpectis, planeque cognitis, atque ab opi-
nionis arbitrio ſejunctis, ſcientiaque com-
prehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe
ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem po-
pularemque ſenſum accommodata omnia ge-
nera hujus forenſis noſtræ dictionis. Sin au- 109
tem ea, quæ obſervata ſunt in uſu ac ratione
dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis
animadverſa ac notata, verbis deſignata, ge-
neribus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt,
(id quod fieri potuiſſe video): non intelligo,
quamobrem non, ſi minus illa ſubtili defini-
tione, at hac vulgari opinione, ars eſſe vi-
deatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam
ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda:
verum intelligendum eſt, alia quædam ad
conſequendam eloquentiam eſſe majora. Tum 24
Antonius vehementer ſe aſſentire Craſſo dixit, 110
quod neque ita amplecteretur artem, ut ii
ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte po-
nerent, neque rurſum eam totam, ſicut ple-
rique philoſophi facerent, repudiaret. Sed
exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe,
facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad
dicendum plus, quam ipſam artem poſſe
prodeſſe.

111 Dicam equidem, quoniam inſtitui, pe-
tamque a vobis, inquit, ne has meas inep-
tias efferatis: quamquam moderabor ipſe,
ne, ut quidam magiſter atque artifex, ſed
quaſi unus e togatorum numero, atque ex
forenſi uſu homo mediocris, neque omnino
rudis, videar, non ipſe aliquid a me prom-
iſiſſe, ſed fortuito in ſermonem veſtrum in-
112 cidiſſe. Equidem, cum peterem magiſtra-
tum, ſolebam in prenſando dimittere a me
Scævolam, cum ei ita dicerem, me velle
eſſe ineptum. Id erat petere blandius: quod
niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. Hunc
autem eſſe unum hominem ex omnibus, quo
præſente ego ineptus eſſe minime vellem:
quem quidem nunc mearum ineptiarum te-
ſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam
quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere;
cum ipſum *dicere* nunquam ſit non ineptum,
113 niſi cum eſt neceſſarium? Perge vero, Craſ-
ſe, inquit Mucius. Iſtam enim culpam,
quam vereris, ego præſtabo.

25 Sic igitur, inquit Craſſus, ſentio, na-
turam primum, atque ingenium ad dicen-
dum vim afferre maximam: neque vero iſtis,
de quibus paullo ante dixit Antonius, ſcri-
ptoribus artis, rationem dicendi & viam, ſed
naturam

naturam defuiſſe. Nam & animi atque in-
genii celeres quidam motus eſſe debent, qui
& ad excogitandum acuti, & ad explican-
dum ornandumque ſint uberes, & ad memo-
riam firmi atque diuturni. Et ſi quis eſt, 114
qui hæc putet arte accipi poſſe, (quod fal-
ſum eſt; præclare enim ſe res habeat, ſi hæc
accendi, aut commoveri arte poſſint: inſeri
quidem & donari ab arte non poſſunt omnia;
ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis di-
cet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur?
linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires,
conformatio quædam & figura totius oris &
corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid 115
limare non poſſit: (neque enim ignoro, &
quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina,
& quæ non optima, aliquo modo acui tamen
& corrigi poſſe:) ſed ſunt quidam aut ita
lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut
ita vultu, motuque corporis vaſti atque agre-
ſtes, ut, etiamſi ingeniis atque arte valeant,
tamen in oratorum numerum venire non poſ-
ſint. Sunt autem quidam ita in iisdem re-
bus habiles, ita naturæ muneribus ornati,
ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe vi-
deantur. Magnum quoddam eſt opus atque 116
munus, ſuſcipere, atque profiteri, ſe eſſe,

omnibus ſilentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adeſt enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta, videat. Ita, quicquid eſt, in quo offenditur, id etiam
117 illa, quæ laudanda ſunt, obruit. Neque hæc in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſi quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream. Quis enim non videt, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuiſſe, homini novo, illam ipſam, quamcunque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis veſtrum æqualem, Q. Varium, vaſtum hominem atque fœdum, non intelligit, illa ipſa facultate, quamcunque habet, magnam eſſe in civita-
26 te gratiam conſecutum? Sed quia de oratore
118 quærimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba, & barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, & quam prope faſtidioſe judica-

mus? Nullæ enim lites, neque controverſiæ
ſunt, quæ cogant homines, ſicut in foro non
bonos oratores, item in theatro actores ma-
los perpeti. Eſt igitur oratori diligenter pro- 119
videndum non uti illis ſatisfaciat, quibus ne-
neceſſe eſt: ſed ut iis admirabilis eſſe videa-
tur, quibus libere liceat judicare. Ac, ſi
quæritis, plane, quid ſentiam, enuntiabo
apud homines familiariſſimos, quod adhuc
ſemper tacui, & tacendum putavi. Mihi
etiam, quique optime dicunt, quique id fa-
cillime atque ornatiſſime facere poſſunt, ta-
men, niſi timide ad dicendum accedunt, &
in exordienda oratione perturbantur, pæne
impudentes videntur: tametſi id accidere non
poteſt. Ut enim quisque optime dicit, ita 120
maxime dicendi difficultatem, variosque even-
tus orationis, exſpectationemque hominum
pertimeſcit. Qui vero nihil poteſt dignum
re, dignum nomine oratoris, dignum homi-
num auribus efficere atque edere, is mihi,
etiamſi commovetur in dicendo, tamen im-
pudens videtur. Non enim pudendo, ſed non
faciendo id, quod non decet, impudentiæ
nomen effugere debemus. Quem vero non 121
pudet (id quod in plerisque video) hunc ego
non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna

dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere ſoleo, & in me ipſo ſæpiſſime experior, ut exalbeſcam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus vero ſic initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo conſilium dimiſerit, ſimulac me fractum ac debilitatum metu viderit.

122 Hic omnes aſſenſi, ſignificare inter ſeſe,
& colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus
quidam in Craſſo pudor, qui tamen non mo-
do non obeſſet ejus orationi, ſed etiam pro-
27 bitatis commendatione prodeſſet. Tum An-
tonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadver-
ti, Craſſe, & te, & ceteros ſummos orato-
res, quamquam tibi par, mea ſententia, ne-
mo umquam fuit, in dicendi exordio per-
123 moveri. Cujus quidem rei cum cauſam quæ-
rerem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque
oratore plurimum eſſet, ita maxime is per-
timeſceret, has cauſas inveniebam duas:
unam, quod intelligerent ii, quos uſus ac
natura docuiſſet, nonnumquam ſummis ora-
toribus non ſatis ex ſententia eventum dicen-
di procedere, ita non injuria, quotieſcun-
que dicerent, id, quod aliquando poſſet ac-

cidere, ne tum accideret, timere. Altera 124
eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo; ceterarum homines artium ſpectati & probati, ſi quando aliquid minus bene fecerunt, quam ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti non potuiſſe conſequi, id quod ſcirent, putantur: noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius; aut, crudior fuit: oratoris peccatum, 125
ſi quod eſt animadverſum, ſtultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excuſationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſſe. Quo etiam gravius judicium in dicendo ſubimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: & qui ſemel in geſtu peccavit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum. Cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud vero, 28
quod a te dictum eſt, eſſe permulta, quæ 126
orator niſi a natura haberet, non multum a magiſtro adjuvaretur: valde tibi aſſentior, inque eo vel maxime probavi ſummum illum doctorem, Alabandenſem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdere, dimitte-

batque: & ad quam quemque artem putabat
eſſe aptum, ad eam impellere atque hortari
127 ſolebat. Satis eſt enim ceteris artificiis per-
cipiendis, tantummodo ſimilem eſſe hominis;
& id, quod tradatur, vel etiam inculcetur,
ſi quis forte ſit tardior, poſſe percipere ani-
mo, & memoria cuſtodire. Non quæritur
mobilitas linguæ, non celeritas verborum,
non denique ea, quæ nobis non poſſumus fin-
128 gere, facies, vultus, ſonus. In oratore au-
tem acumen dialecticorum, ſententiæ philo-
ſophorum, verba prope poëtarum, memoria
juriſconſultorum, vcx tragœdorum, geſtus
pæne ſummorum actorum eſt requirendus.
Quamobrem nihil in hominum genere rarius
perfecto oratore inveniri poteſt. Quæ enim
ſingularum rerum artifices ſingula ſi medio-
criter adepti ſunt, probantur, ea, niſi omnia
ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt.

129 Tum Craſſus, Atqui vide, inquit, in ar-
tificio perquam tenui & levi, quanto plus
adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam
conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo au-
dire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc re-
perire diſcipulum, quem quidem probaret,
potuiſſe neminem: non quo non eſſent qui-
dam probabiles, ſed quia, ſi aliquid modo

eſſet vitii, id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt
enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem
memoriæ ſtabile, quam id, in quo aliquid of-
fenderis. Itaque ut ad hanc ſimilitudinem hu- 130
jus hiſtrionis, oratoriam laudem dirigamus,
videtisne, quam nihil ab eo, niſi perfecte,
nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat? nihil
niſi ita, ut deceat, & uti omnes moveat at-
que delectet? Itaque hoc jamdiu eſt conſe-
cutus, ut, in quo quisque artificio excelle-
ret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc
ego abſolutionem perfectionemque in oratore
deſiderans, a qua ipſe longe abſum, facio
impudenter: mihi enim volo ignoſci, ceteris
ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui
vitioſe facit, quem denique non decet, hunc
(ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere
poſſit, detrudendum puto.

Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, 29
aut hunc Cottam, jus civile, aut rem mili- 131
tarem jubes diſcere? nam quis ad iſta ſum-
ma atque in omni genere perfecta poteſt
pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod
in vobis egregiam quandam ac præclaram in-
dolem ad dicendum eſſe cognovi, idcirco hæc
expoſui omnia: nec magis ad eos deterren-
dos, qui non poſſent, quam ad vos, qui

poſſetis, exacuendos accommodavi oratio-
nem meam: & quamquam in utroque ve-
ſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiumque
perſpexi, tamen hæc, quæ ſunt in ſpecie
poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam
ſolent Græci dicere, in te, Sulpici, divina
132 ſunt. Ego enim neminem, nec motu cor-
poris, neque ipſo habitu atque forma aptio-
rem, nec voce pleniorem, aut ſuaviorem
mihi videor audiſſe: quæ quibus a natura
minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſ-
ſunt, ut iis, quæ habeant, modice & ſcien-
ter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim eſt
maxime vitandum, & de hoc uno minime
eſt facile præcipere, non mihi modo, qui
ſicut unus paterfamilias, his de rebus loquor,
ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio
dicere: caput eſſe artis, decere: quod ta-
men unum id eſſe, quod tradi arte non poſ-
133 ſit. Sed, ſi placet, ſermonem alio transſe-
ramus, & noſtro more aliquando, non rhe-
torico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta. Nunc enim te jam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes: neque enim ſumus

nimis avidi: iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus, idque ex te quærimus, (ut ne plus nos aſſequamur, quam quantulum tu in dicendo aſſecutus es,) quoniam, quæ a natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes? Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, 30
inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem 134
quendam amoris? ſine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam aſſequetur. Neque vero vos ad eam rem video eſſe cohortandos: quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate.
Sed profecto ſtudia nihil proſunt perveniendi 135
aliquo, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunque eſt, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto
ſtudio verſari adoleſcenti licebat. Tum Sul- 136
picius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam,

nec inſidiando nec ſpeculando aſſequi potui,
ut, quid Craſſus ageret, meditandi aut di-
cendi cauſa, non modo videre mihi, ſed ex
ejus ſcriptore & lectore Diphilo ſuſpicari li-
ceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaque
jam ex ipſo, quæ diu cupimus, cognituros.
31 Tum Craſſus, Atqui arbitror, Sulpici,
137 cum audieris, non tam te hæc admiraturum,
quæ dixero, quam exiſtimaturum, tum, cum
ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non
fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil ex-
ſpectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum
vobis, aut cuiquam novum. Nam principio il-
lud, quod eſt homine ingenuo liberaliterque
educato dignum, non negabo, me iſta omnium
138 communia & contrita præcepta didiciſſe; pri-
mum oratoris officium eſſe, dicere & perſua-
dendum accommodate: deinde, eſſe omnem
orationem aut de infinitæ rei quæſtione, ſine
deſignatione perſonarum & temporum; aut
de re certis in perſonis ac temporibus locata.
139 In utraque autem re quidquid in controver-
ſiam veniat, in eo quæri ſolere, aut factum-
ne ſit, aut, ſi eſt factum, quale ſit, aut
etiam quo nomine vocetur, aut, quod non-
nulli addunt, rectene factum eſſe videatur.
140 Exſiſtere autem controverſias etiam, exſcripti

interpretatione, in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita, ut a ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubjecta quædam eſſe argumenta propria. Sed cauſarum, quæ ſint a com- 141
muni quæſtione ſejunctæ, partim in judiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur: certosque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cumque 142
eſſet omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes diſtributa, ut deberet reperire primum, quid diceret: deinde inventa non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam atque judicio diſpenſare atque componere: tum ea denique veſtire atque ornare oratione: poſt memoria ſepire: ad extremum agere cnm dignitate ac venuſtate. Etiam illa co- 143
gnoram & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent: deinde rem demonſtrandam: poſtea controverſiam conſtituendam:

tum id, quod nos intenderemus, confirman-
dum; poſt, quæ contra dicerentur, refel-
lenda: extrema autem oratione, ea, quæ
pro nobis eſſent, amplificanda & augenda;
quæque eſſent pro adverſariis, infirmanda
32 atque frangenda. Audieram etiam quæ de
144 orationis ipſius ornamentis traderentur; in
qua præcipitur primum, ut pure & latine
loquamur: deinde ut plane & dilucide: tum
ut ornate: poſt ad rerum dignitatem apte &
quaſi decore: ſingularumque rerum præcepta
145 cognoram. Quinetiam, quæ maxime pro-
pria eſſent naturæ, tamen his ipſis artem ad-
hiberi videram. Nam de actione & de me-
moria quædam brevia, ſed magna cum exer-
citatione præcepta guſtaram. In his enim
fere rebus omnis iſtorum artificum doctrina
verſatur, quam ego ſi nihil dicam adjuvare,
mentiar. Habet enim quædam quaſi ad com-
monendum oratorem, quo quidque referat,
& quo intuens, ab eo, quodcunque ſibi pro-
146 poſuerit, minus aberret. Verum ego hanc
vim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non
ut ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint
adepti, ſed, quæ ſua ſponte homines eloquen-
tes facerent, ea quoſdam obſervaſſe, atque
id egiſſe: ſic eſſe non eloquentiam ex artificio,

ſed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio, eſt enim etiamſi minus neceſſarium ad bene dicendum: tamen ad cognoſcendum non illiberale. Et exercita- 147
tio quædam ſuſcipienda vobis eſt: quamquam vos quidem jampridem eſtis in curſu. Sed ii, qui ingrediuntur in ſtadium, quique ea, quæ agenda ſunt in foro, tamquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere ac meditari. Hanc ipſam, inquit 148
Sulpicius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breviter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quamquam ſunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus.

Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ 33
vos facere ſoletis, ut, cauſa aliqua poſita 149
conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate: ſed plerique in hoc vocem modo, neque eam ſcienter, & vires exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. In quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere. Ve- 150
re enim etiam illud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE

DICENDO, FACILLIME CONSEQUI. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt, etiam ſubito ſæpe dicere, tamen illud utilius, ſumto ſpatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod (ut vere dicam) minime facimus: eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus: quam plurimum ſcribere. STILUS OPTIMUS, ET PRAESTANTISSIMUS DICENDI EFFECTOR AC MAGISTER: neque injuria. Nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile vincit; hanc ipſam profecto
151 aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit. Omnes enim, ſive artis ſunt loci, ſive ingenii cujuſdam atque prudentiæ, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus oſtendunt ſe & occurrunt: omnesque ſententiæ, verbaque omnia, quæ ſunt cujusque generis maxime illuſtria, ſub acumen ſtili ſubeant & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio conformatioque verborum perficitur in ſcribendo, non poëtico, ſed
152 quodam oratorio numero & modo. Hæc ſunt, quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, niſi

diu multumque ſcriptitarit, etiam ſi vehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui a ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam ſubito ſi dicat, tamen illa, quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur: atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur.
Ut concitato navigio, cum remiges inhibue- 153
runt, retinet tamen ipſa navis motum & curſum ſuum, intermiſſo impetu pulſuque remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine &
vi concitata. In quotidianis autem cogita- 34
tionibus equidem mihi adoleſcentulus propo- 154
nere ſolebam illam exercitationem maxime,

[redacted]

que eſſent ornatiſſima, atque optima, occu-
paſſet, aut Ennius, ſi ad ejus verſus me ex-
ercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem
mihi forte propoſuiſſem. Ita, ſi iiſdem ver-
bis uterer, nihil prodeſſe; ſi aliis, etiam ob-
eſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem.
155 Poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſ-
cens, ut ſummorum oratorum Græcas ora-
tiones explicarem. Quibus lectis hoc aſſe-
quebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce,
Latine redderem, non ſolum optimis verbis
uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam expri-
merem quædam verba imitando, quæ nova
156 noſtris eſſent, dummodò eſſent idonea. Jam
vocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ip-
ſius linguæ motus & exercitationes, non
tam artis indigent, quam laboris; quibus in
rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imi-
temur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuen-
di nobis ſunt non ſolum oratores, ſed etiam
actores, ne mala conſuetudine ad aliquam
157 deformitatem pravitatemque veniamus. Ex-
ercenda eſt etiam memoria, ediſcendis ad
verbum quam plurimis & noſtris ſcriptis &
alienis. Atque in ea exercitatione non ſane
mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam
iſtam locorum ſimulacrorumque rationem,

quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio
eſt ex hac domeſtica exercitatione & umbratili,
medium in agmen, in pulverem, in clamo-
rem, in caſtra, atque in aciem forenſem.
ſubeundus uſus omnium, & periclitandæ vi-
res ingenii; & illa commentatio incluſa in ve-
ritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam 158
poëtæ, cognoſcenda hiſtoria, omnium bona-
rum artium ſcriptores ac doctores & legen-
di, & pervolutandi, & exercitationis cauſa
laudandi, interpretandi, corrigendi, vitupe-
randi, refellendi; diſputandumque de omni
re in contrarias partes, &, quicquid erit in
quaque re, quod probabile videri poſſit, eli-
ciendum atque dicendum. Perdiſcendum jus 159
civile, cognoſcendæ leges, percipienda omnis
antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina
reipublicæ, jura ſociorum, fœdera, pactio-
nes, cauſa imperii cognoſcenda eſt. Libandus
etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum
quidam lepos, quo, tanquam ſale, perſperga-
tur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ
ſentiebam, quæ fortaſſe, quemcunque pa-
tremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo,
eadem vobis percunctantibus reſpondiſſet.

Hæc cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt 35
conſecutum. Sed quamquam ſatis iis, qui 160

aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum videbatur, tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quam ipſi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid eſt, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Craſſo requiratis?
161 Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo; tantus enim curſus verborum fuit, & ſic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem adſpexerim; veſtigia ingreſſumque vix viderim, & tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque tabulis, & ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis magnificisque rebus conſtructis ac reconditis: ſic modo in oratione Craſſi divitias atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perſpexi: ſed ea cum contemplari cuperem, vix aſpiciendi poteſtas fuit. Ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare, quid poſſideat,
162 neque plane noſſe, ac vidiſſe. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, ſi in aliquam domum, plenam ornamentorum, villamve veniſſes. Si ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, tu valde ſpectandi cupidus eſſes: non dubitares rogare dominum,

ut proferri juberet, præſertim ſi eſſes fami-
liaris: ſimiliter nunc petes a Craſſo, ut eam
copiam ornamentorum ſuorum, quam con-
ſtructam uno in loco, quaſi per tranſennam
prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem
proferat, & ſuo quidque in loco collocet.
Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: 163
me enim & hunc Sulpicium impedit pu-
dor ab homine omnium graviſſimo, qui ge-
nus hujuſmodi diſputationis ſemper contem-
ſerit, hæc, quæ iſti forſitan puerorum ele-
menta videantur, exquirere. ſed tu hoc no-
bis da, Scævola, & perfice, ut Craſſus hæc,
quæ coarctavit & perangufte referſit in ora-
tione ſua, dilatet nobis atque explicet. Ego 164
mehercule, inquit Mucius, antea veſtra ma-
gis hoc cauſa volebam, quam mea. Neque
enim tantopere hanc a Craſſo diſputationem
deſiderabam, quantopere ejus in cauſis ora-
tione delector: nunc vero, Craſſe, mea quo-
que etiam cauſa rogo, ut quoniam tantum
habemus otii, quantum jamdiu nobis non
contigit, ne graveris exædificare id opus,
quod inſtituiſti. Formam enim totius ngotii
opinione majorem, melioremque video;
quam vehementer probo. Enimvero, inquit 36
Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te hæc, 165

Scævola, deſiderare, quæ neque ego teneo, ut ii, qui docent; neque ſunt ejus generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia ac tuis auribus. Ain tu? inquit ille. Si de iſtis communibus & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipublicæ, denique de noſtro ipſo jure civili? Hanc enim ego omnem ſcientiam & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe, in oratoris vero inſtrumento tam lautam ſupellectilem numquam videram.

166 Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittam innumerabilia & immenſa, & ad ipſum tuum jus civile veniam,) oratores putare eos, quos multas horas exſpectavit, cum in campum properaret & ridens & ſtomachans Scævola, cum Hypſæus maxima voce, plurimis verbis, a M. Craſſo prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſa cadere liceret, Cn. autem Octavius, homo conſularis; non minus longa oratione recuſaret, ne adverſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo

ipſe diceret, turpi tutelæ judicio, atque
omni moleſtia, ſtultitia adverſarii, libera-
retur? Ego vero iſtos, inquit, (memini enim 167
mihi narrare Mucium) non modo oratoris
nomine, ſed ne foro quidem dignos putarim.
Atqui non defuit illis patronis, inquit Craſſus,
eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, ſed
juris civilis prudentia: quod alter plus, lege
agendo, petebat, quam quantum lex in XII.
tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet,
cauſa caderet: alter iniquum putabat plus ſe-
cum agi, quam quod erat in actione: neque
intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem adver-
ſarium perditurum. Quid? his paucis die- 37
bus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeji, 168
prætoris urbani, familiaris noſtri, ſedenti-
bus, homo ex numero diſertorum poſtula-
bat, ut illi, unde peteretur, vetus atque
uſitata exceptio daretur, CUJUS PECU-
NIÆ DIES FUISSET? quod petitoris
cauſa comparatum eſſe, non intelligebat:
ut ſi ille infitiator probaſſet judici, ante pe-
titam eſſe pecuniam, quam eſſet cœpta de-
beri, petitor rurſus cum peteret, exceptione
excluderetur, QUOD EA RES IN JUDI-
CIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo 169
hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quam eum,

qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controverſias cauſasque tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuiſſimisque rebus ita labi, ut aliis miſerandus, aliis irridendus
170 eſſe videatur? Equidem propinquum noſtrum, P. Craſſum, illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem & ornatum, tum præcipue in hoc ferendum & laudandum puto, quod, cum P. Scævolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neque illum in jure civili ſatis [illi arti] facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumſiſſet: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus, eſt conſecutus:) neque ſe ante cauſas amicorum tractare atque agere cœpiſſe, quam
171 jus civile didiciſſet. Quid vero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adeſt vir in dicendo ſummus, quem ego unum oratorem maxime admiror; ſed tamen idem hoc ſemper
172 jus civile contemſit. Verum, quoniam ſententiæ atque opinionis meæ voluiſtis eſſe participes, nihil occultabo, & quoad pote-

ro, vobis exponam, quid de quaque re
ſentiam.

Antonii incredibilis quædam, & prope 38
ſingularis & divina vis ingenii videtur, etiamſi
hac ſcientia juris nudata ſit, poſſe ſe facile
ceteris armis prudentiæ tueri atque defen-
dere. Quamobrem hic nobis ſit exceptus:
ceteros vero non dubitabo primum inertiæ
condemnare ſententia mea, poſt etiam im-
pudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in 173
jure ac prætorum tribunalibus, judicia pri-
vata magnarum rerum obire, in quibus ſæ-
pe non de facto, ſed de æquitate ac jure cer-
tetur, jactare ſe in cauſis centumviralibus,
in quibus uſucapionum, tutelarum, gentili-
tatum, agnationum, alluvionum, circum-
luvionum, nexorum, mancipiorum, parie-
tum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamento-
rum ruptorum aut ratorum, ceterarumque
rerum innumerabilium jura verſentur, cum
omnino, quid ſuum, quid alienum, quare
denique civis aut peregrinus, ſervus aut li-
ber quispiam ſit, ignoret, inſignis eſt impu-
dentiæ. Illa vero deridenda arrogantia eſt, 174
in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri;
quinqueremes, aut etiam majores, guberna-
re didiciſſe. Tu mihi cum in circulo deci-

piare adverſarii ſtipulatiuncula, cum obſignes
tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit
ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ul-
lam cauſam majorem committendam putem?
citius hercule is, qui duorum ſcalmorum
naviculam in portu everterit, in Euxino
ponto Argonautarum navem gubernarit.
175 Quid? ſi ne parvæ quidem cauſæ ſunt, ſed
ſæpe maximæ, in quibus certatur de jure ci-
vili; quod tandem os eſt illius patroni, qui
ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet ac-
cedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa major,
quam illius militis, de cujus morte cum do-
mum falſus ab exercitu nuntius veniſſet, &
pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet,
& quem ei viſum eſſet, feciſſet heredem, eſ-
ſetque ipſe mortuus: res delata eſt ad cen-
tumviros, cum miles domum reveniſſet, egiſ-
ſetque lege in hereditatem paternam [teſta-
mento exheres filius]. Nempe in ea cauſa
quæſitum eſt de jure civili, poſſetne paterno-
rum bonorum exheres eſſe filius, quem pater
teſtamento neque heredem, neque exheredem
39 ſcripſiſſet nominatim? Quid? qua de re inter
176 Marcellos & Claudios patricios centumviri ju-
dicarunt, cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe,
Claudii patricii ejuſdem hominis hereditatem,

gente ad ſe rediiſſe dicerent; nonne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid? quod item 177
in centumvirali judicio certatum eſſe accepimus, qui Romam in exſilium veniſſet, cui Romæ exſulare jus eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicaviſſet, inteſtatoque eſſet mortuus: * * * nonne in ea cauſa jus applicationis, obſcurum ſane & ignotum, patefactum in judicio atque illuſtratum eſt a patrono? Quid? nuper, cum 178
ego C. Sergii Auratæ contra hunc noſtrum Antonium judicio privato cauſam defenderem; nonne omnis noſtra in jure verſata defenſio eſt? Cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidiſſet, neque, ſervire quandam earum ædium partem, in mancipii lege dixiſſet; defendebamus, quidquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi venditor ſciſſet, neque declaraſſet, præſtare debere. Quo quidem in genere familiaris noſter 179
M. Bucculejus, homo, neque meo judicio ſtultus, & ſuo valde ſapiens, & a juris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fuſio venderet, in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem, ſimul atque ædi-

ficari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculejo, quod, cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis eſſet procul, mutari
180 lumina putabat. Quid vero? clariſſima M. Curii cauſa M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concurſu hominum, qua exſpectatione defenſa eſt? cum Q. Scævola, æqualis & collega meus, homo omnium & diſciplina juris civilis eruditiſſimus, & ingenio prudentiaque acutiſſimus, & oratione maxime limatus atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, juris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium juris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum jura defenderet, negaretque, niſi poſtumus & natus, &, antequam in ſuam tutelam veniſſet, mortuus eſſet, heredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſtumum, & natum & mortuum, heres inſtitutus: ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet, ut, ſi filius non eſſet, qui in tutelam veniſſet, M. Curius eſſet heres. Num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt, in medio jure ci-
40 vili verſari? Omitto jam plura exempla cau-
181 ſarum ampliſſimarum, quæ ſunt innumera-

bilia: capitis noſtri ſæpe poteſt accidere, ut cauſæ verſentur in jure. Etenim ſic C. Mancinum, nobiliſſimum atque optimum virum, ac conſularem, cum eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidiſſet, eumque illi non recepiſſent, poſteaque Mancinus domum reveniſſet, neque in ſenatum introire dubitaſſet; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de ſenatu juſſit educi, quod eum civem negaret eſſe; quia memoria ſic eſſet proditum, quem pater ſuus aut populus vendidiſſet, aut paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. Quam poſſumus reperire ex omni- 182
bus rebus civilibus cauſam contentionemque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis conſularis; præſertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille poſſet infitiari, ſed in civili jure conſiſteret? Similique in genere, inferiore ordine, ſi quis apud nos ſerviſſet ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet; quæſitum eſt apud majores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc civitatem. Quid? de li- 183
bertate, quo judicium gravius eſſe nullum poteſt; nonne ex jure civili poteſt eſſe con-

tentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate cenſus ſit, continuone, an ubi luſtrum conditum, liber ſit? Quid, quod uſu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuusque eſſet inteſtato, & ex utraque filius natus eſſet; mediocriſne res in controverſiam adducta eſt? cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, ſi judicaretur, certis quibuſdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium, in concubinæ locum du-
184 ceretur. Hæc igitur, & horum ſimilia jura ſuæ civitatis ignorantem, erectum & celſum, alacri & prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præſidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii & conſilii ſui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitioſum putandum eſt?

41 Et quoniam de impudentia dixi, caſtige-
185 mus etiam ſegnitiem hominum atque inertiam. Nam ſi eſſet iſta cognitio juris magna

ac difficilis; tamen utilitatis magnitudo de-
beret homines ad ſuſcipiendum diſcendi la-
borem impellere. Sed, o dii immortales,
non dicerem hoc, audiente Scævola, niſi
ipſe dicere ſoleret, nullius artis faciliorem
ſibi cognitionem videri. Quod quidem cer- 186
tis de cauſis a plerisque aliter exiſtimatur:
primum, quia veteres illi, qui huic ſcien-
tiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ
potentiæ ſuæ cauſa, pervulgari artem ſuam
noluerunt: deinde, poſteaquam eſt editum,
expoſitis a Cn. Flavio primum actionibus,
nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta ge-
neratim componerent. Nihil eſt enim, quod
ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui
illa tenet, quorum artem inſtituere vult, ha-
beat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, qua-
rum ars nondum ſit, artem efficere poſſit.
Hoc video, dum breviter voluerim dicere, 187
dictum a me eſſe paullo obſcurius: ſed ex-
periar, & dicam, ſi potero, planius. Omnia 42
fere, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa
& diſſipata quondam fuerunt; ut in muſicis
numeri, & voces, & modi; in geometria,
lineamenta, formæ intervalla, magnitudi-
nes; in aſtrologia, cœli converſio, ortus,
obitus, motusque ſiderum; in grammaticis,

facilius percipi cognoſcique jus civile poſſit, (quod minime plerique arbitrantur,) mira quædam in cognoſcendo ſuavitas & delectatio. Nam, ſive quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt, & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quod & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam majorum conſuetudinum vitamque declarant: ſive quis civilem ſcientiam contempletur, quam Scævola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cujuſdam ex alio genere prudentiæ; totam hanc, deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis contineri videbit: ſive quem iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectat, (dicam audacius,) hoſce habebit fontes omnium diſputationum ſuarum, qui jure civili & le-
194 gibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, ſplendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exſiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidi-

libidines, coërcere omnes cupiditates, noſ-
tra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus
abſtinere. Fremant omnes licet: dicam quod 44
ſentio: bibliothecas mehercule omnium phi- 195
loſophorum unus mihi videtur XII. tabula-
rum libellus, ſi quis legum fontes & capita
viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis
ubertate ſuperare. Ac, ſi nos, id quod ma- 196
xime debet, noſtra patria delectat; cujus rei
tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam
illam, in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidu-
lum, affixam, ſapientiſſimus vir immortali-
tati anteponeret: quo amore tandem inflam-
mati eſſe debemus in ejuſmodi patriam, quæ
una in omnibus terris domus eſt virtutis, im-
perii, dignitatis? Cujus primum nobis mens,
mos, diſciplina, nota eſſe debet; vel quia
eſt patria, parens omnium noſtrum, vel quia
tanta ſapientia fuiſſe in jure conſtituendo pu-
tanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus
imperii comparandis. Percipietis etiam il- 197
lam ex cognitione juris lætitiam & volupta-
tem, quod, quantum præſtiterint noſtri ma-
jores prudentia ceteris gentibus, tum facil-
lime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo,
& Dracone, & Solone noſtras leges conferre
volueritis. Incredibile eſt enim, quam ſit

omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pæne ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam ceteris omnibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis cognitionem eſſe neceſſariam.

45
198 Jam vero ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: ſic, in noſtra civitate contra, ampliſſimus quiſque & clariſſimus vir; ut ille, qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poëta eſt:

Egregie cordatus homo, catus Ælius Sextus,

multique præterea, qui, cum ingenio ſibi [auctore] dignitatem peperiſſent, perfecerunt, ut in reſpondendo de jure, auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio, valerent.
199 Senectuti vero celebrandæ & ornandæ quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium jam ab adoleſcentia comparavi, non ſolum ad

cauſarum uſum forenſium, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpiſſent, ab ſolitudine domum meam vindicarem. Quid eſt enim præclarius, quam honoribus & reipublicæ muneribus perfunctum ſenem, poſſe ſuo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, unde ſibi, ſi non populi & reges, at omnes ſui cives conſilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compoteſque conſili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus juriſconſulti totius oraculum civitatis. 200
Teſtis eſt hujuſce Q. Mucii janua & veſtibulum, quod in ejus infirmiſſima valetudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac ſummorum hominum ſplendore celebratur.

Jam vero illa non longam orationem deſiderant, 46
201
quamobrem exiſtimem publica quoque jura, quæ ſunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum geſtarum, & vetuſtatis exempla, oratori nota eſſe debere. Nam ut in rerum privatarum cauſis atque judiciis depromenda ſæpe oratio eſt ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, ora-

tori juris civilis ſcientia neceſſaria eſt: ſic in cauſis publicis judiciorum, concionum, ſenatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio ac ſcientia, tamquam alia materies, iis oratoribus, qui verſantur in re-
202 publica, ſubjecta eſſe debent. Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam, hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum virum, qui primum ſit ejus artis antiſtes, cujus cum ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putabatur, ut & ipſum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed divinitus ad nos delatum videretur: deinde, qui poſſit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis, vel inter hoſtium tela, verſari: tum, qui ſcelus fraudemque nocentis poſſit dicendo ſubjicere odio civium, ſupplicioque conſtringere: idemque ingenii præſidio innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & cauſa poſtulet, cum dicendo

vel excitare poſſit, vel ſedare. Hanc vim ſi 203
quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut a me poſſe exponi tam brevi, vehementer errat: neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa, ita putavi eſſe demonſtranda; non ut ipſe dux eſſem, (quod & infinitum eſt, & non neceſſarium,) ſed ut commonſtrarem tantum viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem. Mihi vero, inquit Mucius, ſatis ſu- 47
perque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi mo- 204
do ſunt ſtudioſi, eſſe factum. Nam, ut Socratem illum ſolitum ajunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſi quis ſatis eſſet concitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ percipiendæque virtutis: (quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam:) ſic ego intelligo, ſi in hæc, quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis; facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros, ab hoc aditu, januaque patefacta. Nobis vero, inquit Sulpicius, iſta 205
ſunt pergrata perque jucunda: ſed pauca

etiam requirimus, inprimiſque ea, quæ val-
de breviter a te, Craſſe, de ipſa arte per-
curſa ſunt, cum illa te & non contemnere,
& didiciſſe confiterere. Ea ſi paullo latius
dixeris, expleris omnem exſpectationem diu-
turni deſiderii noſtri. Nam nunc, quibus
ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod
ipſum eſt tamen magnum; ſed vias earum
rerum rationemque cupimus cognoſcere.
206 Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo
facilius vos apud me tenerem, veſtræ potius
obſecutus ſum voluntati, quam aut conſue-
tudini, aut naturæ meæ, petimus ab Anto-
nio, ut ea, quæ continet, neque adhuc
protulit, ex quibus unum libellum ſibi exci-
diſſe jamdudum queſtus eſt, explicet nobis,
& illa dicendi myſteria enuntiet? Ut vide-
tur, inquit Sulpicius. Nam Antonio dicente,
207 etiam quid tu ſentias, intelligemus. Peto
igitur, inquit Craſſus, a te, quoniam id no-
bis, Antoni, hominibus id ætatis. oneris
ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur,
ut exponas, quid iis de rebus, quas a te
48 quæri vides, ſentias. Deprehenſum equi-
dem me, inquit Antonius, plane video at-
que ſentio, non ſolum quod ea requiruntur
a me, quorum ſum ignarus atque inſolens,

ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. Verum hoc ingrediar ad 208
ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla exſpectetur ornata oratio. Neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquam didici, ſed de mea conſuetudine; ipſaque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum uſu cauſiſque tractata: quæ ſi vobis, hominibus eruditiſſimis, non probabuntur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo judicio, ſed veſtro ſtudio inductus, non gravate reſpondero. Tum Craſſus, Perge modo, inquit, 209
Antoni. Nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, ut neminem noſtrum pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe.

Ego vero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo: ut, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur, ne vagari & errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſ-

ſenſerint, non idem eſſe illud, quo de agi-
210 tur, intelligant. Nam, ſi forte quæreretur,
quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendum pu-
tarem principio, quis eſſet imperator: qui
cum eſſet conſtitutus adminiſtrator quidam
belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu,
de caſtris, de agminibus, de ſignorum col-
lationibus, de oppidorum oppugnationibus,
de commeatu, de inſidiis faciendis atque vi-
tandis, de reliquis rebus, quæ eſſent pro-
priæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent
animo & ſcientia compotes, eos eſſe impe-
ratores dicerem; uterer que exemplis Afri-
canorum & Maximorum; Epaminondam at-
que Hannibalem, atque ejus generis homi-
211 nes nominarem. Sin autem quæreremus,
quis eſſet is, qui ad rempublicam moderan-
dam uſum, & ſcientiam, & ſtudium ſuum
contuliſſet, definirem hoc modo: Qui, qui-
bus rebus utilitas reipublicæ pararetur au-
gereturque, teneret, iisque uteretur; hunc
reipublicæ rectorem, & conſilii publici
auctorem eſſe habendum: prædicaremque
P. Lentulum, principem illum, & Ti. Grac-
chum patrem, & Q. Metellum, & P. Afri-
canum, & C. Lælium, & innumerabiles
alios cum ex noſtra civitate, tum ex ceteris.

Sin autem quæreretur, quiſnam juriſconſul- 212
tus vere nominaretur; eum dicerem, qui
legum & conſuetudinis ejus, qua privati in
civitate uterentur, & ad reſpondendum, &
ad ſcribendum, & ad cavendum, peritus
eſſet: & ex eo genere Sex. Ælium, M. Ma-
nilium, P. Mucium nominarem. Atque ut 49
jam ad leviora artium ſtudia veniam, ſi mu-
ſicus, ſi grammaticus, ſi poëta quæratur,
poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſ-
que profiteatur, & quo non amplius ab quo-
que ſit poſtulandum. Philoſophi denique
ipſius, qui de ſua vi ac ſapientia unus omnia
pæne profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio,
ut is, qui ſtudeat omnium rerum, divina-
rum atque humanarum vim, naturam cau-
ſaſque noſſe, & omnem bene vivendi ratio-
nem tenere & perſequi, nomine hoc appel-
letur. Oratorem autem, quoniam de eo 213
quærimus, equidem non facio eundem, quem
Craſſus; qui mihi viſus eſt omnem omnium
rerum atque artium ſcientiam comprehendere
uno oratoris officio ac nomine: atque eum
puto eſſe, qui verbis ad audiendum jucundis
& ſententiis ad probandum accommodatis
uti poſſit in cauſis forenſibus atque commu-
nibus. Hunc ego appello oratorem, eumque

eſſe præterea inſtructum voce, & actione,
214 & lepore quodam volo. Craſſus vero mihi noſter viſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus, immenſis pæne, deſcribere. Nam & civitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit: in quo per mihi mirum viſum eſt, Scævola, te hoc illi concedere; cum ſæpiſſime tibi ſenatus, breviter impoliteque dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. vero Scaurus, quem non longe, ruri, apud ſe, eſſe audio, vir regendæ reipublicæ ſcientiſſimus, ſi audierit, hanc auctoritatem gravitatis & conſilii ſui vindicari a te, Craſſe, quod eam oratoris propriam eſſe dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo aſpectuque conterreat: qui quamquam eſt in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magna-
215 rum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque vero, ſi quis utrumque poteſt, aut ille conſilii publici auctor ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt; aut hic diſertus atque eloquens, ſi eſt idem in procuratione civitatis egregius, illam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus, Multum inter ſe diſtant iſtæ facultates, longeque ſunt diverſæ

atque ſejunctæ, neque eadem ratione, ac
via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C.
Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, oratio-
nem ſuam, & reipublicæ dignitatem exor-
nabant.

Neque enim eſt interdictum aut a re- 50
rum natura, aut a lege aliqua atque more,
ut ſingulis hominibus, ne amplius, quam
ſingulas artes, noſſe liceat. Quare non, etſi 216
eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemque in
ea civitate plurimos annos princeps conſilii
publici fuit, idcirco ejuſdem hominis atque
artis utraque facultas exiſtimanda eſt; nec,
ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & juris
peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate di-
cendi juris civilis ſcientia. Nam ſi quiſque, 217
ut in aliqua arte & facultate excellens, aliam
quoque artem ſibi aſſumſerit, ita perficiet,
ut, quod præterea ſciet, id ejus, in quo ex-
cellet, pars quædam eſſe videatur: licet iſta
ratione dicamus, pila bene, & duodecim
ſcriptis ludere, proprium eſſe juris civilis,
quoniam utrumque eorum P. Mucius optime
fecerit; eademque ratione dicantur, & quos
φυσικοὺς Græci nominant, iidem poëtæ, quo-
niam Empedocles phyſicus egregium poë-
ma fecerit. At hoc ne philoſophi quidem

ipſi, qui omnia, ſicut propria, ſua eſſe, atque a ſe poſſideri volunt, dicere audent, geometriam, aut muſicam, philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſſi-
218 mum fuiſſe fateantur. Ac, ſi jam placet, omnes artes oratori ſubjungere, tolerabilius eſt, ſic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe jejuna atque nuda, ſed aſperſa atque diſtincta multarum rerum jucunda quadam varietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe: neque ea, ut ſua, poſſediſſe, ſed, ut aliena, libaſſe. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hoſpitem in agendo eſſe debere.

51 Neque vero iſtis tragœdiis tuis, quibus
219 uti philoſophi maxime ſolent, Craſſe, perturbor, quod iſta dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes penitus perſpexerit: in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda: quo in ſtudio hominum

quoque ingenioſiſſimorum otioſiſſimorumque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam magnitudinemque cognitionis atque artis non modo non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque verſamur, ſatis eſt, ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non ab-
horrent ab hominum moribus. Quis enim 220
unquam orator magnus, & gravis, cum iratum adverſario judicem facere vellet, hæſitavit ob eam cauſam, quod neſciret, quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt eſſe & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres ac
potius leves motus debere eſſe dicunt. Ora- 221
tor autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine, mala ac moleſta, & fugienda, multo majora & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat

atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum & Græculum putent, aut etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant;
222 ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus menteſque pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute an voluptate definiatur: an hæc inter ſe jungi copularique poſſint: an vero, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci & percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, &
223 multas, copioſas, variaſque rationes; ſed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quærimus. Acuto homine nobis opus eſt, & natura uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent,
52 ſentiant, opinentur, exſpectent. Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſque deguſtet:
224 philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem atque otium,

ne, ſi quando ei dicendum erit de juſtitia
& fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc
exprimenda verbis arbitraretur, novam quan-
dam finxit in libris civitatem: uſque eo illa,
quæ dicenda de juſtitia putabat, a vitæ con-
ſuetudine, & a civitatum moribus abhorre- 225
bant. Quodſi ea probarentur in populis at-
que in civitatibus; quis tibi, Craſſe, con-
ceſſiſſet, clariſſimo viro, & ampliſſimo prin-
cipi civitatis, ut illa diceres in maxima con-
cione tuorum civium, quæ dixiſti? ERIPI-
TE NOS EX MISERIIS, ERIPITE
NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUO-
RUM CRUDELITAS NOSTRO SAN-
GUINE NON POTEST EXPLERI: NO-
LITE SINERE NOS CUIQUAM SER-
VIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS,
QUIBUS ET POSSUMUS ET DEBE-
MUS. Omitto *miſerias*, in quibus, ut illi
ajunt, vir fortis eſſe non poteſt; omitto *fau-
ces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo
exſorbeatur ſanguis tuus: quod ſapienti ne-
gant accidere poſſe: *ſervire* vero non mo-
do te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum
cauſam agebas, auſus es dicere? Poteſt- 226
ne virtus, Craſſe, ſervire, iſtis auctori-
bus, quorum tu præcepta oratoris facultate

complecteris? quæ & ſemper, & ſola libera
eſt, quæque etiamſi corpora capta ſint ar-
mis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum
jus, atque omnium rerum impunitam liber-
tatem tenere debeat. Quæ vero addidiſti,
non modo ſenatum ſervire *poſſe* populo, ſed
etiam *debere*, quis hoc philoſophus tam mol-
lis, tam languidus, tam enervatus, tam
omnia ad voluptatem corporis doloremque
referens, probare poſſet? Senatum ſervire po-
pulo, cui populus ipſe moderandi & regendi
ſui poteſtatem, quaſi quaſdam habenas, tra-
53 didiſſet? Itaque hæc cum a te divinitus ego
227 dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo
doctus, & philoſophiæ deditus, non modo
parum commode, ſed etiam turpiter & fla-
gitioſe dicta eſſe dicebat. Idemque Servium
Galbam, quem hominem probe commemi-
niſſe ſe ajebat, pergraviter reprehendere ſo-
lebat, quod is, L. Scribonio quæſtionem in
eum ferente, populi miſericordiam concitaſ-
ſet, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer
inimicus, aſpere apud populum Romanum
& vehementer eſſet locutus: quam oratio-
228 nem in Orginibus ſuis expoſuit ipſe. Repre-
hendebat igitur Galbam Rutilius, quod is
C. Sulpicii Galli, propinqui ſui, Q. pupil-
lum

lum filium ipſe pæne in humeros ſuos extu-
liſſet, qui patris clariſſimi recordatione &
memoria fletum populo moveret, & duos
filios ſuos parvos tutelæ populi commendaſ-
ſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamen-
tum faceret, ſine libra atque tabulis, popu-
lum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet il-
lorum orbitati. Itaque cum & invidia & odio
populi tum Galba premeretur, his quoque
eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item
apud Catonem ſcriptum eſſe video, *niſi pueris
& lacrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum
fuiſſe.* Hæc Rutilius valde vituperabat, &
huic humilitati, dicebat, vel exſilium fuiſſe,
vel mortem anteponendam. Neque vero hoc 229
ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit, & fecit. Nam
cum eſſet ille vir exemplum, ut ſcitis, in-
nocentiæ; cumque illo nemo neque integrior
eſſet in civitate, neque ſanctior, non modo
ſupplex judicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius
quidem, aut liberius cauſam dici ſuam,
quam ſimplex ratio veritatis ferebat. Paul-
lum huic Cottæ tribuit partium, diſertiſſimo
adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. Dixit item
cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius,
more ſuo, nullo apparatu, pure & dilucide.
Quod ſi tu tunc, Craſſe, dixiſſes, qui ſub- 230

ſidium oratori ex illis diſputationibus, qui-
bus philoſophi utuntur, ad dicendi copiam,
petendum eſſe paullo ante dicebas; &, ſi
tibi pro P. Rutilio non philoſophorum more,
ſed tuo licuiſſet dicere? quamvis ſcelerati illi
fuiſſent, ſicuti fuerunt, peſtiferi cives, ſup-
pliciœque digni; tamen omnem eorum im-
portunitatem ex intimis mentibus evelliſſet
vis orationis tuæ: nunc talis vir amiſſus eſt,
dum cauſa ita dicitur, ut ſi in illa commen-
ticia Platonis civitate res ageretur. Nemo
ingemuit, nemo inclamavit patronorum, ni-
hil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, ne-
mo rempublicam imploravit, nemo ſupplica-
vit. Quid multa? pedem nemo in illo ju-
dicio ſupploſit, credo, ne Stoicis renuntia-
54 retur. Imitatus eſt homo Romanus & con-
231 ſularis veterem illum Socratem, qui, quum
omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſimeque
vixiſſet, ita in judicio capitis pro ſe ipſe dixit,
ut non ſupplex, aut reus, ſed magiſter, aut
dominus videretur eſſe judicum. Quin etiam,
quum ei ſcriptam orationem diſertiſſimus
orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei videre-
tur, ediſceret, ut ea pro ſe in judicio ute-
retur, non invitus legit, & commode ſcri-
ptam eſſe dixit: ſed, inquit, ut, ſi mihi cal-

ceos Sicyonios attuliſſes, non uterer, quam-
vis eſſent habiles & apti ad pedem, quia non
eſſent viriles; ſic illam orationem diſertam
ſibi & oratoriam videri, fortem & virilem
non videri. Ergo ille quoque damnatus eſt:
neque ſolum primis ſententiis, quibus tan-
tum ſtatuebant judices, damnarent, an ab-
ſolverent, ſed etiam illis, quas iterum legi-
bus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo
damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi
pœnæ æſtimatio: & ſententia cum judicibus 232
daretur, interrogabatur reus, quam quaſi
æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confi-
teretur: quod cum interrogatus Socrates eſ-
ſet, reſpondit, ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis
honoribus & præmiis decoraretur, & ei
victus quotidianus in Prytaneo publice præ-
beretur; qui honos apud Græcos maximus
habetur. Cujus reſponſo ſic judices exarſe- 233
runt, ut capitis hominem innocentiſſimum
condemnarent. Qui quidem ſi abſolutus eſ-
ſet (quod mehercule etiamſi nihil ad nos per-
tinet, tamen propter ejus ingenii magnitu-
dinem vellem) quonam modo iſtos philoſo-
phos ferre poſſemus, qui nunc, cum ille
damnatus eſt, nullam aliam ob culpam, niſi
propter dicendi inſcientiam, tamen a ſe

oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud eſſe, atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe.

55 Nam quod jus civile, Craſſe, tam ve-
234 hementer amplexus es; video, quid egeris. tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævolæ te dediſti, quem omnes amare meritiſſimo pro ejus eximia ſuavitate debemus: cujus artem cum indotatam eſſe & incomtam videres, verborum eam dote locupletaſti & ornaſti. Deinde quod in ea tu plus operæ laboriſque conſumſeras, cum ejus ſtudii tibi & hortator & magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta
235 quidem arte pugno. Sit ſane tanta, quantam tu illam eſſe vis. Etenim ſine controverſia & magna eſt, & late patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi cives ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed vide, Craſſe, ne dum novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis ſcientiam, ſuo quoque eam conceſſo & tradito ſpolies
236 atque denudes. Nam, ſi ita diceres, qui juriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem, item-

que qui eſſet orator, juris eundem eſſe conſultum: præclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares, & ejuſdem ſocias dignitatis. Nunc vero, juriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſeque plurimos; oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumſerit, eſſe poſſe. Ita eſt tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi legulejus quidam cautus & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum: ſed quia ſæpe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcirco iſtam juris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulam pediſequamque adjunxiſti.

Quod vero impudentiam admiratus es eo- 56
rum patronorum, qui aut, cum parva neſci- 237
rent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, numquamque didiciſſent; utriuſque rei facilis eſt & promta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coëmtio fiat, neſciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, cauſam poſſe defendere: nec, ſi parvi navigii & magni eadem eſt in gubernando ſcientia; idcirco qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ fami-

238 liæ cauſam agere non poſſit. Nam, quod maximas centumvirales cauſas in jure poſitas protuliſti: quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M'. Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilii Mancini controverſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines
239 ſumma de jure diſſenſio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his cauſis juris ſcientia, cum hic jurisconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt, non juris ſcientia, ſed eloquentia, ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audivi, cum ædilitatem P. Craſſus peteret, eumque major natu, etiam conſularis, Ser. Galba aſſectaretur, quod Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum: qui, cum Craſſum ſeduxiſſet atque ad eum retuliſſet, reſponſumque ab eo verum magis, quam ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet; ut eum triſtem Galba vidit, nomine appellavit, quæſivitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet? ex quo ut audivit, commotumque ut vidit

hominem, Suſpenſo, inquit, animo & occu-
pato Craſſum tibi reſpondiſſe video: deinde 240
ipſum Craſſum manu prehendit, &, heus tu,
inquit, quid tibi in mentem venit ita reſpon-
dere? Tum ille fidenter, homo peritiſſimus,
confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſ-
ſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem
alludens varie & copioſe, multas ſimiltu-
dines afferre, multaque pro æquitate contra
jus dicere: atque illum, cum differendo par
eſſe non poſſet (quamquam fuit Craſſus in
numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo
modo,) ad auctores confugiſſe, & id, quod
ipſe diceret, & in P. Mucii, fratris ſui, libris,
& in Sexti Ælii commentariis ſcriptum pro-
tuliſſe, ac tamen conceſſiſſe, Galbæ diſpu-
tationem ſibi probabilem & prope veram vi-
deri. Attamen, quæ cauſæ ſunt ejuſmodi, 57
ut de earum jure dubium eſſe non poſſit, 241
omnino in judicium vocari non ſolent. Num
quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante
fecit, quam ei filius natus eſſet, heredita-
tem petit? nemo: quia conſtat, agnaſcendo
rumpi teſtamentum. Ergo in hoc genere ju-
ris judicia nulla ſunt. Licet igitur impune
oratori omnem hanc partem juris [incontro-
verſi] ignorare, quæ pars ſine dubio multo 242

maxima eſt: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſt difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Niſi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim, Scævolæ,) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui, cauſam M'. Curii defendiſti. Nonne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac voluntatis mortuorum?
243 Ac mea quidem ſententia, (frequens enim te audivi, atque affui,) multo majorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetiis pellexiſti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitaſſet, naſci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres, & ex legibus & ex ſenatusconſultis, & ex vita ac ſermone communi, non modo acute, ſed etiam ridicule ac facete; ubi ſi verba, non rem ſequeremur, confici nil poſſet. Itaque hilaritatis plenum judicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, ſumma feſtivitate & ve-
244 nuſtate conjuncta, profuit. Ipſe ille Mucius,

paterni juris defenſor, & quaſi patrimonii
propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum
contra te diceret, attulit, quod de jure ci-
vili depromptum videretur? quam legem re-
citavit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet
imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio
verſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum va-
lere oportere defenderet. At in hoc genere
pueri apud magiſtros exercentur omnes, cum
in ejuſmodi cauſis alias ſcriptum, alias æqui-
tatem defendere docentur. Et credo in illa 243
militis cauſa, ſi tu aut heredem, aut mili-
tem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones,
non ad tuam vim & oratoriam facultatem
contuliſſes. Tu vero, vel ſi teſtamentum
defenderes, ſic ageres, ut omne omnium te-
ſtamentorum jus in eo judicio poſitum vide-
retur; vel ſi cauſam ageres militis, patrem
ejus, ut ſoles, dicendo a mortuis excitaſſes:
ſtatuiſſes ante oculos: complexus eſſet filium,
flenſque eum centumviris commendaſſet:
lapides mehercule omnes flere ac lamentari
coëgiſſet, ut totum illud, UTI LINGUA
NUNCUPASSET, non in XII. tabulis,
quas tu omnibus bibliothecis anteponis; ſed
in magiſtri carmine ſcriptum videretur.

58 Nam quod inertiam accuſas adoleſcen-
246 tium, qui iſtam artem, primum facillimam,
non ediſcant; quæ quam ſit facilis, illi vide-
rint, qui ejus artis arrogantia, quaſi difficil-
lima ſit, ita ſubnixi ambulant, deinde etiam
tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſſe
dicis, quam concedis adhuc artem omnino
non eſſe, ſed aliquando, ſi quis aliam artem
didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, tum
eſſe illam artem futuram: deinde, quod ſit
plena delectationis; in qua tibi remittunt
omnes iſtam voluptatem, & ea ſe carere pa-
tiuntur; nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi
jam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teu-
crum Pacuvii malit, quam Manilianas vena-
247 lium vendendorum leges ediſcere. Tum au-
tem quod amore patriæ cenſes nos noſtro-
rorum majorum inventa noſſe debere; non
vides, veteres leges aut ipſa ſua vetuſtate
conſenuiſſe, aut novis legibus eſſe ſublatas?
Quod vero viros bonos jure civili fieri putas,
quia legibus & præmia propoſita ſint virtuti-
bus, & ſupplicia vitiis: equidem putabam,
virtutem hominibus (ſi modo tradi ratione
poſſit) inſtituendo & perſuadendo, non minis,
& vi, ac metu tradi. Nam ipſum quidem
illud, etiam ſine cognitione juris, quam ſit

bellum, cavere malum, ſcire poſſumus. De 248
me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut,
ſine ulla juris ſcientia, tamen cauſis ſatisfa-
cere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo,
neque me umquam jus civile didiciſſe, neque
tamen in iis cauſis, quas in jure poſſem de-
fendere, umquam iſtam ſcientiam deſide-
raſſe. Aliud eſt enim, eſſe artificem cujuſ-
dam generis atque artis, aliud in communi
vita & vulgari hominum conſuetudine nec
hebetem, nec rudem. Cui noſtrum non li- 249
cet fundos noſtros obire, aut res ruſticas
vel fructus cauſa, vel delectationis, inviſe-
re? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine
mente vivit, ut, quid ſit ſementis ac meſſis,
quid arborum putatio ac vitium, quo tem-
pore anni, aut quo modo ea fiant, omnino
neſciat. Num igitur, ſi cui fundus inſpi-
ciendus, aut ſi mandandum aliquid procu-
ratori de agricultura, aut imperandum villi-
co ſit, Magonis Carthaginienſis ſunt libri per-
diſcendi? an hac communi intelligentia con-
tenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem in
jure civili, præſertim, cum in cauſis, & in
negotiis, & in foro conteramur, ſatis in-
inſtructi eſſe poſſumus ad hoc duntaxat, ne
in noſtra patria peregrini atque advenæ eſſe

250 videamur? Ac ſi jam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, credo, ſit, cum hoc Scævola communicare; quamquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos & exquiſita deferunt. An vero ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non venimus, ſi de tabulis & perſcriptionibus controverſia eſt, contortas res & ſæpe difficiles neceſſario perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur, ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere.

59 Nihilne igitur prodeſt oratori jus civilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cujus eloquentia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria, ut ejus induſtriam in plu-
251 ra ſtudia diſtrahere nolim. Quis neget, opus eſſe oratori, in hoc oratorio motu ſtatuque, Roſcii geſtum & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus, in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quam vox? tamen, me auctore, nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more & tragœ-

dorum, voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eademque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodam modo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties perſcribitur, pæanem, aut munionem citarimus. Quod ſi in 252
geſtu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque aſſequi poſſumus, quantum in hac acie quotidiani muneris, ſpatii nobis datur: quanto minus eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quod vox & geſtus ſubito ſumi, & aliunde arripi non poteſt; juris utilitas, ad quamque cauſam quamvis repente vel a peritis, vel de libris depromi poteſt. Itaque illi diſertiſſimi homines mi- 253
niſtros habent in cauſis juris peritos, cum ipſi ſint imperitiſſimi, & qui, ut abs te paullo ante dictum eſt, *pragmatici* vocantur. In

quo noſtri omnino melius multo, quod clariſſimorum hominum auctoritate leges & jura tecta eſſe voluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem
60 dare. Nam quod dicis, ſenectutem a ſolitu-
254 dine vindicari juris civilis ſcientia: fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos, non quid nobis utile, verum quid oratori neceſſarium ſit, quærimus. Quamquam, quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos & cantus remiſſiores eſſe facturum. Quod ſi ille, adſtrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos,
255 ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quam multa ſint, & quam varia genera dicendi, & quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui jamdiu multo dicis remiſſus & lenius, quam ſolebas: neque minus hæc tamen tua graviſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma vis & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut

illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quodſi jam hoc facere non poteris aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, ſi a litigioſis hominibus non colatur, a ceteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis, in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum aliquem, exſpectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti, otium.

Reliqua vero etiamſi adjuvant, hiſtoriam 256
dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, ſi quando opus erit, a viro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio atque humanitate verſentur: ſed mehercule non ita multum ſpatii mihi videtur, ſi modo ea facere & perſequi volent, quæ a te, Craſſe, præcepta ſunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere viſus es huic

ætati; ſed tamen ad id, quod cupiunt, adi-
257 piſcendum prope neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac ſtilus ille tuus, quem tu vere dixiſti perfectorem dicendi eſſe ac magiſtrum, multi ſudoris eſt, & illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi cauſa, diſputatio, non mediocris contentionis eſt, vel ad memoriam,
61 vel ad imitandum. Illud vero fuit horribile,
258 quod mehercule vereor, ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere unumquemque noſtrum quaſi quendam eſſe Roſcium; dixiſtique, non tam ea, quæ recta eſſent, probari, quam quæ prava [ſunt] faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quam in hiſtrionibus, ſpectari
259 puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſſime audiri video: tenet enim res ipſa atque cauſa: at Æſopum, ſi paullum irrauſerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant,

quæ

quæ ſi omnia ſumma non ſunt, (& pleraque
tamen magna ſunt,) neceſſe eſt, ea ipſa, quæ
ſunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, ſit 260
orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit,
accommodate ad perſuadendum poſſit dicere.
Is autem concludatur in ea, quæ ſunt in
uſu civitatum vulgari ac forenſi, remotiſque
ceteris ſtudiis, quamvis ea ſint ampla atque
præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam,
noctes & dies urgeatur: imiteturque illum,
cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur,
Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum
ſtudium fuiſſe, tantuſque labor dicitur, ut
primum impedimenta naturæ, diligentia in-
duſtriaque ſuperaret: cumque ita balbus eſ-
ſet, ut ejus ipſius artis, cui ſtuderet, pri-
mam litteram non poſſet dicere, perfecit me-
ditando, ut nemo planius eo locutus putare-
tur: deinde cum ſpiritus ejus eſſet anguſtior, 261
tantum continenda anima in dicendo, eſt aſ-
ſecutus, ut una continuatione verborum (id
quod ejus ſcripta declarant) binæ ei conten-
tiones vocis & remiſſiones continerentur:
qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) con-
jectis in os calculis, ſumma voce verſus mul-
tos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; ne-

que is conſiſtens in loco, ſed inambulans, 262 atque adſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium & ad laborem incitandos juvenes vehementer aſſentior: cetera, quæ collegiſti ex variis & diverſis ſtudiis & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere ſejuncta eſſe arbitror.

62 Hæc cum Antonius dixiſſet, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere.
263 dere. Tum Craſſus: operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud ſcio, an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo umquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent co-
264 pioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet: ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra

republica, nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis præceptiſque oratoris quæſita ſunt: ſed opinor, ſecundum hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paullum requieſcet, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non conſtituiſſem, in Tuſculanum me hodie venturum eſſe, Lælio. Libenter audirem Antonium. et, cum exſurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quod jus noſtrum civile pervellit, quam jucundus, quod ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. TVLLII CICERONIS
DE
ORATORE
LIBER SECVNDVS.

1 MAGNA nobis pueris, Quincte frater, ſi
1 memoria tenes, opinio fuit, M. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, quamquam non ita ſeſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis, patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri,
2 ſtudium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre & C. Aculeone, propinquo noſtro, & L. Cicerone,

patruo, ſolebamus; quod de Craſſo pater, & Aculeo, (quocum erat noſtra matertera,) quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio doctrinaque ſæpe narravit, cumque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (cum eſſemus ejuſmodi, quod vel pueri ſentire poteramus) illum & Græce ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam videretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percunctando, eaque ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei novum, nihil inauditum videretur.
De Antonio vero, quamquam ſæpe ex hu- 3
maniſſimo homine, patruo noſtro, acceperamus, quemadmoduum ille vel Athenis vel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet: tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſivi. Non erit profecto tibi, quod ſcribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variiſque ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus

aliquid exiſtimare poſſem, rudem aut igna-
4 rum eſſe viſum. Sed fuit hoc in utroque eo-
rum, ut Craſſus non tam exiſtimari vellet
non didiciſſe, quam illa deſpicere, & noſtro-
rum hominum in omni genere prudentiam
Græcis anteferre: Antonius autem probabi-
liorem hoc populo orationem fore cenſebat
ſuam, ſi omnino didiciſſe numquam puta-
retur: atque ſi uterque graviorem fore, ſi
alter contemnere, alter ne noſſe quidem
Græcos videretur.

5 Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſa-
ne ad hoc tempus. Illud autem eſt hujus
inſtitutæ ſcriptionis ac temporis, neminem
eloquentia, non modo ſine dicendi doctrina,
ſed ne ſine omni quidem ſapientia, florere
2 unquam & præſtare potuiſſe. Etenim ceteræ
fere artes ſe ipſæ per ſe tuentur ſingulæ:
bene dicere autem, quod eſt ſcienter, &
perite, & ornate dicere, non habeat defini-
tam aliquam regionem, cujus terminis ſepta
teneatur. Omnia, quæcunque in hominum
diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei
dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur, aut
6 eloquentiæ nomen relinquendum eſt. Quare
equidem & in noſtra civitate, & in ipſa
Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit, mul-

tos & ingeniis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem vero exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuerit, non potuiſſe confirmo. Quo 7
etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quae ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſſe; vel ut ea, quae exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia divinitus eſſe dicta, cuſtodirem litteris, ſi ullo modo aſſequi complectique potuiſſem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum, jam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab oblivione hominum atque a ſilentio vindicarem. Nam ſi ex 8
ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter non multum, (quod quidem exſtaret,) & id ipſum adoleſcens, alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet: deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſ-

9 ſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior majore
ad probandum, quia non de Ser. Galbæ,
aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in
quo liceat mihi fingere, ſi quid velim, nul-
lius memoria jam refellente: ſed edo hæc
iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus lo-
quor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos vi-
ros iis, qui neutrum illorum viderint, eo-
rum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint,
vivorum & præſentium, memoria teſte com-
3 mendemus. Nec vero te, cariſſime frater
10 atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam
libris, quos tu agreſtes putas, inſequor, ut
erudiam: quid enim tua poteſt oratione aut
ſubtilius, aut ornatius eſſe? ſed quanquam,
ſive judicio, ut ſoleo dicere, ſive, ut ille
pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe,
pudore a dicendo & timiditate ingenua qua-
dam refugiſti, ſive, ut ipſe jocari ſoles, unum
putaſti ſatis eſſe non modo in una familia
rhetorem, ſed pæne in tota civitate: non
tamen arbitror tibi hos libros in eo fore ge-
nere, quod merito, propter eorum, qui de
dicendi ratione diſputarunt, jejunitatem bo-
11 narum artium, poſſit illudi. Nihil enim mi-
hi quidem videtur in Craſſi & Antonii ſer-
mone eſſe præteritum, quod quiſquam ſum-

mis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo uſu cognoſci ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipſum, uſum autem per nos percipere voluiſti. Sed, quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus, conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem diſputationemque veniamus.

Poſtero igitur die, quam illa erant acta, 12
hora fere ſecunda, cum etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit. Quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit, omneſque admirati,

[redacted]

ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat iſte, quem ego, toties omni ratione tentans, ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquam in ſchola, prope ad Græcorum con-
14 ſuetudinem, diſputaſſe. Itaque frater exoravit me, ipſum quidem a ſtudio audiendi non nimis abhorrentem, ſed, mehercule, verentem, ne moleſti vobis interveniremus, ut hunc ſecum venirem. Scævolam enim ita dicere ajebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, utrique noſtrum. Nos quidem, niſi forte moleſti intervenimus, veniſſe delectat.
4 Tum Craſſus, Equidem, quæcunque cauſa
15 vos huc attuliſſet, lætarer, cum apud me viderem homines mihi cariſſimos & amiciſſimos: ſed tamen, vere dicam, quævis mallem fuiſſet, quam iſta, quam dicis. Ego enim (ut, quemadmodum ſentio, loquar) numquam mihi minus, quam heſterno die, placui, (magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit;) qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus, fecique id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua

continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, tranſactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniſtis. Tum Cæſar, Equidem, inquit, 16
Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore ac perpetua diſputatione audiendi, ut, ſi id mihi minus contingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videatur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque & Catulo tuæ ſuavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit; non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare, tu ne ſis ineptus, me eſſe judices.
Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, 17
ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam ſemper putavi. Quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod *non* ſit *aptus*. Idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus dicitur. Hoc vitio 18

cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum na-
tio. Itaque quod vim hujus mali Græci non
vident, ne nomen quidem ei vitio impoſue-
runt. Ut enim quæras omnia, quomodo
Græci ineptum appellent, non reperies.
Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innu-
merabiles, haud ſcio, an nulla ſit major,
quam illorum, qui ſolent, quocumque in lo-
co, quoſcumque inter homines viſum eſt, de
rebus, aut difficillimis aut non neceſſariis,
argutiſſime diſputare. Hoc nos ab iſtis ado-
leſcentibus facere inviti & recuſantes heri
5 coacti ſumus. Tum Catulus, Ne Græci qui-
19 dem, inquit, Craſſe, qui in civitatibus ſuis
clari & magni fuerunt, ſicuti tu es, noſque
omnes in noſtra republica volumus eſſe, ho-
rum Græcorum, qui ſe inculcant auribus
noſtris, ſimiles fuerunt: nec tamen in otio
ſermones hujuſmodi, diſputationeſque fugie-
20 bant. Ac ſi tibi videntur, qui temporis, qui
loci, qui hominum rationem non habent,
inepti, ſicut debent videri; num tandem
aut locus hic non idoneus videtur, in quo
porticus hæc ipſa, ubi ambulamus, & palæ-
ſtra, & tot locis ſeſſiones, gymnaſiorum &
Græcarum diſputationum memoriam quo-
dammodo commovent? aut importunum

tempus in tanto otio, quod & raro datur,
& nunc peroptato nobis datum eſt? aut ho-
mines ab hoc genere diſputationis alieni,
qui omnes hi ſumus, ut ſine his ſtudiis vi-
tam nullam eſſe ducamus? Omnia iſta, in- 21
quit Craſſus, ego alio modo interpretor, qui
primum palæſtram, & ſedes, & porticus,
etiam ipſos, Catule, Græcos, exercitationis
& delectationis cauſa, non diſputationis, in-
veniſſe arbitror. Nam & ſæculis multis
ante gymnaſia inventa ſunt, quam in his
philoſophi garrire cœperunt, & hoc ip-
ſo tempore, cum omnia gymnaſia philo-
ſophi teneant, tamen eorum auditores diſ-
cum audire, quam philoſophum, malunt:
qui ſimul ut increbuit, in media oratione
de maximis rebus & graviſſimis diſputan-
tem philoſophum omnes unctionis cauſa re-
linquunt. Ita leviſſimam delectationem gra-
viſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt.
Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior. Ve- 22
rum otii fructus eſt, non contentio animi,
ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audivi, 6
cum is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſem-
per fere cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſ-
que incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos,
cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evo-

laviſſent. Non audeo dicere de talibus viris,
ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, con-
chas eos & umbilicos ad Cajetam & ad Lau-
rentum legere conſueſſe, & ad omnem ani-
23 mi remiſſionem, ludumque deſcendere. Sic
enim ſe res habet: [ut] quemadmodum volu-
cres videmus, procreationis atque utilitatis
ſuæ cauſa, fingere & conſtruere nidos, eas-
dem autem, cum aliquid effecerint, levandi
laboris ſui cauſa, paſſim ac libere ſolutas
opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus ne-
gotiis, atque urbano opere defeſſi, geſtiunt
ac volitare cupiunt, vacui cura atque labo-
24 re. Itaque illud, quod ego in Cauſa Curia-
na Scævolæ dixi, non dixi ſecus, ac ſentie-
bam. Nam ſi, inquam, Scævola, nullum
erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu
ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis
veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes
unus. Quid igitur? inquam: quando ages
negotium publicum? quando amicorum?
quando tuum? quando denique nihil ages?
tum illud addidi: mihi enim liber eſſe non
videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua
permaneo, Catule, ſententia, meque, cum
huc veni, hoc ipſum nihil agere, & plane
25 ceſſare, delectat. Nam, quod addidiſti ter-

tium, vos eos eſſe, qui vitam inſuavem ſine
his ſtudiis putaretis, id me non modo non
hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret.
Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perur-
banus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet,
neque ab doctiſſimis legi velle; quod alteri
nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quam
ipſe: quo etiam ſcripſit, *Perſium non curo
legere*: (hic enim fuit, ut noramus, omni-
um fere noſtrorum hominum doctiſſimus:)
Lælium Decimum volo, (quem cognovimus
virum bonum, & non illiteratum, ſed nihil
ad Perſium:) ſic ego, ſi jam mihi diſputan-
dum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem
apud ruſticos, ſed multo minus apud vos;
malo enim non intelligi orationem meam,
quam reprehendi. Tum Cæſar, Equidem, 7
inquit, Catule, jam mihi videor navaſſe ope- 26
ram, quod huc venerim. Nam hæc ipſa re-
cuſatio diſputationis, diſputatio quædam fuit
mihi quidem perjucunda. Sed cur impedi-
mus Antonium, cujus audio eſſe partes, ut
de tota eloqentia diſſerat, quemque jamdu-
dum Cotta & Sulpicius exſpectant? Ego ve- 27
ro, inquit Craſſus, neque Antonium ver-
bum facere patiar, & ipſe obmuteſcam, niſi
prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit

Catulus. Ut hic ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Julius, pro utroque reſpondeo: ſic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel
28 ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arriſit: et ſimul, Præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt, quoniam neque domi imperaram, & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit.

Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite vero, audite, inquit. Hominem enim audietis de ſchola, atque a magiſtro, & Græcis litteris eruditum. Et eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor acceſſit: cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiamque conce-
29 dere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artificium ſive ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe; docebo vos, diſcipuli, quod ipſe non didici,
30 quid de omni genere dicendi ſentiam. Hic poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia, continetur. Nam & apud

eos

eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. Itaque & illi alias aliud iisdem de rebus & ſentiunt, & judicant, & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus, non modo ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum; cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere: ſed etiam, ut uterque noſtrûm eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum eſſe non poſſit. Ut igitur in ejuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ad ſcientiam non ſæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis. Nos vero, & 8
valde quidem, Catulus inquit, putamus, at- 31
que eo magis, quod nulla mihi oſtentatione videris eſſe uſurus. Exorſus es enim non glorioſe, magis, ut tu putas, a veritate, quam a neſcio qua dignitate. Ut igitur de 32
ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei ſcientiam, ſi quis volet, magnam quandam artem eſſe, dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione cauſas in foro

dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam, callidius id faciant; non eſt dubium, quin, ſi quis animadverterit, quid ſit, quare alii melius, quam alii dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandam inve-
33 nerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in cauſis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, poſſem vobis exponere!

Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamvis ars non ſit, tamen nihil eſſe profecto oratore præclarius. Nam, ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera civitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus ju-
34 cundius percipi poſſit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri poteſt? quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in ſuſcipienda veritate jucundior? Quid autem ſubtilius, quam acutæ crebræque ſententiæ? quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cu-

mulata oratio? Neque enim ulla non pro-
pria oratoris eſt res, quæ quidem ornate dici
graviterque debeat. Hujus eſt in dando con- 9
ſilio de maximis rebus cum dignitate expli- 35
cata ſententia: ejuſdem & languentis populi
incitatio, & effrenati moderatio. Eadem
facultate & fraus hominum ad perniciem,
& integritas ad ſalutem vocatur. Quis co-
hortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis
acrius revocare, quis vituperare improbos
aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis
cupiditatem vehementius frangere accuſan-
do poteſt? quis mœrorem levare mitius con-
ſolando? Hiſtoria vero, teſtis temporum, lux 36
veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ,
nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi orato-
ris, immortalitati commendatur? Nam ſi
qua eſt ars alia, quæ verborum, aut facien-
dorum, aut deligendorum ſcientiam profi-
teatur: aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator,
formare orationem, eamque variare & diſtin-
guere quaſi verborum ſententiarumque in-
ſignibus: aut ſi via ulla, niſi ab hac una ar-
te, traditur, aut argumentorum, aut ſen-
tentiarum, aut denique deſcriptionis atque
ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars
profiteatur, alienum eſſe, aut cum aliqua

37 alia arte eſſe commune. Sed ſi in hac una
eſt ea ratio aque doctrina: non, ſi qui alia-
rum artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt
hujus unius proprium; ſed ut orator de iis
rebus, quæ ceterarum artium ſunt, ſi modo
eas cognorit, (ut heri Craſſus dicebat,) opti-
me poteſt dicere: ſic ceterarum artium ho-
mines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab
38 hac arte didicerunt. Neque enim ſi de ruſti-
cis rebus agricola quiſpiam, aut etiam id,
quod multi, medicus de morbis, aut de pin-
gendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcri-
pſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquen-
tia: in qua quia vis magna eſt in hominum
ingeniis, eo multi etiam ſine doctrina aliquid
omnium generum atque artium conſequun-
tur: ſed, quid cujuſque ſit proprium, etſi
ex eo judicari poteſt, cum videris, quid
quæque doceant, tamen hoc certius nihil
eſſe poteſt, quam quod omnes artes aliæ ſine
eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt,
orator ſine ea nomen ſuum obtinere non po-
teſt: ut ceteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc
habeant: hic niſi domeſticis ſe inſtruxerit
copiis, aliunde dicendi copiam petere non
poſſit.

Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni, mini- 10
me impediendus eſt interpellatione iſte cur- 39
ſus orationis tuæ, patiere tamen, mihique
ignoſces. *Non enim poſſum, quin exclamem,*
ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris tum exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. Debet enim ad eam laudandam, ipſam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim aſſentior, veſtrum eſſe hoc totum, diſerte dicere, idque ſi quis in alia arte faciat, eum aſſumto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo. Et 40
Craſſus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit. Nam heſterno ſermone, unius cujuſdam operis, ut

[redacted]

vium conſtituendus, ut videamus, quid ei
negotii demus, cuique eum muneri velimus
eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri, cum vos,
Catule & Cæſar, non adeſſetis, poſuit brevi-
ter in artis diſtributione idem, quod Græci
plerique poſuerunt: neque ſane quid ipſe
ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſten-
dit: duo prima genera quæſtionum eſſe, in
quibus eloquentia verſaretur, unum infini-
42 tum, alterum certum. Infinitum mihi vi-
debatur id dicere, in quo aliquid generatim
quæreretur, hoc modo: Expetendane eſſet
eloquentia? expetendine honores? certum
autem, in quo quid in perſonis, & in conſti-
tuta re, & definita quæreretur: cujuſmodi
ſunt, quæ in foro, atque in civium cauſis
43 diſceptationibuſque verſantur. Ea mihi vi-
dentur aut in lite ordinanda, aut in conſilio
dando eſſe poſita. Nam illud tertium, quod
& a Craſſo tactum eſt, &, ut audio, ille
ipſe Ariſtoteles, qui hæc maxime illuſtravit,
adjunxit, etiamſi opus eſt, tamen minus eſt
neceſſarium. Quidnam? inquit Catulus,
an laudationes? id enim video poni genus
XI tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo
44 quidem genere ſcio & me, & omnes, qui
affuerunt, delectatos eſſe vehementer, cum
abs te eſt Popilia, mater veſtra, laudata:

cui primum mulieri hunc honorem in noſtra
civitate tributum puto: ſed non omnia, quæ-
cumque loquimur, mihi videntur ad artem
& ad præcepta eſſe revocanda. Ex his enim 45
fontibus, unde omnia ornate dicendi præ-
cepta ſumuntur, licebit etiam laudationem
ornare, neque illa elementa deſiderare: quæ
ut nemo tradat, quis eſt, qui neſciat, quæ
ſint in homine laudanda? Poſitis enim iis re-
bus, quas Craſſus in illius orationis ſuæ,
quam contra collegam cenſor habuit, princi-
pio dixit, *Quæ natura, aut fortuna daren-
tur hominibus, in iis rebus ſe vinci poſſe ani-
mo æquo pati: quæ ipſi ſibi homines parare
poſſent, in iis rebus ſe pati vinci non poſſe:*
qui laudabit quempiam, intelliget, expo-
nenda ſibi eſſe fortunæ bona. Ea ſunt, ge- 46
neris, pecuniæ, propinquorum, amicorum,
opum, valetudinis, formæ, virium, inge-
nii, ceterarumque rerum, quæ ſunt aut cor-
poris, aut extraneæ: ſi habuerit, bene his
uſum: ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe:
ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde, quid
ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter,
quid fortiter, quid juſte, quid magnifice,
quid pie, quid grate, quid humaniter, quid
denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut

tulerit. Hæc, & quæ ſint ejus generis, fa-
cile videbit, qui volet laudare quempiam:
47 & qui vituperare, contraria. Cur igitur du-
bitas, inquit Catulus, facere hoc tertium
genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non
enim, ſi eſt facilius, eo de numero quoque
eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia,
quæ cadunt aliquando in oratorem, quam-
vis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil
48 poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſti-
monium ſæpe dicendum eſt, ac nonnumquam
etiam accuratius, ut mihi neceſſe fuit in Sex.
Titium, ſeditioſum civem & turbulentum:
explicavi in eo teſtimonio dicendo, omnia
conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno
plebis pro republica reſtitiſſem, quæque ab
eo contra rempublicam facta arbitrarer, ex-
poſui. Diu retentus ſum, multa audivi,
multa reſpondi. Num igitur placet, cum de
eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſti-
moniis dicendis, quaſi in arte tradere? Nihil
12 ſane, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi
49 (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata
ſint exponenda, aut in ſenatu ab imperatore,
aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad
populum aliquem a ſenatu? num quia gene-
re orationis in hujuſmodi cauſis accuratiore

eſt utendum, idcirco pars etiam hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minime vero, inquit Catulus. Non enim deerit homini diſerto in ejuſmodi rebus facultas, ex ceteris rebus & cauſis comparata. Ergo item, inquit, illa, 50
quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paullo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum ullum in diviſione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minus diſerte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret: ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis ora- 51
toris, & quanti hominis in dicendo, putas eſſe, hiſtoriam ſcribere? Si, ut Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi, ut noſtri, nihil opus eſt oratore: ſatis eſt, non eſſe mendacem. Atqui, ne noſtros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque ſic initio ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor,
ut Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi 52
annalium confectio: cujus rei, memoriæ-

que publicæ retinendæ cauſa, ab initio re-
rum Romanarum uſque ad P. Mucium, pon-
tificem maximum, res omnes ſingulorum an-
norum mandabat litteris pontifex maximus,
efferebatque in album, & proponebat tabu-
lam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcen-
di; ii, qui etiam nunc annales maximi no-
53 minantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi
multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis
monumenta ſolum temporum, hominum, lo-
corum, geſtarumque rerum reliquerunt. Ita-
que qualis apud Græcos Pherecydes, Hel-
lanicus, Acuſilas fuit, aliique permulti; ta-
lis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui ne-
que tenent, quibus rebus ornatur oratio,
(modo enim huc iſta ſunt importata,) &, dum
intelligatur, quid dicant, unam dicendi lau-
54 dem putant eſſe brevitatem. Paullulum ſe
erexit, & addidit hiſtoriæ majorem ſonum
vocis vir optimus, Craſſi familiaris, Antipa-
ter. Ceteri non exornatores rerum, ſed tan-
13 tummodo narratores fuerunt. Eſt, inquit Ca-
tulus, ut dicis. Sed iſte ipſe Cœlius neque
diſtinxit hiſtoriam varietate locorum; neque
verborum collocatione, & tractu orationis
leni & æquabili perpolivit illud opus; ſed
ut homo neque doctus, neque maxime aptus

dicendum, ſicut potuit, dolavit: vicit
en, ut dicis, ſuperiores. Minime mirum,
ıit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lin-
illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet 55
ıuentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in
ſis atque in foro eluceat: apud Græcos
em eloquentiſſimi homines, remoti a cau-
forenſibus, cum ad ceteras res illuſtres,
ı ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe ap-
averunt. Namque & Herodotum illum,
princeps genus hoc ornavit, in cauſis
il omnino verſatum eſſe accepimus. At-
tanta eſt eloquentia, ut me quidem,
ıntum ego Græce ſcripta intelligere poſ-
n, magnopere delectet. Et poſt illum 56
ucydides omnes dicendi artificio, mea
tentia, facile vicit: qui ita creber eſt re-
n frequentia, ut verborum prope nume-
n ſententiarum numero conſequatur: ita
rro verbis aptus, & preſſus, ut neſcias,
um res oratione, an verba ſententiis il-
trentur. Atqui ne hunc quidem, quam-
am eſt in republica verſatus, ex numero
cepimus eorum, qui cauſas dictitarunt:
hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum a
publica remotus, atque, id quod optimo
ique Athenis accidere ſolitum eſt, in exi-

57 lium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus, qui, cum Dionyſii tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumſit in hiſtoria ſcribenda, maximeque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea vero, quaſi ex clariſſima rhetoris officina, duo præſtantes ingenio, Theopompus & Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt: cau-
14 ſas omnino numquam attigerunt. Denique
58 etiam a philoſophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, poſt ab Ariſtotele Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico pæne more: ille autem ſuperior, leniore quodam ſono eſt uſus, & qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem.

59 Hæc cum ille dixiſſet, Quid eſt, inquit, Catule, Cæſar? ubi ſunt, qui Antonium

Græce negant ſcire? quot hiſtoricos nomi-
navit? quam ſcienter? quam proprie de
unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Ca-
tulus, admirans, illud jam mirari deſino,
quod multo magis ante mirabar, hunc, cum
hæc neſciret, in dicendo poſſe tantum. At-
qui, Catule, inquit Antonius, non ego uti-
litatem aliquam ad dicendum aucupans ho-
rum libros, & nonnullos alios, ſed delecta-
tionis cauſa, cum eſt otium, legere ſoleo.
Quid ergo eſt? fatebor: aliquid tamen: ut, 60
cum in ſole ambulem, etiamſi aliam ob cau-
ſam ambulem, fieri natura tamen, ut colo-
rer; ſic, cum iſtos libros ad Miſenum (nam
Romæ vix licet) ſtudioſus legerim, ſentio
orationem meam illorum tactu quaſi colo-
rari. Sed ne latius hoc vobis patere videa-
tur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ
ipſi, qui ſcripſerunt, voluerunt a vulgo in-
telligi: in philoſophos veſtros ſi quando in- 61
cidi, deceptus indicibus librorum, quod ſunt
fere inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de
virtute, de juſtitia, de honeſtate, de vo-
luptate, verbum prorſus nullum intelligo:
ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus
illigati! Poëtas omnino, quaſi alia quadam
lingua locutos, non conor attingere. Cum

his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluiſſe nobis, qui
15 non ſumus eruditiſſimi, eſſe familiares. Sed
62 illuc redeo. Videtiſne, quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis, & varietate maximum. Neque tamen eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam rhetorum præceptis. Sita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat? ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo? ne qua
63 ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. Ipſa autem exædificatio poſita eſt in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea eventus exſpectantur, & de conſiliis ſignificari, quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari, non ſolum quid actum aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: & cum de eventu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes, vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam, qui fama ac no-

mine excellant, de cujuſque vita, atque na-
tura. Verborum autem ratio, & genus ora- 64
tionis, fuſum atque tractum, & cum leni-
tate quadam æquabili profluens, ſine hac ju-
diciali aſperitate, & ſine ſententiarum foren-
ſium aculeis perſequendum eſt. Harum tot
tantarumque rerum videtiſne, ulla eſſe præ-
cepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?

In eodem ſilentio multa alia oratorum
officia jacuerunt, cohortationes, conſolatio-
nes, præcepta, admonita: quæ tractanda
ſunt omnia diſertiſſime; ſed locum ſuum in
illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nul-
lum. Atque in hoc genere illa quoque eſt 65
infinita ſilva, quod oratori plerique (ut etiam
Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum
dederunt; unum de certa definitaque cauſa,
quales ſunt, quæ in litibus, quæ in delibe-
rationibus verſantur; addat, ſi quis volet,
etiam laudationes: alterum, quod appellant
omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infini-
tam generis ſine tempore, & ſine perſona,
quæſtionem. Hoc quid & quantum ſit, cum
dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim 66
eſt oratoris, quæcumque res infinite poſita
ſit, de ea poſſe dicere; dicendum erit ei,
quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ:

de mathematicis, de muſicis rebus non po-
terit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recu-
ſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum,
non ſolum de iis controverſiis, quæ tempo-
ribus & perſonis notatæ ſunt, hoc eſt, de
omnibus forenſibus, ſed etiam de generum
infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt
16 eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed
67 ſi illam quoque partem quæſtionum oratori
volumus adjungere vagam, & liberam, &
late patentem, ut de rebus bonis aut malis:
expetendis aut fugiendis: honeſtis aut turpi-
bus: utilibus aut inutilibus: de virtute, de
juſtitia, de continentia, de prudentia, de
magnitudine animi, de liberalitate, de pie-
tate, de amicitia, de fide, de officio, de
ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, di-
cendum oratori putemus: itemque de repu-
blica, de imperio, de re militari, de diſci-
plina civitatis, de hominum moribus: aſſu-
mamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit
68 circumſcripta modicis regionibus. Equidem
omnia, quæ pertinent ad uſum civium, mo-
rem hominum, quæ verſantur in conſuetu-
dine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſo-
cietate civili, in ſenſu hominum communi,
in natura, in moribus, comprehendenda eſſe

oratori

oratori puto: ſi minus, ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat; at certe, ut in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, 69
ne qua ſit admiratio, ſi tot tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, ſic ſtatuo: Ut in ceteris artibus, cum tradita ſint cujuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamſi non didicerit, pingere; neque eſſe periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit: (neque eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, a doctore tradantur: ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommode perſequuntur:) ſimiliter arbitror, in hac ſive 70
ratione, ſive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipſius rebus, aut de

iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe, quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi hæc numquam ſeparatim facere didiciſſet.

17 Tum Catulus: Præclare mihi videris,
71 Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus, quid etiam, ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumere. Deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum, cetera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam
72 de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod eſt majus, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum & po-

litioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu & victoria judicatur; ubi adeſt armatus adverſarius, qui ſit & feriendus, & repellendus: ubi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus atque iratus, aut etiam amicus adverſario & inimicus tibi eſt; cum aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam, oratione moderandus: (in quo ſæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum eſt:) qui tanquam machinatione aliqua tum ad ſeveritatem, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiam, tum

[redacted]

18 Tum Catulus: Quo iſta majora ac mira-
74 biliora feciſti, eo me major exſpectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibuſve præceptis ea tanta vis comparetur: non quod mea quidem jam interſit, (neque enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui numquam ſententias de manibus judicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus,) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus
75 requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipſe numquam forum, numquam ullum judicium adſpexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio; cum Hannibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exſul, proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cumque ſe non nolle dixiſſet; locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum cum ceteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipſe de

illo philoſopho judicaret. Pœnus non opti-
me Græce, ſed tamen libere reſpondiſſe fer-
tur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe: ſed
qui magis, quam Phormio, deliraret, vi-
diſſe neminem. Neque mehercule injuria. 76
Quid enim aut arrogantius, aut loquacius
fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos
de imperio cum populo Romano omnium gen-
tium victore certaſſet, Græcum hominem,
qui numquam hoſtem, numquam caſtra vi-
diſſet, numquam denique minimam partem
ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de
re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti,
qui de arte dicendi præcipiunt, videntur.
Quod enim ipſi experti non ſunt, id docent
ceteros. Sed hoc minus fortaſſe errant, quod
non te, ut ille Hannibalem, ſed pueros, aut
adoleſcentulos docere conantur.

Erras, Catule, inquit Antonius. Nam 19
egomet in multos jam Phormiones incidi. 77
Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quem-
quam noſtrûm quidquam intelligere arbitre-
tur? Ac mihi quidem non ita moleſti ſunt;
facile omnes perpetior & perfero. Nam aut
aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat:
aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus pœ-
niteat. Dimitto autem eos non tam contu-

melioſe, quam philoſophum illum Hannibal, & eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego ju-
78 dicare poſſum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in cauſæ controverſiam, & in quæſtionis. *Cauſam* appellant, rem poſitam in diſceptatione rerum & controverſia: *quæſtionem* autem, rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum
79 ſilentium eſt. Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa diſponere, deinde ornare verbis, poſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare: rem ſane non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte viderit, neminem poſſe dicere, niſi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo: ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſexve partes, vel etiam ſeptem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis
80 oratio diſtributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benivolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare, ita ut verſimilis narratio ſit, ut

aperta, ut brevis: poſt autem dividere cauſam, aut proponere: noſtra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. tum autem alii concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi cauſa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. 81
ſunt enim concinne diſtributa: ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſervanda. Nam 82
ego mihi benivolum judicem facilius facere poſſum in curſu orationis, quam cum omnia ſunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cum [redacted]

cujuſmodi de ipſo jure civili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat; ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium eſt, ſi genus ullum prætermittatur; deinde ſingulorum generum partes, in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare, mendoſum eſt; tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abeſſe quidquam decet, neque redundare. Sed hoc ſi in jure civili, ſi etiam
84 in parvis aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt; non idem ſentio tanta hac in re, tamque immenſa, poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur; deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent: omnia jam explicata & perpolita aſſequentur: ſunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant, quid velint: ad ludendumne, an ad pugnandam arma ſint ſumturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus campuſque noſter deſiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum & gladiatori & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer, & præſens, & acutus idem atque verſutus, invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta.

85 Quare ego tibi oratorem ſic jam inſtituam, ſi potero, ut quid efficere poſſit, ante perſpiciam. Sit enim mihi tinctus litteris; au-

dierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos pervenire: non ſolum hortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo. Tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono eſſe ornamenti univerſæ civitati. Sin videbitur, cum omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe venturus: permittam ipſi, quid velit; moleſtus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit abſurdus: ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime po- 86 teſt, deſerendus ullo modo eſt a cohortatione noſtra, neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujuſdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optime poſſis, vel facere, quod non peſſime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam poſſis, hominis eſt, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiæ ſuæ quam plurimos teſtes domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohor- 87 tandus adjuvanduſque ſit, ita loquamur, ut

ei tradamus ea duntaxat, quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo ſine duce ipſi pervenimus, quoniam meliora do-
21 cere non poſſumus. Atque, ut a familiari
88 noſtro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium, (primum in cauſa parvula adoleſcentulum audivi,) voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus, oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii) & verbis efferveſcentibus, & paullo nimium redundantibus, (quod erat ætatis) non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Nam facilius, ſicut in vitibus, revocantur ea, quæ ſeſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil valet materies, nova ſarmenta cultura excitantur: ita volo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem. Non enim poteſt in eo ſuccus eſſe diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecu-
89 tum. Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad dicendum: magiſtrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem ſi audiret, L. Craſſum. Quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque

ſibi magiſtrum futurum. Vix annus inter-
ceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ,
cum iſte accuſavit C. Norbanum, defenden-
te me. Non eſt credibile, quid intereſſe
mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, &
qui anno ante fuerat. Omnino in illud ge-
nus eum Craſſi magnificum atque præclarum
natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis profi-
cere potuiſſet, niſi eodem ſtudio atque imi-
tatione intendiſſet, atque ita dicere conſueſ-
ſet, ut tota mente Craſſum, atque omni ani-
mo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præ- 22
ceptis meis, ut demonſtremus, quem imi- 90
tetur, atque ita, ut quæ maxime excellant
in eo, quem imitabitur, ea diligentiſſime per-
ſequatur. Tum accedat exercitatio, qua il-
lum, quem ante delegerit, imitando effin-
[redacted]

tamen habuit ille, non aſſequitur, oris pravitatem & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere ſcivit, cujus potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem
92 delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur.

Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula prope genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus judicare, quia ſcripta, ex quibus judicium fieri poſſet, non multa ſane reliquerunt, quam in Græcis; ex quorum ſcriptis, cujuſque ætatis quæ dicendi ratio
93 voluntaſque fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſſimi fere ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breves, ſententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. Multa Lyſiæ ſcripta ſunt; nonnulla Critiæ: de Theramene audivimus. Omnes etiam tum reti-

nebant illum Periclis ſuccum; ſed erant paul-
lo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſo- 94
crates, magiſter iſtorum omnium, cujus e
ludo, tamquam ex equo Trojano, meri prin-
cipes exierunt: ſed eorum partim in pompa,
partim in acie illuſtres eſſe voluerunt. Ita- 23
que & illi, Theopompi, Ephori, Philiſti,
Naucratæ, multique alii naturis differunt;
voluntate autem ſimiles ſunt, & inter ſeſe,
& magiſtri: & ii, qui ſe ad cauſas contule-
runt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycur-
gus, Æſchines, Dinarchus, aliique com-
plures, etſi inter ſe pares non fuerunt, ta-
men ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ
genere verſati, quorum quamdiu manſit imi-
tatio, tamdiu genus illud dicendi ſtudium-
que vixit: poſteaquam, exſtinctis his, omnis
eorum memoria ſenſim obſcurata eſt & eva-
nuit; alia quædam dicendi molliora ac remiſ- 95
ſiora genera viguerunt. Inde Demochares,
quem ajunt ſororis filium fuiſſe Demoſtheni:
tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſto-
rum, mea ſententia, politiſſimus, aliique
eorum ſimiles exſtiterunt. Quæ ſi volemus
uſque ad hoc tempus perſequi; intelligemus,
ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, &
ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi,

tota imitetur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cujus ſe ſimiles plerique eſſe vellent.
96 Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multo ejus oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries
97 quædam, quæ ſtilo depaſcenda eſt. Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum eſt: ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille: Quaſi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſint: ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor. Verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque eſt,
98 quid faciam, judicari poteſt. Atque eſſe tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura, quod velint, ſine cujuſquam ſimilitudine conſequantur: quod & in vobis animadverti recte poteſt, Cæſar, & Cotta; quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam & ſalem, alter acutiſſimum & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque vero veſter æqua-

lis Curio, patre, mea ſententia, vel eloquentiſſimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, ſuam quandam expreſſit quaſi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Coſſis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet.

Verum, ut aliquando ad cauſas deduca- 24
mus illum, quem inſtituimus, & eas quidem, 99
in quibus pluſculum negotii eſt, judiciorum, atque litium, (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quam neceſſarium, magiſque monitoris non fatui, quam eruditi magiſtri:) hoc ei primum præcipiemus, quaſcunque cauſas erit acturus, ut
eas diligenter penituſque cognoſcat. Hoc in 100
ludo non præcipitur. Faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adſcendere: adſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotii hujuſmodi cauſam cognoſcere. Recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. Hæc eſt enim in ludo cauſarum fere formula. At vero in foro,

tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſti-
pulationes, cognationes, affinitates, decre-
ta, reſponſa, vita denique eorum, qui in
cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: qua-
rum rerum negligentia plèraſque cauſas, &
maxime privatas (ſunt enim multo ſæpe ob-
101 ſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum
operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut
toto foro volitare, & a cauſa ad cauſam ire
videantur, cauſas dicunt incognitas. In quo
eſt illa quidem magna offenſio, vel negligen-
tiæ, ſuſceptis rebus: vel perfidiæ, receptis:
ſed etiam illa major opinione, quod nemo
poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſ-
ſime dicere. Ita dum inertiæ vituperatio-
nem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequun-
tur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt,
102 tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut
de ſua quiſque re me ipſe doceat, &, ut ne
quis alius adſit, quo liberius loquatur, &
agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam,
&, quidquid de ſua re cogitarit, in medium
proferat. Itaque cum ille diſceſſit, tres per-
ſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate,
meam, adverſarii, judicis. Qui locus eſt
talis, ut plus habeat adjumenti, quam in-
commodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi
plus

plus mali, quam boni reperio, id totum abjudico atque ejicio. Ita aſſequor, ut alio 103
tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, ſimul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent.

Cum rem penitus cauſamque cognovi, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui. Nihil eſt enim, quod inter homines 104
ambigatur; ſive ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris; ſive ex controverſia, ut hereditatis; ſive ex deliberatione, ut belli; ſive ex perſona, ut laudis; ſive ex diſputatione, ut de ratione vivendi; in quo non, aut quid factum ſit, aut fiat, futurumve ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid vocetur. Ac 25
noſtræ fere cauſæ, quæ quidem ſunt crimi- 105
num, plerumque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda fere ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſejungere. de ſicariis, de veneficiis, de peculatu, infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in judiciis, ex controverſia facti. In deliberationibus ple-

rumque ex futuri, raro etiam ex inſtantis,
106 aut facti. Sæpe autem res non, ſit, nec ne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cum L. Opimii cauſam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id jure, pro ſalute patriæ, factum eſſe dicebat: ut eidem Carboni, tribuno plebis, alia tum mente rempublicam capeſſenti, P. Africanus de Ti. Gracco interroganti, reſponderat, jure cæſum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ ſunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu
107 facta eſſe videantur. Jam quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio. pleraque enim de iis, quæ ab iſto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majeſtatem minutam negabam: ex quo verbo, lege
108 Apuleja, tota illa cauſa pendebat. Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod cauſam facit, lucide breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri ſolet. alia eſt enim, cum inter doctos homines de iis ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, verborum

definitio: ut, cum quæritur, quid ſit ars,
quid ſit lex, quid ſit civitas. In quibus hoc
præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei,
quam definias, ſic exprimatur, ut neque ab-
ſit quidquam, neque ſuperſit. Quod quidem 109
in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque
ego facere conatus ſum. Nam, quantum
uterque noſtrûm potuit, omni copia dicendi
dilatavit, quid eſſet majeſtatem minuere. Et-
enim definitio primum reprehenſo verbo uno,
aut addito, aut demto, ſæpe extorquetur e
manibus: deinde genere ipſo doctrinam re-
dolet exercitationemque pæne puerilem: tum
& in ſenſum & in mentem judicis intrare non
poteſt. ante enim præterlabitur, quam præ-
cepta eſt.

Sed in eo genere, in quo, quale ſit quid, 26
ambigitur, exſiſtit etiam ex ſcripti interpre- 110
tatione ſæpe contentio, in quo nulla poteſt
eſſe, niſi ex ambiguo, controverſia. Nam
illud ipſum, cum ſcriptum a ſententia diſcre-
pat, genus quoddam habet ambigui: quod
tum explicatur, cum ea verba, quæ deſunt,
ſuggeſta ſunt: quibus additis defenditur, ſen-
tentiam ſcripti perſpicuam fuiſſe, & ex con-
trariis ſcriptis ſi quid ambigitur, non novum
genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa

duplicatur. idque aut numquam dijudiari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. Ita ſit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum ali-
111 quid ambigue. Ambiguorum autem complura genera ſunt: quæ mihi videntur ii melius noſſe, qui dialectici appellantur, hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum,
112 aut verba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus, qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſejungunt. nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quam in ſcripto, quod totum a facti controverſia ſe-
113 paratum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controverſiam cadere poſſunt; Quid fiat, factum, futurumve ſit: aut Quale ſit, aut Quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum ſit, totum in eo eſt, quod, Quale ſit, quærimus. Sed jam ad inſtitutum revertar meum.

Cum igitur, accepto cauſæ genere & co- 27
gnito, rem tractare cœpi, nihil prius conſti- 114
tuo, quam, quid ſit illud, quo mihi referen-
da ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæ-
ſtionis & judicii: deinde illa duo diligentiſſi-
me conſidero, quorum alterum commenda-
tionem habet noſtram, aut eorum, quos de-
fendimus, alterum eſt accommodatum ad
eorum animos, apud quos dicimus, ad id,
quod volumus, commovendos. Ita ratio 115
omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus
eſt nixa: ut probemus vera eſſe ea, quæ de-
fendimus: ut conciliemus nobis eos, qui au-
diunt: ut animos eorum, ad quemcumque
cauſa poſtulabit motum, vocemus. Ad pro- 116
bandum autem duplex eſt oratori ſubjecta
materies: una rerum earum, quæ non ex-
cogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ, ra-
tione tractantur: ut tabulæ, teſtimonia, pa-
cta, conventa, quæſtiones, leges, ſenatuſ-
conſulta, res judicatæ, decreta, reſponſa, &
reliqua, ſi quæ ſunt, quæ non pariuntur ab
oratore, ſed ad oratorem a cauſa, atque a re
deferuntur: altera, quæ tota in diſputatione
& argumentatione oratoris collocata eſt. Ita 117
in ſuperiore genere de tractandis argumentis,
in hoc autem etiam de inveniendis cogitan-

dum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt. quod etiamſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimulac poſita ſit cauſa, habeant, quo ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii eſt, rivulos conſectari, fontes rerum non videre, & jam ætatis eſt uſuſque noſtri, a capite, quod velimus, arceſſere, &, unde omnia manent, videre.

118 Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum, ad omnem uſum ſimilium rerum, eſſe debebit. Nam pro tabulis & contra tabulas; pro teſtibus & contra teſtes; pro quæſtionibus & contra quæſtiones; & item de ceteris rebus ejuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere univerſo, vel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta & Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos, atque expe-
119 ditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones opor-

teat. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris,
exercitationis autem maximæ: artem qui-
dem & præcepta duntaxat hactenus requi-
runt, ut certis dicendi luminibus ornentur.
Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ 120
tota ab oratore pariuntur, excogitationem
non habent difficilem, explicationem magis
illuſtrem perpolitamque deſiderant. Itaque
cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis,
primum quid, deinde quomodo dicamus: al-
terum, quod totum arte tinctum videtur,
tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt
pæne mediocris, quid dicendum ſit, videre:
alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina,
virtuſque cernitur, ea, quæ dicenda ſunt,
ornate, copioſe, varieque dicere. Quare il- 28
lam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita 121
vobis placuit, non recuſabo, quo minus per-
poliam atque conficiam: (quantum conſe-
quar, vos judicabitis:) quibus ex locis ad
eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ
valent, ducatur oratio, ut & concilientur
animi, & doceantur, & moveantur. [hæc
ſunt enim tria numero] ea vero quemadmo-
dum illuſtrentur, præſto eſt, qui omnes do-
cere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores
induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit.

122 Namque ego, Catule, (dicam enim non re-
verens aſſentandi ſuſpicionem,) neminem eſſe
oratorem paullo illuſtriorem arbitror, neque
Græcum, neque Latinum, quem ætas noſtra
tulerit, quem non & ſæpe, & diligenter au-
dierim. Itaque, ſi quid eſt in me, (quod
jam ſperare videor, quoniam quidem vos,
his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad
audiendum datis,) ex eo eſt, quod nihil quiſ-
quam unquam me audiente egit orator, quod
non in memoria mea penitus inſederit. At-
que ego is, qui ſum, quantuſcumque ſum ad
judicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine
ulla dubitatione ſic ſtatuo & judico, nemi-
nem omnium tot & tanta, quanta ſunt in
123 Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quam-
obrem ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis,
non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cum
ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut
inſtitui, crearo, aluero, confirmaro; tradam
eum Craſſo, & veſtiendum, & ornandum.

124 Tum Craſſus: Tu vero, inquit, Antoni,
perge, ut inſtituiſti. Neque enim eſt boni,
neque liberalis parentis, quem procrearit &
eduxerit, eum non & veſtire, & ornare;
præſertim cum te locupletem eſſe negare non
poſſis. Quod enim ornamentum, quæ vis,

qui animus, quæ dignitas illi oratori deſuit,
qui in cauſa peroranda non dubitavit exci-
tare reum conſularem, & ejus diloricare tu-
nicam, & judicibus cicatrices adverſas ſenis
imperatoris oſtendere? qui idem, hoc accu-
ſante Sulpicio, cum hominem ſeditioſum, fu-
rioſumque defenderet, non dubitavit ſeditio-
nes ipſas ornare, ac demonſtrare graviſſimis
verbis, multos ſæpe impetus populi non in-
juſtos eſſe; quos præſtare nemo poſſit? mul-
tas etiam e republica ſeditiones ſæpe eſſe fa-
ctas, ut cum reges eſſent exacti, ut cum tri-
bunicia poteſtas eſſet conſtituta? illam Nor-
bani ſeditionem, ex luctu civium, & ex Cæ-
pionis odio, qui exercitum amiſerat, neque
reprimi potuiſſe, & jure eſſe conflatam? Po- 125
tuit hic locus tam anceps, tam inauditus,
tam lubricus, tam novus, ſine quadam incre-
dibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid
ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commi-
ſeratione dicam? quid de aliis innumerabi-
libus? in quibus non hoc maxime enituit,
quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſin-
gulare, ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me de-
legare vis, ea ſemper in te eximia & præ-
ſtantia fuerunt. Tum Catulus: Ego vero, 29
inquit, in vobis hoc maxime admirari ſoleo, 126

quod, cum inter vos in dicendo diſſimillimi
ſitis, ita tamen uterque veſtrûm dicat, ut ei
nihil neque a natura denegatum, neque a
doctrina non delatum eſſe videatur. Quare,
Craſſe, neque tu tua ſuavitate nos privabis,
ut, ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum,
aut relictum ſit, non explices: neque te, An-
toni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non
potuiſſe potius, quam a Craſſo dici maluiſſe.
127 Hic Craſſus: Quin tu, inquit, Antoni, omit-
tis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horum
deſiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda
ſint in cauſis, reperiantur. quæ quamquam
abs te novo quodam modo, præclareque di-
cuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præ-
ceptis pervagata: illa deprome nobis, unde
afferas, quæ ſæpiſſime tractas, ſemperque
divinitus.

128 Depromam equidem, inquit Antonius,
& quo facilius id a te exigam, quod peto,
nihil tibi a me poſtulanti recuſabo. Meæ to-
tius orationis, & iſtius ipſius in dicendo fa-
cultatis, quam modo Craſſus in cœlum ver-
bis extulit, tres ſunt rationes, ut ante dixi;
una conciliandorum hominum, altera docen-
129 dorum, tertia concitandorum. Harum trium
partium prima lenitatem orationis, ſecunda

acumen, tertia vim deſiderat. Nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſam adjudicaturus ſit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio ac defenſio poſita eſt, videtur omnem hujus generis quaſi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ uſu jam tractata, &
animo quaſi habere notata videamur. Ac 30
tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſ- 130
ſentiemur, ut ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & cauſam & orationem diſputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties ejus verbi litteræ ſunt cogitatione conquirendæ: nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad ejus cauſæ ſepoſita argumenta revolvi nos oportet: ſed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad
cauſam explicandam, ſtatim occurrant. Sed 131
hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel uſu, quem *ætas denique affert*, vel auditione & cogita-

tione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato & iterato, quo meliores fœtus poſſit & grandiores edere. Subactio autem eſt uſus, auditio, lectio, litteræ.

132 Ac primum naturam cauſæ videat, quæ nunquam latet, factumne ſit, quæratur, an, quale ſit, an, quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum. quid facit cauſam? quod reipublicæ cauſa, cum ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in judicium, licueritne ex ſenatuſconſulto, ſer-

vandæ reipublicæ cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in vulgari prudentia ſita; ſed illa quærenda: quæ ab accuſatore & defenſore argumenta, ad id, quod in judicium venit, ſpectantia, debeant afferri. Atque hic illud 31
videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſto- 133
rum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut videatis, quam ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum. unum appellant, in quo, ſine perſonis atque temporibus, de univerſo genere quæratur; alterum, quod perſonis certis & temporibus definiatur: ignari, omnes controverſias ad univerſi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipſa cauſa, 134
de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii. De ipſo enim univerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœna videatur eſſe afficiendus, qui civem ex ſenatuſconſulto patriæ conſervandæ cauſa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, non generum ipſorum univerſa diſputatione

135 quæratur. Quin etiam in iis ipſis, ubi de
facto ambigitur, ceperitne contra leges pe-
cunias P. Decius, argumenta & criminum &
defenſionis revocentur oportet ad genus, &
ad naturam univerſam: quod ſumtuoſus, de
luxuria: quod alieni appetens, de avaritia:
quod ſeditioſus, de turbulentis & malis civi-
bus: quod a multis arguitur, de genere te-
ſtium: contraque, quæ pro reo dicentur,
omnia neceſſario a tempore atque homine ad
communes rerum & generum ſummas revol-
136 ventur. Atque hæc forſitan homini, non
omnia, quæ ſunt in natura rerum, celeriter
animo comprehendenti, permulta videantur,
quæ veniant in judicium tum, cum de facto
quæratur: ſed tamen criminum eſt multitu-
do, non defenſionum aut locorum, infinita.
32 Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæ-
137 runtur, qualia ſint; ea ſi ex reis numeres,
& innumerabilia ſunt, & obſcura: ſi ex re-
bus, valde & modica, & illuſtria. Nam ſi
Mancini cauſam in uno Mancino ponimus,
quotieſcumque is, quem paterpatratus dedi-
derit, receptus non erit, toties cauſa nova
naſcetur. Sin in illa controverſia cauſam fa-
cit, Videaturne ei, quem paterpatratus dedi-
derit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium

eſſe: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis, Mancini nomen pertinet. Ac, ſi quid affert præterea hominis aut di- 138
gnitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad univerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam: quamquam reprehendendi ſunt, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis & in temporibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora, & perſonæ, 139
tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet tantum: ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eaque paullo ſubtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter & Sulpici. quomodo nunc ſe 140
iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita, ſi in perſonis ponitur; quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum univerſas quæſtiones referuntur; ita modicæ & paucæ ſunt, ut eas omnes,

diligentes, & memores, & ſobrii oratores percurſas animo, &, prope dicam, decantatas habere debeant: niſi forte exiſtimatis, a M'. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multa attuliſſe, quamobrem, poſthumo non nato, Curium tamen heredem Coponii eſſe
141 oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim, ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat univerſo rei negotiique, non in tempore ac nominibus, omnis quæſtio: cum ſcriptum ita ſit, SI MIHI FILIVS GENITVR, ISQVE PRIVS MORITVR, & cetera, TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non ſit; videaturne is, qui filio
33 mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe. Perpetui juris & univerſi generis quæſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, &
142 argumentorum fontes deſiderat. In quo etiam iſti nos juriſconſulti impediunt, a diſcendoque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim referri, quid alicui de jure viro aut mulieri reſponderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quod homines eſſent innumerabiles, debilitati a jure cognoſcendo, volunta-

tem

tem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjiceremus.

Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. Eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod nunc diffuſum & diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum.
Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam 143
id eſt difficile Craſſo, qui &, quod diſci potuit de jure, didicit: &, quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quæ ſint in jure, vel apte deſcribere, vel ornate illuſtrare poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum a Craſſo diſcemus, cum ſe de turba & a ſubſelliis in otium, (ut cogitat) ſoliumque contulerit. Jam id quidem ſæpe, inquit Catu- 144
lus, ex eo audivi, cum diceret, ſibi certum eſſe, a judiciis cauſiſque diſcedere: ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit. Neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe a viris bonis fruſtra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc vere a Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, vivendum: & iſtam oſci-

tantem & dormitantem ſapientiam Scævola-
rum, & ceterorum beatorum otio conceda-
145 mus. Arriſit hic Craſſus leniter, &, Per-
texe modo, inquit, Antoni, quod exorſus es.
me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimulatque
ad eam confugero, in libertatem vindicabit.
34 Hujus quidem loci, quem modo ſum ex-
orſus, hic eſt finis, inquit Antonius: quo-
niam intelligitur, non in hominum innume-
rabilibus perſonis, neque in infinita tempo-
rum varietate, ſed in generum cauſis atque
naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium voca-
rentur; genera autem eſſe definita, non ſo-
lum numero, ſed etiam paucitate: ut eam
materiem orationis, quæ cujuſque eſſet ge-
neris, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus
locis deſcriptam, inſtructam, ornatamque
comprehenderent, rebus dico & ſententiis.
146 Eæ vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis
ornata mihi quidem videri ſolent, ſi ejuſmodi
ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe videatur. Ac,
ſi verum quæritis, quod mihi quidem videa-
tur (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi
ſententiam & opinionem meam) hoc inſtru-
mentum cauſarum & generum univerſorum
in forum deferre debemus, neque, ut quæ-
que res delata ad nos erit, tum denique ſcru-

tari locos, ex quibus argumenta eruamus:
quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter
modo conſiderarint, ſtudio adhibito & uſu,
pertractata eſſe poſſunt; ſed tamen animus
referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos
ſæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia
ad omnem orationem inventa ducuntur. At- 147
que hoc totum eſt ſive artis, ſive animadver-
ſionis, ſive conſuetudinis, noſſe regiones, in-
tra quas venere, & perveſtiges, quod quæras.
ubi eum locum omnem cogitatione ſepſeris,
ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te
effugiet, atque omne, quod erit in re, occur-
ret atque incidet. Et ſic, cum ad invenien- 35
dum in dicendo tria ſint, acumen, deinde
ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus
artem, tertium diligentia: non poſſum equi-
dem non ingenio primas concedere: ſed ta-
men ipſum ingenium diligentia etiam ex tar-
ditate incitat: diligentia, inquam, quæ cum 148
omnibus in rebus, tum in cauſis defenden-
dis plurimum valet. hæc præcipue colenda
eſt nobis; hæc ſemper adhibenda; hæc nihil
eſt, quod non aſſequatur. Cauſa ut penitus,
quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut
adverſarium attente audiamus, atque ut ejus
non ſolum ſententias, ſed etiam verba omnia

excipiamus, vultus denique perſpiciamus
omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant,
149 diligentia eſt: id tamen diſſimulanter facere,
ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia
eſt: deinde ut in iis locis, quos proponam
paullo poſt, pervolvatur animus, ut
ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura &
cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his
rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam,
ut vocem, ut vires: hæc magna
150 ſunt. Inter ingenium quidem & diligentiam
perpaullulum loci reliquum eſt arti.
ars demonſtrat tantum, ubi quæras, atque
ubi ſit illud, quod ſtudeas invenire; reliqua
ſunt in cura, attentione animi, cogitatione,
vigilantia, aſſiduitate, labore; complectar
uno verbo, quo ſæpe jam uſi ſumus, diligentia;
qua una virtute omnes virtutes reli-
151 quæ continentur. Nam orationis quidem
copia videmus ut abundent philoſophi, qui,
ut opinor (ſed tu hæc, Catule, melius) nulla
dant præcepta dicendi, nec idcirco minus,
quæcumque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de
qua copioſe & abundanter loquantur.

36 Tum Catulus, Eſt, inquit, ut dicis, An-
152 toni, ut plerique philoſophi nulla tradant
præcepta dicendi, & habeant paratum ta-

men, quid de quaque re dicant. Sed Ariſtoteles, is, quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philoſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, ſive tu ſimilitudine illius divini ingenii in eadem incurris veſtigia, ſive etiam illa ipſa legiſti atque didiciſti: quod quidem magis veriſimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quam putaramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me 153
audies, Catule. ſemper ego exiſtimavi, jucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. atque ego idem exiſtimavi, pecudis eſſe, non hominis, cum tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeque & videndi res obſcuriſſimas, & bene vivendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, &, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, at-

tendere. Itaque feci, Catule, & iſtorum
omnium ſummatim cauſas & genera ipſa gu-
37 ſtavi. Valde hercule, inquit Catulus, timi-
154 de, tanquam ad aliquem libidinis ſcopulum,
ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti,
quam hæc civitas aſpernata numquam eſt.
Nam & referta quondam Italia Pythagoreo-
rum fuit, tum, cum erat in hac gente ma-
gna illa Græcia: ex quo etiam quidam Nu-
mam Pompilium, regem noſtrum, fuiſſe Py-
thagoreum ferunt; qui annis permultis ante
fuit, quam ipſe Pythagoras: quo etiam ma-
jor vir habendus eſt, cum illam ſapientiam
conſtituendæ civitatis duobus prope ſeculis
ante cognovit, quam eam Græci natam eſſe
ſenſerunt. & certe non tulit ullos hæc civi-
tas aut gloria clariores, aut auctoritate gra-
viores, aut humanitate politiores, P. Afri-
cano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum erudi-
tiſſimos homines ex Græcia palam ſemper ha-
155 buerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audivi,
cum dicerent, pergratum Athenienſes & ſibi
feciſſe, & multis principibus civitatis, quod,
cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis re-
bus mitterent, tres illius ætatis nobiliſſimos
philoſophos miſiſſent, Carneadem, & Crito-
laum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ

eſſent, & a ſe, & ab aliis frequenter audi-
tos: quos tu cum haberes auctores, Antoni,
miror, cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pa-
cuvianus, prope bellum indixeris. Minime, 156
inquit Antonius: ac ſic decrevi philoſophari
potius, ut Neoptolemus apud Ennium *pau-
cis: Nam omnino haud placet.* Sed tamen
hæc eſt mea ſententia, quam videbar expo-
ſuiſſe. ego iſta ſtudia non improbo, mode-
rata modo ſint: opinionem iſtorum ſtudio-
rum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui
res judicent, oratori adverſariam eſſe arbi-
tror. imminuit enim & oratoris auctorita-
tem, & orationis fidem. Sed, ut eo revo- 38
cetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus 157
iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam ve-
niſſe dixiſti, videſne Diogenem fuiſſe, qui
diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, &
vera ac falſa dijudicandi, quam verbo Græco
διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modo
eſt hæc ars, nullum eſt præceptum, quo
modo verum inveniatur, ſed tantum eſt, quo
modo judicetur. Nam & omne, quod elo- 158
quimur ſic, ut id aut eſſe dicamus, aut non
eſſe, & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt
dialectici, ut judicent, verumne ſit, an fal-
ſum: & ſi conjuncte ſit elatum, & adjuncta

ſint alia, judicent, rectene adjuncta ſint, &
verane ſumma ſit uniuſcujuſque rationis: &
ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acumi-
nibus, & multa quærendo, reperiunt non
modo ea, quæ jam non poſſint ipſi diſſolvere,
ſed etiam quibus ante exorſa, & potius de-
159 texta prope, retexantur. Hic nos igitur Stoi-
cus iſte nihil adjuvat, quoniam quemadmo-
dum inveniam quid dicam, non docet: at-
que idem etiam impedit, quod & multa re-
perit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolvi, &
genus ſermonis affert non liquidum, non fu-
ſum ac profluens, ſed exile, aridum, conci-
ſum ac minutum. quod ſi quis probabit, ita
probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe
fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitu-
dinis eſt auribus accommodanda, ad oble-
ctandos animos, ad impellendos, ad ea pro-
banda, quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam
160 populari trutina examinantur. Quare iſtam
artem totam dimittamus, quæ in excogitan-
dis argumentis muta nimium eſt, in judican-
dis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem
ſimul cum Diogene veniſſe commemoras,
puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe.
Erat enim ab iſto Ariſtotele, a cujus inven-
tis tibi ego videor non longe aberrare. atque

inter hunc Ariſtotelem, (cujus & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit,) & hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed uſu, in hoc uno genere,
ſtudioque majore. Carneadis vero vis incre- 161
dibilis illa dicendi, & varietas, perquam eſſet optanda nobis: qui nullam umquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus eſt quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt & docent, poſtulandum ſit.

Ego autem, ſi quem nunc plane rudem 39
inſtitui ad dicendum velim, his potius tra- 162
dam aſſiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, ut nutrices infantibus pueris, in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter in-

ſtitutus, & aliquo jam imbutus uſu, & ſatis acri ingenio eſſe videatur; illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde univerſum flumen erumpat: qui illi ſedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breviter illuſtret,
163 verbiſque definiat. Quid enim eſt, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cum, aut res quæ ſit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinſecus autem, cum ea, quæ ſunt foris, neque inhærent in rei
164 natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione univerſa vis explicanda eſt, ſic: Si majeſtas eſt amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Romani poteſtati tradidit.
165 Sin pars; partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reipublicæ fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſilium, ſuperbum; ſuum, arrogans: utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si conſul

eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures 166
ſunt argumentorum ſedes ac loci. Nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus ſubjectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum veſtigabimus, & ea, quæ ex cauſis orta ſunt; & majora, paria, minora quæremus. Ex conjunctis ſic 40
argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tri- 167
buenda laus eſt, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quod Norbanum accuſas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis?
Ex parte autem ea, quæ eſt ſubjecta generi: 168
Si omnes, qui reipublicæ conſulunt, cari nobis eſſe debent, certe in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis, retinemus & noſtram ſalutem, & imperii dignitatem. Ex ſimilitudine autem: Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine: Si barbarorum eſt in diem vivere, noſtra 169
conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque utroque in genere & ſimilitudinis, &

diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si
170 Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex conſequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te, ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax; quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens: Non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt. ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quod Ti. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti, quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quod eam legem in tribunatu tuliſti, quod ſemper a bonis diſſenſiſti.
171 Ex cauſis autem rerum ſic: Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ ſunt orta de cauſis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus ſerviamus.
172 Majora autem, & minora, & paria comparabimus, ſic. Ex majore: Si bona exiſtimatio divitiis præſtat, & pecunia tanto-

pere expetitur, quanto gloria magis eſt ex-
petenda? Ex minore ſic:

Hic parvae conſuetudinis
Cauſa hujus mortem fert tam familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: Eſt ejuſdem & eripere contra
rempublicam, & largiri pecunias. Foris 173
autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed
extranea ſublevantur, ut hæc: Hoc verum
eſt; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falſum eſt;
habita enim quæſtio eſt. Hoc ſequi neceſſe
eſt; recito enim tabulas. De quo genere toto
paullo ante dixi. Hæc, ut breviſſime dici
potuerunt, ita a me dicta ſunt. Ut enim ſi 41
aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, 174
commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi
ſigna & notas oſtenderem locorum, quibus
cognitis ille ſibi ipſe foderet, & id, quod
vellet, parvulo labore, nullo errore, inve-
niret: ſic has ego argumentorum novi notas,
quæ illa mihi quærenti demonſtrant, ubi
ſint; reliqua, cura & cogitatione eruuntur 175
Quod autem argumentorum genus cuique
cauſarum generi maxime conveniat, non eſt
artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris
ingenii judicare. Neque enim nunc id agi-

mus, ut artem aliquam dicendi explicemus,
ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi
quædam monita tradamus. His igitur locis
in mente & cogitatione defixis, & in omni
re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit,
quod oratorem effugere poſſit, non modo in
forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in
176 ullo genere dicendi. Si vero aſſequetur, ut
talis videatur, qualem ſe videri velit, & ani-
mos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut
eos, quocumque velit, vel trahere, vel ra-
pere poſſit; nihil profecto præterea ad dicen-
dum requiret. Jam illud videmus, nequa-
quam ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id
177 inventum tractare poſſis. Tractatio autem
varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem,
qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſa-
tietate. Proponi oportet, quid afferas, &
id quare ita ſit, oſtendere, & ex iiſdem illis
locis interdum concludere; relinquere alias,
alioque tranſire: ſæpe non proponere, ac ra-
tione ipſa afferenda, quid proponendum fue-
rit, declarare: ſi cui quid ſimile dicas, prius
ut ſimile confirmes; deinde quod agitur, ad-
jungas: puncta argumentorum plerumque
ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re
diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur.

Hæc ut & properans, & apud doctos, & 42
ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad 178
illa majora veniamus. Nihil eſt enim in di-
cendo, Catule, majus, quam ut faveat ora-
tori is, qui audiet, utque ipſe ſic moveatur,
ut impetu quodam animi & perturbatione
magis, quam judicio, aut conſilio, regatur.
Plura enim multo homines judicant odio, aut
amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut
dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut
errore, aut aliqua permotione mentis, quam
veritate, aut præſcripto, aut juris norma
aliqua, aut judicii formula, aut legibus.
Quare, niſi quid vobis aliud placet, ad illa 179
pergamus.

Paullum, inquit Catulus, etiam nunc de-
eſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expo-
ſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quam
illuc proficiſcare, quo te dicis intendere.
Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placeat, in-
quit Catulus, & quæ diſpoſitio argumento-
rum, in qua tu mihi ſemper deus videri ſo-
les. Vide quam ſim in iſto genere, inquit, 180
Catule, deus. non mehercule mihi, niſi ad-
monito, veniſſet in mentem: ut poſſis exiſti-
mare, me in ea, in quibus nonnumquam
aliquid efficere videor, uſu ſolere in dicendo,

vel caſu potius incurrere. Ac res quidem
iſta, quam ego, quia non noram, ſic, tanquam
ignotum hominem, præteribam, tantum pot-
eſt in dicendo, ut ad vincendum nulla plus
181 poſſit: ſed tamen mihi videris ante tempus
a me rationem ordinis & diſponendarum re-
rum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem vim ora-
toris in argumentis, & in re ipſa per ſe com-
probanda poſuiſſem, tempus eſſet jam de or-
dine argumentorum, & de collocatione ali-
quid dicere: ſed cum tria ſint a me propo-
ſita, de uno dictum; cum de duobus reliquis
dixero, tum erit denique de diſponenda tota
oratione quærendum.

43 Valet igitur multum ad vincendum, pro-
182 bari mores, inſtituta, & facta, & vitam eo-
rum, qui agent cauſas, & eorum, pro qui-
bus: & item improbari adverſariorum; ani-
moſque eorum, apud quos agitur, conciliari
quam maxime ad benivolentiam, cum erga
oratorem, tum erga illum, pro quo dicet
orator. Conciliantur autem animi dignitate
hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ:
quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt,
quam fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adjuvant
in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris
ſignificatio, verborum comitas: ſi quid per-

ſequare

ſequare acrius, ut invitus & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, ſigna proferri perutile eſt: eaque omnia, quae proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde benivolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus haec non ſunt. Itaque eadem ſunt in adverſarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc to- 183
tum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus judicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quaeritur, ſed ſaepe placida, ſummiſſa, lenis, quae maxime commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur. ſic enim olim loquebantur.
Horum igitur exprimere mores oratione, 184
juſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, ſi eſt ſuaviter & cum ſenſu tractatum, ut ſaepe plus, quam cauſa, valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim

quodam ſententiarum & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut bene mo-
44 rati, ut boni viri eſſe videantur. Huic autem
185 eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut ſalvum velint, aut metuant, aut ſperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, ſi qui finitimi ſunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationi-
186 bus. Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti, priuſquam conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus ejus, cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggredior ancipitem cauſam & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque verſor, ut

odorer, quam ſagaciſſime poſſim, quid ſen-
tiant, quid exiſtiment, quid exſpectent, quid
velint, quo deduci oratione facillime poſſe
videantur. Si ſe dant, &, ut ante dixi, ſua 187
ſponte, quo impellimus, inclinant atque pro-
pendent: accipio quod datur, & ad id, unde
aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt
integer, quietuſque judex: plus eſt operis.
ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil ad-
juvante natura. Sed tantam vim habet illa,
quæ recte a bono poëta dicta eſt *flexanima,*
atque omnium regina rerum, oratio, ut non
modo inclinantem impellere, aut ſtantem in-
clinare, ſed etiam adverſantem & repugnan-
tem, ut imperator bonus ac fortis, capere
poſſit. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſ- 45
ſus modo flagitabat, cum a me divinitus tra- 188
ctari ſolere diceret, & in cauſa M'. Aquilii,
Caiique Norbani, nonnulliſque aliis, quaſi
præclare acta, laudaret: quæ mehercule ego,
Craſſe, cum a te tractantur in cauſis, horrere
ſoleo. Tanta vis animi, tantus impetus, tan-
tus dolor, oculis, vultu, geſtu, digito deni-
que iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flu-
men graviſſimorum, optimorumque verbo-
rum, tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam
novæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili,

ut mihi non ſolum tu incendere judicem, ſed ipſe ardere videaris.

189 Neque fieri poteſt, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum miſericordiamque deducatur; niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipſo oratore impreſſi eſſe atque inuſti videbuntur. Quodſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in ejuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum atque imitatione ſimulatum, major ars aliqua forſitan eſſet requirenda. Nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid ceteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos atque amiciſſimos mentiar. non mehercule umquam apud judices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer.

190 Neque enim facile eſt perficere, ut iraſcatur, cui tu velis, judex, ſi tu ipſe id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, niſi teipſum flagrantem odio ante viderit; neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrymatione denique oſtenderis.

Ut enim nulla materies tam facilis ad exar-
deſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem
concipere poſſit: ſic nulla mens eſt tam ad
comprehendendam vim oratoris parata, quæ
poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam,
& ardens acceſſeris. Ac, ne forte hoc ma- 46
gnum ac mirabile eſſe videatur, hominem 191
toties iraſci, toties dolere, toties omni animi
motu concitari, præſertim in rebus alienis,
magna vis eſt earum ſententiarum, atque
eorum locorum, quos agas tracteſque dicen-
do, nihil ut opus ſit ſimulatione & fallaciis.
Ipſa enim natura orationis ejus, quæ ſuſcipi-
tur ad aliorum animos permovendos, orato-
rem ipſum magis etiam, quam quemquam
eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc 192
in cauſis, in judiciis, in amicorum periculis,
in concurſu hominum, in civitate, in foro
accidere miremur, cum agitur non ſolum in-
genii noſtri exiſtimatio (nam id eſſet levius:
quamquam, cum profeſſus ſis, te id poſſe
facere, quod pauci, ne id quidem negligen-
dum eſt) ſed alia ſunt majora multo, fides,
officium, diligentia: quibus rebus adducti,
etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen
eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi,
exiſtimare non poſſumus. Sed, ut dixi, ne 193

hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quam verſus, quam ſcena, quam fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur ſpondalia illa dicentis,

„*Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?*
„*Neque paternum adſpectum es veritus?*

Numquam illum *adſpectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

„*Quem aetate exacta indigem*
„*Liberum laceraſti, orbaſti, exſtinxſti;*
„*neque fratris necis,*
„*Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam*
„*eſt traditus?*

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio, quotidie cum ageret, tamen [recte] agere ſine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo ac re-
194 miſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod a Democrito & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exſiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu
47 quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare me-

ipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſ-
que luctus vellem imitari, atque adumbrare
dicendo; neque actor eſſem alienæ perſonæ,
ſed auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in
civitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa
peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe.
Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperato- 195
rem ornatum a ſenatu, ovantem in Capito-
lium aſcendiſſe meminiſſem; hunc cum affli-
ctum, debilitatum, mœrentem, in ſummum
diſcrimen adductum viderem, non prius ſum
conatus miſericordiam aliis commovere, quam
miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equi-
dem, tum magnopere moveri judices, cum
excitavi mœſtum ac ſordidatum ſenem, &
cum iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non
arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu
magno animi ac dolore, ut diſcinderem tu-
nicam, ut cicatrices oſtenderem. Cum C. 196
Marius mœrorem orationis meæ præſens ac
ſedens multum lacrymis ſuis adjuvaret; cum-
que ego illum crebro appellans, collegam ei
ſuum commendarem, atque ipſum advocatum
ad communem imperatorum fortunam defen-
dendam invocarem: non fuit hæc ſine meis
lacrymis, non ſine dolore magno miſeratio,
omniumque deorum & hominum, & civium,

& ſociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ a me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo non miſerabilis,
197 ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis. Quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali & quæſtore meo, tantum incendium non oratione ſolum, ſed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: vim, fugam, lapidationem, crudeſitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi miſerabilique caſu, in judicium vocabas: deinde principem & ſenatus, & civitatis, M. Aemilium, lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.
48 Accedebat, ut hæc tu adoleſ-
198 cens pro republica queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego, homo cenſorius, vix ſatis honeſte viderer ſeditioſum civem, & in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi

tenuis quædam venia daretur excuſationis,
quod tamen eum defenderem, qui mihi quæ-
ſtor fuiſſet. Hic ego quid dicam me artem
aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo.
ſi placuerit, vos meam defenſionem in aliquo
artis loco reponetis. Omnium ſeditionum ge- 199
nera, vitia, pericula collegi, eamque oratio-
nem ex omni reipublicæ noſtræ temporum
varietate repetivi, concluſique ita, ut dice-
rem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones
fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas, & pro-
pe neceſſarias. Tum illa, quæ modo Craſſus
commemorabat, egi; neque reges ex hac ci-
vitate exigi, neque tribunos plebis creari,
neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem
minui, neque provocationem, patronam illam
civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano
dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi
illæ ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non
continuo, ſi quis motus populi factus eſſet,
id C. Norbano in nefario crimine, atque in
fraude capitali eſſe ponendum. Quodſi um-
quam populo Romano conceſſum eſſet, ut
jure concitatus videretur, id quod docebam
ſæpe eſſe conceſſum, nullam illa cauſam juſ-
tiorem fuiſſe. Tum omnem orationem tra-
duxi & converti in increpandam Cæpionis

fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipſi propter judicia abalienati, renovabam
49 [atque revocabam]. Quod ubi ſenſi me in
200 poſſeſſione judicii, ac defenſionis meæ conſtitiſſe, quod & populi benivolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum ſeditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad cauſam noſtram converteram: tunc admiſcere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante diſputavi, lenitatis & manſuetudinis cœpi; me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more majorum eſſe deberet, & pro mea omni fama prope fortuniſque decernere, nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quam ſi is, qui ſæpe alieniſſimis a me, ſed meis tamen civibus, ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem.
201 Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi juſto, ſi pio

dolore me eſſe affectum viderent, concederent: præſertim ſi in aliis cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione atque cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid eſſet minuere majeſtatem, explicarem, perquam breviter perſtrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt a me illa cauſa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus viderer. Ita magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, eſt
a nobis tum accuſatio victa. Hic Sulpicius, 50
Vere hercule, inquit, Antoni, iſta comme- 202
moras. Nam ego nihil unquam vidi; quod tam e manibus elaberetur; quam mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cum enim (quemadmodum dixiſti) tibi ego non judicium, ſed incendium tradidiſſem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæſitatio, tractuſque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad

ignoſcendum homines dabant, tenuiſti, te
pro homine perneceſſario, quæſtore tuo, di-
cere; quam tibi primum muniſti ad te au-
203 diendum viam? Ecce autem, cum te nihil
aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines
tibi, civem improbum defendenti, ignoſcen-
dum propter neceſſitudinem arbitrarentur,
ſerpere occulte cœpiſti, nihildum aliis ſuſpi-
cantibus, me vero jam pertimeſcente, ut il-
lam, non Norbani ſeditionem, ſed populi
Romani iracundiam, neque eam injuſtam,
ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes.
Deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in
Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidia,
miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolum in
defenſione, ſed etiam in Scauro, ceteriſque
meis teſtibus, quorum teſtimonia non refel-
lendo, ſed ad eundem impetum populi con-
204 fugiendo, refutaſti. Quæ cum abs te modo
commemorarentur, equidem nulla præcepta
deſiderabam. iſtam enim ipſam demonſtra-
tionem defenſionum tuarum, abs te ipſo com-
memoratam, doctrinam eſſe non mediocrem
puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius,
trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo,
quæque maxime ſpectare ſolemus. Docuit
enim jam nos longa vita uſuſque rerum ma-

ximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

Equidem primum conſiderare ſoleo, poſtu- 51
letne cauſa. Nam neque parvis in rebus ad- 205
hibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poſſimus, ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non poſſint commoveri.
Nam quoniam hæc fere maxime ſunt in judi- 206
cum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, ſi id videare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere; ſi aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles ſint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defenſio caritatem: pluſque proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii
commemoratio. Enitendum eſt, ut oſten- 207
das, in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa

ſua. Invidetur enim commodis hominum ipſorum; ſtudiis autem eorum ceteris com-
208 modandi favetur. Videndumque hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & a nobis ac noſtris demovere: eademque hæc genera tractanda ſunt in iracundia, vel excitanda vel ſedanda. Nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum aut inutile ſit, id factum augeas, odium creatur: ſin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quiſque minime debuerit, aut in rempublicam; tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non
209 diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus. interior eſt ille proprius: ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt per-
52 ducendus. Par atque una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ: ſed haud ſciam, an acerrimus longe ſit omnium motus invidiæ; nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe:

ſed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, & eo magis, ſi intolerantius ſe jactant, & æquabilitatem juris, præſtantia dignitatis aut fortunæ ſuæ tranſeunt: quæ ſi inflammanda ſunt, maxime dicendum eſt, non eſſe virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum, ſi erunt honeſtiora atque graviora, tamen non eſſe tanta ulla merita, quanta inſolentia hominis, quantumque faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa 210
labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata, ſeſeque, ſi quam gloriam peperiſſe videatur, etſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum eſt, (quoniam plerique ſunt invidi, maximeque eſt hoc commune vitium, & pervagatum: [invidetur autem præſtanti florentique fortunæ] ut hæc opinio minuatur, &, illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miſeriis permiſta eſſe videatur. Jam mi- 211
ſericordia movetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad ſuas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad ſeipſum revertatur. Ita cum ſinguli caſus

cauſa leniter, aut permotionis vehementer
aguntur, contrariis commotionibus inferenda
ſunt, ut odio benivolentia, miſericordia in-
vidia tollatur.

54 Suavis autem eſt, & vehementer ſæpe
utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiamſi alia
omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria
certe, neque ullam artem deſiderant. In qui-
bus tu longe aliis, mea ſententia, Cæſar,
excellis: quo magis mihi etiam teſtis eſſe
potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut, ſi
217 qua eſt, eam nos tu potiſſimum docebis. Ego
vero, inquit Cæſar, omni de re facetius puto
poſſe ab homine non inurbano, quam de ipſis
facetiis, diſputari. Itaque cum quoſdam Græ-
cos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridicu-
lis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me
aliquid ex iſtis diſcere. Inveni autem ridi-
cula & ſalſa multa Græcorum: nam & Siculi
in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præ-
ter ceteros, Attici excellunt: ſed qui ejus rei
rationem quandam conati ſunt artemque tra-
dere, ſic inſulſi exſtiterunt, ut nihil aliud eo-
218 rum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur. Quare
mihi nullo videtur modo doctrinâ iſta res
poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint fa-
cetiarum, alterum æquabiliter in omni ſer-

mone fuſum, alterum peracutum & breve:
illa a veteribus ſuperior *cavillatio*, hæc al-
tera *dicacitas* nominata eſt. Leve nomen
habet utraque res? quippe: leve enim eſt to-
tum hoc, riſum movere. Verumtamen (ut 219
dicis, Antoni) multum in cauſis perſæpe le-
pore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo
genere perpetuæ feſtivitatis ars non deſide-
retur (natura enim fingit homines & creat
imitatores & narratores facetos, & vultu ad-
juvante, & voce, & ipſo genere ſermonis)
tum vero in hoc altero dicacitatis, quid ha-
bet ars loci, cum ante illud facetum dictum
emiſſum hærere debeat, quam cogitari po-
tuiſſe videatur? Quid enim hic meus frater 220
ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo in-
terrogatus, quid latraret, *Furem ſe videre*
reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus vel
apud centumviros contra Scævolam, vel con-
tra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Planco
diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, An-
toni, Craſſo eſt, omnium ſententia, conce-
dendum. Non enim fere quiſquam reperie-
tur, præter hunc, in utroque genere leporis
excellens, & illo, quod in perpetuitate ſer-
monis, & hoc, quod in celeritate atque dicto
eſt. Nam hæc perpetua contra Scævolam 221

Curiana defenſio, tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adverſarii dignitati: in quo ipſe ſervabat ſuam; quod eſt hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum
222 non inſulſe interpretantur. Dicere enim ajunt Ennium, *flammam a ſapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat;* hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint. Nam ea dicta appellantur proprio jam nomine.
55 Sed ut in Scævolam continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam diſputationemque luſit: ſic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque
223 genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, *ſe ſine cauſa ſudare: Minime mirum*, inquit, *modo enim exiſti de balneis.* Innumerabilia hujuſcemodi fuerunt, ſed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem

legendam dediſſet, alteri de lege Servilia, &
cum contraria inter ſeſe de republica capita
contuliſſet; noſter hic facetiſſime tres patris
Bruti de jure civili libellos tribus legendos
dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, 224
VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. *Bru-
te, teſtificatur pater, ſe tibi Privernatem fun-
dum reliquiſſe.* Deinde ex libro ſecundo, IN
ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS
FILIVS. *Sapiens videlicet homo cum pri-
mis noſtrae civitatis, norat hunc gurgitem;
metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe
ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio,
in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, ut
audivi Scævolam dicere, ſunt veri Bruti li-
bri) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS
EGO, ET MARCVS FILIVS. *Ubi ſunt
ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis com-
mentariis conſignatos reliquit? Quod niſi pu-
berem te,* inquit, *jam haberet, quartum li-
brum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis lo-
tum cum filio, ſcriptum reliquiſſet.* Quis eſt 225
igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque
his facetiis non minus refutatum eſſe Brutum,
quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum
caſu in eadem cauſa funere efferretur anus
Junia? Pro, dii immortales, quæ fuit illa,

quanta vis? quam inexſpectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma gravitate & celeritate verborum, *Brute, quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere?*
226 *cui rei, cui gloriae, cui virtuti ſtudere? patrimonione augendo? at id non eſt nobilitatis: ſed fac eſſe, nihil ſupereſt; libidines totum diſſipaverunt. an juri civili? eſt paternum. ſed dicet, te, cum aedes venderes, ne in rutis quidem & caeſis ſolium tibi paternum recepiſſe. an rei militari? qui numquam caſtra videris? an eloquentiae? quae nulla eſt in te: &, quidquid eſt vocis ac linguae, omne in iſtum turpiſſimum calumniae quaeſtum contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti.*
56 Sed hæc tragica atque divina: faceta autem
227 & urbana innumerabilia ex una contentione meminiſtis. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam

hujus contra collegam in cenſura nuper, neque lepore & feſtivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Craſſo detuliſſe. Tum 228
Antonius, Ego vero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paullum inviderem. nam eſſe quamvis facetum atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum invidendum: ſed, cum omnium ſis venuſtiſſimus & urbaniſſimus, omnium graviſſimum & ſeveriſſimum & eſſe, & videri, quod iſti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arriſiſſet ipſe 229
Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cum artem eſſe facetiarum, Juli, negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Craſſo obſervari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, cum his nihil opus ſit. Nos autem quomodo utamur, cum opus ſit, quærimus: ut in adverſarium, & maxime, ſi ejus ſtultitia poterit

agitari, in teſtem ſtultum, cupidum, levem,
230 ſi facile homines audituri videbuntur. Omni-
no probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus,
quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas
major eſt, quæ apparet in reſpondendo, &
humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim
quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti, ut in
iſta ipſa concione nihil fere dictum eſt ab
hoc, quod quidem facetius dictum videretur,
quod non provocatus reſponderit. Erat aut-
em tanta gravitas in Domitio, tanta aucto-
ritas, ut, quod eſſet ab eo objectum, lepore
magis elevandum, quam contentione fran-
57 gendum videretur. Tum Sulpicius, Quid igi-
231 tur? inquit, patiemur, Cæſarem, qui quam-
quam Craſſo facetias concedit, tamen multo
in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non expli-
care nobis totum genus hoc jocandi, quale
ſit, & unde ducatur; præſertim cum tantam
vim & utilitatem ſalis & urbanitatis eſſe fa-
teatur? Quid ſi, inquit Julius, aſſentior An-
232 tonio dicenti, nullam eſſe artem ſalis? Hic
cum Sulpicius reticuiſſet, Quaſi vero, inquit
Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius
jamdiu loquitur, ars ulla ſit. obſervatio quæ-
dam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ
in dicendo valent: quæ ſi eloquentes facere

poſſet, quis eſſet non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, ſed ut ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut parva intelligamus, cum, quo referenda ſint, didicerimus. Quare, 233
Cæſar, ego quoque a te hoc peto, ut, ſi tibi videtur, diſputes de hoc toto jocandi genere, quid ſentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone præterita eſſe videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Craſſe, exigis, non committam, ut, ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi. Quamquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum, ſpectante Roſcio. Quis enim ſeſe commovere poteſt, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Craſſo audiente, primum loquar de facetiis, & *docebo ſus* (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſſet, *foenum alios* ajebat *eſſe oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, 234
præſertim cum ita dicat ipſe, ut ambroſia

alendus eſſe videatur. Verum te, Cæſar, ſtu-
diamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et
Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, in-
quit: ſed tamen defeſſus jam labore atque
itinere diſputationis, requieſcam in Cæſaris
ſermone, quaſi in aliquo peropportuno di-
58 verſorio. Atqui, inquit Julius, non nimis
liberale hoſpitium meum dices. Nam te in
viam, ſimulac perpaullulum guſtaris, extru-
dam & ejiciam.

235 Ac, ne diutius vos demorer, de omni
iſto genere, quid ſentiam, perbreviter expo-
nam. De riſu quinque ſunt, quæ quæran-
tur; unum, quid ſit: alterum, unde ſit: ter-
tium, ſitne oratoris, velle riſum movere:
quartum, quatenus: quintum, quæ ſint ge-
nera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit
ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quo-
modo exſiſtat, atque ita repente erumpat, ut
eum cupientes tenere, nequeamus, & quo-
modo ſimul latera, os, venas, vultum, ocu-
los occupet, viderit Democritus. Neque enim
ad hunc ſermonem hoc pertinet, &, ſi per-
tineret, neſcire me tamen id non puderet,
quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollice-
236 rentur. Locus autem, & regio quaſi ridi-
culi (nam id proxime quæritur) turpitudine

& deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur vel ſola, vel maxime, quæ notant & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt plane oratoris movere riſum; vel quod ipſa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quod admirantur omnes acumen, uno ſæpe in verbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnumquam etiam laceſſentis: vel quod frangit adverſarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipſum oratorem, politum eſſe hominem ſignificat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod triſtitiam ac ſeveritatem mitigat, & relaxat, odioſaſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, joco riſuque diſſolvit. Qua- 237
tenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum eſt, id quod in quarto loco quærendi poſueramus. Nam nec inſignis improbitas, & ſcelere juncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. facinoroſos majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte jactant. Parcendum eſt autem maxime caritati hominum, ne temere in eos

59 dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda
238 eſt primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata ridentur.
239 Eſt etiam deformitatis & corporis vitiorum ſatis bella materies ad jocandum: ſed quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid inſulſe, ſed etiam, ſi quid perridicule poſſis. vitandum eſt oratori utrumque, ne aut ſcurrilis jocus ſit, aut mimicus. Quæ cujuſmodi ſint, facilius jam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorum genera venerimus.

240 Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Craſſe, in Memmium, *comediſſe eum lacertum Largii,* cum eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. ſalſa, attamen a te ipſo ficta tota narratio. addidiſti clauſulam, tota Tarracina tum omnibus in

parietibus inſcriptas fuiſſe litteras, tria LLL,
duo MM. cum quæreres, id quid eſſet, ſe-
nem tibi quendam oppidanum dixiſſe, *Lace-*
rat lacertum Largii mordax Memmius. Per- 241
ſpicitis, hoc genus quam ſit facetum, quam
elegans, quam oratorium, ſive habeas vere,
quod narrare poſſis, quod tamen eſt menda-
ciunculis adſpergendum, ſive fingas. Eſt
autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta
demonſtres, ut mores ejus, de quo narres,
ut ſermo, ut vultus omnes exprimantur, ut
iis, qui audiunt, tum geri illa fierique vi-
deantur. In re eſt item ridiculum, quod ex 242
quadam depravata imitatione ſumi ſolet, ut
idem Craſſus, *Per tuam nobilitatem, per ve-*
ſtram familiam. Quid aliud fuit, in quo con-
cio rideret, niſi illa vultus & vocis imitatio?
Per tuas ſtatuas vero cum dixit, & extento
brachio paullulum etiam de geſtu addidit, ve-
hementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa
Roſciana imitatio ſenis: *Tibi ego, Antipho,*
has ſero, inquit. *ſenium eſt, cum audio.* At-
que ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum;
ut cautiſſime tractandum ſit. Mimorum eſt
enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſi-
cut obſcœnitas. orator ſurripiat oportet imi-
tationem, ut is, qui audiat, cogitet plura,

quam videat; præſtet idem ingenuitatem & ruborem ſuum, verborum turpitudine & re-
60 rum obſcœnitate vitanda. Ergo hæc duo ge-
243 nera ſunt ejus ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales ſint, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo inſigni ad ir-
244 ridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum eſt id, quod verbi, aut ſententiæ quodam acumine movetur. Sed ut in illo ſuperiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo; ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Qui igitur diſtinguemus a Craſſo, a Catulo, a ceteris familiarem veſtrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotieſcumque potuerit dictum
245 dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſſit. *Licet,* inquit, *rogare?* Philippus. Tum quæſitor properans, *Modo breviter.* Hic ille, *Non accuſabis. perpuſillum rogabo.* Ridicule. Sed ſedebat judex L. Aurifex,

brevior etiam, quam teſtis ipſe. omnis eſt riſus in judicem converſus. viſum eſt totum ſcurrile [judicium]. Ergo hæç, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamvis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia. Ut iſte, 246
qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnumquam in hoc vitium ſcurrile delabitur. *Coenabo*, inquit, *apud te*, huic luſco, familiari meo, C. Sextio: *uni enim locum eſſe video*. Eſt hoc ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſivit: & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava*, inquit, *& coena*. Temporis igitur ratio, & 247
ipſius dicacitatis moderatio & temperantia, & raritas dictorum, diſtinguet oratorem a ſcurra: &, quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum M. ſuo fratre, complexus eſſet: *Puer abige muſcas?* Riſum quæſivit, qui eſt, mea ſententia, vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! ſed domina natura eſt.

61 Nunc exponamus genera ipſa ſummatim;
248 quæ riſum maxime moveant. Hæc igitur ſit
prima partitio, quod facete dicatur, id alias
in re haberi, alias in verbo: facetiis autem
maxime homines delectari, ſi quando riſus
conjuncte, re verboque, moveatur. Sed hoc
mementote, quoſcumque locos attingam, un-
de ridicula ducantur, ex iiſdem locis fere
etiam graves ſententias poſſe duci. tantum
intereſt, quod gravitas honeſtis in rebus ſe-
vere, jocus in turpiculis & quaſi deformibus
ponitur: velut in iiſdem verbis & laudare
frugi ſervum poſſumus, &, ſi eſt nequam,
jocari. Ridiculum eſt illud Neronianum ve-
tus in furace ſervo, *Solum eſſe, cui domi ni-
hil ſit nec obſignatum, nec occluſum:* quod
idem in bono ſervo dici ſolet; ſed hoc iiſdem
249 etiam verbis. Ex iiſdem autem locis omnia
naſcuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter
claudicanti ex vulnere, ob rempublicam ac-
cepto, & ob eam cauſam verecundanti in
publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis,
mi Spuri? quotieſcumque gradum facies, to-
ties tibi tuarum virtutum veniat in mentem;*
præclarum & grave eſt: quod Calvino Glau-
cia claudicanti, *Ubi eſt vetus illud? num
claudicas? at hic clodicat;* ridiculum eſt: &

utrum-

utrumque ex eo, quod in claudicatione anim-
adverti potuit, eſt ductum. *Quid hoc Naevio*
ignavius? ſevere Scipio; at in male olentem,
Video me a te circumveniri, ſubridicule Phi-
lippus. At utrumque genus continet verbi
ad litteram immutati ſimilitudo. Ex ambi- 250
guo dicta, vel argutiſſima putantur, ſed non
ſemper in joco, ſæpe etiam in gravitate ver-
ſantur. Africano illi majori, coronam ſibi
in convivio ad caput accommodanti, cum ea
ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli*
mirari, inquit, *ſi non convenit. caput enim*
magnum eſt: laudabile, & honeſtum. At ex
eodem genere eſt: *Calvus ſatis eſt; quod dicit*
parum. Ne multa: nullum genus eſt joci,
quo non ex eodem ſevera & gravia ſumantur.
Atque hoc etiam animadvertendum, non eſſe 251
omnia ridicula, faceta. Quid enim poteſt
eſſe tam ridiculum, quam Sannio eſt? Sed
ore, vultu, imitandis moribus, voce, deni-
que ipſo corpore ridetur. Salſum hunc poſ-
ſum dicere, atque ita, non ut ejuſmodi ora-
torem eſſe velim, ſed ut mimum. Quare 62
primum genus hoc, quod riſum vel maxime
movet, non eſt noſtrum: moroſum, ſuper-
ſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum;
naturæ ridentur ipſæ: quas perſonas agitare

252 ſolemus, non ſuſtinere: alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando, & curſim; aliter enim minime eſt liberale: tertium, oris depravatio, non digna nobis: quartum, obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut ante diviſi, poſitæ videntur eſſe, aut in verbo. Nam quod, quibuſcumque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis verbis ſalem amittit, in verbis habet leporem omnem.

253 Ambigua ſunt in primis acuta, atque in verbo poſita, non in re: ſed non ſæpe magnum riſum movent; magiſque ut belle & litterate dicta laudantur: ut in illum Titium, quem, cum ſtudioſe pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaleſque, cum in campum non veniſſet, requirerent, excuſavit Veſpa Terentius, quod eum *brachium fregiſſe* diceret: ut illud Africani, quod eſt apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis
facere? inquit.

254 Ut tuus amicus, Craſſe, Granius, *non eſſe ſextantis*. Et, ſi quæritis, is, qui appella-

tur dicax, hoc genere maxime excellet: ſed
riſus movent alia majores. Ambiguum per
ſe ipſum probatur id quidem, ut ante dixi,
vel maxime: ingenioſi enim videtur, vim ver-
bi in aliud, atque ceteri accipiant, poſſe du-
cere: ſed admirationem magis, quam riſum
movet, niſi ſi quando incidit in aliud genus
ridiculi. Quæ genera percurram equidem: 63
ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum 255
aliud exſpectamus, aliud dicitur. Hic no-
biſmet ipſis noſter error riſum movet. Quod
ſi admixtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius:
ut apud Nævium videtur eſſe miſericors ille,
qui judicatum duci videt, percunctatus ita,
Quanti addictus? mille nummûm. Si addi-
diſſet tantummodo, *Ducas licet;* eſſet illud
genus ridiculi præter exſpectationem: ſed
quia addidit, *Nihil addo, ducas licet;* addito
ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut
mihi quidem videtur, ſalſiſſimum. Hoc tum
eſt venuſtiſſimum, cum in altercatione arri-
pitur ab adverſario verbum, & ex eo, ut a
Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid,
qui laceſſivit, infligitur. Sed cum plura ſint 256
ambigui genera, de quibus eſt doctrina quæ-
dam ſubtilior; attendere & aucupari verba
oportebit: in quo, ut ea, quæ ſint frigidiora,

vitemus, (etenim cavendum eſt, ne arceſſitum dictum putetur,) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus eſt, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera poſitum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem*, *mobiliorem* Cato: aut, ut idem, cum cuidam dixiſſet, *Eamus deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit* DE? *Immo vero*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejuſdem reſponſio illa, *Si tu & adverſus, & averſus impu-*
257 *dicus es*. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium diviſorem, ut Neoptolemum ad Trojam, ſic illum in campo Martio nomen inve-
64 niſſe. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam verſus facete interponitur, vel ut eſt, vel paullulum immutatus; aut aliqua pars verſus, ut Statius Scauro ſtomachanti; ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Craſſe, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec
mater, nec pater,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim
ſuperbiam.

Nam in Cœlio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a ſe pecu-

niam profectam diceret teſtis, & haberet fi-
lium delicatiorem, abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud 258
Scipionis, cum Aſellus omnes provincias ſti-
pendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur,
Agas aſellum, & cetera. Quare ea quoque,
quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere
eandem venuſtatem, non in re, ſed in ver-
bis poſita ducantur. Eſt etiam in verbo po- 259
ſitum non inſulſum genus, ex eo, cum ad
verbum, non ad ſententiam rem accipere vi-
deare: ex quo uno genere totus eſt Tutor,
mimus vetus, oppido ridiculus. Sed abeo
a mimis: tantum genus hujus ridiculi inſigni
aliqua & nota re notari volo. Eſt autem ex
hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei,
qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futu-
rus, ſi ad te bene ante lucem veniſſet: *Tu
vero*, inquiſti, *moleſtus non eris. Jubebis
igitur te*, inquit, *ſuſcitari?* & tu, *Certe ne-
garam te moleſtum futurum.* Ex eodem hoc 260
vetus illud eſt, quod ajunt Maluginenſem il-
lum M. Scipionem, cum ex centuria ſua re-
nuntiaret Acidinum conſulem, præcoque di-
xiſſet, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, in-
quit, *egregiumque civem eſſe arbitror.* Ridi-

cule etiam illud: L. Porcius Naſica cenſori
Catoni, cum ille, *Ex tui animi ſententia tu
uxorem habes? Non hercule*, inquit, *ex mei
animi ſententia.* Hæc aut frigida ſunt, aut
tum falſa, cum aliud eſt exſpectatum. na-
tura enim nos (ut ante dixi) noſter delectat
error: ex quo, cum quaſi decepti ſumus ex-
65 ſpectatione, ridemus. In verbis etiam illa
261 ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducun-
tur, aut ex unius verbi translatione, aut ex
inverſione verborum. Ex immutatione; ut
olim Ruſca cum legem ferret annalem, diſ-
ſuaſor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M.
Pinari, num, ſi contra te dixero, mihi male
dicturus es, ut ceteris feciſti? Ut ſementem*
262 *feceris, ita metes*, inquit. Ex translatione
autem, ut, cum Scipio ille major Corinthiis
ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum
eſſent imperatorum, *turmales* dixit *diſplicere.*
Invertuntur autem verba, ut, Craſſus apud
M. Perpernam judicem pro Aculeone cum di-
ceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano
L. Aelius Lamia, deformis, ut noſtis: qui
cum interpellaret odioſe: *Audiamus*, inquit,
pulcellum puerum, Craſſus. Cum eſſet arri-
ſum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam
ipſe fingere: ingenium potui.* Tum hic, *Au-*

diamus, inquit, *diſertum.* multo etiam arri-
ſum eſt vehementius. Sunt etiam illa ve-
nuſta, ut in gravibus ſententiis, ſic in face-
tiis. Dixi enim dudum, materiam aliam eſſe
joci, aliam ſeveritatis: gravium autem, &
jocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur 263
inprimis orationem verba relata contrarie:
quod idem genus ſæpe eſt etiam facetum;
ut, Servius ille Galba cum judices L. Scri-
bonio tribuno plebis ferret familiares ſuos, &
dixiſſet Libo, *Quando tandem, Galba, de tri-
clinio tuo exibis? Cum tu,* inquit, *de cubiculo
alieno.* A quo genere ne illud quidem plu-
rimum diſtat, quod Glaucia Metello, *Villam
in Tiburte habes, cortem in Palatio.*

Ac verborum quidem genera quæ eſſent 66
faceta, dixiſſe me puto: rerum plura ſunt, 264
eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in qui-
bus eſt narratio; res ſane difficilis. Expri-
menda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea,
quæ videantur eſſe veriſimilia, quod eſt pro-
prium narrationis, & quæ ſint, quod ridi-
culi proprium eſt, ſubturpia: cujus exem-
plum, ut breviſſimum, ſit ſane illud, quod
ante poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc 265
genus adſcribamus etiam narrationes apolo-
gorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria,

ut, cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, *Multos*, inquit Antonius, *poſſum tuos Ajaces Oileos nominare.* Eſt etiam ex ſimilitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure, ego enim Magium non conſervaſſe dico, ſed, tamquam nudus nuces legeret, in ventre abſtuliſſe:* ut ille M. Cicero ſenex, hujus viri optimi, noſtri familiaris, pater, *noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium: ut quiſque optime Graece*
266 *ſciret, ita eſſe nequiſſimum.* Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris: ut meum illud in Helvium Manciam, *Jam oſtendam, cujuſmodi ſis:* cum ille, *Oſtende, quaeſo;* demonſtravi digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico, ſub Novis, diſtortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: riſus eſt commotus: nihil tam Manciæ ſimile viſum eſt: ut cum Tito Pinario, mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, ſi quid vellet, ſi nu-*
267 *cem fregiſſet.* Etiam illa, quæ minuendi,

aut augendi cauſa ad incredibilem admiratio-
nem efferuntur: velut tu, Craſſe, in concio-
ne: *ita ſibi ipſum magnum videri Memmium,
ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fa-
bii demitteret.* Ex quo genere etiam illud eſt,
quod Scipio apud Numantiam, cum ſtoma-
charetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, *Si
quintum pareret mater ejus, aſinum fuiſſe pa-
rituram.* Arguta etiam ſignificatio eſt, cum 263
parva re, & ſæpe verbo res obſcura & latens
illuſtratur: ut, cum C. Fabricio P. Corne-
lius, homo, ut exiſtimabatur, avarus & fu-
rax, ſed egregie fortis, & bonus imperator,
gratias ageret, quod ſe homo inimicus con-
ſulem feciſſet, bello præſertim magno & gra-
vi, *Nihil eſt, quo mihi gratias agas,* inquit,
ſi malui compilari, quam venire: ut Aſello
Africanus, objicienti luſtrum illud infelix,
Noli, inquit, *mirari. is enim, qui te ex ae-
rariis exemit, luſtrum condidit, & taurum
immolavit.* Tanta ſuſpicio eſt, ut religione
civitatem obſtrinxiſſe videatur Mummius,
quod Aſellum ignominia levarit.

Urbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia 67
dicuntur, ac ſentias, non illo genere, de quo 269
ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ
Craſſus, ſed cum toto genere orationis ſevere

ludas, cum aliter ſentias, ac loquare: ut
noſter. Scævola Septumuleio illi Anagnino,
cui pro C. Gracchi capite erat aurum repen-
ſum, roganti, ut ſe in Aſiam perfectum du-
ceret, *Quid tibi vis*, inquit, *inſane? tanta
malorum eſt multitudo civium, ut tibi ego hoc
confirmem, ſi Romae manſeris, te paucis an-*
270 *nis ad maximas pecunias eſſe venturum.* In
hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africa-
num hunc Aemilianum dicit fuiſſe, & eum
Græco verbo appellat εἴρωνα: ſed, uti ferunt,
qui melius hæc norunt, Socratem opinor in
hac ironia diſſimulantiaque longe lepore & hu-
manitate omnibus præſtitiſſe. Genus eſt per-
elegans, & cum gravitate ſalſum, cumque
oratoriis dictionibus, tum urbanis ſermoni-
271 bus accommodatum. Et hercule omnia hæc,
quæ a me de facetiis diſputantur, non ma-
jora forenſium actionum, quam omnium ſer-
monum condimenta ſunt. Nam quod apud
Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus a
me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi
ſcitum videtur, C. Publicium ſolitum dicere,
P. Mummium cuivis tempori hominem eſſe.
Sic profecto res ſe habet, nullum ut ſit vitæ
tempus, in quo non deceat leporem humani-
272 tatemque verſari. Sed redeo ad cetera. Eſt

huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto verbo vitioſa res appellatur: ut cum Africanus cenſor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, cum ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimium diligentes*. Acutum etiam 273
illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amiſſo, arcem tamen Livius retinuiſſet, multaque ex ea prælia præclara feciſſet, cum aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, rogaretque eum Salinator, ut meminiſſet, opera ſua ſe Tarentum recepiſſe; *Quidni*, inquit, *meminerim? numquam enim recepiſſem, niſi tu perdidiſſes*. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo 274
ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolum mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,
Poſtquam rem habere coepit, eſt mortuus.
Quid eſt tibi
Iſta mulier? Uxor. Similis medius fidius. &
Quamdiu ad aquas fuit, numquam eſt mortuus.

Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum; 68
ſed habet nonnumquam aliquid etiam apud

nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtulte cum
ſale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia,
cum audiſſet te cenſorem a M. Duronio de
ambitu poſtulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi*
275 *tuum negotium agere licebit.* Valde hæc ri-
dentur, & hercule omnia, quæ a prudenti-
bus, quaſi per diſſimulationem [non] intelli-
gendi, ſubabſurde ſalſeque dicuntur. Ex quo
genere eſt etiam, non videri intelligere quod
intelligas, ut Pontidius, *Qualem exiſtimas,*
qui in adulterio deprehenditur? tardum: ut
ego, qui in delectu, Metello, cum excuſa-
tionem oculorum a me non acciperet, & di-
xiſſet, *Tu igitur nihil vides? Ego vero*, in-
quam, *a porta Eſquilina video villam tuam:*
276 ut illud Naſicæ, qui cum ad poëtam Ennium
veniſſet, eique ab oſtio quærenti Ennium,
ancilla dixiſſet, domi non eſſe; Naſica ſenſit,
illam domini juſſu dixiſſe, & illum intus eſſe.
Paucis poſt diebus cum ad Naſicam veniſſet
Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat
Naſica, ſe domi non eſſe. Tum Ennius, *Quid?*
ego non cognoſco vocem, inquit, *tuam?* Hic
Naſica, *Homo es impudens. ego cum te quae-*
rerem, ancillae tuae credidi, te domi non eſſe,
tu mihi non credis ipſi?

277 Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui

dixit, irridetur in eo ipſo genere, quo dixit: ut, cum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus male audiſſet, feſtivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec eſſet, dixiſſet: *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana?* *Non pol*, inquit, *audeo. nam me ad famoſas vetuit mater accedere.*
Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ri- 69
diculi abſconditam, quo in genere eſt illud 278
Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex iſta arbore, quos ſeram ſurculos.* In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo miſericordiam ſe moviſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogavit hunc, videreturne miſericordiam moviſſe: *Ac magnam quidem*, inquit; *neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda viſa ſit.* Me quidem hercule valde illa mo- 279
vent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, cum non a moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Nævium,

Quid ploras pater?

Mirum ni cantem: condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi ge-

nus patientis ac lenti: ut, cum Cato percuſ-
ſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille
diceret, *Cave:* rogavit, *numquid aliud ferret*
280 *praeter arcam?* Etiam ſtultitiæ ſalſa repre-
henſio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio pa-
tronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, homi-
nem nobilem, ſed admodum ſtultum: *Quae-*
ſo, inquit, *praetor, adverſario meo da iſtum*
patronum, deinde mihi neminem dederis. Mo-
vent illa etiam, quæ conjectura explanantur
longe aliter, atque ſunt, ſed acute, atque
concinne: ut, cum Scaurus accuſaret Ruti-
lium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus,
ille repulſam tuliſſet, & in ejus tabulis oſten-
deret litteras, A. F. P. R. idque diceret eſſe,
ACTVM FIDE P. RVTILII; Rutilius
autem, *ante factum, poſt relatum;* C. Canius,
eques Romanus, cum Rufo adeſſet, excla-
mat, neutrum illis litteris declarari. *Quid*
ergo? inquit Scaurus; *Aemilius fecit, plecti-*
70 *tur Rutilius.* Ridentur etiam diſcrepantia.
281 *Quid huic abeſt, niſi res & virtus?* Bella et-
iam eſt familiaris reprehenſio, quaſi errantis:
ut cum objurgavit Albius Granium, quod,
cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum
videretur, & valde abſoluto Scævola gau-
deret; neque intelligeret, contra ſuas tabu-

las eſſe judicatum. * * * Huic ſimilis 282
eſt etiam admonitio in conſilio dando fami-
liaris, ut, cum patrono malo, cum vocem
in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut
mulſum frigidum biberet, ſimulac domum
rediſſet: *Perdam,* inquit, *vocem, ſi id fecero;*
Melius eſt, inquit, *quam reum.* Bellum et- 283
iam eſt, cum, quid cuique ſit conſentaneum,
dicitur: ut, cum Scaurus nonnullam haberet
invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii,
locupletis hominis, bona ſine teſtamento poſ-
ſederat: ſederetque advocatus reo Beſtiæ,
cum funus quoddam duceretur, accuſator C.
Memmius, *Vide,* inquit, *Scaure, mortuus*
rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his 284
omnibus nihil magis ridetur, quam quod eſt
præter exſpectationem; cujus innumerabilia
ſunt exempla, vel Appii majoris illius, qui
in ſenatu, cum ageretur de agris publicis, &
de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab
iis, qui a pecore ejus depaſci agros publicos
dicerent, *Non eſt,* inquit, *Lucilii pecus il-*
lud: erratis: (defendere Lucilium videba-
tur) *ego liberum puto eſſe. qua lubet, paſci-*
tur. Placet etiam mihi illud Scipionis, illius, 285
qui Ti. Gracchum perculit. Cum ei M. Flac-
cus multis probris objectis P. Mucium judi-

cam tuliſſet, *Eiero,* inquit: *iniquus eſt.* cum eſſet admurmuratum, *Ah,* inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus.* Ab hoc vero Craſſo nihil facetius. cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet: *Poteſt fieri,* inquit, *Sile, ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit.* annuit Silus: *poteſt etiam, ut tu non recte intellexeris.* id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. *poteſt etiam fieri,* inquit, *ut omnino, quod te audiſſe dicis, numquam audieris.* Hoc ita præter exſpectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. Hujus generis eſt plenus Nævius, & jocus eſt familiaris, *Sapiens ſi algebis, tremes.* & alia

71 permulta. Sæpe etiam facete concedas ad-
286 verſario idipſum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum eſſe ſuis majoribus, *At hercule,* inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiiſſet, & ſatis contumelioſe, *Quid fers, Cinciole?* quæſiſ-
287 ſet: *Ut emas,* inquit, *Cai, ſi uti velis.* Sæpe etiam falſe, quæ fieri non poſſunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exer-

centi-

centibus, in herba ipſe recubuiſſet, *Vellem hoc eſſet,* inquit, *laborare.* Salſum eſt etiam, quærentibus & quaſi percunctantibus lente reſpondere, quod nollent: ut cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amicique cum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet: *Me iſtorum,* inquit, *nihil credere.* Colliguntur a Græcis alia nonnulla, exſecra- 288
tiones, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa fere ac definita ſunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri ſolent. Hæc autem, quæ ſunt in re, & in ipſa 289
ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Exſpectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridicule indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus moventur. Itaque imbuendus eſt is, qui jocoſe vult dicere, quaſi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujuſque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur:

qui quidem quo ſeverior eſt, & triſtior, ut in te, Craſſe, hoc illa, quæ dicuntur, ſalſiora videri ſolent.

290 Sed jam tu, Antoni, qui hoc deverſorio ſermonis mei libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in Pontinum deverteris, neque amœnum, neque ſalubrem locum, cenſeo ut ſatis diu te putes requieſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in iſto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Le-
291 pidos, protuliſti. Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit. Nam cetera faciliora ſunt, atque ex iis, quæ jam
72 dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia. Ego enim cum ad cauſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus; cum & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum conſtituo, quid habeat quæque cauſa boni, quid mali. Nulla enim fere res

poteſt in dicendi diſceptationem aut controverſiam vocari, quæ non habeat utrumque: ſed, quantum habeat, id refert. Mea autem 292
ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque cauſæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum, bono illo ornando & augendo diſſimulatum, obruatur. Et, ſi cauſa eſt in argumentis; firmiſſima quæque maxime tueor, ſive plura ſunt, ſive aliquod unum: ſin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt, ad eam me potiſſimum partem, quæ maxime commovere animos hominum poteſt, confero.
Summa denique hujus generis hæc eſt, ut, 293
ſi in refellendo adverſario firmior eſſe oratio, quam in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela; ſin noſtra facilius probari, quam illa redargui poſſunt, abducere animos a contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere. Duo denique 294
illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo jure ſumo: unum, ut moleſto aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis jure

irriſerit. quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo, confiteorque me, ſi quæ premat res vehementius, ita cedere ſolere, ut non modo non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atque pompam, & pugnæ ſimilem fugam; conſiſtere vero in meo præſidio ſic, ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſſiſſe videar.
295 Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cavendum & providendum puto, quodque me ſollicitare ſumme ſolet; non tam ut proſim cauſis, elaborare ſoleo, quam ut ne quid obſim: non quin enitendum ſit in utroque; ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe
73 videri cauſæ, quam non profuiſſe. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſive refellendi cauſa,
296 ſive quærendi. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri tectiſſimum, propriumque hoc eſſe laudis tuæ, nihil a te umquam eſſe di-

ctum, quod obeſſet ei, pro quo diceres. Id-
que memoria teneo, cum mihi ſermo cum
hoc ipſo Craſſo, multis audientibus, eſſet de
te inſtitutus, Craſſuſque plurimis verbis elo-
quentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum
ceteris tuis laudibus hanc eſſe vel maximam,
quod non ſolum, quod opus eſſet, diceres,
ſed etiam, quod non opus eſſet, non dice-
res: tum illum mihi reſpondere memini, ce- 297
tera in te ſumme eſſe laudanda; illud vero
improbi eſſe hominis & perfidioſi, dicere
quod alienum eſſet, & noceret ei, pro quo
quiſque diceret. Quare non ſibi eum diſer-
tum, qui id non faceret, videri, ſed impro-
bum, qui faceret. Nunc, ſi tibi videtur,
Antoni, demonſtres velim, quare tu hoc ita
magnum putes, nihil in cauſa mali facere,
ut nihil tibi in oratore majus eſſe videatur.
Dicam equidem, Cæſar, inquit, quid intel- 74
ligam: ſed & tu, & vos omnes hoc, inquit, 298
mementote, non me de perfecti oratoris di-
vinitate quadam loqui, ſed de exercitationis
& conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi
quidem reſponſum, excellentis cujuſdam eſt
ingenii ac ſingularis: cui quiddam portenti
ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inveniri
oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo,

299 obeſſetque ei, quem defenderet: facit enim de ſe conjecturam; cujus tanta vis ingenii eſt, ut neminem, niſi conſulto, putet, quod contra ſeipſum ſit, dicere: (ſed ego non de præſtanti quadam & eximia, ſed prope de vulgari & communi prudentia diſputo) ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii atque ingenii Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles; ad quem quidam doctus homo atque in primis eruditus, acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus eſſe, ſe traditurum: cum ille quæſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet; & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe oblivisci, quæ vellet, quam ſi memi-
300 niſſe, docuiſſet. Videſne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, umquam effluere potuiſſe: cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quam quod ſemel audiſſet vidiſſetve, meminiſſe. Sed neque, propter hoc Themiſtocli reſponſum, memoriæ nobis opera danda non

eſt, neque illa mea cautio & timiditas in
cauſis, propter præſtantem prudentiam Craſſi,
negligenda eſt. Uterque enim iſtorum non
mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificavit
facultatem. Etenim permulta ſunt in cauſis, 301
in omni parte orationis circumſpicienda, ne
quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis
teſtis aut non lædit, aut minus lædit, niſi
laceſſatur: orat reus, urgent advocati, ut in-
vehamur, ut male dicamus, denique ut in-
terrogemus. Non moveor, non obtempero,
non ſatisfacio, neque tamen ullam aſſequor
laudem. Homines enim imperiti facilius,
quod ſtulte dixeris, reprehendere, quam,
quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt.
Hic quantum ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtul- 302
tum, ſi non levem teſtem læſeris! habet enim
& voluntatem nocendi in iracundia, & vim
in ingenio, & pondus in vita; nec, ſi hoc
Craſſus non committit, ideo non multi, &
ſæpe committunt. Quo quidem mihi videri
turpius nihil ſolet, quam cum ex oratoris
dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu, ſermo
ille ſequitur, *Occidit ille. adverſariumne? im-
mo vero, ajunt, ſe, & eum, quem defendit.*
Hoc Craſſus non putat, niſi perfidia, accidere 75
poſſe: ego autem ſæpiſſime video in cauſis 303

aliquid mali facere homines minime malos.
Quid? illud, quod ſupra dixi, ſolere me ce-
dere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ
valde cauſam meam premerent? cum id non
faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris,
ac ſua præſidia dimittunt; mediocriterne
cauſis nocent, cum aut adverſariorum adju-
menta confirmant, aut ea, quæ ſanare ne-
304 queunt, exulcerant? Quid? cum perſona-
rum, quas defendunt, rationem non habent?
ſi, quæ ſunt in his invidioſa, non mitigant
extenuando, ſed laudando & efferendo invi-
dioſiora faciunt; quantum in eo tandem mali?
Quid? ſi in homines caros, judicibuſque ju-
cundos, ſine ulla præmunitione orationis
acerbius & contumelioſius invehare; nonne
305 abs te judices abalienes? Quid? ſi quæ vi-
tia, aut incommoda ſunt in aliquo judice uno,
aut pluribus, ea tu, in adverſariis expro-
brando, non intelligas, te in judices invehi,
mediocre peccatum eſt? Quid? ſi, cum pro
altero dicas, litem tuam facias, aut læſus ef-
ferare iracundia, cauſam relinquas, nihilne
noceas? In quo ego, non quo libenter male
audiam, ſed quia ego cauſam non libenter
relinquo, nimium patiens & lentus exiſti-
mor: ut, cum te ipſum, Sulpici, objurga-

bam, quod miniſtratorem peteres, non ad-
verſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, ut,
ſi quis mihi maledicat, petulans, aut plane
inſanus eſſe videatur. In ipſis autem argu- 306
mentis ſi quid poſueris aut aperte falſum,
aut ei, quod dixeris, dicturuſve ſis, contra-
rium, aut genere ipſo remotum ab uſu judi-
ciorum ac foro, nihilne noceas? Quid mul-
ta? omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſem-
per, (dicam enim ſæpius,) ſi poſſim, ut boni
aliquid efficiam dicendo: ſin id minus, ut
certe nequid mali.

Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo 76
tu me paullo ante laudabas, ad ordinem col- 307
locationemque rerum ac locorum. Cujus ra-
tio eſt duplex: altera, quam affert natura
cauſarum: altera, quæ oratorum judicio &
prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante
rem dicamus, deinde, ut rem exponamus,
poſt ut eam probemus noſtris præſidiis con-
firmandis, contrariis refutandis, deinde ut
concludamus, atque ita peroremus, hoc di-
cendi genus natura ipſa præſcribit. Ut vero 308
ſtatuamus, ea, quæ probandi, docendi, per-
ſuadendi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum
componamus; id eſt vel maxime proprium
oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt

argumenta: multa, quæ in dicendo profu-
tura videantur. Sed eorum partim ita levia
ſunt, ut contemnenda ſint: partim, etiam ſi
quid habent adjumenti, ſunt nonnumquam
ejuſmodi, ut inſit in iis aliquid vitii: neque
tanti ſit illud, quod prodeſſe videatur, ut
309 cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem
ſunt utilia, atque firma, ſi ea tamen (ut ſæpe
fit) valde multa ſunt: ea, quæ ex iis aut le-
viſſima ſunt, aut aliis gravioribus conſimilia,
ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione
removeri. Equidem cum colligo argumenta
cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quam
77 expendere. Et quoniam (quod ſæpe jam di-
310 xi) tribus rebus omnes ad noſtram ſenten-
tiam perducimus, aut docendo, aut conci-
liando, aut permovendo, una ex omnibus
his rebus res præ nobis eſt ferenda, ut nihil
aliud, niſi docere velle videamur: reliquæ
duæ, ſicuti ſangnis in corporibus, ſic illæ in
perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt.
Nam & principia, & ceteræ partes orationis,
de quibus paullo poſt pauca dicemus, habere
hanc vim magnopere debent, ut ad eorum
mentes, apud quos agetur, movendas per-
311 manare poſſint. Sed his partibus orationis,
quæ etſi nihil docent argumentando, perſua-

dendo tamen & commovendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius eſt locus & in exordiendo, & in perorando; degredi tamen ab eo, quod propoſueris atque agas, permovendorum animorum cauſa, ſæpe utile eſt.
Itaque vel narratione expoſita 312
ſæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus; vel argumentis noſtris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem atque copiam, recte id fieri poteſt: eæque cauſæ ſunt ad agendum & ad ornandum graviſſimæ atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejuſmodi degreſſionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiant, aut impellantur, aut reflectantur.
Atque etiam in illo repre- 313

[redacted]

habet, quæ non ſtatim, ut dici cœpta eſt,
314 melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſſimum quodque ſit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, ſerventur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gre-
315 gem conjiciantur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id, quod primum eſt dicendum, poſtremum ſoleo cogitare, quo utar exordio. Nam ſi quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune.

78 Principia autem dicendi ſemper cum accurata, & acuta, & inſtructa ſententiis, apta verbis, tum vero cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque alli-
316 cere debet. In quo admirari ſoleo, non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum atque eruditum, Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat; & ait idem, cum bra-

chium concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare:
neque attendit, eos ipſos, unde hoc ſimile
ducat, illas primas haſtas ita jactare leniter,
ut & venuſtati vel maxime ſerviant, & reli-
quis viribus ſuis conſulant. Neque eſt du- 317
bium, quin exordium dicendi vehemens &
pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo
illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro de-
cernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt,
quæ non ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere
videantur: quanto hoc magis in oratione ex-
ſpectandum, in qua non vis potius, ſed de-
lectatio poſtulatur? Nihil eſt denique in na-
tura rerum omnium, quod ſe univerſum pro-
fundat, & quod totum repente evolet: ſic
omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerri-
me, lenioribus principiis natura ipſa præte-
xuit. Hæc autem in dicendo non extrinſe- 318
cus alicunde quærenda, ſed ex ipſis viſceri-
bus cauſæ ſumenda ſunt. Idcirco tota cauſa
pertentata atque perſpecta, locis omnibus
inventis atque inſtructis, conſiderandum eſt,
quo principio ſit utendum. ſic & facile reper-
rietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ 319
erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis
partibus, ad quas dixi degredi ſæpe oportere.
Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt

pæne ex intima defenſione depromta, & ap-
parebit, ea non modo non eſſe communia,
nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed peni-
tus ex ea cauſa, quæ tum agatur, effloruiſſe.
79 Omne autem principium aut rei totius, quæ
320 agetur, ſignificationem habere debebit, aut
aditum ad cauſam & munitionem, & quod-
dam ornamentum & dignitatem. Sed opor-
tet, ut ædibus ac templis veſtibula & aditus,
ſic cauſis principia proportione rerum præ-
ponere. Itaque in parvis atque infrequenti-
bus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe com-
321 modius. Sed cum erit utendum principio,
(quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex
adverſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos
agitur, ſententias duci licebit. Ex reo, (reos
appello, quorum res eſt,) quæ ſignificent vi-
rum bonum, quæ liberalem, quæ calamito-
ſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant
contra falſam criminationem: ex adverſario,
322 iiſdem ex locis fere contraria. Ex re, ſi cru-
delis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi im-
merito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi
nova, ſi quæ reſtitui ſanarique non poſſit:
ex iis autem, apud quos agetur, ut benivo-
los beneque exiſtimantes efficiamus: quod
agendo efficitur melius, quam rogando. Eſt

id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam 323
& attentum monent Græci ut principio faciamus judicem, & docilem; quæ ſunt utilia: ſed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maxime ſunt, cum omnia exſpectant, & dociles magis initiis eſſe poſſunt. Illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis cauſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Ma- 324
xima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum 80
autem ita ſit principium conſequenti oratio- 325
ni, ut non tanquam citharœdi prooemium affictum aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum eſſe videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri nolle videantur. Atque ejuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui vibrant haſtas

ante pugnam, quibus in pugnando nihil utun-
tur; ſed ut ipſis ſententiis, quibus proluſe-
runt, vel pugnare poſſint.

326 Narrare vero rem quod breviter jubent;
ſi brevitas appellanda eſt, cum verbum nul-
lum redundat, brevis eſt L. Craſſi oratio;
ſin tum eſt brevitas, cum tantum verborum
eſt, quantum neceſſe eſt, aliquando id opus
eſt: ſed ſæpe obeſt vel maxime in narrando,
non ſolum quod obſcuritatem affert, ſed et-
iam quod eam virtutem, quæ narrationis eſt
maxima, ut jucunda, & ad perſuadendum
327 accommodata ſit, tollit. Ut illa, *Nam is
poſtquam exceſſit ex ephebis*, quam longa eſt
narratio! mores adoleſcentis ipſius, & ſervi-
lis percunctatio, mors Chryſidis, vultus &
forma, & lamentatio ſororis, reliqua, per-
varie jucundeque narrantur. Quodſi hanc
brevitatem quæſiſſet,

Effertur, imus: ad ſepulcrum venimus:
In ignem poſita eſt,

his fere decem verbis totum conficere potuiſ-
ſet: quamquam hoc ipſum, *Effertur, imus*,
conciſum eſt, ita, ut non brevitati ſervitum
328 ſit, ſed magis venuſtati. Quodſi nihil fuiſ-
ſet, niſi, *In ignem poſita eſt;* tamen res tota
cognoſci facile potuiſſet. Sed & feſtivitatem

habet

habet narratio diſtincta perſonis, & inter-
puncta ſermonibus: & eſt probabilius, quod
geſtum eſſe dicas, cum, quemadmodum actum
ſit, exponas, & multo apertius ad intelligen-
dum eſt, ſi ſic conſiſtitur aliquando, ac non
iſta brevitate percurritur. Apertam enim 329
narrationem tam eſſe oportet, quam cetera:
ſed hoc magis in hac elaborandum eſt, quod
& difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re nar-
randa, quam aut in principio, aut in argu-
mento, aut in purgando, aut in perorando:
& majore periculo hæc pars orationis obſcu-
ra eſt, quam ceteræ: vel quia, ſi quo alio in
loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id
perit, quod ita dictum eſt: narratio obſcura
totam obcæcat orationem: vel quod alia poſ-
ſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio
loco planius: narrationis unus eſt in cauſa
locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi ver-
bis uſitatis, ſi ordine temporum conſervato,
ſi non interrupte narrabitur. Sed quando 81
utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt 330
conſilii. neque enim ſi nota res eſt, nec ſi
non dubium, quid geſtum ſit, narrari opor-
tet, nec ſi adverſarius narravit; niſi ſi refel-
lemus. Ac, ſi quando erit narrandum, nec
illa, quæ ſuſpicionem & crimen efficient,

contraque nos erunt, acriter perſequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia, non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat. Nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, caute, an contra, demonſtrata res ſit; quod omnis orationis reliquæ fons eſt narratio.

331 Sequitur, ut cauſa ponatur; in quo videndum eſt, quid in controverſiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. namque una in cauſis ratio quædam eſt ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem & reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes, neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione con-
332 juncta ſunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem noſtram vocandas, conferenda ſunt.

Neque ſane jam cauſa videtur eſſe, cur 333
ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus
tradenda ſunt, aut laudationibus. ſunt enim
pleraque communia: ſed tamen ſuadere ali-
quid aut diſſuadere, graviſſimæ mihi vide-
tur eſſe perſonæ. Nam & ſapientis eſt, con-
ſilium explicare ſuum de maximis rebus; &
honeſti, & diſerti, ut mente providere, au-
ctoritate probare, oratione perſuadere poſſit.
Atque hæc in ſenatu minore apparatu agen- 82
da ſunt: ſapiens enim eſt conſilium: multiſ-
que aliis dicendi relinquendus locus. Vitan- 334
da etiam ingenii oſtentationis ſuſpicio. Con-
cio capit omnem vim orationis, & gravita-
tem, varietatemque deſiderat. Ergo in ſua-
dendo nihil eſt optabilius, quam dignitas.
Nam qui utilitatem putat, non quid maxime
velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequa-
tur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in
tam clara civitate, quin putet expetendam
maxime dignitatem: ſed vincit utilitas ple-
rumque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta,
ne dignitatem quidem poſſe retineri Contro- 335
verſia autem inter hominum ſententias, aut
in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam, cum
id convenit, certatur, utrum honeſtati po-
tius, an utilitati conſulendum ſit. Quæ quia

pugnare ſæpe inter ſe videntur, qui utilita-
tem defendit, enumerabit commoda pacis,
opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præ-
ſidii militum, [utilitates] ceterarum rerum,
quarum fructum utilitate metimur, itemque
incommoda contrariorum. Qui ad dignita-
tem impellit, majorum exempla, quæ erunt
vel cum periculo glorioſa, colliget; poſteri-
tatis immortalem memoriam augebit; utili-
tatem ex laude naſci defendet, ſemperque
336 eam cum dignitate eſſe conjunctam. Sed
quid fieri poſſit, aut non poſſit, quidque et-
iam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraque re
maxime eſt quærendum. Inciditur enim
omnis jam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe
fieri, aut ſi neceſſitas affertur: & qui id do-
cuit, non videntibus aliis, is plurimum vi-
337 dit. Ad conſilium autem de republica dan-
dum, caput eſt, noſſe rempublicam; ad di-
cendum vero probabiliter, noſſe mores civi-
tatis: qui quia crebro mutantur, genus quo-
que orationis eſt ſæpe mutandum. Et quam-
quam una fere vis eſt eloquentiæ, tamen
quia ſumma dignitas eſt populi, graviſſima
cauſa reipublicæ, maximi motus multitudi-
nis; genus quoque dicendi grandius quod-
dam & illuſtrius eſſe adhibendum videtur:

maximaque pars orationis admovenda eſt ad
animorum motus nonnumquam aut cohorta-
tione, aut commemoratione aliqua, aut in
ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem,
aut ad gloriam concitandos, ſæpe etiam a te-
meritate, iracundia, ſpe, injuria, invidia,
crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia 83
maxima quaſi oratori ſcena videatur concio- 338
nis, natura ipſa ad ornatius dicendi genus
excitetur. Habet enim multitudo vim quan-
dam talem, ut quemadmodum tibicen ſine
tibiis canere, ſic orator, ſine multitudine au-
diente, eloquens eſſe non poſſit. Et cum 339
ſint populares multi variique lapſus, vitanda
eſt acclamatio adverſa populi, quæ aut ora-
tionis peccato aliquo excitatur, ſi aſpere, ſi
arroganter, ſi turpiter, ſi ſordide, ſi quo-
quo animi vitio dictum eſſe aliquid videatur;
aut hominum offenſione vel invidia, quæ aut
juſta eſt, aut ex criminatione atque fama;
aut res ſi diſplicet; aut ſi eſt in aliquo motu
ſuæ cupiditatis aut metus multitudo. Hiſ-
que quatuor cauſis totidem medicinæ oppo-
nuntur: tum objurgatio, ſi eſt auctoritas;
tum admonitio, quaſi lenior objurgatio; tum
promiſſio, ſi audierint, probaturos: tum de-
precatio, quod eſt infimum, ſed nonnum-

340 quam utile. Nullo autem loco plus facetiæ proſunt, & celeritas, & breve aliquod dictum, nec ſine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a triſtitia, & ſæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur.

84 Expoſui fere, ut potui, vobis in utroque genere cauſarum, quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaque omnino in
341 cauſis ratione verſari. Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile, quod ego initio quaſi a præceptis noſtris ſecreveram: ſed & quia multa ſunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim Græci, magis legendi, & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forenſis cauſa, laudationes ſcriptitaverunt: quorum ſunt libri, quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur: noſtræ laudationes, quibus in foro utimur, aut teſtimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata eſt.

Sed tamen, quoniam eſt utendum aliquando, nonnumquam etiam ſcribendum, velut P. Tuberoni, Africanum avunculum laudanti, ſcripſit C. Lælius, vel ut noſmetipſi, ornandi cauſa, Græcorum more, ſi quos velimus, laudare poſſimus; ſit a nobis quoque tractatus is locus. Perſpicuum eſt igitur, alia eſſe 342
in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: ſed tamen, quod ipſa virtus in earum rerum uſu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ & fortunæ bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non ſuperbiæ videantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dediſſe. Vir- 343
tus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes; quarum alia eſt ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia poſitæ: aliæ, quæ

in ingenii aliqua facultate, aut animi magni-
tudine ac robore. Nam clementia, juſtitia,
benignitas, fides, fortitudo in periculis com-
munibus, jucunda eſt auditu in laudationibus:
344 omnes enim hæ virtutes non tam ipſis, qui
eas in ſe habent, quam generi hominum,
fructuoſæ putantur. Sapientia & magnitudo
animi, qua omnes res humanæ tenues & pro
nihilo putantur: & in excogitando vis quæ-
dam ingenii, & ipſa eloquentia, admiratio-
nis habet non minus, jucunditatis minus:
ipſos enim magis videtur, quos laudamus,
quam illos, apud quos laudamus, ornare ac
tueri. Sed tamen in laudando jungenda ſunt
etiam hæc genera virtutum. ferunt enim au-
res hominum, cum illa, quæ jucunda &
grata, tum etiam illa, quæ mirabilia ſunt in
85 virtute, laudari. Et quoniam ſingularum
345 virtutum ſunt certa quædam officia ac mu-
nera, & ſua cuique virtuti laus propria de-
betur, erit explicandum in laude juſtitiæ,
quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid
cum ejuſmodi aliquo officio is, qui laudabi-
tur, fecerit. Itemque in ceteris res geſtæ
ad cujuſque virtutis genus, & vim, & no-
346 men accommodabuntur. Gratiſſima autem
laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta

videntur a viris fortibus ſine emolumento ac
præmio: quæ vero etiam cum labore & peri-
culo ipſorum, hæc habent uberrimam copiam
ad laudandum; quod & dici ornatiſſime poſ-
ſunt, & audiri facillime. Ea enim denique
virtus eſſe videtur præſtantis viri, quæ eſt
fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut pe-
riculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam
illa laus & admirabilis videri ſolet, tuliſſe
caſus ſapienter adverſos, non fractum eſſe
fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignita-
tem. Neque tamen illa non ornant, habiti 347
honores, decreta virtutis præmia, res geſtæ,
judiciis hominum comprobatæ: in quibus
etiam felicitatem ipſam, deorum immorta-
lium judicio tribui, laudationis eſt. Sumen-
dæ autem res erunt aut magnitudine præſta-
biles, aut novitate primæ, aut genere ipſo
ſingulares. neque enim parvæ, neque uſita-
tæ, neque vulgares, admiratione, aut omni-
no laude dignæ videri ſolent. Eſt etiam cum 348
ceteris præſtantibus viris comparatio in lau-
datione præclara. De quo genere libitum eſt
mihi paullo plura, quam oſtenderam, dicere,
non tam propter uſum forenſem, qui eſt a
me in omni hoc ſermone tractatus, quam ut
hoc videretis, ſi laudationes eſſent in oratoria

officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici
349 non poſſit, eſſe neceſſariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe, perſpicuum eſt. ſimul eſt illud ante oculos, nec bonum virum proprie & copioſe laudari, ſine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, ſine vitiorum cognitione, ſatis inſignite atque aſpere poſſe. Atque his locis & laudandi & vituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum.

350 Habetis, de inveniendis rebus, diſponendiſque quid ſentiam. adjungam etiam de memoria, ut labore Craſſum levem, neque ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam,
86 niſi ea, quibus hæc exornentur. Perge vero, inquit Craſſus. libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatumque perſpicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis,
351 eſtque mihi gratum. Jam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo; ſin diſſimulare, tu quemadmodum his ſatisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit,

ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut obli-
vionis artem, quam memoriæ, malim: gra-
tiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem pri-
mum ferunt artem memoriæ protuliſſe. Di- 352
cunt enim, cum cœnaret Crannone in Theſ-
ſalia Simonides apud Scopam, fortunatum
hominem, & nobilem, ceciniſſetque id car-
men, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa
ornandi cauſa, poëtarum more, in Caſtorem
ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſor-
dide Simonidi dixiſſe, ſe dimidium ejus ei,
quod pactus eſſet, pro illo carmine, datu-
rum; reliquum a ſuis Tyndaridis, quos æ-
que laudaſſet, peteret, ſi ei videretur. Paullo 353
poſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidi, ut pro-
diret: juvenes ſtare ad januam duos quoſ-
dam, qui eum magnopere evocarent: ſurre-
xiſſe illum, prodiſſe, vidiſſe neminem. hoc
interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur
Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſ-
ſum cum ſuis interiiſſe. quos cum humare
vellent ſui, neque poſſent obtritos internoſ-
cere ullo modo: Simonides dicitur ex eo,
quod meminiſſet, quo eorum loco quiſque
cubuiſſet, demonſtrator uniuſcujuſque ſepe-
liendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inve-
niſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui me-

354 moriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc
partem ingenii exercerent, locos eſſe capien-
dos, & ea, quæ memoria tenere vellent, ef-
fingenda animo, atque in his locis collocan-
da; ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo
conſervaret: res autem ipſas rerum effigies
notaret, atque ut locis pro cera, ſimulacris
87 pro litteris uteremur. Qui ſit autem oratori
355 memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta
vis, quid me attinet dicere? tenere quæ di-
diceris in accipienda cauſa, quæ ipſe cogita-
ris? omnes fixas eſſe in animo ſententias?
omnem deſcriptum verborum apparatum? ita
audire vel eum, unde diſcas, vel eum, cui
reſpondendum ſit, ut illi non infundere in
aures tuas orationem, ſed in animo videan-
tur inſcribere? Itaque ſoli, qui memoria vi-
gent, ſciunt, quid, & quatenus, & quomodo
dicturi ſint, quod reſponderint, quid ſuper-
ſit: iidemque multa ex aliis cauſis aliquan-
do a ſe acta, multa ab aliis audita memine-
356 runt. Quare confiteor equidem, hujus boni
naturam eſſe principem, ſicut earum rerum,
de quibus ante locutus ſum, omnium: ſed
hæc ars tota dicendi, ſive artis imago quæ-
dam eſt & ſimilitudo, habet hanc vim, non
ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris

pars nulla ſit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ ſunt orta jam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Verumtamen ne- 357
que tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut, non diſpoſitis notatiſque rebus, ordinem verborum aut ſententiarum complectatur: neque vero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter ſive Simonides, ſive alius quis invenit, ea maxime animis effingi noſtris, quæ eſſent a ſenſu tradita atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillime animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab adſpectus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non poſſemus, intuendo quaſi teneremus. His 358
autem formis atque corporibus, ſicut omnibus, quæ ſub adſpectum veniunt, admonetur memoria noſtra atque excitatur: ſed locis opus eſt. etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota & pervulgata multus & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis

intervallis; imaginibus autem agentibus,
acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriter-
que percutere animum poſſint. Quam fa-
cultatem & exercitatio dabit, ex qua con-
ſuetudo gignitur; & ſimilium verborum con-
verſa & immutata caſibus, aut traducta ex
parte ad genus notatio, & unius verbi ima-
gine, totius ſententiæ informatio, pictoris
cujuſdam ſummi ratione & modo, formarum
88 varietate locos diſtinguentis. Sed verborum
359 memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria,
majore imaginum varietate diſtinguitur. mul-
ta enim ſunt verba, quæ, quaſi articuli, con-
nectunt membra orationis, quæ formari ſimi-
litudine nulla poſſunt: eorum fingendæ nobis
ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Re-
rum memoria propria eſt oratoris: eam ſin-
gulis perſonis bene poſitis notare poſſumus,
ut ſententias imaginibus, ordinem locis com-
360 prehendamus. Neque verum eſt, quod ab
inertibus dicitur, opprimi memoriam imagi-
num pondere, & obſcurari etiam id, quod
per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim
ego ſummos homines, & divina prope me-
moria, Athenis Charmadam; in Aſia, quem
vivere hodie ajunt, Scepſium Metrodorum,
quorum uterque, tamquam litteris in cera,

ſic ſe ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt nulla naturalis: ſed certe, ſi latet, evocanda eſt.

Habetis ſermonem bene longum hominis, 361
utinam non impudentis: illud quidem certe non nimis verecundi; qui quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam iſtorum ætas minus me fortaſſe movere debuit. Sed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo, quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos vero, in- 89
quit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro 362
meo fratre reſpondeo,) non modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & fa-

[redacted]

363 deo, partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem & diligentiam admiror, & ſimul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod ſemper ſtatui, neminem ſapientiæ laudem & eloquentiæ ſine ſummo ſtudio, & labore, & doctrina, conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod dixiſti, fore, ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus, quæ te cauſa in ſermonem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quod nobis, & horum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſime audierunt, morem gerere volui-
364 ſti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo volui, quem ego paullo ſciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam ſuavi homine faſtidioſius,) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid enim poterit dicere? conſularem ſe eſſe hominem & cenſorium? eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? quadriennio minor eſt. An ſe neſcire? quæ ego ſero, quæ curſim arripui, quæ ſubſicivis operis, (ut ajunt,) iſte a puero, ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere:

Craſſo

Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe umquam dicturum eſſe conſideret. Quamobrem, ne fruſtra hi tales viri venerint, te aliquando, Craſſe, audiamus. Tum ille, 90
Ut ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, 365
quæ ſunt longe ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim vere, amiciſſimi homines, quod ſentio: ſæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immo nonnumquam: ſæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quam quæſtor abfuerim? ſed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos viros, & in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret. neque vero mihi quiſquam copioſius umquam viſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere di-

[redacted]

Primum, quis Antonio permiſit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte eſt viſus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum invenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi
367 reliquit Antonius, rem ipſe ſumſit. Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit; eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus: ſin, quod facilius; tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid, quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe, concedere: ſed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc cenſorium eſt. id autem committere, vide quam ſit homini turpe cenſorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mavultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS

DE

ORATORE

LIBER TERTIVS.

Institventi mihi, Quinte frater, eum I
ſermonem referre, & mandare huic tertio li- 1
bro, quem poſt Antonii diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſane recordatio veterem animi curam moleſtiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi, morte exſtincta ſubita eſt, vix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur.
Ut enim Romam rediit extremo ſcenicorum 2
ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione a Philippo; quem dixiſſe conſtabat, *videndum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe rempublicam gerere non poſſe:* mane Idibus Septembris, & ille, & ſenatus frequens vocatu Druſi in curiam venit. Ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad

ſenatum de illo ipſo, quod conſul in eum ordinem tam graviter in concione eſſet inve-
3 ctus. Hic, ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare vidi, quamquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper fere contigiſſet, ut numquam dixiſſe melius putaretur, tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum judicatum audivi, ceteros a Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum a ſeſe ſuperatum. Deploravit enim caſum atque orbitatem ſenatus: cujus ordinis a conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero eſſe mirandum, ſi, cum ſuis conſiliis rempublicam profligaſſet, conſilium ſenatus
4 a republica repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum, Philippo, quaſi quaſdam verborum faces admoviſſet, non tulit ille, & graviter exarſit, pignoribuſque ablatis Craſſum inſtituit coërcere. Quo quidem ipſo in loco multa a Craſſo divinitus dicta efferebantur, cum ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. AN TV, QVVM OMNEM AVCTORITATEM VNIVERSI ORDINIS PRO PIGNORE PVTARIS,

EAMQVE IN CONSPECTV POPVLI ROM. CONCIDERIS; ME HIS PIGNORIBVS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SVNT CONCIDENDA, SI CRASSVM VIS COERCERE: HAEC TIBI EST EXCIDENDA LINGVA: QVA VEL EVVLSA, SPIRITV IPSO LIBIDINEM TVAM LIBERTAS MEA REFVTABIT. Permulta 2
tum vehementiſſima contentione animi, in- 5
genii, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt ornatiſſimis & graviſſimis verbis, *Ut populo Romano ſatisfieret, numquam ſenatus neque conſilium reipublicae, neque fidem defuiſſe*, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus præſcriptis exſtat) ſcribendo adfuiſſe. Illa tanquam cycnea fuit divini ho- 6
minis vox & oratio, quam quaſi exſpectantes, poſt ejus interitum veniebamus in curiam, ut veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo lateris dolore conſumtus eſt. O fallacem hominum ſpem, fragi- 7

lemque fortunam, & inanes noſtras contentiones! quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & ante, in ipſo curſu, obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. Nam, quamdiu Craſſi fuit ambitionis labore vita diſtricta, tamdiu privatis magis officiis & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu, ad ſummam auctoritatem dabat, is ejus omnem ſpem at-
8 que omnia vitæ conſilia morte pervertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus, ſed ii tamen rempublicam caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo a diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia ſenatum, non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum ejus cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet.

3 Sed quoniam attigi cogitatione vim varie-
9 tatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea

longius, atque eis fere ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt a multis ſæpe defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum fere collocuti ſunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coactum, ut vita ſe ipſe privaret. Jam M. Antonii in his ipſis roſtris, in quibus ille rempublicam conſtantiſſime conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita ſervata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hoſpitis Etruſci ſcelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum republica pariter, & cum illa ſimul exſtinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum ſuum, maximi animi virum, P. Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui, pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum eſſe vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimiciſſimi hominis, eodem illo die

11 mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles miſeroſque caſus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt e civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum privatus conjunctiſſime vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem, ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reipublicæ
12 malo conſtituta. Ego vero te, Craſſe, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino conſilio & ortum & exſtinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut, pro virtute animi conſtantiaque tua, civilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut, ſi qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coëgiſſet: neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam, propter admiſtam civium cædem, bonorum victoria
4 mœrori fuiſſet. Mihi quidem, Quinte frater,
13 & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempublicam incredibilem & ſingularem pertulimus ac ſen-

ſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua vera ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites caſus clariſſimorum hominum atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione revocaſti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri, 14
magna compenſati gloria, mitigantur; pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtiis jucunda, ſed etiam hærentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt; ſermonemque L. Craſſi reliquum, ac pæne poſtremum memoriæ prodamus: atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio, meritam gratiam debitamque referamus. Neque enim quiſquam noſtrûm, cum libros 15
Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quamquam illa ſcripta ſunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus, non a te quidem, qui nobis omnia ſumma tribuis, ſed a ceteris, qui hæc in manus ſument, ut majus quiddam de L. Craſſo, quam quantum a nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos 16
enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac ſenten-

tias hujus diſputationis tradidiſſet, (quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus,) idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quodſi quis erit, qui, ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Craſſum pleniorem fuiſſe putet, quam quomodo a nobis uterque inductus eſt; is erit ex iis, qui aut illos non audierint, aut judicare non poſſint. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cum ſtudio atque ingenio & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus, ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret.

5 Ut igitur ante meridiem diſceſſerunt, paul-
17 lulumque requierunt, in primis hoc a ſe Cotta animadverſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſeque, qui vultum ejus, cum ei dicendum eſſet, obtutumque oculorum in cogitando probe noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, tum dedita opera, quieſcentibus aliis, in eam exhedram veniſſe, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet, quumque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas fere eſſe conſumtas.

Deinde quum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe, inquit Julius, imuſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impu- 18
dentem eſſe exiſtimatis, ut vobis hoc præſertim munus putem diutius poſſe debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media ſilva placet? Eſt enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Craſſus. etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cum placuiſſet idem ceteris, in ſilvam venitur, & ibi magna cum audiendi exſpectatione conſiditur.

Tum Craſſus, Cum auctoritas atque ami- 19
citia veſtra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quamquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea diviſit, quæ ſejuncta eſſe non poſſunt. Nam cum omnis ex re atque verbis conſtet oratio; neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris, neque res lumen, ſi verba ſemoveris. Ac mihi quidem 20
veteres illi, majus quiddam animo complexi,

multo plus etiam vidiſſe videntur, quam quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt: qui omnia hæc, quæ ſupra & ſubter, unum eſſe, & una vi atque una conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut avulſum a ceteris per ſeipſum conſtare, aut quo, cetera ſi careant, vim ſuam atque æternitatem con-
6 ſervare poſſint. Sed ſi hæc major eſſe ratio
21 videtur, quam ut hominum poſſit ſenſu aut cogitatione comprehendi: eſt etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam ſocietatis vinculo contineri. ubi enim perſpecta vis eſt rationis ejus, qua cauſæ rerum atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum concentuſque re-
22 peritur. Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quam ut id nos, humi ſtrati, ſuſpicere poſſimus, illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Una eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificavit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſputationis
23 regioneſve delata eſt. Nam ſive de cœli na-

tura loquitur, ſive de terræ, ſive de divina vi, ſive de humana, ſive ex inferiore loco, ſive ex æquo, ſive ex ſuperiore, ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut reflectat, ſive ut incendat, ſive ut leniat, ſive ad paucos, ſive ad multos, ſive inter alienos, ſive cum ſuis, ſive ſecum, rivis eſt diducta oratio, non fontibus; &, quocunque ingreditur, eodem eſt inſtructu ornatuque comitata. Sed 24
quoniam oppreſſi jam ſumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulſa & quaſi diſcerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, ſic a ſententiis verba ſejungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt; non ſuſcipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur. tantum ſignificabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe non partitis expreſſiſque ſententiis, neque eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum. Sed 25
priuſquam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid ſentiam de univerſo genere dicendi.

Natura nulla eſt, ut mihi videtur, quæ

non habeat in ſuo genere res complures diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etſi nos vocibus delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe, ut id, quod proximum audias, jucundiſſimum eſſe videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum ſenſum diſſimili genere delectent, & reliquos ſenſus voluptates oblectant diſpares, ut ſit difficile
26 judicium excellentis maxime ſuavitatis. At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Una fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus; qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt; ſed ita tamen, ut neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Una eſt ars ratioque picturæ, diſſimillimique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iiſdem ſententiis verbiſque verſetur, ſummas habet diſſimilitudines; non ſic, ut alii vituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen ge-

nere laudentur. Atque id primum in poëtis 27
cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum
oratoribus, quam ſint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciuſque diſſimiles; quam apud Græcos Aeſchylus, Sophocles, Euripides, quamquam omnibus par pæne laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. Adſpicite 28
nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. Suavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Aeſchines, vim Demoſthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujuſquam niſi ſui ſimilis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps. Sed quid ego vetera con- 8
quiram, cum mihi liceat uti præſentibus 29
exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus noſtris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut Latine loqui pæne ſolus videatur; ſic autem gravis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas ac lepos. Quid multa? iſtum audiens equidem ſic judicare ſoleo, quidquid aut ad-

diderſs, aut mutaveris, aut detraxeris, vitio-
30 ſius & deterius futurum. Quid noſter hic Cæſar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope ſingulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, triſtes remiſſe, ſeveras hilare, forenſes ſcenica prope venuſtate tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec
31 gravitas facetiis minueretur? Ecce præſentes duo prope æquales, Sulpicius & Cotta. Quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere præſtans? limatus alter & ſubtilis, rem explicans propriis aptiſque verbis: hæret in cauſa ſemper, &, quid judici probandum ſit, cum acutiſſime vidit, omiſſis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima & maxima voce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia eſt, ut unus ad dicendum inſtructiſſimus a
9 natura eſſe videatur. Ad noſmetipſos jam
32 revertor (quoniam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid tam diſſimile, quam ego in dicendo & An-

tonius?

tonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius; ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtiſne, genus hoc quod ſit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos aut- 33
em, quicumque in dicendo ſumus, quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur, certe tamen ab hujus multum genere diſtamus; quod quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quod minime ſibi quiſque notus eſt, & difficillime de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus veſtigiis primum inſtiti, in iis fere ſoleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis quam in ſententiis eligendis labor & cura torquet, verentem, ne, ſi paullo obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione & ſilentio fuiſſe videatur. Quodſi in nobis, qui adſumus, 34
tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cujuſque propriæ, & in ea varietate fere melius

a deteriore, facultate magis quam genere diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pæne innumerabiles ſint quaſi formæ figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles; non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis,
35 atque in una inſtitutione formari. Quod non eſt ita: diligentiſſimeque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo ſua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos, diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cum ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommoda-
36 retur. Cujus eſt vel maxime inſigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, *ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti ſolere.* alterum enim, exſultantem verborum audacia, reprimebat, alterum, cunctantem & quaſi verecundantem,

incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriuſ-
que natura pateretur. Hæc eo mihi prædi- 10
cenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quæ pro- 37
ponerentur a me, ad omnium veſtrûm ſtudium, & ad genus id, quod quiſque veſtrûm in dicendo probaret, adhæreſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur.

Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi eſt modus melior, (nam de actione poſt videro.) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dica-
mus. Atque eorum quidem, quæ duo pri- 38
ma dixi, rationem non arbitror exſpectari a me, puri dilucidique ſermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium. Nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam

cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen
39 eo minus nihil eſſe poſſit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur ſcientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, niſi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur, is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe &
11 multum volutatus. Atque, ut Latine loqua-
40 mur, non ſolum videndum eſt, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis
41 ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obſcurari negligentius; nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quaſi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis; ſed hoc,

quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur. Ruſtica vox & 42
agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur: ut tuus, Catule, ſodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, ſonoque vocis agreſti, & illud, quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus & ſuavitas iſta delectat; omitto verborum, quamquam eſt caput; verum id affert ratio, docent litteræ, confirmat conſuetudo & legendi & loquendi; ſed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, ſic, in Latino ſermone, hujus eſt urbis maxime propria. Athenis jam diu do- 43
ctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter

loquendo, facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent litteris, quam Latini. tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt litterarum, nemo eſt, quin litteratiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis atque ipſo oris preſſu & ſono
12 facile vincat. Quare cum ſit quædam certa
44 vox Romani generis urbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum; hanc ſequamur: neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſo-
45 lentiam fugere diſcamus. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant, quod multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt;) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire: ſono ipſo vocis ita recto & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores; non aſpere, ut ille, quem dixi, non vaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter.
46 Quare Cotta noſter, cujus tu illa lata Sulpici, nonnumquam imitaris, ut *jota* litteram tollas, & *E* pleniſſimum dicas, non mihi ora-

tores antiquos, ſed meſſores videtur imitari.
Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, Sic agam
vobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me
loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis au-
diatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim
ipſum volumus, idque ſi feceris, multa (ut
arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim 47
non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſ-
ſum, Sulpici, te reprehendere, quoniam An-
tonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri.
Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea,
quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur:
ex quo vereor, ne nihil ſim tui, niſi ſupplo-
ſionem pedis, imitatus, & pauca quædam
verba, & aliquem, ſi forte, motum. Ergo
iſta, inquit Craſſus, quæ habes a me, non
reprehendo, ne meipſum irrideam. ſunt aut-
em mea multo & plura, & majora, quam
dicis. quæ autem ſunt aut tua plane, aut
imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſi qui
me forte locus admonuerit, commonebo.

Prætereamus igitur præcepta Latine loquen- 13
di, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior 48
cognitio ac ratio litterarum alit, aut conſue-
tudo ſermonis quotidiani ac domeſtici, libri
confirmant, & lectio veterum oratorum &
poëtarum. Neque vero in illo altero diutius

commoremur, ut diſputemus, quibus rebus
aſſequi poſſimus, ut ea, quæ dicamus, intel-
49 ligantur. Latine ſcilicet dicendo, verbis uſi-
tatis, ac proprie demonſtrantibus ea, quæ
ſignificari ac declarari volemus, ſine ambiguo
verbo aut ſermone, non nimis longa conti-
nuatione verborum, non valde productis iis,
quæ ſimilitudinis cauſa ex aliis rebus trans-
feruntur, non diſcerptis ſententiis, non præ-
poſteris temporibus, non confuſis perſonis,
non perturbato ordine. Quid multa? tam fa-
cilis eſt tota res, ut mihi permirum ſæpe vi-
deatur, cum difficilius intelligatur, quid pa-
tronus velit dicere, quam ſi ipſe ille, qui
50 patronum adhibet, de re ſua diceret. Iſti
enim, qui ad nos cauſas deferunt, ita nos
plerumque ipſi docent, ut non deſideres pla-
nius dici. Eaſdem res autem ſimulac Fuſius
aut veſter æqualis Pomponius, agere cœpit,
non æque, quid dicat, niſi admodum atten-
di, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita per-
turbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecun-
dum, tantaque inſolentia ac turba verborum,
ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet,
ea obſcuritatem & tenebras afferat, atque ut
quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere
31 videantur. Verum, ſi placet, quoniam hæc

ſatis ſpero, vobis quidem certe majoribus,
moleſta & putida videri, ad reliqua aliquanto
odioſiora pergamus. Atqui vides, inquit An- 14
tonius, cum alias res agamus, quam te in-
viti audiamus, qui adduci poſſumus, (de me
enim conjicio,) relictis ut rebus omnibus te
ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus
nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova
quædam eſt oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ 52
fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel po-
tius pæne præterii, Latine loquendi, plane-
que dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implica-
tæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio
ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur.
Nemo enim umquam eſt oratorem, quod La-
tine loqueretur, admiratus: ſi eſt aliter, ir-
rident; neque eum oratorem tantummodo,
ſed hominem non putant. Nemo extulit eum
verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, in-
intelligerent, quid diceret, ſed contemſit eum,
qui minus id facere potuiſſet. In quo igitur 53
homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti di-
centem intuentur? in quo exclamant? quem
deum, ut ita dicam, inter homines putant?
Qui diſtincte, qui explicate, qui abundan-
ter, qui illuminate & rebus & verbis dicunt,

& in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſumque conficiunt: id eſt, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum
54 & congruens nomino. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me auctore, deridete atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur, neque adhuc, quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ ſunt in hominum vita, quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubjecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tra-
55 ctata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis virtutibus; (quamquam ſunt omnes virtutes æquales & pares, ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa & illuſtris: ſicut hæc vis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis & conſilia ſic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, poſſit impellere quæ quo major eſt vis, hoc eſt magis probitate

jungenda, ſummaque prudentia:) quarum
virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradi-
derimus, non eos quidem oratores effeceri-
mus, ſed furentibus quædam arma dederi-
mus. Hanc, inquam, cogitandi pronuntian- 15
dique rationem, vimque dicendi, veteres 56
Græci ſapientiam nominabant. Hinc illi Ly-
curgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab
hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabricii,
Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe
docti, ſed impetu mentis ſimili & voluntate.
Eadem autem alii prudentia, ſed conſilio ad
vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſe-
cuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxago-
ras, a regendis civitatibus totos ſe ad cogni-
tionem rerum tranſtulerunt: quæ vita pro-
pter tranquillitatem, & propter ipſius ſcien-
tiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus ju-
cundius, plures, quam utile fuit rebus pu-
blicis, delectavit. Itaque, ut ei ſtudio ſe 57
excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt,
ex ea ſumma facultate vacui ac liberi tempo-
ris, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſ-
ſimi homines, otio nimio & ingeniis uberri-
mis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda,
& inveſtiganda duxerunt. Nam vetus qui-
dem illa doctrina, eadem videtur & recte

faciendi, & bene dicendi magiſtra; neque
disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi
præceptores atque dicendi; ut ille apud Ho-
merum Phœnix, qui ſe a Peleo patre Achilli
juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum,
ut illum efficeret *oratorem verborum*, *acto-*
58 *remque rerum*. Sed ut homines, labore aſſi-
duo & quotidiano aſſueti, cum tempeſtatis
cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad
talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam
novum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio lu-
dum: ſic illi a negotiis publicis, tanquam
ab opere, aut temporibus excluſi, aut volun-
tate ſua feriati, totos ſe alii ad poëtas, alii
ad geometras, alii ad muſicos contulerunt,
alii etiam, ut dialectici, novum ſibi ipſi ſtu-
dium ludumque pepererunt, atque in iis ar-
tibus, quæ repertæ ſunt, ut puerorum men-
tes ad humanitatem fingerentur atque virtu-
tem, omne tempus atque ætates ſuas con-
16 ſumſerunt. Sed quod erant quidam, iique
59 multi, qui aut in republica propter ancipi-
tem, quæ non poteſt eſſe ſejuncta, faciendi
dicendique ſapientiam, florerent, ut Themi-
ſtocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut,
qui minus ipſi in republica verſarentur, ſed
hujus tamen ejuſdem ſapientiæ doctores eſ-

ſent, ut Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates: inventi ſunt, qui, cum ipſi doctrina & ingeniis abundarent, a re autem civili & a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiuſque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venuſtate, & ſubtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam ſe cumque in partem dediſſet, omnium fuit facile princeps. Is iis, qui hæc, quæ nos 60
nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philoſophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, ſapienterque ſentiendi, & ornate dicendi ſcientiam, re co-

diffuſis diſputationibus alius aliud apprehen-
derat; proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſen-
tientes inter ſe, & multum disjunctæ, & diſ-
pares, cum tamen omnes ſe philoſophi So-
craticos & dici vellent, & eſſe arbitrarentur.
17 Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles & Xeno-
62 crates; quorum alter Peripateticorum, alter
Academiæ nomen obtinuit: deinde ab An-
tiſthene, qui patientiam, & duritiam in So-
cratico ſermone maxime adamarat, Cynici
primum, deinde Stoici: tum ab Ariſtippo,
quem illæ magis voluptariæ diſputationes de-
lectarant, Cyrenaica philoſophia manavit,
quam ille, & ejus poſteri ſimpliciter defen-
derunt; ii, qui nunc voluptate omnia me-
tiuntur, dum verecundius id agunt, nec di-
gnitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur,
nec voluptatem tuentur, quam amplexari vo-
lunt. Fuerunt etiam alia genera philoſopho-
rum, qui ſe omnes fere Socraticos eſſe dice-
rent; Eretricorum, Herilliorum, Megarico-
rum, Pyrrhoneorum; ſed ea horum vi &
diſputationibus ſunt jamdiu fracta & extin-
63 cta. Ex illis autem, quæ remanent, ea phi-
loſophia, quæ ſuſcepit patrocinium volupta-
tis, etſi cui vera videatur, procul abeſt ta-
men ab eo viro, quem quærimus, & quem

auctorem publici conſilii, & gerendæ civitatis ducem, & ſententiæ atque eloquentiæ principem, in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe volumus. Nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter & delicate, nos avocat a roſtris, a judiciis, a curia, fortaſſe ſapienter, hac præſertim republica. Verum ego non 64
quæro nunc, quæ ſit philoſophia veriſſima, ſed quæ oratori conjuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus: ſunt enim & boni viri, & quoniam ſibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt veriſſimum, tacitum tamen, tamquam myſterium, teneant, quod negant verſari in republica eſſe ſapientis. Nam, ſi

[redacted]

horreat: vel, quod omnes, qui ſapientes non
ſint, ſervos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe
dicunt; neque tamen quemquam eſſe ſapientem.
Valde autem eſt abſurdum, ei concionem,
aut ſenatum, aut ullum coetum hominum
committere, cui nemo illorum, qui adſint,
ſanus, nemo civis, nemo liber eſſe vi-
66 deatur. Accedit, quod orationis etiam genus
habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum; ſed,
ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens
ab auribus vulgi, obſcurum, inane, jejunum,
ac totum ejuſmodi, quo uti ad vulgus nullo
modo poſſit. Alia enim & bona, & mala vi-
dentur Stoicis, & ceteris civibus, vel potius
gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præ-
mii, ſupplicii: vere, an ſecus, nihil ad hoc
tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam um-
67 quam rem dicendo expedire poſſimus. Reli-
qui ſunt Peripatetici & Academici: quam-
quam Academicorum nomen eſt unum, ſen-
tentiæ duæ. Nam Speuſippus, Platonis ſo-
roris filius, & Xenocrates, qui Platonem
audierat, & qui Xenocratem, Polemo, &
Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui una audie-
rat Platonem, magnopere diſſenſit: copia
fortaſſe, & varietate dicendi pares non fue-
runt. Arceſilas primum, qui Polemonem

audie-

audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſuſque judicium, primumque inſtituiſſe, (quamquam id fuit Socraticum maxime,) non, quid ipſe ſentiret, oſtendere; ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc hæc recentior Academia ema- 68
navit, in qua exſtitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cujus ego etſi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clariſſimum virum, qui illum a ſe adoleſcente Athenis, jam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino, flu- 19
minum, ſic ex communi ſapientium jugo, 69
ſunt doctrinarum facta divortia, ut philoſophi, tanquam in ſuperum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & portuoſum: oratores autem in inferum hoc Tuſcum & barbarum, ſcopuloſum atque infeſtum, laberentur, in quo etiam ipſe Ulyſſes erraſſet.

70 Quare, ſi hac eloquentia atque hoc oratore
contenti ſumus, qui ſciat, aut negare oportere,
quod arguare, aut, ſi id non poſſit,
tum oſtendere, quod is fecerit, qui inſimuletur,
aut recte factum, aut alterius culpa
aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem,
aut imprudentia, aut neceſſario, aut
non eo nomine uſurpandum, quo arguatur,
aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; &,
ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores
artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius,
quam ab illis dicuntur, & uberius
explicavit Antonius; ſed, ſi his contenti eſtis,
atque iis etiam, quæ dici voluiſtis a me: ex
ingenti quodam oratorem immenſoque cam-
71 po in exiguum ſane gyrum compellitis. Sin
veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui
familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem
eſt, Demoſthenem, ſequi vultis, &,
ſi illam præclaram & eximiam ſpeciem oratoris
perfecti & pulcritudinem adamaſtis; aut
vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis
72 comprehendenda eſt. Namque (ut ante di-
xi) veteres illi uſque ad Socratem, omnem
omnium rerum, quæ ad mores hominum,
quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad
rempublicam pertinebant, cognitionem &

ſcientiam cum dicendi ratione jungebant; poſtea diſſociati (ut expoſui) a Socrate diſerti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. Sed, ut pontifices vete- 73
res, propter ſacrificiorum multitudinem tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici a ſe cauſarum actores & a communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

Quæ cum ita ſint, paullulum equidem 20
de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, 74
quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quip-

pe qui omnium maturrime ad publicas cau-
ſas acceſſerim, annoſque natus unum & vi-
ginti, nobiliſſimum hominem & eloquentiſſi-
mum, in judicium vocarim; cui diſciplina
fuerit forum, magiſter uſus, & leges, & in-
ſtituta populi Romani, moſque majorum.
75 Paullum ſitiens iſtarum artium, de quibus
loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia cum eſſem,
æqualem fere meum ex Academia rhetorem
nactus, Metrodorum illum, de cujus memo-
ria commemoravit Antonius; & inde dece-
dens, Athenis: ubi ego diutius eſſem mora-
tus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non
referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuc-
cenſuiſſem. Quare hoc, quod complector
tantam ſcientiam vimque doctrinæ, non mo-
do non pro me, ſed contra me eſt potius,
(non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit,
diſputo:) atque hos omnes, qui artes rheto-
ricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim
de litium genere, & de principiis, & de nar-
76 rationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta
eſt, ut omnium rerum, virtutum, officio-
rum, omniſque naturæ, quæ mores homi-
num, quæ animos, quæ vitam continet, ori-
ginem, vim, mutationeſque teneat; eadem
mores, leges, jura deſcribat, rempublicam

regat, omniaque, ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioſeque dicat. In quo 77
genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu valemus: neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus.
Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre 21
poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bo- 78
num, quod ego non copioſius poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus eſt rudis, unuſquiſque noſtrûm verſatus? Quid eſt, quod aut Sex. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrûm
quiſquam concedere? Non eſt enim philoſo- 79
phia ſimilis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis eruuntur, ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata ora-

tione poliuntur. Hic noſter vulgaris orator,
ſi minus erit doctus, attamen in dicendo
exercitatus, hac ipſa exercitatione communi,
iſtos quidem [noſtros] verberabit, neque ſe
80 ab iis contemni ac deſpici ſinet: Sin aliquis
exſtiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de
omnibus rebus in utramque ſententiam poſſit
dicere, & in omni cauſa duas contrarias ora-
tiones, præceptis illius cognitis, explicare,
aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra
omne, quod propoſitum ſit, diſſerat; quique
ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum
uſum, moremque exercitationemque dicen-
di, is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator.
Nam neque ſine forenſibus nervis ſatis vehe-
mens & gravis, nec ſine varietate doctrinæ
ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt.
81 Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos
quidem pullos ſuos excludere in nido, qui
evolent, clamatores odioſi ac moleſti; Pam-
philumque neſcio quem ſinamus in inſulis
tantam rem, tamquam pueriles delicias ali-
quas, depingere: noſque ipſi hac tam exigua
diſputatione heſterni & hodierni diei totum
oratoris munus explicemus, dummodo illa
res tanta ſit, ut omnibus philoſophorum li-
bris, quos nemo oratorum iſtorum umquam

attigit, comprehenſa eſſe videatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam; quem quidem anteà natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo viderere: nunc intelligo, illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam ac ſtudia conſidero: neque, quo tempore iſta didiceris, video, nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris, intelligo deditum. Neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere; an, ſi non po- 22 82

[redacted]

84 torem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim, quacumque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo. quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio. Quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum. Neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ deſide-
85 ret. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim, & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus vivere: nec vero, id quod tu recte commeminiſti, ullum umquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi
23 pueriliſ ætas, forenſes feriæ conceſſerint. At,
86 ſi quæris, Catule, de doctorina iſta, quid ego ſentiam, non tantum ingenioſo homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui rempublicam ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ii ſumſerunt, quos

diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad uſum transferunt: aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium & ſumma jam ſenectute eſt, & quotidie commentatur. nihil enim curat aliud. at Q. Velocius puer addidicerat. ſed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium,

- - - quamvis bonus ipſe
Samnis in ludo, ac rudibus cuivis ſatis aſper.

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim ſcenicus. quid faceret aliud? At Nu- 87
merius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat. eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus. puer didicit, quod diſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. dies & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus, philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas, qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis 88

[illegible]

aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quoti-
die ex ſe gignat aliquid, quod cum deſidioſa
delectatione veſtiges. Ita fit, ut agitatione
rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctri-
nam confirmet, mediocris opera tribuatur,
memoria ſtudiumque permaneat. Libet aut-
em ſemper diſcere; ut ſi velim ego talis opti-
me ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam
fortaſſe, ſi aſſequi non poſſim. at alii, quia
præclare faciunt, vehementius, quam cauſa
poſtulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla
89 talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam ma-
gnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſ-
cunt, pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas
acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtu-
diis detinentur; aut ſunt tardiſſimi. Res
quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut, niſi
quod quiſque cito potuerit, numquam omni-
24 no poſſit perdiſcere. Jam, jam, inquit Ca-
90 tulus, intelligo, Craſſe, quid dicas: & her-
cule aſſentior. Satis video tibi, homini ad
perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda,
quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergiſne, inquit
Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re
putare dicere? Sed jam, ſi placet, ad inſti-
tuta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit,
placet.

Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpe- 91
ctat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut ſit quam maxime jucunda, quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum 92
autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum ſane atque mendicum eſt. illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multum eſt majus, quam illud vulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique & collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi, Cæſar, faciendum eſt [redacted]

ego cenſor edicto meo ſuſtuleram; non quo (ut neſcio quos dicere ajebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra ingenia ob-
94 tundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui ejuſmodi eſſent, videbam tamen eſſe, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam & humanitatem dignam ſcientia: hos vero novos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus eſſet; putavi eſſe cenſoris, ne longius
95 id ſerperet, providere. Quamquam non hæc ita ſtatuo atque decerno, ut deſperem, Latine ea, de quibus diſputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad noſtrum uſum moremque transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc, in hoc quidem genere, noſtri nulli fuerunt: ſin quando exſtiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

25 Ornatur igitur oratio genere primum, &
96 quaſi colore quodam & ſucco ſuo. Nam ut gravis, ut ſuavis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut do-

lores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum: in toto ſpectantur hæc corpore. Ut porro conſperſa ſit quaſi verborum ſententiarumque floribus; id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint, quaſi in ornatu, diſpoſita quædam inſignia & lumina. Genus 97
igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet: (non enim a me jam exſpectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur veſtra, & ætates). Difficile enim dictu eſt, 98
quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt voluptate, & ſpecie prima acerrime commovent, ab iis celerrime faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanto colorum pulcritudine & varietate floridiora ſunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiamſi primo adſpectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletoque teneamur. Quanto molliores ſunt & delicatiores in cantu flexiones & falſæ voculæ, quam certæ & ſeveræ? quibus

tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt,
99 multitudo ipſa reclamat. Licet hoc videre
in reliquis ſenſibus; unguentis minus diu nos
delectari, ſumma & acerrima ſuavitate con-
ditis, quam his moderatis: & magis laudari,
quod ceram, quam quod crocum olere videa-
tur: in ipſo tactu eſſe modum & mollitudi-
nis & lævitatis. Quin etiam guſtatus, qui
eſt ſenſus ex omnibus maxime voluptarius,
quique dulcitudine præter ceteros ſenſus com-
movetur, quam cito id, quod valde dulce
eſt, aſpernatur ac reſpuit? Quis potione uti,
aut cibo dulci diutius poteſt? cum utroque
in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate
100 moveant, facillime effugiant ſatietatem. Sic
omnibus in rebus, voluptatibus maximis faſti-
dium finitimum eſt: quo hoc minus in ora-
tione miremur; in qua vel ex poëtis, vel
oratoribus poſſumus judicare, concinnam,
diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine inter-
miſſione, ſine reprehenſione, ſine varietate,
quamvis claris ſit coloribus picta, vel poëſis,
vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diu-
turna. Atque eo citius in oratoris aut in
poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quod ſen-
ſus, in nimia voluptate, natura, non mente
ſatiantur; in ſcriptis & in dictis non aurium

ſolum, ſed animi judicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur. Quare, *bene*, & *prae-* 26
clare, quamvis nobis ſæpe dicatur; *belle*, & 101
feſtive, nimium ſæpe nolo. quamquam illa ipſa exclamatio, *Non poteſt melius*, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac ſumma laus, umbram aliquam & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare atque eminere videatur. Numquam 102
agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem, praemium,
haud praedam petit:

ſed abjicit prorſus, ut in proximos

Ecquid video? ferro ſeptus poſſidet ſedes
ſacras?

incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter:

Quid petam praeſidii?

quam leniter? quam remiſſe? quam non actuoſe? inſtat enim

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non poſſet, ſi eſſet conſumta ſuperiore motu & exhauſta. Neque id actores prius viderunt, quam ipſi poëtæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, infla-

103 tur, variatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igi-
tur ornatus & ſuavis orator, (nec tamen
poteſt aliter eſſe,) ut ſuavitatem habeat au-
ſteram & ſolidam, non dulcem atque deco-
ctam. Nam ipſa ad ornandum præcepta, quæ
dantur, ejuſmodi ſunt, ut ea, quamvis vitio-
ſiſſimus orator, explicare poſſit. Quare, ut
ante dixi, primum ſilva rerum ac ſententia-
rum comparanda eſt, qua de parte dixit An-
tonius. Hæc formanda filo ipſo & genere
orationis, illuminanda verbis, varianda ſen-
tentiis.

104 Summa autem laus eloquentiæ eſt, am-
plificare rem ornando, quod valet non ſolum
ad augendum aliquid & tollendum altius di-
cendo, ſed etiam ad extenuandum atque ab-
27 jiciendum. Id deſideratur omnibus iis in lo-
cis, quos ad fidem orationis faciendam ad-
hiberi dixit Antonius, vel cum explanamus
aliquid, vel cum conciliamus animos, vel
105 cum concitamus. Sed in hoc, quod poſtre-
mum dixi, amplificatio poteſt plurimum, ea-
que una laus oratoris eſt propria maxime.
Etiam major eſt illa exercitatio, quam ex-
tremo ſermone inſtruxit Antonius (primo re-
jiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil eſt
enim ad exaggerandam & amplificandam

oratio-

orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatiſſime facere poſſe. Conſe- 106
quentur etiam illi loci, qui quamquam proprii cauſarum, & inhærentes in earum nervis eſſe debent, tamen quia de univerſa re tractari ſolent, communes a veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet;
aliter enim jejuni ſunt, atque inanes: alii 107
autem habent deprecationem, aut miſerationem: alii vero ancipites diſputationes, in quibus de univerſo genere in utramque partem diſſeri copioſe licet Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibuſque de rebus, in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere de-
bemus. Sed, quoniam de noſtra poſſeſſione 108
depulſi, in parvo, & eo litigioſo, prædiolo-

relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere tuerique non potuimus: ab iis, (quod indigniſſimum eſt,) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis mu-
28 tuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui
109 ex particula parva urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, a Græcis politici philoſophi appellati, univerſarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definitæ controverſiæ certis temporibus ac reis; hoc modo: Placeatne a Carthaginienſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari? aut infinite de univerſo genere quærentis: Quid omnino de captivo ſtatuendum ac ſentiendum ſit? Atque horum ſuperius illud genus, cauſam aut controverſiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. atque hactenus lo-
110 quuntur. Etiam hac in inſtituendo diviſione utuntur, ſed ita, non ut jure, aut judicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, ſurculo defringendo, uſur-

pare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipſum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit ſatius, quam attentatum deſeri. nunc enim inopia reticere intelliguntur; tum judicio viderentur.

Omnis igitur res eandem habet naturam 29
ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, 111
ſive in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſive in iis cauſis, quæ in civitate, & in forenſi diſceptatione verſantur; neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi
vim rationemque referatur. Nam aut ipſa 112
cognitio rei ſcientiaque perquiritur, ut, Virtus ſuamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi conſilium exquiritur, ut, Sitne ſapienti capeſſenda
reſpublica? Cognitionis autem tres modi, 113
conjectura, definitio, &, ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, conjectura

quæritur, ut illud, Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, ſi quæratur, quid ſit ſapientia? Conſecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem ſequatur, inquiritur: ut illud, Sitne aliquando mentiri
114 boni viri? Redeunt rurſus ad conjecturam, eamque in quatuor genera diſpertiunt. Nam aut quid ſit, quæritur, hoc modo: Naturane ſit jus inter homines, an opinionibus? aut, quæ ſit origo cujuſque rei? ut, quod ſit initium legum, aut rerum publicarum? aut cauſa, & ratio: ut, ſi quæratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant? aut de immutatione; ut, ſi diſputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium
115 poſſit converti? Definitionis autem ſunt diſceptationes, aut, cum quæritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit; ut, ſi differatur, idne ſit jus, quod maximæ parti ſit utile: aut, cum, quid cujuſque ſit proprium, exquiritur; ut ornate dicere, propriumne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit? aut, cum res diſtribuitur in partes; ut, ſi quæratur, quot ſint genera rerum expetendarum, aut, ſintne tria, corporis, animi, externarumque rerum; aut,

cum, quæ forma, & quaſi naturalis nota
cujuſque ſit, deſcribitur; ut, ſi quæratur
avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecu- 116
tionis autem duo prima quæſtionum genera
ponuntur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio,
ut, ſi diſſeratur, Expetendane ſit gloria: aut
ex comparatione, Laus an divitiæ magis ex-
petendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres
modi, de expetendis fugiendiſve rebus; ut,
Expetendine honores ſint? num fugienda
paupertas? de æquo aut iniquo; ut, Aequum-
ne ſit ulciſci injurias etiam propinquorum?
de honeſto aut turpi; ut hoc, Sitne hone-
ſtum, gloriæ cauſa mortem obire? Compa- 117
rationis autem duo ſunt modi: unus, cum,
idemne ſit, an aliquid interſit, quæritur;
ut, metuere & vereri; ut rex & tyrannus:
ut aſſentator & amicus: alter, cum, quid
præſtet aliud alii, quæritur: ut illud, Opti-
mine cujuſque ſapientes, an populari laude
ducantur? Atque eæ quidem diſceptationes,
quæ ad cognitionem referuntur, ſic fere a
doctiſſimis hominibus deſcribuntur. Quæ 30
vero referuntur ad agendum, aut in officii 118
diſceptatione verſantur, quo in genere, quid
rectum faciendumque ſit, quæritur; cui loco
omnis virtutum & vitiorum eſt ſilva ſubjecta:

aut in animorum aliqua permotione aut gi-
gnenda, aut ſedanda, tollendave tractantur.
Huic generi ſubjectæ ſunt cohortationes, ob-
jurgationes, conſolationes, miſerationes,
omniſque ad omnem animi motum & impul-
119 ſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Expli-
catis igitur his generibus, ac modis diſcepta-
tionum omnium, nihil ſane ad rem pertinet,
ſi qua in re diſcrepavit ab Antonii diviſione
noſtra partitio. Eadem enim ſunt membra in
utriuſque diſputationibus, ſed paullo ſecus
a me, atque ab illo, partita ac diſtributa.
Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum
munus penſumque revocabo. Nam ex illis
locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt
ad quæque genera quæſtionum argumenta ſu-
menda: ſed aliis generibus alii loci magis
erunt apti; de quo non tam quia longum
eſt, quam quia perſpicuum, dici nihil eſt
neceſſe.

120 Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ
latiſſime vagantur, & a privata ac ſingulari
controverſia ſe ad univerſi generis vim ex-
plicandam conferunt & convertunt, ut ii,
qui audiant, natura, & genere, & univerſa
re cognita de ſingulis reis, & criminibus, &
121 litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetu-

dinem exercitationis vos, adoleſcentes, eſt cohortatus Antonius, atque a minutis anguſtiſque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt; ſed onerandum complendumque pectus maximarum rerum & plurimarum ſuavitate, copia, varietate. Noſtra eſt enim 31
(ſi modo nos oratores ſumus, ſi in civium 122
diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ doctrinæque poſſeſſio, in quam homines, quaſi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eoſque rhetoricos inſcribunt; quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de juſtitia, de officio, de civitatibus inſtituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam

123 de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam
jam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt no-
bis ab iis ipſis, a quibus expilati ſumus;
dummodo illa ad hanc civilem ſcientiam, quo
pertinent, & quam intuentur, transferamus:
neque (ut ante dixi) omnem teramus in his
diſcendis rebus ætatem, ſed cum fontes vi-
derimus, quos niſi qui celeriter cognorit,
numquam cognoſcet omnino, tum, quotieſ-
cumque opus erit, ex iis tantum, quantum
124 res petet, hauriamus. Nam neque tam eſt
acris acies in naturis hominum, & ingeniis,
ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas,
poſſit videre: neque tanta tamen in rebus
obſcuritas, ut eas non penitus acri vir inge-
nio cernat, ſi modo adſpexerit. In hoc igi-
tur tanto tam immenſoque campo, cum li-
ceat oratori vagari libere, atque, ubicumque
conſtiterit, conſiſtere in ſuo, facile ſuppedi-
125 tat omnis apparatus ornatuſque dicendi. Re-
rum enim copia verborum copiam gignit: &,
ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dici-
tur, exſiſtit ex rei natura quidam ſplendor
in verbis. ſit modo is, qui dicet aut ſcribet,
inſtitutus liberaliter educatione doctrinaque
puerili, & flagret ſtudio, & a natura adju-
vetur, & in univerſorum generum infinitis

diſceptationibus exercitatus; ornatiſſimos ſcriptores oratoreſque ad cognoſcendum imitandumque cognorit: næ ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat & illuminet, a magiſtris iſtis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur.

Hic Catulus, Dii immortales, inquit, 32
quantam rerum varietatem, quantam vim, 126
quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque
eſſe in omni orationis ratione verſatos. Ex 127
quibus Eleus Hippias, cum Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pæne audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, litterarum cognitionem, & poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur: ſed annulum, quem haberet, pallium, quo

amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua
128 manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem
eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt conjectura
facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præ-
clariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordi-
diores quidem repudiarint. Quid de Prodico
Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio,
de Protagora Abderita loquar? quorum unuſ-
quiſque plurimum temporibus illis, etiam de
129 natura rerum & diſſeruit & ſcripſit. Ipſe
ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato
voluit) philoſopho ſuccubuit orator, qui aut
non eſt victus umquam a Socrate, neque ſer-
mo ille Platonis verus eſt: aut, ſi eſt victus,
eloquentior videlicet fuit, & diſertior Socra-
tes, &, ut tu appellas, copioſior & melior
orator. Sed hic, in illo ipſo Platonis libro,
de omni re, quæcumque in diſceptationem
quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime di-
cturum eſſe profitetur; iſque princeps ex
omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua
de re quiſque vellet audire: cui tantus ho-
nos habitus eſt a Græcia, ſoli ut ex omnibus
Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſta-
130 tueretur. Atque ii, quos nominavi, multi-
que præterea ſummi dicendi auctores, uno
tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt,

ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis; ora-
toriſque nomen apud antiquos in Græcia,
majore quadam vel copia vel gloria, floruiſſe.
Quo quidem magis dubito, tibine plus lau- 131
dis, an Græcis vituperationis eſſe tribuen-
dum ſtatuam, cum tu, in alia lingua ac mo-
ribus natus, occupatiſſima in civitate, vel
privatorum negotiis pæne omnibus, vel or-
bis terræ procuratione, ac ſummi imperii
gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum
cognitionemque comprehenderis, eamque
omnem cum ejus, qui conſilio & oratione
in civitate valeat, ſcientia atque exercitatio-
ne ſociaris: illi nati in litteris, ardenteſque
his ſtudiis, otio vero diffluentes, non modo
nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem,
& traditum, & ſuum conſervarint. Tum 33
Craſſus, Non in hac, inquit, una, Catule, 132
re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtribu-
tione partium ac ſeparatione magnitudines
ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum
eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios
medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus,
alios, qui oculis mederentur? num geome-
triam Euclide aut Archimede, num muſi-
cam Damone aut Ariſtoxeno, num ipſas lit-
teras Ariſtophane aut Callimacho tractantes,

tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus univer-
ſum complecteretur, atque ut alius aliam
ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret?
133 Equidem ſæpe hoc audivi de patre & de ſo-
cero meo, noſtros quoque homines, qui ex-
cellere ſapientiæ gloria vellent, omnia, quæ
quidem tum hæc civitas poſſet, ſolitos eſſe
complecti. Meminerant illi Sex. Aelium,
M'. vero Manilium nos etiam vidimus tranſ-
verſo ambulantem foro; quod erat inſigne,
eum, qui id faceret, facere civibus omnibus
conſilii ſui copiam: ad quos olim & ita am-
bulantes, & in ſolio ſedentes domi, ſic adi-
batur, non ſolum ut de jure civili ad eos,
verum etiam de filia collocanda, de fundo
emendo, de agro colendo, de omni denique
134 aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit
P. Craſſi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii,
hæc proavi generi mei, Scipionis, pruden-
tiſſimi hominis, ſapientia, qui omnes ponti-
fices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus
divinis atque humanis rebus referretur: ii-
demque & in ſenatu, & apud populum, &
in cauſis amicorum, & domi, & militiæ
135 conſilium ſuum fidemque præſtabant. Quid
enim M. Catoni, præter hanc politiſſimam
doctrinam tranſmarinam atque adventiciam,

defuit? num, quia jus civile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris ſcientiam negligebat? At utroque in genere & laboravit, & præſtitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator; idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis ſciri diſcive potuit, quod ille non cum inveſtigarit & ſcierit, tum etiam conſcripſerit.
Nunc contra plerique ad honores adipiſcen- 136
dos & ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit unus e multis; effert ſe, ſi unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut uſum aliquem militarem, quæ ſane nunc quidem obſoleverunt; aut juris ſcientiam, ne ejus quidem univerſi; nam pontificium, quod eſt conjunctum, nemo diſcit; aut eloquentiam, quam in clamore & in verborum curſu poſitam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem cognationemque non norunt. Sed, ut ad Græcos 34
referam orationem, (quibus carere in hoc 137
quidem ſermonis genere non poſſumus: nam

nam ut virtutis a noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab
illis exempla repetenda;) ſeptem fuiſſe di-
cuntur uno tempore, qui ſapientes & habe-
rentur, & vocarentur. Hi omnes, præter
Mileſium Thalen, civitatibus ſuis præfuerunt.
Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cu-
jus eloquentia litteris inſtructior fuiſſe tradi-
tur, quam Piſiſtrati? qui primus Homeri li-
bros, confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur,
ut nunc habemus. Non fuit ille quidem ci-
vibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit,
138 ut litteris doctrinaque præſtaret. Quid Pe-
ricles? de cujus dicendi copia ſic accepimus,
ut, cum contra voluntatem Athenienſium
loqueretur pro ſalute patriæ ſeverius, tamen
id ipſum, quod ille contra populares homines
diceret, populare omnibus & jucundum vi-
deretur: cujus in labris veteres Comici, et-
iam cum illi male dicerent (quod tum Athe-
nis fieri licebat), leporem habitaſſe dixerunt,
tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum
mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſ-
dam relinqueret. At hunc non clamator ali-
quis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut
accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir
ſummus in maximarum rerum ſcientia. Ita-
que hic doctrina, conſilio, eloquentia excel-

lens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus 139
ſuis quidem non boni, ſed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ ſolum, verum etiam animi ac virtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum, Cononis, præſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemque doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata eſt? Equidem non arbitror. Sic enim video, unam 35
quandam omnium rerum, quæ eſſent homi- 140
ne erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque,

non repugnante natura, dediſſent, eloquen-
141 tia præſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles, cum floreſe Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus & civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam Philoctetæ paullo ſecus dixit. Ille enim *turpe* ſibi ait *eſſe tacere, cum barbaros:* hic autem, *cum Iſocratem pateretur dicere.* Itaque ornavit & illuſtravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit ſapientiſſimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi ac-
142 ciperet præcepta & loquendi. Nunc, ſi qui volet, eum philoſophum, qui copiam nobis rerum orationiſque tradat, per me appellet oratorem licet; ſive hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam junctam habere eloquentiæ, philoſophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc conſtet, neque infantiam ejus, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit

optan-

optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quam ſtultitiam loquacem. Sin 143
quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt. quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controverſia eſt. ſin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in philoſophorum autem cognitione non continuo ineſt eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & ceteris ſilentium fuit.

Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, 36
non poſſum queri, quod mihi videare aliud 144
quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquando attuliſti, quam tibi eſſet tributum a nobis ac denuntiatum. ſed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres, & eras ipſe jam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte dicere-

145 mus. Quo cum ingreſſus eſſes, repente te
quaſi quidam æſtus ingenii tui procul a terra
abripuit, atque in altum a conſpectu pæne
omnium abſtraxit. Omnem enim rerum ſcien-
tiam complexus, non tu quidem eam nobis
tradidiſti: (neque enim fuit tam exigui tem-
poris) ſed, apud hos quid profeceris, neſcio;
me quidem in Academiam totum compuliſti:
in qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti,
ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque
ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantum-
modo adſpexerit: ſed, etiam ſi eſt aliquanto
ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profecto
numquam conquieſcam, neque defatigabor
ante, quam illorum ancipites vias rationeſ-
que & pro omnibus, & contra omnia diſpu-
tandi, percepero.

146 Tum Cæſar, Unum, inquit, me ex tuo
ſermone maxime, Craſſe, commovit, quod
eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet,
umquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi
non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim per-
cipere iſta, quæ tu verbis ad cœlum extu-
liſti; aut, ſi non potuerim, tempus non per-
dere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe con-
147 tentus. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit,
Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Car-
neadem, nec philoſophorum quemquam de-

ſidero; vel me licet exiſtimes deſperare, iſta
poſſe perdiſcere, vel, id quod facio, con-
temnere. Mihi rerum forenſium & commu-
nium vulgaris hæc cognitio, ſatis magna eſt
ad eam, quam ſpecto, eloquentiam; ex qua
ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum deni-
que, cum cauſa aliqua, quæ a me dicenda
eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem, niſi
forte es jam defeſſus, & ſi tibi non graves
ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius ora-
tionis laudem ſplendoremque pertinent: quæ
ego ex te audire volui, non ut deſperarem
me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut ali-
quid addiſcerem.

Tum Craſſus, Pervulgatas res requiris, 37
inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. quis 148
enim de iſto genere non docuit, non inſtituit,
non etiam ſcriptum reliquit? ſed geram mo-
rem, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt,
breviter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos,
qui auctores & inventores ſunt harum ſane
minutarum rerum, revertendum. Omnis igi- 149
tur oratio conficitur ex verbis: quorum pri-
mum nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, dein-
de conjuncte. nam eſt quidam ornatus oratio-
nis, qui ex ſingulis verbis eſt; alius, qui ex
continuatis conjunctiſque conſtat. Ergo tue-

mur verbis aut iis, quæ propria ſunt, & certa
quaſi vocabula rerum, pæne una nata cum
rebus ipſis; aut iis, quæ transferuntur, &
quaſi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ
150 novamus, & facimus ipſi. In propriis eſt igi-
tur verbis illa laus oratoris, ut abjecta at-
que obſoleta fugiat; lectis, atque illuſtribus
utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans
ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere
propriorum delectus eſt quidam habendus,
atque is aurium quodam judicio ponderan-
dus; in quo conſuetudo etiam bene loquendi
151 valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de
oratoribus ab imperitis dici ſolet, *Bonis is
verbis*, aut, *Aliquis non bonis utitur*, non
arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi
naturali ſenſu judicatur: in quo non magna
laus èſt, vitare vitium, (quamquam id eſt
magnum,) verum hoc quaſi ſolum quoddam
atque fundamentum eſt, verborum uſus &
152 copia bonorum. Sed quid ipſe ædificet ora-
tor, & in quo adjungat artem, id eſſe a no-
bis quærendum atque explicandum videtur.

38 Tria ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ
orator afferat ad illuſtrandam atque exornan-
dam orationem: aut inuſitatum verbum, aut
153 novatum, aut translatum. Inuſitata ſunt,

priſca fere ac vetuſta, & ab uſu quotidiani
ſermonis jamdiu intermiſſa, quæ ſunt poë-
tarum licentiæ liberiora, quam noſtræ: ſed
tamen raro habet etiam in oratione poëticum
aliquod verbum dignitatem. neque enim il-
lud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempe-*
ſtate Poenus in Italiam venit: nec *prolem*,
aut *ſubolem*, aut *effari*, aut *nuncupari:* aut,
ut tu ſoles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar:*
& alia multa, quibus loco poſitis, grandior,
atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet. No- 154
vantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit,
ipſo gignuntur ac fiunt, vel conjungendis
verbis, ut hæc:

Tum pavor ſapientiam omnem mihi exani-
mato expectorat.
Num non vis hujus me verſutiloquas ma-
litias?

videtis enim & *verſutiloquas*, & *expectorat*,
ex conjunctione facta eſſe verba, non nata:
vel ſæpe ſine conjunctione [verba novantur],
ut, *ille ſenius;* ut, *Dii genitales;* ut *bacca-*
rum ubertate incurveſcere. Tertius ille mo- 155
dus transferendi verbi late patet, quem ne-
ceſſitas genuit, inopia coacta & anguſtiis;
poſt autem delectatio jucunditaſque celebra-
vit. Nam ut veſtis frigoris depellendi cauſa

etiam ruſtici dicunt. quod enim de
verbo proprio poteſt, id translat
dictum, illuſtrat id, quod intellig
ejus rei, quam alieno verbo poſuiı
156 litudo. Ergo hæ translationes,
tuationes ſunt, cum, quod non ha
unde ſumas. Illæ paullo audacio
non inopiam indicant, ſed orationi
aliquid arceſſunt: quarum ego,
aut inveniendi rationem, aut gene
39 Similitudinis eſt ad verbum unum
157 brevitas, quod verbum in alieno l
quam in ſuo, poſitum, ſi agnoſcit
ctat; ſi ſimile nihil habet, repudia
ea transferri oportet, quæ aut cla
diunt rem, ut illa omnia:

Undique omnes venti erumpunt, ſaevi exſtunt turbines:

Fervit aeſtu pelagus:

omnia fere, quo eſſent clariora, translatis per ſimilitudinem verbis dicta ſunt: aut quo 158
ſignificetur magis res tota, ſive facti alicujus, ſive conſilii; ut ille, qui occultantem conſulto, ne id, quod ageretur, intelligi poſſet, duobus translatis verbis ſimilitudine ipſa indicat,

Quandoquidem iſte circumveſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnumquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emiſſi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam eſt uno ſignificata translato. Atque hoc in genere perſæpe 159
mihi admirandum videtur, quid ſit, quod

vel quod ingenii ſpecimen eſt quoddam, tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere; vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: vel quod ſingulis verbis res ac totum ſimile conficitur: vel quod omnis translatio, quæ quidem ſumta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maxime ocu-
161 lorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & *odor* urbanitatis, & *mollitudo* humanitatis, & *murmur* maris, & *dulcedo* orationis, ſunt ducta a ceteris ſenſibus: illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt paene in conſpectu animi, quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus poſſimus uti vocabulo & nomine. unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus,) indidem verbum unum, quod ſimilitudinem continet, trans-
162 latum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo: *Coeli ingentes fornices.* quamvis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

- - *Vive Ulyſſes, dum licet:*
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit, cape; non, pete: haberet enim

moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum;
ſed *rape.* hoc verbum eſt ad id aptatum,
quod ante dixerat, *dum licet.* Deinde viden-
dum eſt, ne longe ſimile ſit ductum. *Syrtim* 41
patrimonii, ſcopulum libentius dixerim; *Cha-* 163
rybdim bonorum, voraginem potius. facilius
enim ad ea, quae viſa, quam ad illa, quae
audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quo-
niam haec vel ſumma laus eſt verbis transfe-
rendis, ut ſenſum feriat id, quod translatum
ſit; fugienda eſt omnis turpitudo earum re-
rum, ad quas eorum animos, qui audiunt,
trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani 164
caſtratam eſſe rempublicam: nolo *ſtercus cu-
riae* dici Glauciam: quamvis ſit ſimile, ta-
men eſt in utroque deformis cogitatio ſimili-
tudinis. Nolo eſſe aut majus, quam res
poſtulet, *Tempeſtas commiſſationis:* aut minus,
Commiſſatio tempeſtatis. Nolo eſſe verbum an-
guſtius id, quod translatum ſit, quam fuiſſet
illud proprium ac ſuum: *Quidnam eſt, obſe-
cro? quid te adiri abnutas?* melius eſſet, *ve-
tas, prohibes, abſterres:* quoniam ille dixe-
rat, *Illico iſtic, ne contagio mea bonis, um-
brave obſit.* Atque etiam, ſi vereare, ne 165
paullo durior translatio eſſe videatur, mol-
lienda eſt, praepoſito ſaepe verbo: ut ſi olim,

M. Catone mortuo, *pupillum* ſenatum quis relictum diceret, paullo durius; ſin, *ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius. Etenim verecunda debet eſſe translatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe; atque ut
166 precario, non vi, veniſſe videatur. Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. * * * Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno verbo translato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

- - Neque me patiar iterum
Ad unum ſcopulum & telum claſſem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exſultantem te, & praeſidentem tibi
Repriment validae legum habenae, atque imperii inſiſtent jugo.

167 Sumta re ſimili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.
42 Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt, in continuatione verborum.

Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, ſed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris* eſt ſumta *Africa:* neque factum verbum eſt, ut, *Mare ſaxifragis undis:* neque tranſlatum, ut, *Mollitur mare:* ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum. *Deſine, Roma, tuos hoſtes*... &, *Teſtes ſunt campi magni*... Gravis eſt modus in ornatu orationis & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt, *Martem belli eſſe communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro ſenatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello: quo item in genere & vir- 163
tutes, & vitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit; &, Quo *avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit, *Juſtitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex

Corde ſuo trepidat.
aut cum ex pluribus intelligitur u
Nos ſumu' Romani, qui fuimus
aut quocumque modo, non ut diċ
eo genere intelligitur, ſed ut i
43 Abutimur ſæpe etiam verbo non t
169 ter, quam in transferendo; ſed
centius, tamen interdum non ir
ut cum *grandem orationem* pro n
nutum animum pro parvo dicimu
illa videtiſne, eſſe non verbi, ſeċ
quæ ex pluribus, ut expoſui, trar
connexa ſunt? hæc autem, quæ
tata eſſe dixi, aut aliter intelliger
170 cerentur, ſunt translata quodam r
ſit. ut omnis ſingulorum verbo

Sequitur continuatio verborum, quæ duas 171 res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque deſiderat. Collocationis eſt componere & ſtruere verba, ſic, ut neve aſper eorum concurſus, neve hiulcus ſit; ſed quodammodo coagmentatus & lævis. In quo lepide in ſoceri mei perſona luſit is, qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius,

Quam lepide lexeis compoſtae! ut teſſerulae omnes
Endo pavimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ cum dixiſſet in Albucium illudens, ne a me quidem abſtinuit,

Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' tu ſis.

Quid ergo? iſte Craſſus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius. verum in me quidem luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamen 172
hæc collocatio conſervanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita jun-

getis, ut ne aſpere concurrant, neve vaſtius
44 diducantur. Hanc diligentiam ſubſequitur
173 modus etiam & forma verborum, quod jam
vereor, ne huic Catulo videatur eſſe puerile.
Verſus enim veteres illi in hac ſoluta ora-
tione propemodum, hoc eſt, numeros quoſ-
dam, nobis eſſe adhibendos putaverunt. In-
terſpirationis enim, non defatigationis noſ-
træ, neque librariorum notis, ſed verborum
& ſententiarum modo interpunctas clauſulas
in orationibus eſſe voluerunt; idque princeps
Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam
antiquorum dicendi conſuetudinem, delecta-
tionis atque aurium cauſa (quemadmodum
ſcribit diſcipulus ejus Naucrates) numeris
174 adſtringeret. Namque hæc duo muſici, qui
erant quondam iidem poëtæ, machinati ad
voluptatem ſunt, verſum atque cantum, ut
& verborum numero, & vocum modo, [de-
lectatione] vincerent aurium ſatietatem. Hæc
igitur duo, vocis dico moderationem, & ver-
borum concluſionem, quoad orationis ſeve-
ritas pati poſſit, a poëtica ad eloquentiam
175 traducenda duxerunt. In quo illud eſt vel
maximum, quod verſus in oratione ſi effici-
tur conjunctione verborum, vitium eſt; &
tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum,

numeroſe cadere & quadrare, & perfici volumus. Neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque diſtinguat, quam quod ille rudis inconditе fundit, quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat; orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto
& ſoluto. Nam cum vinxit modis & forma, 176
relaxat & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur.
Quonam igitur modo tantum munus inſiſte- 45
mus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria. nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocumque ducas, quam
oratio. Ex hac verſus, ex eadem diſpares 177
numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamque ſumuntur: ſed ea nos cum jacentia ſuſtulimus e medio. ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus.

Itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum
medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam
noſtram ſententiam ſequitur orationis genus,
idque ad omnem rationem, & aurium volu-
ptatem, & animorum motum mutatur & ver-
178 titur. Sed ut in pleriſque rebus incredibi-
liter hoc natura eſt ipſa fabricata: ſic in ora-
tione, ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe
continerent, eadem haberent plurimum vel
dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Inco-
lumitatis ac ſalutis omnium cauſa videmus
hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi atque
naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut
media ſit, eaque ſua vi nutuque teneatur;
ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale
ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diverſam
partem; ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis
lumen accipiat; ut eadem ſpatia quinque
ſtellæ diſpari motu, curſuque conficiant.
179 Hæc tantam habent vim, ut paullum immu-
tata cohærere non poſſint: tantam pulcritu-
dinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem
poſſit ornatior. Referte nunc animum ad ho-
minum, vel etiam ceterarum animantium
formam & figuram. nullam partem corporis
ſine aliqua neceſſitate affictam, totamque for-
mam quaſi perfectam reperietis arte, non

caſu.

caſu. Quid in arboribus, in quibus non 46
truncus, non rami, non folia ſunt denique,
niſi ad ſuam retinendam conſervandamque
naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi
venuſta. Linquamus naturam, arteſque vi- 180
deamus. Quid tam in navigio neceſſarium,
quam latera, quam cavernæ, quam prora,
quam puppis, quam antemnæ, quam vela,
quam mali? quæ tamen hanc habent in ſpe-
cie venuſtatem, ut non ſolum ſalutis, ſed
etiam voluptatis cauſa, inventa eſſe videan-
tur. Columnæ & templa & porticus ſuſti-
nent: tamen habent non plus utilitatis, quam
dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & cete-
rarum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas
ipſa fabricata eſt. Nam cum eſſet habita ra-
tio, quemadmodum ex utraque tecti parte
aliqua delaberetur; utilitatem templi, faſti-
gii dignitas conſecuta eſt: ut, etiamſi in cœlo
ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nul-
lam ſine faſtigio dignitatem habiturum eſſe
videatur. Hoc in omnibus item partibus 181
orationis evenit, ut utilitatem ac prope ne-
ceſſitatem ſuavitas quædam & lepos conſe-
quatur. Clauſulas enim atque interpuncta
verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ
ſpiritus attulerunt. Id inventum ita eſt ſuave,

ut, ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen
eum perpetuare verba nolimus. Id enim au-
ribus noſtris gratum eſt inventum, quod ho-
minum lateribus non tolerabile ſolum, ſed
47 etiam facile eſſe poſſet. Longiſſima eſt igi-
182 tur complexio verborum, quæ volvi uno ſpi-
ritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt, artis
alius. nam cum ſint numeri plures; jam-
bum & trochæum frequentem ſegregat ab
oratore Ariſtoteles, Catule, veſter, qui na-
tura tamen incurrunt ipſi in orationem ſer-
monemque noſtrum; ſed ſunt inſignes per-
cuſſiones eorum numerorum, & minuti pe-
des. Quare primum ad heroum nos dactyli,
& anapæſti, & ſpondei pedem invitat: in
quo impune progredi licet duo duntaxat
pedes, aut paullo plus, ne plane in ver-
ſum, aut ſimilitudinem verſuum incidamus.
Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pe-
des in principia continuandorum verborum
183 ſatis decore cadunt. Probatur autem ab eo-
dem illo maxime pæon; qui eſt duplex. Nam
aut a longa oritur, quam tres breves conſe-
quuntur, ut hæc verba, *deſinite*, *incipite*,
comprimite; aut a brevibus deinceps tribus,
extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt,
domuerant, *ſonipedes*. Atque illi philoſopho

ordiri placet a ſuperiore pæone, poſteriore finire. eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius judicium & certius, par fere Cretico, qui eſt ex longa, & brevi, & longa: ut

Quid petam praeſidii, aut exſequar? Quove nunc?

A quo numero exorſus eſt Fannius, *Si, Qui-*
rites, minas illius. Hunc ille clauſulis aptio-
rem putat, quas vult longa plerumque ſyl-
laba terminari. Neque vero hæc tam acrem 48
curam diligentiamque deſiderant, quam eſt 184
illa poëtarum; quos neceſſitas cogit, & ipſi
numeri ac modi, ſic verba verſu includere,
ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo, bre-
vius, aut longius, quam neceſſe eſt. Libe-
rior eſt oratio, & plane, ut dicitur, ſic &
eſt vere ſoluta, non ut fugiat tamen, aut er-
ret, ſed ut ſine vinculis ſibi ipſa moderetur.
Namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui
putat orationem, quæ quidem ſit polita at-
que facta quodammodo, non adſtricte, ſed
remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim, 285
ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus
hic uſitatus verſus efficitur, poſt anapæſtus,
procerior quidam numerus, effloruit; inde
ille licentior & divitior fluxit dithyrambus;

cujus membra & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones; & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus; recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis & impolita putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas peremnis & profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quod hominum aures vocem natura modulantur ipſæ? quod fieri, niſi ineſt numerus
186 in voce, non poteſt. Numerus autem in continuatione nullus eſt: diſtinctio, & æqualium, & ſæpe variorum intervallorum percuſſio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni præcipitante non poſſumus. Quodſi continuatio verborum hæc ſoluta, multo eſt aptior atque jucundior, ſi eſt articulis membriſque diſtincta, quam ſi continuata ac producta; membra illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breviora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus: ſic enim has orationis converſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis,

aut, quod etiam eſt melius & jucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philoſo- 49
phis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta 187
ſunt: quod eo ſæpius teſtificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius, aut
omnino dici ſubtilius? At enim vereor, in- 188
quit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe videantur, aut, quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quemquam putas a te hæc opera quotidiana & pervagata exſpectare. Iſta, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla
dubitatione reſpondeo. Ego vero, inquit 189
Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem ſcripſi, libello, me inveniſſe eloquentem. ſed eo te ne laudandi quidem cauſa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore verbo uno meo
diminueretur. Hanc igitur, Craſſus inquit, 190
ad legem cum exercitatione, tum ſtilo, qui & alia, & hoc maxime ornat ac limat, for-

manda vobis oratio eſt. Neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorum ac muſicorum acerrima norma dirigenda. & efficiendum eſt illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius: ut membris diſtinguatur, ut converſiones habeat
191 abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi converſione verborum, ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. ipſi occurrent orationi: ipſi, inquam, ſe offerent, & reſpondebunt non vocati. conſuetudo modo illa ſit ſcribendi atque dicendi, ut ſententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio naſcatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo & pæone poſteriore aut cretico, ſed varie diſtincteque conſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo: &, ſi primi & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſervati, medii poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe verborum ſit aut brevior, quam aures exſpectent, aut longior, quam vires atque ani-
50 ma patiatur. Clauſulas autem diligentius
192 etiam ſervandas eſſe arbitror, quam ſupe-

riora, quod in his maxime perfectio atque abſolutio judicatur. Nam verſus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque ſit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique. quæ, quoniam apparent & intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim aut tres ſunt fere extre- 193
mi ſervandi & notandi pedes, (ſi modo non breviora & præciſa erunt ſuperiora) quos aut choreos, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæone illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum viciſſitudines efficient, ut neque ii ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quodſi Antipater ille Sido- 194
nius, quem tu probe, Catule, meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioſi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum ſe mente ac voluntate conjeciſſet in verſum, verba ſequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione & conſuetudine adhibita, conſequemur?

195 Illud autem ne quis admiretur, quoniam
modo hæc vulgus imperitorum in audiendo
notet; cum in omni genere, tum in hoc ipſo
magna quædam eſt vis incredibiliſque natu-
ræ. Omnes enim tacito quodam ſenſu, ſine
ulla arte, aut ratione, quæ ſint in artibus
ac rationibus recta ac prava, dijudicant: id-
que cum faciunt in picturis, & in ſignis, &
in aliis operibus, ad quorum intelligentiam
a natura minus habent inſtrumenti; tum
multo oſtendunt magis in verborum, nume-
rorum, vocumque judicio; quod ea ſunt in
communibus infixa ſenſibus, neque earum
rerum quemquam funditus natura voluit eſſe
196 expertem. Itaque non ſolum verbis arte po-
ſitis moventur omnes, verum etiam numeris
ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui
teneat artem numerorum ac modorum? At
in his ſi paullum modo offenſum eſt, ut aut
contractione brevius fieret, aut productione
longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc
non idem fit in vocibus, ut a multitudine &
populo, non modo catervæ atque conventus,
ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes ejician-
51 tur? Mirabile eſt, cum plurimum in facien-
197 do interſit inter doctum & rudem, quam
non multum differat in judicando. Ars enim

eum a natura profecta ſit, niſi [natura] mo-
veat ac delectet, nihil ſane egiſſe videatur.
Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſ-
tris, quam numeri atque voces; quibus &
excitamur, & incendimur, & lenimur, &
langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſti-
tiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma
vis carminibus eſt aptior & cantibus, non
neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege
doctiſſimo, majoribuſque noſtris, ut epula-
rum ſollennium fides ac tibiæ, Saliorumque
verſus indicant; maxime autem a Græcia ve-
tere celebrata. Quibus utinam ſimilibuſque
de rebus diſputari, quam de puerilibus his
verborum translationibus maluiſſetis! Ve- 198
rum, ut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum,
videt: ſic, ſi quid in noſtra oratione claudi-
cat, ſentit: ſed poëtæ non ignoſcit, nobis
concedit: tacite tamen omnes non eſſe illud,
quod diximus, aptum perfectumque cernunt.
Itaque illi veteres, ſicut hodie etiam non-
nullos videmus, cum circuitum & quaſi or-
bem verborum conficere non poſſent, (nam
id quidem nuper vel poſſe, vel audere cœpi-
mus,) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula
etiam verba dicebant: qui in illa infantia na-
turali, illud, quod aures hominum flagita-

bant, tendebant tamen, ut & illa eſſent pa-
ria, quæ dicerent, & æqualibus interſpira-
tionibus uterentur.

52 Expoſui fere, ut potui, quæ maxime ad
199 ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi
enim de ſingulorum laude verborum, dixi
de conjunctione eorum, dixi de numero at-
que forma. Sed ſi habitum orationis etiam,
& quaſi colorem aliquem requiritis, eſt &
plena quædam, ſed tamen teres: & tenuis,
non ſine nervis ac viribus: & ea, quæ parti-
ceps utriuſque generis quadam mediocritate
laudatur. His tribus figuris inſidere quidam
venuſtatis, non fuco illitus, ſed ſanguine dif-
200 fuſus debet color. Tum denique nobis hic
orator ita conformandus eſt & verbis & ſen-
tentiis, ut, quemadmodum qui utuntur ar-
mis aut palæſtra, non ſolum ſibi vitandi aut
feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed
etiam, ut cum venuſtate moveantur: ſic ver-
bis quidem ad aptam compoſitionem & de-
centiam, ſententiis vero ad gravitatem ora-
tionis utatur [ut ii, qui in armorum tracta-
201 tione verſantur]. Formantur autem & verba,
& ſententiæ pæne innumerabiles, quod ſatis
ſcio notum eſſe vobis: ſed inter conforma-
tionem verborum & ſententiarum hoc inter-

eſt, quod verborum tollitur, ſi verba muta-
ris; ſententiarum permanet, quibuſcumque
verbis uti velis. Quod quidem vos etſi faci-
tis, tamen admonendos puto, ne quid eſſe
aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egre-
gium atque mirabile, niſi in ſingulis verbis
illa tria tenere, ut translatis utamur fre-
quenter, interdumque factis, raro autem
etiam pervetuſtis. In perpetua autem ora-
tione, cum & conjunctionis lenitatem, &
numerorum, quam dixi, rationem tenueri-
mus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda
& frequentanda omnis ratio, ſententiarum
atque verborum. Nam & commoratio una 53
in re permultum movet, & illuſtris explana- 202
tio, rerumque, quaſi gerantur, ſub adſpe-
ctum pæne ſubjectio: quæ & in exponenda
re plurimum valet, & ad illuſtrandum id,
quod exponitur, & ad amplificandum; ut
iis, qui audient, illud, quod augebimus,
quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe
videatur: & huic contraria ſæpe percurſio
eſt, & plus ad intelligendum, quam dixeris,
ſignificatio, & diſtincte conciſa brevitas, &
extenuatio, & huic adjuncta illuſio, a præ-
ceptis Cæſaris non abhorrens: & ab re longa
degreſſio; in qua cum fuerit delectatio, tum 203

concluſio; tum augendi minu
veritatis ſuperlatio atque traje
tio, atque huic finitima quaſi
expoſitioque ſententiæ ſuæ; t
maxime quaſi irrepit in homi
alia dicentis, ac ſignificantis,
[quæ eſt perjucunda, cum in
204 contentione, ſed ſermone tract
dubitatio, tum diſtributio, t
vel ante, vel poſtquam dixeris
quid a te ipſe rejicias: præmu
ad id, quod aggrediare, & traje
communicatio, quæ eſt quaſi
apud quos dicas, deliberatio;
tæ imitatio vel in perſonis,
magnum quoddam ornamentun
aptum ad animos conciliandos

reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatio, augendi cauſa; iracundia, objurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio brevis a propoſito, non ut ſuperior illa degreſſio; purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque exſecratio. His fere luminibus illuſtrant orationem ſententiæ.
Orationis autem ipſius, tanquam armorum, 54
eſt vel ad uſum comminatio & quaſi petitio, 206
vel ad venuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim; leporem alias, & paullum immutatum verbum atque deflexum; & ejuſdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum converſio; & in eadem verba impetus, & concurſio, & adjunctio, & progreſſio; & ejuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & revocatio verbi; & illa, quæ ſimiliter definunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter
ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & 207
converſio, & verborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum, refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubjecta

ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio,
& permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & im-
proviſum quiddam, & dinumeratio, & alia
correctio, & diſſipatio, & quod continua-
tum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi
reſponſio, & immutatio, & disjunctio, &
ordo, & relatio, & degreſſio, & circumſcri-
208 ptio. Hæc enim ſunt fere, atque horum ſi-
milia, (vel plura etiam eſſe poſſunt,) quæ
ſententiis orationem, verborumque confor-
mationibus illuminent.

55 Quæ quidem te, Craſſe, video, inquit
Cotta, quod nota eſſe nobis putes, ſine de-
finitionibus, & ſine exemplis effudiſſe. Ego
vero, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ
ſupra dixi, nova vobis eſſe arbitrabar, ſed
209 voluntati veſtrum omnium parui. His autem
de rebus ſol me ille admonuit, ut brevior
eſſem, qui ipſe jam præcipitans, me quoque
hæc præcipitem pæne evolvere coëgit. Sed
tamen hujus generis demonſtratio eſt, & do-
ctrina ipſa, vulgaris; uſus autem, graviſſi-
mus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficilli-
210 mus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni
orationis, ſunt omnes, ſi non patefacti, at
certe commonſtrati loci: nunc, quid aptum
ſit, hoc eſt, quid maxime deceat in oratione,

videamus. quamquam id quidem perſpicuum
eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque
perſonæ, neque tempori congruere orationis
unum genus. Nam & cauſæ capitis alium 211
quendam verborum ſonum requirunt, alium
rerum privatarum atque parvarum: & aliud
dicendi genus deliberationes, aliud lauda-
tiones, aliud judicia, aliud ſermones, aliud
conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputa-
tio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam,
qui audiant, ſenatus, an populus, an judices:
frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales
ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore,
auctoritate, debet videri: tempus pacis an
belli, feſtinationis an otii. Itaque hoc loco 212
nihil ſane eſt, quod præcipi poſſe videatur,
niſi ut figuram orationis plenioris, & tenuio-
ris, & item illius mediocris, ad id, quod
agimus, accommodatam deligamus. orna-
mentis iiſdem uti fere licebit, alias conten-
tius, alias ſummiſſius: omnique in re poſſe,
quod deceat, facere, artis & naturæ eſt;
ſcire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut 56
aguntur. Actio, inquam, in dicendo una 213
dominatur. ſine hac ſummus orator eſſe in
numero nullo poteſt; mediocris, hac inſtru-

ctus, ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas
dediſſe Demoſthenes dicitur, cum rogaretur,
quid in dicendo eſſet primum; huic ſecun-
das, huic tertias. Quo mihi melius etiam
illud ab Aeſchine dictum videri ſolet: qui,
cum propter ignominiam judicii ceſſiſſet A-
thenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus a
Rhodiis, legiſſe fertur orationem illam egre-
giam, quam in Cteſiphontem contra Demo-
ſthenem dixerat: qua perlecta, petitum eſt
ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quæ
erat contra a Demoſthene pro Cteſiphonte
edita: quam cum ſuaviſſima & maxima voce
legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, in-
quit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum!
Ex quo ſatis ſignificavit, quantum eſſet in
actione, qui orationem eandem aliam eſſe
214 putaret, actore mutato. Quid fuit in Grac-
cho, quem tu, Catule, melius meminiſti,
quod me puero tantopere ferretur? *Quo me
miſer conferam? quo vertam? in Capitolium-
ne? at fratris ſanguine redundat. an do-
mum? matremne ut miſeram lamentantemque
videam & abjectam?* Quæ ſic ab illo acta
eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici
ut lacrimas tenere non poſſent. Hæc eo dico
pluribus, quod genus hoc totum oratores,

qui

qui ſunt veritatis ipſius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, hiſtriones, occupaverunt. Ac ſine dubio in omni re vincit 57
imitationem veritas: ſed ea ſi ſatis in actio- 215
ne efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus. verum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur, ac pæne obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant, & ea, quæ ſunt eminentia
& prompta, ſumenda. Omnis enim motus 216
animi ſuum quendam a natura habet vultum, & ſonum, & geſtum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omneſque voces, ut nervi in fidibus, ita ſonant, ut a motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quemque tactum reſpondeant; acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum; contractum, diffuſum; continenti ſpiritu, intermiſſo: fractum, ſciſſum; flexo ſono attenuatum, inflatum.
Nullum eſt enim horum ſimilium generum, 217
quod non arte, ac moderatione tractetur.

Impius hortatur me frater, ut
miſer

Manderem natos: - - -

& ea, quæ tu dudum, Antoni, p

Segregare abs te auſus:

&

Ecquis hoc animadvertit? vincite

& Atreus fere totus. Aliud mi
mœror; flexibile, plenum, interru
bili voce;

Quo nunc me vertam? quod ite
ingredi?

Domum paternamne? anne ad P

& illa,

O pater, a patria, o Priami dom

& quæ ſequuntur.

Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitae cruciatum & necem:
Quae nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu.

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis:

Iterum Thyeſtes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, & quietum exſuſcitat.
Major mihi moles, majus miſcendum 'ſt malum.
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas; effuſum, lene, tenerum, hilaratum ac remiſſum: 219

Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit.

Aliud moleſtia; ſine commiſeratione grave quiddam, & uno preſſu, ac ſono obductum,

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum menſibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

59 Omnes autem hos motus ſubſequi debet ge-
220 ſtus, non hic verba exprimens, ſcenicus, ſed univerſam rem & ſententiam, non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam a palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in conten-
221 tionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum, ne Roſcium quidem, magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſſit efficere. neque vero eſt quiſquam, qui eadem contuens,

efficiat. Theophraſtus quidem, Tauriſcum quendam, dixit, actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna 222
moderatio. nam oris eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis. eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſe- 223
cundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis a natura

eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in
60 ſe ipſi indicant. Ad actionis autem uſum
224 atque laudem, maximam ſine dubio partem
vox obtinet: quæ primum eſt optanda nobis;
deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De
quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus,
quemadmodum voci ſerviatur; equidem magnopere
cenſeo ſerviendum: ſed illud videtur
ab hujus noſtri ſermonis officio non abhorrere,
quod, ut dixi paullo ante, plurimis
in rebus quod maxime eſt utile, id neſcio
quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vocem
obtinendam nihil eſt utilius, quam crebra
mutatio: nihil pernicioſius, quam effuſa
225 ſine intermiſſione contentio. Quid? ad aures
noſtras, & actionis ſuavitatem, quid eſt
viciſſitudine, & varietate, & commutatione
aptius? Itaque idem Gracchus, (quod potes
audire, Catule, ex Erycino, cliente tuo, litterato
homine, quem ſervum ſibi ille habuit
ad manum,) cum eburneola ſolitus eſt habere
fiſtula, qui ſtaret occulte poſt ipſum,
cum concionaretur, peritum hominem, qui
inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut
remiſſum excitaret, aut a contentione revocaret.
Audivi mehercule, inquit Catulus, &

ſæpe ſum admiratus hominis cum diligen-
tiam, tum etiam doctrinam & ſcientiam.
Ego vero, inquit Craſſus, ac doleo quidem, 226
illos viros in eam fraudem in republica eſſe
delapſos: quamquam ea tela texitur, & ea
incitatur in civitate ratio vivendi, ac poſte-
ritati oſtenditur, ut eorum civium, quos
noſtri patres non tulerunt, jam ſimiles ha-
bere cupiamus. Mitte, obſecro, inquit,
Craſſe, Julius, ſermonem iſtum, & te ad
Gracchi fiſtulam refer; cujus ego nondum
plane rationem intelligo. In omni voce, in- 61
quit Craſſus, eſt quoddam medium, ſed ſuum 227
cuique voci. hinc gradatim aſcendere vocem
utile & ſuave eſt. Nam a principio clamare,
agreſte quiddam eſt, & idem illud ad fir-
mandam eſt vocem ſalutare. Deinde eſt
quiddam contentionis extremum, (quod ta-
men interius eſt, quam acutiſſimus clamor,)
quo te fiſtula progredi non ſinet, & tamen
ab ipſa contentione revocabit. Eſt item con-
tra quiddam in remiſſione graviſſimum, quo-
que tanquam ſonorum gradibus deſcenditur.
Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis
curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſua-
vitatem. Sed fiſtulatorem domi relinquetis, 228

ſenſum hujus conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis.

Edidi, quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coëgerunt. Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo; ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius, affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus
229 es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego vero eſſe jam judico, & tum judicavi, cum, me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule. nihil enim iſti adoleſcenti neque a natura, neque a doctrina
230 deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati; ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & me-

moria ſingulari. cui quamquam faveo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio; vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honeſtum eſt. Sed jam ſurgamus, inquit, noſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamque laxemus.

ANNOTATIO
DE
LIBELLIS
HOC VOLVMINE CONTENTIS,

Ex Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca Lat. a Jo. Avg Ernesti auctius edita, tom. 1, lib. 1, c. 8.

Dialogos III de Oratore, *ad Q. Fratrem, ipſe Cicero laudare non dubitavit: & eſt iis nihil excellentius in hoc genere: ad Att. XIII, 19, & Div. I, 9. Top. 25, 26.*

Prima editio facta eſt in monaſterio Sublacenſi per Sweinhemium & Panarz 1466 aut 1467, f. ut docet Mermannus Origg. typogr. p. 246. Secuta eſt altera Romana 1468, per Ulricum Han. de Vienna. Hanc excepit Waldarferiana an. 1470, quae & repetita eſt 1472. Huic proxima eſſe videtur Mediolanenſis 1477, fol. per Lavagniam. nam ea, quae extat ſ l. & a. utrum praeceſſerit eam, an ſecuta ſit, incertum eſt. mihi tamen illud placet, ſed haec, quae eſt ſ. l. & a. correctior eſt ſuperio-

ribus, quam & Mediolan. in Operibus 1498 plerumque ſecuta eſt. De ea vid. & Maittaire T. IV, P. II, p. 750. Exemplum ejus eſt in Bibliotheca Lipſ. Paullina. Porro 1478 editi ſunt Venetiis per Andr. Katharenſem, qua uſus eſt Pearcius. Cum Omniboni Comm. rurſus 1485, fol. Seculo ſequente Lucas Robia *Flor. 1514, 8. ap. Juntas edidit. Baſin feciſſe videtur textum Mediolanenſem 1498 (in Opp.), quem paſſim tamen mutavit: ſed moderatius Aldo, qui eodem anno hos libros inter ceteros rhetoricos edidit. Separatim etiam edidit* Phil. Melanchton *Hagenoae 1525, 8. cum notis brevibus, &, neſcio quis, Lipſiae 1517, f. non certe indoctus vir. Poſt operae pretium fecit* Jac. Ludov. Strebaeus, *qui hos libros edidit cum docto Commentario Pariſ. 1540, f. Paucis annis ante 1533 ibidem cum notis ediderat* Audomarus Talaeus, *ut alios obſcuros mittamus. Oxonii 1696, 8. edidit hos libros* Thom. Cockmannus, *additis excerptis lectionum e MSS. edd. & notulis: haud paulo melius* Zach. Pearcius, *poſt Epiſcopus Oxon. 1716 & iterum 1732, 8. emendato e MSS. & edd. vett. duabus textu, & locis difficilioribus explicatis. Nam* Jac. Prouſt *editio in uſum Delphini Pariſ. 1687, 4. repetita etiam Oxon.*

ea vero nihili eſt. Praeter Strebaeum *etiam alii loca quaedam vel emendare vel explicare inſtituerunt, ut* Marinus Becichemus Scodrenſis, *cujus caſtigationes exſtant in Corpore Baſileenſi Commentariorum in Ciceronis libros Rhetoricos: correctiones ipſas fert in margine indicavit Aſcenſius ed. 1511.* Ben. Averanii *Diſſ. in L. I de Or. in Opp. ejus T. II multas res illuſtrant, quarum in iis mentio eſt: ſuntque lectu jucundae & utiles. Locum* de jocis *L. II, 54 ſeparatim illuſtravit* Adr. Turnebus. *Libertus ejus* M. T. Tiro *collegerat libros III jocorum Ciceronis. Iſ. Voſſ. de hiſt. lat. I, 17. Jonſius de Script. Hiſt. Phil. III, 17. Multos e Plutarcho, Quintiliano, Macrobio aliiſque collegit F. Vavaſſor de dictione ludicra p. 328, ſ. adde Paſſeratii praefationem de ridiculis Ciceronis, & A. Schottum in Cicerone vindicato a calumniis c. 5, 6. Exſtat horum librorum verſio Italica* Ludovici Dulcis *cum paucis ejus notis, ſubjectis ad calcem Voluminis, quae lucem vidit Venetiis 1554, 12. Gallica verſio Pariſ. 1673, 8. Anglica auctore G. P. Lond. 1725.*

